ശ്രീരാമവർമ്മഗ്രന്ഥാവലി

ചാണക്യസൂത്രം

കിളിപ്പാട്ട്.

കൊച്ചിമലയാളഭാഷാപരിഷ്കരണക്കമ്മിററിയിൽനിന്നു
ഒരു ലഘുവ്യാഖ്യാനത്തോടും പ്രസ്താവനയോടുംകൂടി
പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്നതു്.

ശ്രീരാമവർമ്മഗ്രന്ഥാവലി

ചാണക്യസൂത്രം

കിളിപ്പാട്ട്.

കൊച്ചിമലയാളഭാഷാപരിഷ്കരണക്കമ്മിററിയിൽനിന്നു
ഒരു ലഘുവ്യാഖ്യാനത്തോടും പ്രസ്താവനയോടുംകൂടി
പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്നത്.

കൊച്ചി — 500.

Printed at

THE RAMANUJA PRINTING HOUSE LTD., TRICHUR.

വില അണ ൧൨.

പ്രസ്താവന.

ജനങ്ങളുടെ നിത്യപാരായണത്തിന്നുപയുക്തങ്ങളായ വിഷയങ്ങളാണു പുരാണഗ്രന്ഥങ്ങൾ. പണ്ഡിതപാമരസാധാരണമായ ലോകത്തിന്നു പൊതുവെ രസപ്രദമായ ഒരു കലയാണു സംഗീതം. ഈ രണ്ടുസംഗതികളുംകൂടി ആലോചിച്ചിട്ടായിരിക്കാം ബുദ്ധിമാനായ എഴുത്തച്ഛൻ പുരാണഗ്രന്ഥങ്ങളെ കിളിപ്പാട്ടാക്കുവാൻ നിശ്ചയിച്ചതു്. താളമേളങ്ങളൊന്നും കൂടാതെ അല്പം സംഗീതരീതിയോടുകൂടി വായിപ്പാൻ വളരെ പാകത്തിലുള്ള കിളിപ്പാട്ടുരീതി വായനക്കാരെയും ശ്രോതാക്കളെയും രസിപ്പിക്കയും ലയിപ്പിക്കയും ചെയ്യുന്നതാണല്ലൊ.

മനുഷ്യർ കിളി (തത്ത)കളെ പിടിച്ചിണക്കി സംസാരിപ്പാൻ പഠിപ്പിച്ചാൽ അവ പഠിപ്പിച്ചപോലെ സംസാരിക്കും; എന്നാൽ അതു്, അവ ചിലക്കുന്ന ശബ്ദംപോലെയല്ലാതെ മനുഷ്യർ സംസാരിക്കുന്നപോലെ വർണ്ണവ്യക്തിയോടുകൂടിയായിരിക്കയില്ല; മനുഷ്യർ തങ്ങളുടെ ഉള്ളിലുദിക്കുന്ന വിചാരങ്ങളെ വിവക്ഷാനുസാരമായി അന്യന്മാരെ ഗ്രഹിപ്പിപ്പാൻ ഉപകരണമായ ഭാഷയും അതിന്നില്ല; എന്നാൽ അതിനെ പഠിപ്പിച്ചപോലെയുള്ള ചില സംഗതികളെ അതു ശബ്ദിക്കുമ്പോൾ, ശിശുക്കളുടെ 'അവ്യക്തവർണ്ണരമണീയ'ങ്ങളായ 'വചഃപ്രവൃത്തി'കളെ കേൾക്കുമ്പോൾ അവരുടെ അച്ഛനമ്മമാർ 'അച്ഛ, അമ്മ, കാക്ക, പൂച്ച' എന്നൊക്കെയാണു് ആ ശിശുക്കൾ പറയുന്നതു് എന്നു തങ്ങളുടെ ഇച്ഛാധീനമായി സങ്കല്പിച്ചു രസിക്കുന്നതു

പോലെ കിളികളുടെ ശബ്ദങ്ങളിലും മനുഷ്യർ സങ്കല്പശക്തികൊണ്ടു രസിക്കുന്നു. അതുപോലെ പൂർവ്വകവികളായ വാല്മീകി, വ്യാസൻ മുതലായവർ അവരുടെ ഭാഷയിൽ (സംസ്കൃതത്തിൽ) ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ള പുരാണങ്ങളെ ഒരു മലയാളിയായ താൻ തന്റെ ഭാഷയിൽ പാടുന്നു. ഇക്കാൎയ്യത്തിൽ തനിക്കുള്ള ചുമതല ഒരു തത്തക്കുള്ളതുപോലെ മാത്രമേയുള്ളു. ശ്രോതാക്കൾക്കാകട്ടെ തത്ത സംസാരിക്കുന്നതു കേൾക്കുമ്പോൾ എന്നപോലെ തന്റെ ഈ നൂതനപ്രയോഗത്തിലും, അപൂർവ്വത എന്ന ഗുണം നിമിത്തം ഒരു കൌതുകമുണ്ടാവാനവകാശമുണ്ടല്ലോ. ഈ യുക്തിയോടുകൂടിയായിരിക്കാം ബുദ്ധിമാനും വിദ്വാനും സരസനുമായ ആ മഹാകവി പുരാണകഥകളെ കിളിപ്പാട്ടാക്കിയതു്.

അല്ലെങ്കിൽ, ആദികവിയായ ശ്രീവാല്മീകിമഹർഷി തന്റെ ആദികാവ്യമായ രാമായണത്തെ സ്വശിഷ്യന്മാരായ കുശലവന്മാരെക്കൊണ്ടു ശ്രീരാമന്റെ അശ്വമേധയാഗത്തിൽ കൂടിയിരുന്ന മഹാന്മാരുടെ സദസ്സിൽ മനോഹരമായി ഗാനം ചെയ്യിച്ചുകൊണ്ടാണു ലോകത്തിൽ പ്രകാശിപ്പിച്ചതു് എന്നു രാമായണത്തിൽതന്നെ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. അതുകൊണ്ടു തന്റെ ആദ്യകൃതിയായ 'അധ്യാത്മരാമായണ'ത്തെയും ഗാനരീതിയിൽതന്നെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതു് ഉചിതമായിരിക്കും എന്നു കല്പിച്ചു് അങ്ങനെ ചെയ്തു; അതിനെ ജനങ്ങൾ അത്യാദരപൂർവ്വം സ്വീകരിച്ചു പാടി നടപ്പാക്കിയതിനാൽ കൃതാൎത്ഥനായ കവി, ഭാരതം, ഭാഗവതം എന്ന ഇതിഹാസപുരാണഗ്രന്ഥങ്ങളെ രാമായണത്തെക്കാൾ അധികം ഗാനരീതിവൈചിത്ര്യത്തോടുകൂടി നാട്ടുകാരുടെ പാട്ടിലാക്കിത്തീൎത്തു എന്നും വിചാരിക്കാം. അതു് എങ്ങനെയെങ്കിലും ഇരിക്കട്ടെ.

'എഴുത്തച്ഛൻപാട്ടു' നടപ്പിൽ വന്നതിനുശേഷം ഏതു കഥയും കിളിപ്പാട്ടുരീതിയിലാക്കുവാൻ കേരളീയകവികൾക്കു്

ക്കൌത്സുക്യം വൎദ്ധിച്ചു. ആ ഔത്സുക്യത്തിന്റെ ഫലമായിട്ട് ആ ഇനത്തിൽ അനേകം സന്തതികളുണ്ടായിട്ടുണ്ടെങ്കിലും, അതിലൊന്നിനും ആ അച്ഛന്റെ അച്ചിന്റെ ഗുണം കാണുന്നില്ല. ഇത്തരത്തിലൊന്നാണ് 'ചാണക്യസൂത്രം' കിളിപ്പാട്ട്. ഇക്കഥയിൽ, സ്ത്രീലോകത്തിന്റെ പ്രവേശമെന്നല്ല പ്രസംഗംപോലുമില്ലാത്തതിനാൽ, വിദ്യാൎത്ഥികൾക്കു വിരുദ്ധമായ ശൃംഗാരരസത്തിന്റെ സ്പൎശംതന്നെയില്ല; ഇതു നിമിത്തം ഈ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ പല ഭാഗങ്ങൾക്കും പാഠ്യപുസ്തകങ്ങളിൽ പലപ്പോഴും ധാരാളം സ്ഥാനം കിട്ടാറുള്ളതുകൊണ്ട് ഇതിനു നല്ല പ്രസിദ്ധിയും പ്രചാരവുമുണ്ടായിട്ടുമുണ്ട്.

'പഞ്ചതന്ത്രം' കിളിപ്പാട്ടും ഏകദേശം ഇതുപോലെ തന്നെയുള്ള മറെറാരു ഗ്രന്ഥമാണ്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെയും, പഞ്ചതന്ത്രത്തിലെയും പ്രമേയം നീതിശാസ്ത്ര (അൎത്ഥശാസ്ത്ര) സിദ്ധാന്തങ്ങളെ പ്രയോഗംകൊണ്ട് അനുഭവപ്പെടുത്തുക എന്ന ഒന്നുതന്നെയാണ്. എങ്കിലും അവയ്ക്കു തമ്മിൽ അല്പം വ്യത്യാസമുണ്ട്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥ വാസ്തവവും മറേറതു കവികല്പിതവുമാണ്. ഒന്നാമത്തേതിൽ അൎത്ഥശാസ്ത്രപണ്ഡിതനായ ചാണക്യൻ എന്ന ബ്രാഹ്മണൻ, രാജസഗുണസമ്പന്നന്മാരും അധൎമ്മിഷ്ഠന്മാരുമായ കുസുമപുരത്തിലെ ക്ഷത്രിയരാജാക്കന്മാരെ നീതിതന്ത്രനൈപുണ്യംകൊണ്ടും ബുദ്ധിപ്രഭാവംകൊണ്ടും കുലത്തോടെ മുടിച്ച്, ആ സ്ഥാനത്തു ബുദ്ധിമാനും സദ്ഗുണയുക്തനുമായ ഒരു ശൂദ്രനെ വാഴിച്ചു രാജ്യത്തെ നിഷ്കണ്ടകമാക്കി പ്രകൃതികളെയും രാജാവിനെയും രഞ്ജിപ്പിച്ചു എന്നുള്ള കഥയാണു വിഷയം. രണ്ടാമത്തേതിൽ സോമശൎമ്മാവെന്ന ഒരു 'ശാസ്ത്രിബ്രാഹ്മണൻ' പാടലീപുത്രത്തിലെ സുദൎശനരാജാവിന്റെ പുത്രന്മാരെ ആറുമാസംകൊണ്ടു 'സൽകഥാകഥനമെന്നുള്ളൊരു മാൎഗ്ഗത്തൂടെ' നീതിശാസ്ത്രങ്ങളെല്ലാം

പഠിപ്പിച്ചു പ്രകാരത്തെയാണ് വിഷയീകരിച്ചിട്ടുള്ളത്. ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥാപാത്രങ്ങളെല്ലാം വാസ്തവമനുഷ്യർതന്നെയാണ്. അവർ നീതിശാസ്ത്രോക്തങ്ങളായ സാമാദ്യുപായങ്ങളെയും സന്ധ്യാദിനയങ്ങളെയും പ്രയോഗിച്ചു കാൎയ്യം നിൎവ്വഹിക്കുന്നു; പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ സിംഹവ്യാഘ്രാദികളും കാകോലൂകാദികളുമായ തിൎയ്യഗ്ജന്തുക്കളിൽ മനുഷ്യധൎമ്മം ആരോപിച്ചു ഫലസിദ്ധി വരുത്തുന്നു. ചാണക്യസൂത്രം വായിക്കുമ്പോൾ, നീതിതന്ത്രനിഷ്ണാതനായ ചാണക്യന്റെ ബുദ്ധികൌശലവും, സചിവായത്തസിദ്ധിയും, ധീരശാന്തനായ ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ധൈൎയ്യനൈസൎഗ്ഗവിദ്യാദി സ്വാമിഗുണങ്ങളും, യന്ത്രമന്ത്രൌഷധാദികുടിലതന്ത്രങ്ങളുണ്ടെങ്കിലും, ദീൎഘദൎശിത്വം, ഏകദൈവശ്യം, മിത്രസ്നേഹം, സ്ഥിരോത്സാഹം, സൎവ്വാതിശായിയായ സ്വാമിഭക്തി മുതലായ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ മന്ത്രിഗുണങ്ങളും, പരാൎത്ഥലോഭം നിമിത്തം അകാൎയ്യം പ്രവൎത്തിച്ച് ഒടുവിൽ അതുകൊണ്ടുതന്നെ ആത്മനാശം അനുഭവിച്ച പൎവ്വതരാജാക്കന്മാരുടെ ബുദ്ധിഹീനതയും, പ്രതിയോഗിയുടെ ശക്തിയറിയാതെ ദുൎബ്ബലനായ മലയകേതുവിനു സഹായിപ്പാൻ പുറപ്പെട്ട് ആപത്തിലകപ്പെട്ട ചിത്രവൎമ്മാദി പഞ്ചരാജാക്കന്മാരുടെ അസ്വാതന്ത്ര്യകാരിത്വവും, തന്റെ സൎവ്വസ്വവും പ്രാണനും നശിച്ചാലും വിശ്വാസ്യതയ്ക്കും മിത്രധൎമ്മത്തിനും ഭംഗം വരുത്തുന്നതല്ലെന്നുള്ള സ്ഥിരനിശ്ചയത്തിൽ നിന്നിളകാത്ത ശ്രേഷ്ഠിപ്രവരനായ ചന്ദനദാസന്റെ ധീരോദാത്തതയും മഹാമനസ്കതയും, ശത്രുപക്ഷത്തിൽ ചെന്നുചേൎന്നു സൎവ്വക്ലേശങ്ങളും സഹിച്ച് അവൎക്കു വിശ്വാസം ജനിപ്പിച്ച് അവരുടെ ഹൃദയം കവൎന്ന് അവസരംനോക്കി ചാണക്യന്റെ ഉപദേശങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ചു ശത്രുക്കളെ തമ്മിൽ ഭേദിപ്പിച്ച് അവരുടെ ബലം ക്ഷയിപ്പിച്ചു കാൎയ്യം സാധിപ്പാൻ യത്നിച്ച ഭാഗുരായണൻ, സിദ്ധാൎത്ഥകൻ, നിപുണകൻ, ഉന്ദുരകൻ മുതലായ ചാണക്യചാരന്മാരുടെ ബുദ്ധിവി

ലാസവും, ചാണക്യന്റെ വിജയത്തിന് ആദ്യംമുതൽ അവസാനംവരെ സഹായിച്ച ചാണക്യതുല്യനും ക്ഷപണകവേഷധാരിയുമായ ഇന്ദുശർമ്മാവെന്ന ബ്രാഹ്മണന്റെ കുടിലതന്ത്രങ്ങളും, അതാതവസരത്തിൽ പ്രത്യക്ഷമായി കാണുന്നതുപോലെ നമുക്കനുഭവം വരുന്നു.

എന്നാൽ പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽനിന്നാകട്ടെ, കഥാപാത്രങ്ങളുടെ സ്വഭാവം കവിയുടെ കല്പനാശക്തിയാകുന്ന കണ്ണാടിയിൽ പ്രതിഫലിച്ചിട്ട് അതിൽനിന്ന് ഒരു ഛായാഗ്രാഹിയന്ത്രംകൊണ്ടു ഛായയെടുത്തു കാണിക്കുന്നതുപോലെയോ അല്ലെങ്കിൽ അതിൽനിന്ന് ഒരു മറികൂടി മറിഞ്ഞു ബയസ്കോപ്പുകളിലെപ്പോലെയോ ആണു നമുക്കനുഭവം വരുന്നത്.

ചാണക്യസൂത്രത്തിലെ കഥാവസ്തുവിനെ ശ്രീമദ്ഭാഗവതം ദ്വാദശസ്കന്ധം ഒന്നാമധ്യായത്തിൽ കലിയുഗത്തിലെ രാജാക്കന്മാരെ കുറിച്ചു പറയുന്ന ഭാഗത്തു സൂചിപ്പിക്കയും വിഷ്ണുപുരാണത്തിൽ സാമാന്യം വിവരിക്കയും, ഏകദേശം അതുപോലെതന്നെ മത്സ്യം, വായവ്യം, ബ്രഹ്മാണ്ഡം ഈ പുരാണങ്ങളിൽ പ്രസ്താവിക്കയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. സോമദേവഭട്ടവിരചിതമായ 'കഥാസരിത്സാഗരം' എന്ന ഗ്രന്ഥത്തിൽ കഥാപീഠലംബകം അഞ്ചാംതരംഗത്തിൽ ൧൦൮ മുതൽ ൧൫൪ വരെയുള്ള ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഈ കഥ സംഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വിശാഖ(ദത്ത)ദേവകവിയുടെ കൃതിയായ "മുദ്രാരാക്ഷസം" എന്ന സംസ്കൃതനാടകവും ഈ കഥയെ വിഷയീകരിച്ചുള്ളതാണ്. എന്നാൽ 'ചാണക്യസൂത്രം' കിളിപ്പാട്ടിന്റെ നാലാംപാദം മുതൽക്കുള്ള കഥമാത്രമേ ആ നാടകത്തിലുള്ളൂ. നന്ദമൗര്യന്മാരുടെ ഉത്ഭവവും അവർ തമ്മിലുണ്ടായ വിരോധവും നന്ദന്മാർ മൗര്യന്മാരെ ചതിയായി കല്ലറയിലടച്ചു കൊന്നതും, അച്ഛന്റെയും സോദരന്മാരുടെയും ശാപത്തിൻപ്രകാരം ചന്ദ്ര

ഗുപ്തൻ നന്ദന്മാരോടു പ്രതികാരം ചെയ്വാൻ ശപഥംചെയ്തു ജീവിച്ചിരുന്നതും, ചന്ദ്രഗുപ്തന്നു ചാണക്യസംഗമം ലഭിച്ചതും, നന്ദന്മാരാൽ അവമാനിതനായ ചാണക്യൻ നന്ദവംശവിനാശംചെയ്തു തൽസ്ഥാനത്തു ചന്ദ്രഗുപ്തനെ അഭിഷേകം ചെയ്യുന്നതാണെന്നു പ്രതിജ്ഞചെയ്തതും, ക്ഷപണകാദിചാരന്മാരുടെയും പൎവ്വതകാദിബലവാന്മാരായ ബന്ധുക്കളുടെയും സഹായം സമ്പാദിച്ചു സന്ധിവിഗ്രഹാദിനയങ്ങളും സാമദാനാദ്യുപായങ്ങളും പ്രയോഗിച്ചു നന്ദവംശവിനാശം ചെയ്തു ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാർ തീൎണ്ണപ്രതിജ്ഞാൎണ്ണവന്മാരായതും, ചാണക്യസൂത്രത്തിന്റെ ആദ്യത്തെ മൂന്നു പാദങ്ങളിലടങ്ങിയ കഥകളാണ്. അതൊന്നും നാടകത്തിലില്ല. നന്ദന്മാരുടെ പൂൎവ്വമന്ത്രിയും നീതിശാസ്ത്രവിശാരദനുമായ രാക്ഷസാമാത്യൻ നന്ദപുത്രന്മാരുടെ യുദ്ധത്തിൽ മരിക്കാതെ ശേഷിച്ചിരുന്നു; അയാൾ കൌടില്യന്റെ നീതിതന്ത്രത്താൽ സുരക്ഷിതനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിച്ചു പകവീട്ടുവാൻ തരംനോക്കി പ്രയത്നംതുടങ്ങി ബുദ്ധിമാനും ഗുണജ്ഞനുമായ വിഷ്ണുഗുപ്തനാകട്ടെ ഇത്ര സ്വാമിഭക്തനും നയകോവിദനുമായ ഈയാളെത്തന്നെ ഒററാനായ കാട്ടാനയെപ്പോലെ കേടുതട്ടാതെ പിടിച്ചിണക്കി മന്ത്രിസ്ഥാനത്തു കയററിയെഴുന്നള്ളിച്ചാലേ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ ലബ്ധപ്രതിഷ്ഠനാകയുള്ളുവെന്നു നിശ്ചയിച്ച് അതിനുള്ള വഴികളും തയാറാക്കി; ഒടുവിൽ കൌടില്യവിപ്രൻ രാക്ഷസാമാത്യന്റെ സൎവ്വതന്ത്രങ്ങളേയും നിശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ച് അടിയറുത്തു തന്റെ വശംവദനാക്കി അനുഗ്രഹത്തെക്കൊണ്ട്, അതുവരെ താൻ വഹിച്ചിരുന്ന ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ മന്ത്രിപദമുദ്രയായ വാളേല്പിച്ച് അന്യോന്യമുണ്ടായിരുന്ന വൈരകാലുഷ്യകളങ്കമെല്ലാം കളഞ്ഞു ഒക്കെ കഴുകുകയും ചെയ്തു. ഇതാണ മുദ്രാരാക്ഷസനാടകത്തിലെ കഥാവസ്തു.

ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ മൂലം മുദ്രാരാക്ഷസനാടകമാണെന്നു നിൎണ്ണയിപ്പാൻ വേറെയും ലക്ഷ്യങ്ങളുണ്ട്.

"ആസ്വാദിതദ്വിരദശോണിതശോണശോഭാം
സന്ധ്യാരുണാമിവകലാം ശശലാഞ്ഛനസ്യ
ജൃംഭാവിദാരിതമുഖസ്യമുഖാൽസ്ഫുരന്തീം
കോഹൎത്തുമിച്ഛതിഹരേഃ പരിഭൂയദംഷ്ട്രാം"

എന്നിത്യാദിയായി ആ നാടകത്തിലുള്ള പല ശ്ലോകങ്ങളുടെയും നേർതൎജ്ജമ.

"ദ്വിരദരുധിരകണനേകശോണാഭയാൽ
തെളിവിനൊടു സന്ധ്യക്കരുണയായ്മിന്നുന്ന
ശിശിരകരമഹിതകലയെന്നപോലെയൊത്ത
സിംഹവദനത്തിലുള്ളൊരു ദംഷ്ട്രയെ
പരിചൊടു പറിച്ചുകൊണ്ടങ്ങുപോന്നീടുവാൻ
പാരതിലേവൻനിനയ്ക്കുന്നതോർക്ക നീ"

ഇങ്ങനെ കിളിപ്പാട്ടിൽ കാണുന്നുണ്ട്. ആകെ മുഴുവൻ വിചാരിച്ചാൽ ഈ പ്രസ്താവന ഗദ്യപദ്യങ്ങളും കിളിപ്പാട്ടും കൂടികലൎന്ന ഒരു മിശ്രനാടകമായിത്തീരും.

'ചാണക്യസൂത്രം' എന്ന് ഈ ഗ്രന്ഥത്തിനു പേരു കല്പിച്ചതാരാണെന്നും എന്തു നിമിത്തമാണെന്നും തിട്ടപ്പെടുത്തുവാൻ വഴി കാണുന്നില്ല. ഗ്രന്ഥകാരൻ ഓരോ പാദങ്ങളുടെ അവസാനത്തിലും "ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ—നവനന്ദാഭിഷേക- നവനന്ദവധ- രാക്ഷസമലയകേതുസംവാദ-രാക്ഷസവഞ്ചന—നാമഗാനവിശേഷസ്സമാപ്തഃ" എന്നാണു പേർ കൊടുത്തു കാണുന്നതു. 'സൂത്രം' എന്ന പദത്തിനു 'കൗശലം' എന്നു നാട്ടുഭാഷയിൽ പ്രസിദ്ധമായ അൎത്ഥത്തെ പുരസ്കരിച്ചുകൊണ്ട് അൎവ്വാചീനന്മാരായ ഗ്രന്ഥമെഴുത്തുകാരോ അച്ചടിക്കാരോ തട്ടിവിട്ടതായിരിക്കാം ഈ പേര്.

അല്ലെങ്കിൽ ജ്യോതിഷം, വ്യാകരണം മുതലായ ശാസ്ത്രങ്ങൾക്കു 'ജൈമിനി,' 'പാണിനി' മുതലായവരുടെ സൂത്രഗ്രന്ഥങ്ങളുള്ളതുപോലെ, പ്രസിദ്ധമായ ചാണക്യന്റെ അൎത്ഥശാസ്ത്രത്തെ നീതിസൂത്രം എന്നു ചില

പണ്ഡിതന്മാർ വ്യവഹരിച്ചുവരാറുള്ളതുകൊണ്ട്, പക്ഷേ ആ ഗ്രന്ഥം ഇതാണെന്നു ഭ്രമിച്ചു വേറെ ചിലർ ചാണക്യസൂത്രം എന്നു പേർ പറഞ്ഞു തുടങ്ങിയതോ എന്നും ശങ്കിപ്പാൻ അവകാശമില്ലായ്കയില്ല. "അല്പാക്ഷരമസന്ദിഗ്ദ്ധം സാരവദ്വിശ്വതോമുഖം, അസ്തോഭമനവദ്യം ച സൂത്രം സൂത്രവിദോ വിദുഃ" എന്ന അഭിധാനപ്രകാരമുള്ള ലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചാണക്യന്റെ അർത്ഥശാസ്ത്രത്തിനു 'നീതിസൂത്രം' എന്ന പേർ കൊടുക്കുന്നതിൽ ഒട്ടും അസാംഗത്യമില്ലെങ്കിലും, നമ്മുടെ പ്രകൃതഗ്രന്ഥത്തിനു 'മുദ്രാരാക്ഷസം' എന്നു കവി കല്പിച്ചിട്ടുള്ള പേർതന്നെയാണു യുക്തമായി തോന്നുന്നതു്. പുസ്തകപ്രചാരത്തിനു വൈഷമ്യം നേരിട്ടെങ്കിലോ എന്നു ശങ്കിച്ചു്, തൽക്കാലം പഴയ പേരിനു യാതൊരു മാററവും ചെയ്യുന്നില്ല.

ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരുടെ കാലത്തെപ്പററി നമ്മുടെ പ്രമാണഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ സ്പഷ്ടമായിട്ടൊന്നും പറഞ്ഞു കാണുന്നില്ല. എന്നാൽ വരാഹമിഹിരന്റെ 'ബൃഹജ്ജാതകം' എന്ന ഹോരാശാസ്ത്രത്തിൽ ആയുർദ്ദായാദ്ധ്യായത്തിൽ 'ആയുർദ്ദായം വിഷ്ണുഗുപ്തോഽപി ചൈവം ദേവസ്വാമീ സിദ്ധസേനശ്ച ചക്രേ' എന്ന പദ്യംകൊണ്ടു വിഷ്ണുഗുപ്തൻ (ചാണക്യൻ) ജ്യോതിഷതന്ത്രത്തിൽ ഒരു പൂർവ്വാചാര്യനായിരുന്നുവെന്നു പറയപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ, വിഷ്ണുഗുപ്തൻ വരാഹമിഹിരനേക്കാൾ പ്രാചീനനാണെന്നു സ്പഷ്ടമാണല്ലോ. ഇനിയൊരു രണ്ടാംതരം തെളിവുംകൂടിയുണ്ടു്.

"അലകാമതിവാഹ്യൈവ വസതിം വസുസമ്പദാം
സ്വർഗ്ഗാ"ഭിഷ്യന്ദവമനം" കൃത്വേ"വോപനിവേശിതം."

(കുമാരസംഭവം സർഗ്ഗം 6. ശ്ലോകം 37)

മേലെഴുതിയ ശ്ലോകത്തിൽ ഉദ്ധരണചിഹ്നമിട്ടു കാണിച്ചിരിക്കുന്ന പദങ്ങൾ കൌടില്യന്റെ നീതിശാസ്ത്രത്തിൽ

ഉത്തപൂൎവ്വാഉത്തപൂൎവ്വം വാ ജനപദം പരദേശോപചാരത്വേ സ്വാൎത്ഥശാലിഷ്യന്ദവമനേന വാ നിൎവചനീയം.” എന്നു സൂത്രത്തിലും കാണുന്നു. ഇവിടെ ശാസ്ത്രകാരവചനത്തെ കവി സംഗ്രഹിച്ചതോ കവിപ്രയോഗത്തെ ശാസ്ത്രകാരൻ അനുവദിച്ചതോ എന്നു് ‘ബീജാങ്കുരന്യായേന’ ഒരു വാദത്തിനുവകാശമുണ്ടെങ്കിലും ശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധമായ സാങ്കേതികപദത്തെ കവി പ്രയോഗിച്ചതാകണമെന്നു വിധിപ്പാനാണു് അധികം ന്യായം കാണുന്നതു്. അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ, കൗടില്യൻ കാളിദാസനേക്കാൾ പ്രാചീനനാണെന്നു സിദ്ധമാകുന്നു.

കാളിദാസനെയും വരാഹമിഹിരനെയും “ധന്വന്തരിക്ഷപണക” ഇത്യാദി പദ്യംകൊണ്ടു വിക്രമാദിത്യസദസ്യന്മാരായി ഗണിച്ചിട്ടുള്ളതു ശരിയാണെങ്കിലുമല്ലെങ്കിലും, ചാണക്യനു് ഇവരിലെല്ലാരിലും കാരണവസ്ഥാനമുണ്ടെന്നു തെളിയിക്കാൻ മേലെഴുതിയ ഹോരാകുമാരസംഭവശ്ലോകങ്ങൾ, മതിയാകുമെന്നുതോന്നുന്നു. ഹോരകളിൽ പ്രാചീനചരിത്രാന്വേഷണം ചെയ്യുന്ന പണ്ഡിതന്മാരുടെ നഷ്ടജാതകനിൎമ്മാണക്രിയയെത്തന്നെ ശരണം പ്രാപിക്കേണ്ടിവരും.

ഇനി ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ കൎത്താവിനെക്കുറിച്ചാണു് ആലോചിക്കേണ്ടതു്. ഭാഷാചരിത്രത്തിൽ ചാണക്യസൂത്രവും, പഞ്ചതന്ത്രവും, കുഞ്ചൻനമ്പ്യാരുടെ പേരിൽ രജിസ്റ്റർചെയ്കയും, ഗതാനുഗതികന്മാരായ പലരും അതിനെ കണ്ണടച്ചു വിശ്വസിക്കയും ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ നമ്പ്യാരുടെ പഞ്ചതന്ത്രം, നളചരിതം മുതലായ കിളിപ്പാട്ടുകളും ചാണക്യസൂത്രവും തമ്മിൽ താരതമ്യപ്പെടുത്തേണമെന്നുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടി അവയുടെ രചനാഗുണങ്ങളെയും, കവിയുടെ മനോധൎമ്മപ്രകടനങ്ങളെയും, സൂക്ഷ്മം പരിശോധിക്കുന്ന ഒരു ഭാഷാസാഹിത്യരസികനു് ചാണക്യസൂത്രവും പഞ്ചതന്ത്രവും സഹോദരങ്ങളാണെന്നു പറവാൻ ധൈൎയ്യമുണ്ടാകുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. രണ്ടു

ഗ്രന്ഥങ്ങളുടെയും ആരംഭം, 'പാടലീപുത്ര'മെന്ന പുരത്തെ കുറിച്ചുള്ള പ്രസ്താവനയിൽനിന്നു തന്നെയാണ്. പഞ്ചതന്ത്രത്തിലെ 'പാടലീപുത്രമാം കേളിസഭാഗൃഹം' എന്ന ഇരട്ടിയുള്ള പതിനാലു വരികളെക്കൊണ്ടു ചിത്രമെഴുതി വായനക്കാരെ കാണിപ്പിക്കുന്ന പാടലീപുത്രത്തെത്തന്നെ ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ "ഏതിലൊന്നാകിനിന്നോടു തീർത്തകം ഇന്ദ്രനഗരതുല്യം പാടലീപുത്രമെന്നു" എന്നു വരികൊണ്ടു ചുരുക്കിക്കാണിക്കുന്നതിനെ, കവിയുടെ വർണ്ണനാശക്തിയില്ലായ്മകൊണ്ടു മാത്രമാണെന്നു പറഞ്ഞാൽ തെറ്റുമായിരിക്കുന്ന വിളിച്ചു പറയുന്നവരായി ഞാനും അക്കൂട്ടത്തിൽ കടന്നാലും ഞങ്ങളൊന്നാണ്. ഓരോ പാത്രങ്ങളുടെ വിചാരം, വികാരം, പ്രവൃത്തി, ഇവയിലുള്ള തന്മയത്വംകൊണ്ടു പഞ്ചതന്ത്രകാരൻ കാള, സിംഹം, കാക്ക, ശ്രമൻ മുതലായ തിര്യക്കുകളെ ലോകയാത്രയ്ക്കു വഴികാട്ടും സദ്ഗുരുക്കന്മാരാക്കി ഉയർത്തി ഒരു കൂട്ടത്തെ ഒരു സ്ഥാനത്തിനു അധികാരികളാക്കിത്തീർത്തിരിക്കുന്നു. നേരെമറിച്ച്, ചാണക്യസൂത്രകാരൻ, അതിമാനുഷരായ കഥാപാത്രങ്ങളെക്കൊണ്ട് സാധാരണ കാര്യങ്ങളെ നിർവഹിപ്പിക്കുന്നു. സർക്കസ്സുകളിലെന്നോ പാവകളെക്കൊണ്ടെന്നോ അവരുടെ ശൃംഗാരം, പരാക്രമം മുതലായ ഉൽക്കൃഷ്ടങ്ങളെക്കൊണ്ടു ചില അത്ഭുതപ്രസംഗങ്ങൾ ചെയ്യിക്കുന്നതിനൊഴികെ വിശേഷമായൊന്നുംതന്നെ ഇല്ല.

ഇനി രണ്ടു കിളികളുടെയും പാട്ടിന്റെ രീതി നോക്കിയാലും വലിയ അന്തരം കാണാം. ഒന്ന് സരസവും, മധുരവും, ലാളിത്യപൂർണ്ണവുമാണ്; മറ്റേതു ക്ലിഷ്ടവും പരുഷവും ആയിരിക്കുന്നു. പഞ്ചതന്ത്രത്തിലെ പ്രാസാനുപ്രാസാദി ശബ്ദാലങ്കാരങ്ങളുടെയും നിർദ്ദോഷമായ സന്ധിയോജനാചാതുരിയുടെയും ഛായപോലും ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ ഒരേടത്തും കാണുന്നില്ല. സാധാരണ ഭാഷാശൈലിയും അ ഓണപ്പാട്ട്, വില്ലുപാട്ട്, പള്ളിപ്പാട്ട് മുതലായ പാട്ടുകളെ പാഠ

പൂരണത്തിനും പ്രാസത്തിനും വേണ്ടി പ്രയോഗിക്കാറുള്ള ശു പോലെ ചാണക്യസൂത്രകാരൻ 'കനിഞൊട്' എന്ന പ്രയോഞ്ഞ കനിവില്ലാതെ അധികമായി പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതിന്നു കണക്കില്ല. പഞ്ചതന്ത്രം കിളിപ്പാട്ടിൽ നമ്പ്യാരുടെ തുള്ളലുകളിലുള്ളപോലെതന്നെ ഫലിതപ്രയോഗങ്ങൾ അവിടവിടെ കാണ്മാനുണ്ട്. ചാക്യാർകൂത്തിൽ പൂരകത്തിന്നു പറയുന്ന ഫലിതത്തിൽ പ്രയോഗിക്കാറുള്ള രാജസേവകന്മാരുടെ കപടതന്ത്രങ്ങളും മിക്കതും നമ്പ്യാർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ പലേടത്തും സന്ദർഭത്തിന്നു ചേരുംവണ്ണം പ്രയോഗിച്ചിട്ടുണ്ട്. നമ്പ്യാർക്കു സഹജമായ ഈ വക ലോകാനുകരണചാതുര്യം ചാണക്യസൂത്രത്തിൽ കാണ്മാൻപോലുമില്ല. നമ്പ്യാരുടെ കൃതികളിലെല്ലാം സാധാരണമായും, പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ സവിശേഷമായും കാണുന്ന 'ചൊടക്കോട്ടിക' 'കമ്പളിക' 'ഉൾപ്പൂരാമക' മുതലായ ദൈശികളും 'ഹരേതിക്കു' 'ഗോക്കളെ' 'കണ്ണിലുണ്ണിതാരോവാ' 'വാള്ളും' എന്നീ ഗ്രാമ്യഭാഷാപ്രയോഗങ്ങളും ചാണക്യസൂത്രത്തിലില്ല. എന്നാൽ ദേശ്യപ്പെട്ടില്ല ഞങ്ങൾ 'തഞ്ചേ' എന്നു ചിലയിടം സ്ഥലങ്ങളിൽ പ്രയോഗം കാണ്മാനുണ്ട്. ചെട്ടിക്കു 'തഞ്ചേ' എന്നുള്ള വ്യവഹാരം തുള്ളൽപ്പാട്ടുകൾ മുതൽ നാടകമുട്ടുള്ള ദേശ്യകളുടെ പ്രദേശങ്ങളിലേ നടപ്പുള്ളവയെന്നു തോന്നുന്നു. ഇതുപോലെ വേറെയും ഒന്നുരണ്ടു തെളിവുകളുണ്ടാക സന്ദേഹമായ ഈ ഒരൊറ്റത്തെളിവുകൊണ്ടു മാത്രം കിളിപ്പാട്ടു കവിയുടെ ദേശമേതാണെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തുവാൻ കൈവശം ന്യായമായിരിക്കുന്നതല്ല. എങ്കിലും കണ്ണശ്ശന്മാരുടെ കൃതികളായിട്ടുള്ള ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ ശരി ഇതല്ലെന്നു തീർച്ചയാക്കുവാൻ മതിയായ ന്യായങ്ങളും തെളിവുകളും ചിലപ്പോൾ ഉണ്ടായിരിക്കാമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു.

ഇപ്രകാരം കിട്ടുന്ന ചാണക്യസൂത്രം കിളിപ്പാട്ടിന്റെ

പ്രതികൾ പല അച്ചുക്കൂടങ്ങളിൽ അച്ചടിച്ചുവന്നതാകയാൽ അവയുടെ ലിപിവിന്യാസത്തിൽ അന്യോന്യം ചില ഭേദങ്ങളുണ്ട്. ചില വാക്യങ്ങൾക്ക് അർത്ഥം മനസ്സിലാവാൻ വൈഷമ്യം വരത്തക്കവണ്ണമുള്ള പാഠഭേദങ്ങൾതന്നെ ഇല്ലെന്നില്ല. ഈ വ്യാഖ്യാനമെഴുതുവാൻ എനിക്കു കിട്ടിയ പുസ്തകത്തിൽ ഇതുപോലെ ചില സംശയങ്ങൾ സംഭവിച്ചപ്പോഴും വേറെ അച്ചുക്കൂടങ്ങളിലടിച്ച ചില പുസ്തകങ്ങളെസ്സമ്പാദിച്ച് ഒത്തുനോക്കിയപ്പോളാണ് ഈ വ്യത്യാസം വെളിപ്പെട്ടത്. അതിനാൽ അച്ചിൽ പിഴയാണെന്നുറപ്പാവുന്ന ചില സ്ഖലിതങ്ങളെ ഞാൻ തീർത്തിട്ടുണ്ട്. ഇതിലധികം ശ്രമിക്കണമെങ്കിൽ ശുദ്ധിയും പഴക്കവുമുള്ള ചില കയ്യെഴുത്തുഗ്രന്ഥങ്ങൾ കിട്ടണം. അതിനു തരമില്ലാത്തതുകൊണ്ടു ആ ഭാഗം നിർത്തിവെക്കേണ്ടിവന്നു.

ഈ വ്യാഖ്യാനം വിദ്യാർത്ഥികൾക്കുകൂടി ഉപയോഗ്യമായിരിക്കണമെന്നുദ്ദേശിച്ച്, അന്വയിപ്പാൻ പ്രയാസമുള്ള വാക്യങ്ങളുടെ അന്വയക്രമവും, സമസ്തപദങ്ങളുടെ വിഗ്രഹവും സമാസവും ചില പദങ്ങൾക്ക് പര്യായങ്ങളും അഭിധാനങ്ങളും കൊടുത്തിട്ടുണ്ട്. നീതിശാസ്ത്രപ്രയോഗങ്ങൾ കാണിക്കേണ്ടുന്ന ഘട്ടങ്ങളിൽ അവയും കാണിച്ചിട്ടുണ്ട്. മുഖ്യാലങ്കാരങ്ങളും വിട്ടുകളഞ്ഞിട്ടില്ല.

ശുഭമസ്തു.

കൊച്ചി ഭാഷാപരിഷ്കരണക്കമ്മിററി
ഓഫീസ്, തൃശ്ശിവപേരൂർ.
1100 മീനം 22-ാംനു.

കമ്മറ്റി പണ്ഡിതൻ,
കെ. പരമേശ്വരമേനോൻ.

ചാണക്യസൂത്രം

കിളിപ്പാട്ട്.

ഒന്നാംപാദം.

ചാരുതയൊത്തമൊഴിത്തൂമംശാരികത്തരുണിനി
ചാരുതനീടുംമധുസേവിച്ചാലസ്യംതീൎത്തു 1
രാലെത്തുംമനമതിൽമോദത്തെവളൎത്തുവാൻ
കാലത്തെകളയാതെ ചൊല്ലുകവിശേഷങ്ങൾ 2
ദൂരത്തുനിന്നുപറന്നിങ്ങുപോരുന്നനേരം
ചാരത്തുകണ്ടവിശേഷങ്ങൾനീപറയേണം 3
മോദത്തോടതുനേരംനല്ലപൈങ്കിളിപ്പെണ്ണും
വേദനകളഞ്ഞുചൊല്ലീടിനാൾതെളിവോടെ:— 4
ബുദ്ധിസാമൎത്ഥ്യമില്ലചൊല്ലുവാനിനിക്കേതും
ബുദ്ധിയുണ്ടെന്നാകിലേവാക്കുകൾഫലിച്ചീട്ടു 5
ശക്തിയാകുന്നതെല്ലാംബുദ്ധിയെന്നറിഞ്ഞാലും
ബുദ്ധിതാനൊന്നുതന്നെസൎവ്വംജയിക്കുന്നു 6
ബുദ്ധിയുള്ളവൎകൾക്കസാദ്ധ്യമല്ലാതെയൊന്നും
ഇത്രിലോകത്തിങ്കലില്ലെന്നുനിൎണ്ണയമല്ലോ. 7
ഉത്തമനായുള്ളോരുചാണക്യമഹീസുരൻ
ബുദ്ധിയാകുന്നശക്തികൊണ്ടുചെയ്തവസ്ഥകൾ 8
ഓൎത്തുകാണുമ്പോൾചണകാത്മജപ്രയോഗങ്ങൾ
എത്രയുംചിത്രമത്രെയെന്നതേപറയാവൂ. 9
ഇങ്ങിനെകിളിമകൾചൊന്നതുകേട്ടനേരം
തിങ്ങിനമോദത്തോടെചൊല്ലിനാരെല്ലാവരും 10
എങ്കിലോമുത്തുകലമാലികേപറകെടോ!
മംഗലനായുള്ളോരുചാണക്യൻതന്റെകഥ. 11
എന്നതുകേട്ടുകിളിപ്പൈതലുംകനിവോടെ
വന്ദിച്ചുഗണനാഥൻതന്നെയുംവാണിയെയും 12

തന്നുടെ ഗുരുനാഥന്മാരെയും വന്ദിച്ചഥ
ധന്യശീലയാമവൾ മെല്ലവേ ചൊല്ലീടിനാൾ:— 13
ഈ കഥതന്നിലുള്ള നീതികൾ കേൾക്കുന്നോരം
ചൊൽക്കൊണ്ട നയജ്ഞന്മാരേറ്റവുമാനന്ദിക്കും 14
ആദരവോടു പറഞ്ഞീടുവനെങ്കിൽ കഥ
മോദമാണ്ടെല്ലാവരും കേട്ടുകൊൾകയും വേണം:— 15
എങ്കിലോ മന്ദാകിനീതന്നുടെ തീരത്തിങ്കൽ
തുംഗമായൊരു പുരം പാടലീപുത്രമെന്നു 16
ചൊൽപ്പൊങ്ങും നൃപതികൾക്കിരിപ്പാനായുണ്ടായി
തൽപുരം പുഷ്പപുരമെന്നു ചൊല്ലുന്നു ജനം 17
ചൊന്നതിരവനെന്നപോലെയപ്പുരത്തിങ്കൽ
തിങ്കൾതൻ കുലജാതനാകിയ നന്ദനൃപൻ 18
സങ്കടഹീനമധിവസിച്ചു മഹീതലം
മംഗലകീർത്ത്യാ പരിപാലിച്ചു വാണീടിനാൻ 19
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെന്നുമുണ്ടവനൊരു നാമം
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിപ്രദനെന്നതും മഹാവീരൻ 20
രാക്ഷസനെന്നു പേരായുണ്ടവനൊരു മന്ത്രി
രാക്ഷസനല്ലമുറവും ത്രക്ഷതപൊരുതല്ലാ 21
നന്ദനാം മഹീപതിതന്നുടെ പത്നികളായ്
സുന്ദരാംഗികളായിരണ്ടുപേരുണ്ടല്ലോന്ന 22
പേരതിലൊരുത്തിക്കു ചൊല്ലപ്പെടും സുനന്ദയെ-
ന്നാരോമൽ മറ്റവൾക്കു പേരതു മുരയെന്നും 23
ഭദ്രയാം സുനന്ദ താൻ ക്ഷത്രിയപുത്രിതന്നെ
ശൂദ്രവംശത്തിലുള്ള സുന്ദരി മുരയല്ലോ 24
നന്ദനന്മാരങ്ങുളവായീലെന്നു നിരൂപിച്ചാ-
നന്ദമുണ്ടായീലല്പം ഭൂപതിതന്നുള്ളിൽ 25
എന്തൊരു കഴിവുള്ളു സന്തതിയുണ്ടാവാനെ-
ന്നന്തരാ വളർന്നീടും ചിന്തയോടിരിക്കുമ്പോൾ 26
എത്രയും തപോബലമുള്ളൊരു മഹാമുനി
തത്ര വന്നിതു നന്ദഭൂപതിതന്നെക്കാണ്മാൻ 27

അഗ്നിസമനായവിപ്രനെക്കണ്ടുനൃപൻ
അർഘ്യപാദ്യാദികളെക്കൊണ്ടുപൂജിച്ചീടിനാൻ 28
മാമുനിപാദംകഴുകിച്ചുനീർകോരിത്തന്റെ
കാമിനിമാരെത്തളിച്ചീടിനാൻഭക്തിയോടെ 29
അന്നേരമൊരുതുള്ളിവെള്ളംപോയ്തെറിച്ചിതു
കന്നൽനേർമിഴിമൂത്തന്നുടെദേഹത്തിന്മേൽ 30
വെത്തുള്ളിസ്സുനന്ദാഖ്യതൻമേലുംവീണു
കമ്പിതശരീരയായ്നിന്നിതന്നേരമവൾ 31
ഭക്തികൈക്കൊണ്ടുധരിച്ചീടിനാൾമൂത്താനം
ഭക്തിയെന്നിയെധരിച്ചീടിനാൾമറ്റവളും 32
ഭൂമിപാലകൻതന്റെഭാര്യമാരുടെഭാവം
മാമുനികണ്ടങ്ങറിഞ്ഞുള്ളത്തിലതുനേരം 33
ഭദ്രയാംമൂത്തന്നിലെത്രയുംമോദംപൂണ്ടാൻ
ക്ഷുദ്രയാംമറ്റവളിൽക്രോധവുംതേടീടിനാൻ 34
പിന്നെയത്തപോനിധിവന്നകാര്യത്താലുടൻ
മന്നവൻതന്നെക്കണ്ടുപറഞ്ഞുപോയീടിനാൻ 35
അക്കാലംതന്വംഗിയായുള്ളൊരുമൂത്തന്നിൽ
ഉൾക്കാമ്പിൽതെളിവോടുഗർഭവുമുണ്ടായ്വന്നു 36
പത്തുമാസവുംതികഞ്ഞുത്തമാംഗിയാമവൾ
ഉത്തമനായുള്ളൊരുപുത്രനെപ്പെറ്റാളല്ലോ 37
വീര്യവാനായുള്ളൊരുപുത്രനെമഹീപതി
മൈത്ര്യനെന്നൊരുപേരുമിട്ടിതുസന്തോഷത്താൽ 38
പുത്രനുവേണ്ടുംകർമ്മമൊക്കവെകഴിച്ചവൻ
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളുമഭ്യസിപ്പിച്ചീടിനാൻ 39
വീര്യവുംവിനയവുംനയവുമേറിവന്ന
വീരനാമവനനുദിനമെന്നറിഞ്ഞാലും 40
ശൂരനായേറ്റമൊരുമൈത്ര്യനെക്കണ്ടുനൃപൻ
ഏറിനമോദംപൂണ്ടങ്ങിരിക്കുംകാലത്തിങ്കൽ 41
നാരിമാർകണ്മണിയാകിയസുനന്ദയ്ക്കും
ഏറിനമോദത്തോടെഗർഭമുണ്ടായല്ലോ 42

പ്രേമമുൾക്കൊണ്ടുചിലരക്ഷകൾചെയ്തീടിനാൻ
മേദിനീപതിയുടെപത്നിക്കനിരന്തരം 43
മാസവുംപത്തുതികഞ്ഞീടിനോരനന്തരം
മാംസപിണ്ഡത്തെപ്രസവിച്ചിതുസുനന്ദയും 44
മന്നവനതുകണ്ടുദുഃഖമുണ്ടായനേരം
തിണ്ണമൊരശരീരിവാക്കതുകേൾക്കായ്വന്നു 45
"ഭൂപതികുലമണിദീപമേ! മനക്കാമ്പിൽ
താപമുണ്ടായീടരുതൊമ്പതുസുതന്മാരാം" 46
വാക്കതുകേട്ടനേരത്തിങ്കലുംനൃപനുള്ളിൽ
ദുഃഖമുണ്ടായതേതുംപോയതുമില്ലതാനും 47
രൂക്ഷമാനസനായരാക്ഷസനതുനേരം
കാൽക്ഷണംനിരൂപിച്ചിട്ടിങ്ങിനെതോന്നിബലാൽ 48
ഒമ്പതുഖണ്ഡിച്ചുടൻമാംസപിണ്ഡത്തെതൈല-
കുംഭങ്ങളുടെയകത്താക്കിരക്ഷിച്ചീടിനാൻ 49
കാലവുംകുറഞ്ഞൊന്നുചെന്നപ്പോളൊരിക്കലേ
തൈലകുംഭങ്ങളൂടൊത്തുണ്ടായികുമാരന്മാർ 50
ജാതകർമ്മാദികളുംചെയ്തിതുനരപതി
ജാതകൗതുകംവളർന്നീടിനോരവർകളും 51
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളുംശിക്ഷിച്ചുപഠിച്ചവർ
ശത്രുസംഹാരത്തിന്നുശക്തരായ്വന്നീടിനാർ 52
യൌവനംവന്നുപരിപൂർണ്ണമായ്ചമഞ്ഞതി-
ഗർവ്വിതന്മാരായുള്ളപുത്രരെക്കണ്ടുനൃപൻ 53
മന്ത്രികളെയുംനിജപുത്രന്മാരെയുംവിളി-
ച്ചന്തികെവരുത്തിക്കൊണ്ടീവണ്ണമുരചെയ്താൻ 54
"ഒമ്പതുതനയന്മാരുണ്ടല്ലോപുനരിനി-
ക്കൊമ്പതിലൊരുവനെഭൂപതിയാക്കിവെച്ചു 55
കാനനംപുക്കുതപംചെയ്തുകൊണ്ടെന്നാലിനം
ഊനമെന്നിയെഗതിവരുത്തീടുകവേണം 56
ഒമ്പതുപേരിലാരെവേണ്ടുവെന്നതിനി
കമ്പമെന്നിയെനിരൂപിച്ചുചൊല്ലേണംനിങ്ങൾ 57

മൌര്യനെസ്സേനാപതിയാക്കിവെക്കേണംതാനും
ശൌര്യമുണ്ടവനതുഭരിപ്പാൻപാത്രമല്ലോ” 58
നന്ദഭൂപതിതന്റെവാക്കതുകേട്ടനേരം
അന്തരാനിരൂപിച്ചുമൌര്യനാംപ്രധാനം 59
എന്തൊരുകഷ്ടംതാതൻദാസ്യകർമ്മത്തിനൊരു
ചിന്തചെയ്യാതെകല്പിച്ചീടുവാൻമൂഢമെന്നോ 60
സ്നേഹമെനിക്കുള്ളതെന്നെകേവലംനിരൂപിച്ചാൽ
മോഹമിന്നധികമായില്ലെനിക്കൊന്നുകൊണ്ടും 61
ശ്രേഷ്ഠത്വമിനിക്കില്ലെന്നാകിലുംനിരൂപിച്ചാൽ
ജ്യേഷ്ഠനായുള്ള പുത്രൻഞാനെന്നതുമല്ലോ 62
ദാസ്യമായുള്ള കർമ്മമൊത്തുകാണുന്നനേരം
ഹാസ്യമാകുമതിനില്ലസംശയമേതും 63
രാജത്വംകിട്ടീടുവാനാഗ്രഹമിനിക്കില്ല
നീചത്വംമമജാതികൊണ്ടെന്നു സിദ്ധമല്ലോ 64
ദാസത്വമനുഭവിച്ചീടുവാനൊരുനാളും
ദോഷത്വമില്ലനൃപബീജത്വമുണ്ടാകയാൽ 65
നാട്ടിലെങ്ങാനുമൊരുദേശമെങ്കിലുംമമ
പാട്ടിലാക്കേണമെന്നുതാതനുതോന്നീലല്ലോ 66
ഇന്നിതുനിരൂപിച്ചാലൊന്നുതോന്നുന്നുതാനും
മന്നവൻതനിക്കിതുതോന്നിയതല്ലനൂനം 67
പുത്രരാംമന്ത്രികളോടൊന്നിതുചൊല്ലീടിനാർ
ധാത്രീപാലകൻതന്നോടില്ലസംശയമേതും 68
ഇക്കൃതിക്കപ്പുനരാരെന്നുഞാൻചെയ്തീടുവൻ
ഇക്കുമാരന്മാർതമ്മിൽപിണക്കമുണ്ടാക്കുവൻ 69
ഇവ്വണ്ണംനിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചീടുവൻതാനും
ഭൂപതിവീരൻതന്നോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 70
“എന്തിനുപലതരംചിന്തചെയ്യുന്നുതാതൻ
അന്തരംകൂടാതെകണ്ടാലതിലൊരുവനെ 71
ചന്തമോടരചനായ്വാഴിച്ചുമററുള്ളോരെ
സന്തതമവനോടെതിരാക്കിച്ചീടണം” 72

മന്നവനതുകേട്ടുചൊല്ലിനാനവനോടു
"ചൊന്നതുനന്നല്ലനീവൈഷമ്യമുണ്ടാസ്സുതം" 73
വക്രനാസാഖ്യനാകുംമന്ത്രിതാനതുനേരം
ശുക്രനുതുല്യനവൻമന്നവനോടുചൊന്നാൻ 74
"നന്ദരാജ്യത്തെപ്പകുത്തൊമ്പതായ്വിഭാഗിച്ചു
നന്ദനന്മാൎക്കുകൊടുത്തീടുകമഹീപതേ!" 75
അപ്പൊഴുതുരചെയ്താൻമൌൎയ്യൻ"മെന്നാലിപ്പോൾ
ഇപ്പുരംസപത്ന്യാപുത്രരിലാൎക്കുവേണ്ടു?" 76
ഇത്തരംമൌൎയ്യസുതൻവാക്കുകൾകേട്ടനേരം
ചിത്തതാരിങ്കലിതംചിന്തിച്ചുരാക്ഷസനും 77
എന്തൊരുകഷ്ടംവൃഷലീസുതനാകുമിവൻ
അന്തരമിതുകൊണ്ടുരാജപുത്രന്മാർതമ്മിൽ 78
ദ്വേഷമുണ്ടാകുമതിനില്ലസംശയമേതും
ദോഷമേറുംസാപത്ന്യത്തെപ്പോലെമറ്റൊന്നുമില്ല 79
ഞാനിഹജീവിച്ചിരുന്നീടിനകാലത്തിങ്കൽ
ഊനമിദ്ദാസീപുത്രനായീടുമിവനോടെ 80
കാൎയ്യങ്ങൾഫലിക്കയില്ലെന്നുകല്പിച്ചിട്ടതി
അഷ്ടനായകുമാരന്മാരോടുചൊന്നാനേവം:— 81
"നല്ലതുചൊല്ലീടുവൻനിങ്ങളോടിനിഞാനും
വല്ലതുമച്ഛൻപറഞ്ഞാലതുകേട്ടീടണം 82
ചൊല്ലെഴുംപുഷ്പപുരമാകുമിപ്പുരത്തിനു
തുല്യമായൊട്ടുപുരംതീൎപ്പിച്ചുതരുവൻഞാൻ 83
ധരയുള്ളപദാൎത്ഥങ്ങളൊക്കവെവിഭാഗിച്ചു
ചേരമെന്നിയേതരുംഭൂപതിനിങ്ങൾക്കെല്ലാം 84
ഓരോരോവ്യവസ്ഥകൾവരുത്തേണ്ടതിന്നിനി
പാരാതെപരീക്ഷകൾചെയ്തുകൊള്ളുകയുമാം 85
ഈശപരീക്ഷകൾചെയ്തതിൽവരുംവണ്ണം
ഈശപരമാവമതിക്കെന്നതേയുള്ളൂ." 86
ഇത്തരംമന്ത്രീന്ദ്രനാംരാക്ഷസൻപറഞ്ഞപ്പോൾ
ഉത്തരംമന്ദസ്മിതംചെയ്തുചൊല്ലിനാൻമൌൎയ്യൻ 87

"ഇപ്പുരംപോലെചമച്ചീടുവാനൊരുത്തർക്കും
ക്ഷിതലത്തിൽനിരൂപിച്ചാലാവതുമില്ലയല്ലൊ 88
പാകശാസനൻതന്റെരാജധാനിയുമിതി-
ന്നേകദേശവുമില്ലപാർത്തുകാണുന്നനേരം 89
ഇന്നിതുപോലെചമച്ചീടുവാൻതോന്നുന്നതി-
നൊന്നുമേപറയാവതല്ലല്ലോനിരൂപിച്ചാൽ." 90
അപ്പോഴതുകേട്ടുചൊല്ലിനാർകുമാരന്മാർ
"ഇപ്പുരമിതിക്കല്ലെന്നാകിൽഞാൻവനംപുക്കു 91
കെല്പോടുതപഃചെയ്തുകാനനത്തിന്നുതന്നെ
ശില്പമായ്ഗതിവരുത്തീടുവനെന്നാരവർ" 92
"എങ്കിലൊരാശ്രമത്തിങ്കൽപുത്രന്മാരെല്ലാരെയും
സങ്കടംവരാതെവാഴിക്കെന്നാൻമരുത്സുതൻ" 93
അന്നേരമുരചെയ്തുനല്ലമന്ത്രിതാനും
"അന്യോന്യമപേക്ഷയുണ്ടാകുമതുചെയ്താൽ 94
മന്നിടമിതുബഹുനായകമാകുന്നേരം
എന്നുമിപ്രജകൾക്കുസൗഖ്യവുമുണ്ടായ്വരാ 95
ഓരോരോസ്വതന്ത്രരാമോരോരോതനയന്മാർ
പാരാതെരാജ്യംരക്ഷിച്ചീടുകനല്ലൂനൂനം 96
അല്ലായ്കിൽകലഹമുണ്ടാകുംതമ്മിൽപിന്നെ
വല്ലതുംചൊല്ലിമൂഢരെന്നതോദുഃഖമല്ലൊ" 97
മാനവവീരൻതന്റെവാക്കതുകേട്ടനേരം
മാനസംതെളിഞ്ഞിതുമന്ത്രികൾക്കെല്ലാവർക്കും 98
"മുമ്പിനാൽനാടുരക്ഷിച്ചീടുവാൻതുടങ്ങുന്ന-
തൊമ്പതുപേരിലാരുവേണമതെ"ന്നപ്പോൾമൈത്ര്യൻ 99
രാജപുത്രന്മാരപ്പോൾചൊല്ലിനാരൊരുപോലെ
"രാജത്വംമുമ്പിലിനിക്കില്ലെങ്കിൽപോയീടുവൻ" 100
ഇങ്ങിനെമൈത്ര്യൻതന്റെവാക്കുകേട്ടവർകളും
തിങ്ങിനലോഭംകൊണ്ടുപേപറയുന്നനേരം 101
എത്രയുംകുശലമിതെന്നോർത്തതിനയത്തോടെ
ശക്തനാംരാക്ഷസനവരോടുരചെയ്താൻ 102

"അന്ധനാമിവൻപറയുന്നതുകേട്ടനിങ്ങൾ
അന്ധകാരങ്ങളെല്ലാമകം ചിന്തചെയ്യാതെകണ്ടു 103
ബന്ധുവായുള്ള ജനംചൊന്നതുകേട്ടതന്നെ
സന്തതംപരിപാലിച്ചീടുകരാജ്യമിപ്പോൾ 104
അച്ഛനെന്തിനിമതമായതെന്നറിഞ്ഞുകൊ-
ണ്ടിച്ഛയോടതുതന്നെചെയ്കിലേമതിയാകൂ" 105
രാക്ഷസനായമന്ത്രിസത്തമൻപലതരം
ശിക്ഷിച്ചീവണ്ണംപറഞ്ഞീടിനോരനന്തരം 106
മന്ദമാനസന്മാരായ്മേവീടുന്നോരനാ-
നന്ദനന്മാരുമന്നവരിച്ചാർപണിപ്പെട്ട് 107
നന്ദഭൂപതിതാനുംപ്രീതിപൂണ്ടനന്തരം
നന്ദനന്മാരെയഭിഷേകവുംചെയ്യിപ്പിച്ചു 108
ഭൂചക്രമെല്ലാമനവനായകരാക്കിവെച്ചു
രാജതന്ത്രത്തിന്നായമാക്കാക്കിനാൻകനിവോടെ 109
ചേണാർന്നുപകരിച്ചീടുവാനായിക്കൊണ്ടു
സേനാധിപതിയാക്കിവെച്ചിതുമൌര്യൻതന്നെ 110
നന്ദനന്മാരെതാനിൽതെളിപ്പിച്ചീടുമെന്നു
നന്ദഭൂപതിമുരാപുത്രനെസ്തുതിക്കയാൽ 111
മന്ത്രികളായീടുന്നരാക്ഷസാദികളെയും
മന്ത്രനിശ്ചയത്തിനാലാക്കിനാൻവഴിപോലെ 112
രാജ്യഭാരംതാൻപുത്രന്മാരിലങ്ങാക്കിക്കൊണ്ടു
പ്രാജ്യകീർത്തിയാംനൃപൻകാനനത്തിന്നുപോവാൻ 113
കല്പിച്ചുപുറപ്പെട്ടനേരത്തുപൌരജനം
ആർത്തിച്ചുഴലമിതന്നീടിനാൻപുരത്തിങ്കൽ 114
നാടുപാർത്താൽബാലനായകരെന്നാകിലും
കേടതിനുണ്ടായില്ലമന്ത്രികൾവൈഭവത്താൽ 115
മൌര്യനുമതുകാലംപുത്രന്മാരൊരുപോലെ
വീര്യവാന്മാരായൊരുനൂറുപേരുണ്ടായ്വന്നു 116
പുത്രന്മാരെല്ലാവർക്കുംപ്രീതിപൂണ്ടവൻതാനും
അസ്ത്രശസ്ത്രാദികളുംശിക്ഷിച്ചുപഠിപ്പിച്ചാൻ 117

ചൊല്ലേറുംമൗര്യസുതൻതന്നുടെപുത്രന്മാരിൽ
ഉള്ളതിലഗ്രജനാംചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നല്ലൊ 118
നാമമാകുന്നഗുണോൽക്കർഷമോർക്കുന്നനേരം
ഭ്രമയോടെല്ലാവർക്കുംജ്യേഷ്ഠനാസ്സുതമല്ലൊ 119
നാട്ടിലുള്ളവർകളോടേററവുംചേർന്നുകൊണ്ടു
പാട്ടിലാക്കിനാനവൻഭൂമിയെയനുദിനം 120
ഓരോരോസംവത്സരംകഴിയുംനേരത്തിങ്കൽ
പാരാതെരാജത്വത്തിന്നന്തരംവരികയാൽ 121
ഭൂമിയെരക്ഷിപ്പതിനൊട്ടുമേനിരൂപിച്ചാൽ
ഭൂമിപാലകന്മാർക്കുശക്തിയുമില്ലാതയായ് 122
സേനാധിപത്യത്തിന്നനിത്യത്വമുണ്ടാകയാൽ
മാനാദിഗുണമുള്ളപുത്രസമ്പത്തികൊണ്ടും 123
കൌശലംനീതികളിലേറെയുള്ളതുകൊണ്ടും
ആശയത്തിന്നല്പശുദ്ധിയുണ്ടാകകൊണ്ടും 124
ഒക്കവേനന്ദരാജ്യമൊത്തുകാണുന്നനേരം
മിക്കതുംമൌര്യൻതന്റെവശത്തായ്ചമഞ്ഞതേ 125
അക്കാലംനൃപന്മാർക്കുരാക്ഷസാദികൾക്കുമെ-
ല്ലാംകാമ്പിലതുകണ്ടുസഹിയാഞ്ഞതുമൂലം 126
ഗാഢമത്സരംകൊണ്ടുമോഹിതന്മാരാമവർ
ഗൂഢമായ്തമ്മിൽനിരൂപിച്ചിതുപലതരം 127
"എന്താകഷ്ടംനിരൂപിച്ചുകാണുന്നനേരം
സന്തതംനമുക്കനുഭവിപ്പാനുള്ളഭൂമി 128
ജാരന്നുവശയാകുംവാരനാരിയെപ്പോലെ
മൌര്യന്നുവശയായതെത്രയുംവല്ലാകരം 129
പാർത്ഥിവരായുംചിലർമന്ത്രികളായുംചിലർ
പൃഥിവിയെപ്പരിപാലിച്ചിരിക്കുംകാലത്തിങ്കൽ 130
ഭൃത്യനുവശമായിവന്നിതുരാജ്യമെന്ന-
തെത്രയുംനാണക്കേടാമെന്നതേപറയാവൂ 131
പണ്ടിവൻവിശേഷത്തെസ്സൂചിപ്പിച്ചതുനേരം
ക്ഷുദ്രന്മാരായനമുക്കേതുമേതിരിഞ്ഞില 132

ശത്രുവായ്ത്തമിവൻനൃപനിരൂപിച്ചാൽ
പുത്രപൌത്രാദികളുംവധിച്ചീടുവനിപ്പോൾ 133
ഇന്നിവൻതന്നെക്കൊലചെയ്തീലെന്നാകിൽപ്പിന്നെ
നിൎണ്ണയംനമ്മെക്കൊലചെയ്യുമെന്നറിഞ്ഞാലും 134
ലോകരഞ്ജനനായമൌൎയ്യനോടെതിൎത്തെന്നാൽ
ആകവേനശിക്കുംനാമില്ലസംശയമേതും 135
രണ്ടുമൂന്നമാത്യന്മാരുംഭൂമിപാലകന്മാരും
ഉണ്ടായതപ്രകാരംചെയ്കെന്നുവന്നിടുമല്ലോ 136
എന്നതുകൊണ്ടുചതിചെയ്തുകൊല്ലുകയുള്ളൂ
തിണ്ണമാസ്ഥാനമതുവൈകാതിനിയേതും" 137
എന്നുകല്പിച്ചുരാക്ഷസാദികൾചന്ദ്രഭൂമി
തന്നിലങ്ങൊരുമന്ത്രമണ്ഡപംതീൎത്താർ 138
ദീൎഘമായുയൎന്നതായ്പാതാളമപ്പോലതിൻ
മാറ്റാകുന്നതികംവിസ്താരംചെയ്തല്ലോ 139
ഭൂമിയിൽകുഴിച്ചുള്ളിൽചതുരക്കെട്ടിനനായ്
രുമയിൽപണിതീൎത്തമണ്ഡപമതിലുണ്ടു 140
മന്ത്രമണ്ഡപമതിൽമന്ത്രികളോടുംകൂടി
മന്ത്ര്യംതുടങ്ങിനാർസന്തതമവർകളും. 141
മൌൎയ്യനാംപുത്രന്മാരുംമന്ത്രികൾനൃപന്മാരും
കാൎയ്യങ്ങൾനിരൂപിച്ചുചെയ്യുന്നകാലത്തിങ്കൽ 142
ഏകദാമൌൎയ്യൻതന്റെമന്ദിരേകഞ്ചുകീ-
ട്ടേകനായൊരുപുമാനവനോടുരചെയ്താൻ 143
"മന്ത്രമണ്ഡപത്തിങ്കൽമന്നവരെല്ലാവരും
മന്ത്രികളോടുകൂടികാൎയ്യത്തെവിചാരിപ്പാൻ 144
നിന്തിരുവടിയെപാൎത്തിരിക്കുന്നവർകളും
തിണ്ണംനീസ്വതനോടുംചോദിക്കവൈകിടാതെ" 145
എന്നതുകേട്ടുമൌൎയ്യൻസംഭ്രമത്തോടുംകൂടി
തന്നുടെതനയന്മാരുമുടൻപുറപ്പെട്ടാൻ 146
ചെന്നവർനിത്യമതിലിറങ്ങുന്നതുപോലെ
മന്നവരെല്ലാനേരത്തിട്ടിറങ്ങീടിനാരല്ലോ 147

കഷ്ടമരന്നാരംഭദാപ്രദ്യുമങ്ങടച്ചിത്ത
നിഷ്ഠുരന്മാരാമവർപാഷാണങ്ങളെക്കൊണ്ട് 148
പോക്കാരമോവരുവാനുള്ളൊരുപത്തുനിരൂപിച്ചാൽ
നീക്കാമോവിധിയുടെകല്പിതംശിവശിവ! 149
ഇങ്ങിനെയുള്ളൊരാമാർഗ്ഗമടച്ചുകണ്ടനേരം
തിങ്ങിനതാപത്തോടെമൈത്ര്യനാപുത്രന്മാരും 150
ചെന്നവർഗുഹോദരംപുക്കത്തുനേരമതിൽ
മന്നവരാരുമില്ലമന്ത്രികളാരുമില്ല 151
അത്രയുമല്ലചിലവശ്യചിഹ്നങ്ങളുണ്ട്
തത്രവച്ചിരിക്കുന്നുഎന്നതെന്നുരചെയ്യാം 152
ഭോജനംകൊണ്ടുപരിപൂർണ്ണമായിരിക്കുന്ന
ഭാജനംരണ്ടതിൽകാണ്മാനുണ്ടെന്നറിഞ്ഞാലും 153
പ്രത്യേകമോരോരോവില്ലുകളതിൽകൊളുത്തിവെ-
ച്ചത്യന്തമെരിഞ്ഞുകത്തീടുന്നദീപങ്ങളും 154
ചൊല്ലുവാനരുതേതുംപിന്നെയുള്ളവസ്തുകൾ
കൊല്ലുവാനുള്ളോരായുധമിങ്ങിനെയാകുന്നുപോൽ 155
ഇങ്ങിനെകണ്ടനേരമുള്ളസങ്കടമവ-
ർക്കിങ്ങിനെപറയുന്നകണ്ണുനീർതൂകിതൂകി 156
തങ്ങളിലോരോതരംചിന്തിച്ചുപറകയും
തിങ്ങിനശോകത്തോടെതങ്ങളിൽതഴുകയും 157
"ദുഷ്ടരാമമാത്യരുംഭൂമിപാലകന്മാരും
കഷ്ടമാംവണ്ണംനമ്മെച്ചതിച്ചാരല്ലോപാപം 158
ഏതുമേയവകാശമില്ലിതുചെയ്തീടുവാൻ
ഏതുമൊന്നവരോടുചെയ്തതുമില്ലല്ലോനാം 159
വല്ലതുംപ്രവർത്തിച്ചുദിവസംകഴിപ്പാനാ-
യുള്ളതിനല്ലാതെകണ്ടൊന്നിനുംപോയീലല്ലോ 160
മണ്ഡപമവനിയിൽകഴിച്ചുസൃഷ്ടിച്ചതും
ചണ്ഡരാമവരുടെമന്ത്രയോഗവുംപിന്നെ 161
വഞ്ചനമോടുപറഞ്ഞിടിനപൂരുഷനാം
ദുർന്നയമിതൊക്കവേയെന്നറിഞ്ഞില്ലല്ലോനാം 162

ഇഷ്ടമല്ലാത്തതാലിത്ഥം ചതിച്ചുകൊല്ലേണമോ
ദുഷ്ടകല്പിതംതടുക്കാവതുമല്ലപാർത്താൽ 163
എന്തിനിവേണ്ടതെന്നു ധൈര്യമാലംബിച്ചുനാം
ചിന്തചെയ്യണ"മെന്നു ചൊല്ലിനാൻ മുറാസുതൻ 164
പിന്നെയുംക്ഷണമാത്രം മൗനേന നിരൂപിച്ചി-
ട്ടൊന്നു ചെയ്യാനവൻ നന്ദനന്മാരെ നോക്കി 165
"ഒന്നുമേ നിരൂപിച്ചാലാവതല്ലാതെയുള്ള
ഉന്നയമേറുമവർ ചെയ്ത സങ്കടത്തിങ്കൽ 166
ഈശ്വരമതമെന്തെന്നറിഞ്ഞുകൂടായ്കയാൽ
വിശ്വസിച്ചെല്ലാവരും കേൾക്കേണമെന്റെ വാക്യം 167
ഭോജനമിതുതന്നെ കൂട്ടിയങ്ങൊരുമിച്ചു
ഭാജനമൊന്നിലാക്കി ഭക്ഷിച്ചു വഴിപോലെ 168
ദീപവുമൊന്നു കഴിച്ചൊക്കവേ കെട്ടതിതിൽ
ജീവിതം ധരിച്ചിരുന്നീടേണമൊരുവൻ താൻ 169
നൃപേക്ഷണമാനായി വിളമ്പിക്കിടക്കുന്ന
ചോറൊട്ടങ്ങിരുന്നാലും ദൈവത്തിൻ നിയോഗത്താൽ 170
നിർഗ്ഗമിപ്പതിന്നൊരു കഴിവുണ്ടാകിൽ ശത്രു-
വർഗ്ഗത്തെയൊടുക്കുവാൻ യത്നവും ചെയ്തീടേണം" 171
ഇങ്ങിനെ താതൻ ചൊന്ന വാക്കുകേട്ടവർകളും
ഇങ്ങിനെ മറ്റുള്ളവർ മരിക്കുന്നതും കണ്ടു 172
വന്ന സങ്കടമൊക്കെസ്സഹിച്ചങ്ങിരിപ്പാനും
പിന്നെയപ്രതിക്രിയ ചെയ്വാനുമശക്തരായ് 173
ഒന്നുമേ മിണ്ടാതെ കണ്ടിരുന്നാരവർകളും
അന്നേരമെല്ലാവർക്കും തമ്പിയായ്വീടിന 174
ചന്ദ്രനസമനാകും ചന്ദ്രഗുപ്തനായുള്ള
നന്ദനൻ തന്നെത്താതൻ നോക്കിനാൻ ദുഃഖത്തോടെ 175
ബാലനാമവനപ്പോൾ ധീരനായുരചെയ്താൻ
"മാലകതാരിൽ താതനേതുമുണ്ടാകവേണ്ടാ 176
താതനിന്നുരചെയ്തവണ്ണം ഞാൻ ചെയ്തീടുവൻ
ഏതുമില്ലതിനൊരു സംശയമറിഞ്ഞാലും 177

ജീവിതംധരിച്ചതിലിരിക്കുന്നതുമുണ്ടു
പോവതിനൊരുകഴിവുണ്ടാകിൽപ്രതിക്രിയ 178
ധീരതയോടുചെയ്തീടുന്നതുമുണ്ടുപിന്നെ
പാരിതുപരിപാലിച്ചിരിക്കുന്നതുമുണ്ടു" 179
ധൃഷ്ടനാംചന്ദ്രഗുപ്തനിത്തരംപറഞ്ഞപ്പോൾ
തുഷ്ടരായ്ഭൃത്യന്മാരുംപൗരന്മാരുമൊരുപോലെ 180
ബാലനെയെല്ലാവരുംഗാഢമായ്ത്തഴുകിക്കൊ-
ണ്ടാലുന്നനേത്രജലംകൊണ്ടവരവൻതന്റെ 181
മൌലിയിലഭിഷേകംചെയ്തുടനെല്ലാവരും
മേളമോടവൻതന്നിക്കാശിയുംചൊല്ലീടിനാർ 182
"ബാല!നീചിരകാലംജീവിക്കരിപുക്കളെ
തോലാതെജയിക്കായിവരികവിശേഷിച്ചും 183
ആരുമേസഹായമുണ്ടായീലെന്നിരിക്കിലും
വൈരിവർഗ്ഗത്തെയൊടുക്കീടുംനീമഹാമതേ" 184
ധീരതകൈക്കൊണ്ടൊരുചന്ദ്രഗുപ്തനുംപിന്നെ
ചാരുണങ്ങളതിലിണങ്ങീടിനോരനന്തരം 185
മറെറവർചിലദിവസങ്ങൾപോയൊരുശേഷം
തെറെറന്നുമരിച്ചിതുഭക്ഷണമില്ലായ്കയാൽ 186
മൌര്യനെസ്സുതരോടുംകൂടവേചതിച്ചുടൻ
ഘോരമാംവണ്ണംകൊലചെയ്തവൃത്താന്തംകേട്ടു 187
നാട്ടിലുള്ളവരെല്ലാംരാജഭീതിയാലുഴ-
ന്നൊട്ടൊട്ടുകരഞ്ഞിതുസങ്കടമുണ്ടാകയാൽ 188
നന്ദഭൂപാലന്മാരെയൊഴിച്ചുള്ളവർക്കാരാ-
നന്ദമുണ്ടായീലല്ലോമൌര്യനാശത്താലഹോ. 189
അങ്ങിനെമൂന്നുമാസംകഴിഞ്ഞോരനന്തരം
വംഗദേശാധിപതിയാകിയനരാധിപൻ 190
ഘോരനായൊരുസിംഹവീരനെക്കൂട്ടിലിട്ടി-
ട്ടുഗ്രഗർവ്വംചിലരെക്കൊണ്ടെടുപ്പിച്ചു 191
പാടലിപുത്രപുരത്തിങ്കലേക്കയച്ചിതു
പാടവമേറെയുള്ളവംഗദേശാധിപതി 192

"കൂടത്തുപൊളിയ്ക്കാതെസിംഹത്തെപുറത്തിങ്ങു
പേടികൂടാതെകളഞ്ഞീടേണ"മെന്നുണ്ടൊരു 193
സന്ദേശമതുകൊണ്ടുരാജദൂതന്മാർചെന്നു
നന്ദഭൂപന്മാർമുമ്പിൽവെച്ചുവന്ദിച്ചുചൊന്നാർ 194
"വംഗഭൂപതിനിങ്ങൾക്കായിതുകാഴ്ചവെപ്പാൻ
മംഗലകീർത്ത്യാകൊടുത്തയച്ചുവിട്ടീടിനാൻ 195
പഞ്ജരംഭഞ്ജിയാതെസിംഹത്തെദ്രവിപ്പിപ്പാൻ
അഞ്ജസാനിരൂപിച്ചുകൊൾകയുംവേണമല്ലോ" 196
എന്നതുകേട്ടവനന്ദനൃപന്മാരും
ചെന്നുതൻമന്ത്രിവരന്മാരുമായ്നിരൂപിച്ചു 197
കൂടതിൽപഞ്ചാസ്യനെക്കണ്ടതുനേരമവർ
പേടിയായോടിപ്പോമിപ്പുറമെന്നുചിന്തിച്ചീടിനാർ 198
കണ്ടതില്ലുപായങ്ങൾഒന്നിനാലുമേയെന്നു
കണ്ടോരുഴന്നുനിന്നീടിനോരനന്തരം 199
ചൊല്ലിയന്നോരുമൌര്യൻതന്റെബന്ധുവായ
നല്ലനാംമന്ത്രിവിശിഖ്യാതനാംചൊന്നാനപ്പോൾ 200
"നല്ലനാംനമുക്കു ചന്ദ്രഗുപ്തനുണ്ടെങ്കിൽ
വല്ലതുമിതിനൊരുപായമുണ്ടാക്കുമവൻ 201
ശില്പശാസ്ത്രത്തിന്നാചനോത്രുകാണുന്നനേരം
കല്പകവൃക്ഷംതന്നെമൌര്യനന്ദനൻബാലൻ 202
എന്താണുഫലമതു ചിന്തിച്ചാലിനിയിതി-
ന്നെന്തൊരുകഴിവെന്നുകണ്ടതുമില്ലതാനും" 203
എങ്കിലോചന്ദ്രഗുപ്തനിരിക്കുന്നല്ലീയെന്നു
ശങ്കകൊണ്ടതുനേരംനന്ദഭൂപാലന്മാരും 204
ചെന്നുടൻഗൃഹാമുഖംകഴിച്ചുതുടങ്ങിനാർ
പന്നഗാരികൾചെന്നുകഴിക്കുന്നതുപോലെ 205
ദുഷ്ടരാമവന്മാർചന്ദ്രഗുപ്തനെയതിൽ
ശിഷ്ടനായൊളിഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകണ്ടിട്ടവർ 206
ഹൃഷ്ടരായതിലിഴിഞ്ഞോടിച്ചെന്നവർകളും
പുഷ്ടകൌതുകംമൌര്യപുത്രനോടുരചെയ്താർ 207

“വത്സ!നീപുറത്തിങ്ങുപോരികവൈകീടാതെ
മത്സരാദികൾനിന്നോടില്ലെന്തങ്ങൾക്കേതുമേ” 208
നിബ്ബന്ധമതുകേട്ടുചന്ദ്രഗുപ്തനപ്പോൾ
നിർഗ്ഗമിപ്പതിന്നേററമാശയുണ്ടെന്നാകിലും 209
കണ്ണുനീർവാർന്നുതൂറയിട്ടുവീണാതണവൻ
മന്നവന്മാരോടേവംചൊല്ലിനാൻ സകോപത്തോടേ 210
“ഇപ്പോഴിന്നിക്കേതുംപോരികനമ്മളതിനി-
യല്പനജ്യേഷ്ഠന്മാരുംകൂടാതെപോന്നീടുവാൻ 211
മുന്നംഞാനവരോടുകൂടിയല്ലയോപോന്നു
പിന്നെയെങ്ങിനെപിരിഞ്ഞങ്ങുഞാൻപോന്നീടുന്നു? 212
ജ്യേഷ്ഠന്മാർജനകനുംപട്ടിണികിടന്നിതിൽ
കഷ്ടമായ്മരിച്ചുപോകുന്നതുംകണ്ടുകണ്ടു 213
പ്രാണനുംപോകാതെകണ്ടിരിക്കെന്നെന്നിങ്ങൾ
നാണയത്തിന്നുവെട്ടിക്കൊല്ലുകയിനിവേണ്ടു” 214
ഇങ്ങിനെപലതരംപറഞ്ഞുകരയുന്ന
മംഗലശീലനായചന്ദ്രഗുപ്തനോടവർ 215
പിന്നെയുംനാണമകലെക്കളഞ്ഞുരചെയ്താർ
“നിന്നുടെതാതാദികൾതങ്ങളെന്നറികനീ 216
ഏറ്റുനീകരഞ്ഞുഴൽതേടുവാനവകാശം
ചിന്തക്കൊണ്ടെന്തുഫലംപോരികകുമാര!നീ 217
പണ്ടുമുണ്ടല്ലോനിന്മൽസ്നേഹമീഞങ്ങൾക്കെല്ലാം
കണ്ടുകൊൾകതിൻഫലമിനിയെന്നറിഞ്ഞാലും” 218
ഇപ്രകാരങ്ങളനുസരിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടും
വിപ്രിയംനൃപന്മാർവന്നുപോവതിന്നാൻ 219
നിർഗ്ഗമിച്ചീലപുനരെന്നതുകണ്ടിട്ടവർ
ചിക്കനെമൌര്യൻതനിക്കുള്ളബന്ധുരമെല്ലാം 220
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമുമ്പിൽകൊണ്ടുപോയ്വെച്ചീടിനാർ
മന്ദമായപ്പോളവൻപുറത്തുപുറപ്പെട്ടാൻ 221
മന്നവജ്യേഷ്ഠന്മാരുംമൌര്യനന്ദനൻതന്നെ
മാനിച്ചുമനംതെളിയിച്ചുടൻവഴിപോലെ 222

പഞ്ജരത്തിങ്കൽകിടന്നൊട്ടന്നാസിംഹത്തെയും
ഞെട്ടുമാറാകംഘോരാകാരത്തെയുംകാട്ടീടിനാർ 223

ചന്ദ്രഗുപ്തനമതുകണ്ടുവിസ്മയംപൂണ്ടു
മന്ദഹാസവുംകലൎന്നിങ്ങിനെനിരൂപിച്ചാൻ 224

പഞ്ചാസ്യമിതുമഹാവിഗ്രഹമെന്നാലിപ്പോൾ
പഞ്ജരത്തിൻെറകഴലിടകളൂടെയെന്നും 225

മോചിപ്പാനെളുതല്ലയെന്നല്ലതുകൊണ്ടുതന്നെ
വ്യാജത്താൽകൃതമിദമില്ലസംശയമേതും 226

സന്തതംസിംഹത്തിൻെറചേഷ്ടകൾസൂക്ഷിക്കുമ്പോൾ
യന്ത്രമുണ്ടിതിന്നുള്ളിലെന്നതോന്നുന്നതാനും 227

വൎണ്ണരാമാദികളുംപാൎത്തുകാണുന്നനേരം
നിൎണ്ണയംശില്പികളാൽകല്പിതംമനോഹരം 228

“ദ്രാവ്യതാം”എന്നങ്ങൊരുവാക്യമെന്നതുകൊണ്ടു
ധാവനംവരേണമെന്നുള്ളതുമില്ലയല്ലോ 229

ദ്രാവണത്തിന്നുയോഗ്യമാസ്ഥമെന്നാലിതു
കേവലംമെഴുകുകൊണ്ടെന്നതേവരുന്നതും 230

നിശ്ചയിച്ചുറത്തുള്ളിലിങ്ങിനെകല്പിച്ചവൻ
ആശ്ചൎയ്യംജനങ്ങൾക്കുകാട്ടുവാനായിക്കൊണ്ടു 231

പഞ്ജരംഉയരത്തുവെപ്പിച്ചിട്ടിരിമ്പുകോ-
ലഞ്ജസാചുട്ടുപഴുപ്പിച്ചുസിംഹത്തിന്മെയ്യിൽ 232

വെച്ചതുനേരമൊലിച്ചാകവേപുറത്തുപോ-
യ്യുച്ചത്തിൽചിരിച്ചിതുഭൂമിരാജാക്കന്മാരും 233

മന്ത്രികൾജനങ്ങളുംകണ്ടുവിസ്മയംപൂണ്ടു
ചന്ദ്രഗുപ്തനെബ്ബഹുമാനിച്ചുനിന്നീടിനാർ 234

രാജപൂജിതന്മാരായ്പ്പോയിതുപിന്നെവംഗ-
രാജദൂതന്മാരൊക്കെച്ചെന്നിതങ്ങറിയിച്ചാർ. 235

രാക്ഷസനതുകാലമുൾക്കാമ്പിൽനിരൂപിച്ചാൻ
“രുക്ഷമാനസനായമൌൎയ്യനന്ദനനിവൻ” 236

എന്തിവൻചെയ്യുന്നതെന്നിങ്ങനെനിരൂപിച്ചു
സന്തതംശങ്കമുഴുത്തിരുന്നാനവൻതാനും 237

നന്ദനന്മാൎക്കുംമൌൎയ്യൻതനിക്കുംശേഷക്രിയ
ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടുചെയ്യിച്ചാൎത്ഥപന്മാരും 238
ഈവണ്ണമുള്ളവസ്തുസാധികൾകണ്ടുകിളിനി
കേവലംചന്ദ്രഗുപ്തൻനമുക്കണ്ണുകൊണ്ടു 239
ശത്രുതാമുള്ളോർകളിൽശേഷിച്ചോനെന്നാകിലും
പുത്രനെപ്പോലെപരിപാലിച്ചീടുകവേണം 240
അശ്വാദികളിലാധിപത്യമുണ്ടാക്കീടിനാൽ
വിശ്വാസംവരായല്ലോശത്രുതാമുണ്ടാകയാൽ 241
ഒന്നിനുംതക്കീടേണ്ടവനപ്പോയാലുമിവൻ
ഒന്നിനുംപിന്നെയൊരുപാത്രമല്ലാതെവരും 242
രണ്ടുമാവിച്ചീടുന്നീടിലുമറ്റുമൊരു
ബന്ധമാസ്ത്യതമതിനില്ലസംശയമേതും 243
അഗ്രഭോജനത്തിനുവിപ്രന്മാർവരുന്നേരം
യോഗ്യരെക്കണ്ണിപ്പതിനാക്കുകനല്ലൂന്നനം 244
ഈവണ്ണംകല്പിച്ചവരാക്കിനാനവനെയും
ദൈവതിന്നതമാക്കുംതട്ടുകൂടായല്ലോ 245
താതസോദരരുടെനാശവുമന്നാദിനം
ചേതസാനിനച്ചുള്ളഖേദവുമറച്ചവൻ 246
നെഞ്ചകംവെന്തുവെന്തുകോപവുംജ്വലിച്ചുള്ളിൽ
ചഞ്ചലംകൂടാതെകണ്ടഗ്രഭോജനത്തിങ്കൽ 247
വിപ്രരെകല്പിക്കയെന്നുള്ളതിങ്കലേക്കതി-
തല്പരനായിട്ടിരുന്നീടിനാനതുകാലം 248
നല്ലോരുസഹായമാരുള്ളതെന്നന്നദിനം
വല്ലഭമുള്ളമൌൎയ്യനന്ദനൻചിന്തിച്ചുള്ളിൽ 249
തള്ളിവന്നീടുംപടുബുദ്ധിവൈഭവംകൊണ്ടു
വല്ലതെങ്കിലുംതട്ടകാസ്ത്വതമരുന്നനം 250
ബുദ്ധിശക്തിയുംമഹാസൈന്യശക്തിയുംതമ്മിൽ
ബുദ്ധിശക്തിക്കുതുല്യമൊന്നുമില്ലെന്നിട്ടവൻ 251
ബുദ്ധിയുംനയവുമേറീടുന്നവിപ്രന്മാരെ
നിത്യവുമന്വേഷിച്ചുകൊണ്ടുചനിരുന്നാനേ— 252

നല്ലാസത്തോടുപലതോടുമായുരചെയ്തു
നല്ലപൈങ്കിളിമകൾതാനുമന്നടങ്ങിനാൾ. 253

ഇതി ശ്രീരാക്ഷസ നവനന്ദാഭിഷേകനാമ ഗാനവിശേഷം ഒന്നാമതു

രണ്ടാം പാദം

ബാലേ! സുശീലേ! ശുകകലമാലികേ!
കാലേപറകകഥകളിനിയുംനീ 1
പാലുംപഴവുംഭുജിച്ചുതെളിഞ്ഞുടൻ
കാലംവൃഥാകളഞ്ഞീടാതെചൊൽകെടോ 2
നല്ലകഥയിതുകേൾക്കെന്നനേരത്തു
ചൊല്ലാവതല്ലോരാനന്ദമിനിക്കുള്ളിൽ 3
എന്നതുകേട്ടുതെളിഞ്ഞുചൊല്ലീടിനാൾ
മുന്നമുരചെയ്തതിന്നുമേല്പോട്ടവൾ 4
ഏതുകിലൊരുദ്വിജനൊരുദിനം
മംഗലശീലൻകുസുമപുരത്തിങ്കൽ 5
സഞ്ചരിക്കുന്നൊരുനേരത്തുദൂരവേ
തഞ്ചുനാകാന്തികലർന്നൊരുവിപ്രനെ 6
പഥിമദ്ധ്യേവസിച്ചുകൊണ്ടെത്രയും
ക്രുദ്ധനായ്ദ്ദലകത്തിപ്പറിച്ചുടൻ 7
ചൂട്ടതിൻഭസ്മംകലക്കിക്കുടിച്ചതി-
ഹൃഷ്ടനായ്നില്ക്കുന്നതുകണ്ടവൻതാനും 8
ചെന്നടികുമ്പിട്ടുദൂരത്തുവാങ്ങിനി-
ന്നൊന്നുമഹീസുരൻതന്നോടുചോദിച്ചാൻ 9
"ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠകുലോത്തംസമേ! വിഭോ!
ഭാസുരകാന്തികലർന്നദയാനിധേ! 10
എന്തിനുപുല്ലുകളിപ്പറിച്ചിഹ
ചന്തമായ്നീരിൽകലക്കിക്കുടിച്ചതും?" 11

അപ്പോളതുകേട്ടുമൌര്യസുതനോടു
കെല്പോടുചൊല്ലിനാൻപൃഥ്വീസുരേന്ദ്രനും 12
"ഇപ്പുല്പപാദതടത്തുഞാൻവീഴ്കയാൽ
ഉൾപ്പൂവിലുണ്ടായകോപംപൊറായ്കയാൽ 13
നാരായവേരോടുകൂടെപ്പറിച്ചുഞാൻ
പാരാതെചുട്ടുകരിക്കെടിച്ചതും." 14
ചന്ദ്രഗുപ്തനതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
"എന്തുഭവാനിബ്ഭസിതംകടിക്കയാൽ?" 15
എന്നുചോദിച്ചോരുമൌര്യാത്മജനോടു
മന്നിടദേവനാംപാത്തുചൊല്ലീടിനാൻ 16
"ക്രോധാഗ്നിയെന്നുദഹിപ്പിക്കമെല്ലാറ്റി-
ലേതുമതിനൊരുസംശയമില്ലകേൾ" 17
എന്നതുകേട്ടുവന്നുംപറഞ്ഞീടിനാൻ
"ഉന്നതരായുള്ളമന്നവന്മാർചിലർ 18
ഘോരമായുള്ളപരാധങ്ങൾചെയ്കിലോ
ധീരതയോടെന്തുചെയ്യുംഭവാൻപിന്നെ?" 19
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെവാക്കതുകേട്ടപ്പോൾ
മന്ദഹാസംപൂണ്ടവനോടുചൊല്ലിനാൻ:— 20
"ബാലനായുള്ളനീയെന്തറിഞ്ഞൂമമ
ശീലഗുണങ്ങളുംബുദ്ധിവിലാസവും 21
മത്തഗജങ്ങളുമശ്വഗണങ്ങളും
പത്തിവരന്മാരുമൊത്തരഥങ്ങളും 22
ചിത്രമായുള്ളോരുമന്ത്രവിലാസവും
എത്രയുമേറുന്നദൈവാനുകൂല്യവും 23
ഇത്തരമല്ലോനരപാലകന്മാൎക്കു
നിത്യമാകുന്നോരുശക്തിധരിക്കനീ 24
ഇങ്ങിനെയുള്ളതുമെന്നുടെബുദ്ധിയും
തങ്ങളിലെത്രവിശേഷമറിഞ്ഞാലും 25
മാമകമായമതിവൈഭവംകൊണ്ടു
ത്വരയോടെന്തൊന്നസാദ്ധ്യമല്ലാത്തതും?" 26

ഇത്ഥമാകർണ്യമഹീസുരവാക്കുകൾ
ഉത്തമനാകിയമൌൎയ്യതനയനും 27
ഭക്തികൈക്കൊണ്ടുകൂപ്പിത്തൊഴുതുനി-
ന്നുത്തരമായവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ—: 28
“ആരെന്നറിഞ്ഞതില്ലല്ലോഭവാനെ ഞാൻ-
ആരെന്നതുംചൊല്ലവേണംമഹാമതേ! 29
എങ്കിലോകേൾക്കഞാനാരെന്നതാശുനീ
ശങ്കാവിഹീനംപറഞ്ഞുതരുവൻഞാൻ 30
ചാണക്യനെന്നുപ്രസിദ്ധനായേററവും
മാനിയായുള്ളോരുഭൂസുരൻഞാനെടോ 31
പേരിനിരണ്ടുണ്ടിനിക്കതുകേൾക്കനീ
പാരിൽപ്രസിദ്ധനാംകൌടില്യനെന്നതും 32
വിഷ്ണുതാൻനിത്യവുംരക്ഷിച്ചുകൊൾകയാൽ
വിഷ്ണുഗുപ്തൻപുനരെന്നതുമുണ്ടെടോ 33
നന്ദാഗ്രഭോജനംകേട്ടിട്ടുഞാനിഹ
നന്നായ്ഭുജിപ്പതിനായിവന്നീടിനേൻ 34
യോഗ്യൻചതന്നവരെക്ഷണിച്ചീടുവാൻ
ഭാഗ്യവാന്മാരായമന്നവരാക്കീട്ടു 35
കേട്ടിതൊരുവൃഷലൻപോലതാകുന്ന
ദുഷ്ടശ്രമിച്ചുകഴിപ്പാനുമിന്നവൻ 36
ഏതൊരുദിക്കിലിരിക്കുന്നതെന്നുനീ
യെത്രയുംവൈകാതെചൊല്ലിത്തരികെടോ” 37
തങ്കഴൽകൂപ്പിത്തൊഴുതവൻചൊല്ലിനാൻ
“എങ്കിൽവൃഷലനവൻഞാനറിഞ്ഞതാലും 38
തല്പാദരേണുക്കൾകൊണ്ടിനിവൈകാതെ
യിപ്പുരംശുദ്ധമാക്കേണംമഹാമതേ! 39
ഇന്നിവിടെബ്ഭവാൻവന്നതുകാരണം
നന്ദവംശമിനിവധിതമാസ്തതം” 40
മൌൎയ്യനീവണ്ണംപറഞ്ഞോരനേരത്തു
ശൌൎയ്യമേറീടുന്നചാണക്യഭൂസുരൻ 41

ലജ്ജിതനായ്മുഖംതാഴ്ത്തിനിന്നനേരം
അച്ഛിരിപൂണ്ടവനന്തരനോടീദംചൊല്ലി 42
“അയ്യോവൃഷലനെന്നിങ്ങിനെ പറഞ്ഞു
പൊള്ളല്ലവിപ്രജാതിസ്വഭാവമെടോ 43
രാജാവുതന്നുടെപൌത്രനല്ലാമവൻ
ആചാരമല്ലാതെ ചൊന്നേനറിയാതെ 44
സജ്ജനങ്ങൾക്കതുകൊണ്ടെന്തുമില്ലെങ്കിൽ
ദുർജ്ജനങ്ങൾക്കതുപൊറായ്കയായ്വരാം 45
ലജ്ജയുണ്ടേററമിനിക്കതുകൊണ്ടിഹ
നിശ്ചയമിന്നതുപൊറുപ്പാനായെപ്പോണ്ട 46
നല്ലവരങ്ങൾതന്നതുമുണ്ടിനി
വല്ലഭമോടതുവാങ്ങീടുകവാൻ 47
എത്രയുംസ്നേഹമാകുന്നിതുനിന്നുടെ
പ്രത്യയംകണ്ടിട്ടിനിക്കെന്നറികനീ” 48
ചാണക്യനിങ്ങനെ പറഞ്ഞുകേട്ടവൻ
താണുകഴലിണകുമ്പിട്ടുചൊല്ലിനാൻ 49
“നിത്യവുമിങ്ങിനെതന്നെവൃഷലനെ-
ന്നെത്രയുമാദരവോടതുംചൊല്ലുമോ 50
മറെറാന്നുമില്ലതിനൊന്നുതരുമിനി
മുററുമിനിക്കെന്നറിക ദയാനിധേ! 51
ത്വൽകൃപകൊണ്ടിനിമറെറാന്നുവേണ്ടുകിൽ
മൽകുടിചിതമായ്വരെഴുന്നള്ളുന്നാം 52
ആശ്രമത്തിനെഴുന്നള്ളുന്നനേരത്തു
വിശ്രമിപ്പാൻതക്കവണ്ണംമതിതാനും” 53
“അങ്ങിനെതന്നെയതെ”ന്നുപറഞ്ഞിതു
തിങ്ങിനമോദംകലർന്നുചാണക്യനും 54
പിന്നെയുംഭൂസുരനാഥനെമൈത്ര്യനും
നന്നായെഴുന്നള്ളിച്ചുകൂട്ടികൊണ്ടുപോയിനാൻ 55
പോകുന്നനേരംവഴിയിന്നുമൈത്ര്യനും
ആകുലരായവൻതാതവിനാശവും 56

സോദരനാശവുംതന്റെവിശേഷവും
മേദിനീപാലകന്മാരുടെവൃത്തവും 57
കേശവചാണക്യനോടുചൊല്ലീടിനാൻ
ഉൾക്കരളിലവനേറിക്കരുണയും 58
ഉത്തമംവരാതമഹീസുരാചാര്യനെ
സ്നാനാദികർമ്മംകഴിപ്പിച്ചിട്ടുമൌര്യനും 59
ഭോജനശാലയുംകാട്ടിക്കൊടുത്തഥ
രാജപൌത്രൻഗൃഹത്തിനുപോയീടിനാൻ. 60
വേഗംകരച്ചഥമൌര്യൻവഴിയിന്നു
പോകുന്നനേരമീവണ്ണംനിരൂപിച്ചാൻ 61
ദൈവബലംകൊണ്ടെനിക്കുമനോരഥം
കൈവന്നിതിപ്പോളതിനില്ലസംശയം 62
ഇപ്പൃഥിവീസുരൻതന്നെയാശ്രയിച്ചുഞാൻ
കെല്പോടുചെയ്യുൻപ്രതിക്രിയനിർണ്ണയം 63
ഉഗ്രനായുള്ളൊരുവിപ്രനവന്തന്നി-
ക്കഗ്രാസനത്തെപ്പോലച്ഛന്മാരവർ 64
എന്നുംകൊടുക്കയില്ലെന്നുംവരുംപിന്നെ
മന്നവന്മാരുമൂലംമുടിഞ്ഞുപോം 65
എന്നാലിനിക്കവരെണ്ണരുംസാധിച്ചി-
തെന്നിങ്ങിനെനിരൂപിച്ചുമൌര്യാത്മജൻ 66
ധന്യശീലൻതെളിഞ്ഞതററമന്നേരം
ചെന്നുനിജപുരംപുക്കമരുവിനാൻ 67
ഭുക്തിശാലാന്തരേചെന്നുചാണക്യനാം
തത്രകനിവോടുനോക്കിയനേരത്തു 68
പൊന്നിൻതളികകളൊമ്പതുതാരപോലെ
മാന്യങ്ങളായിക്കിഴക്കുനോക്കീട്ടുവ 69
ച്ചിരിക്കുന്നിതതിന്നനേരെപിന്നെ
വെച്ചിരിക്കുന്നിതൊരുപൊൻതളികയും 70
വെള്ളത്തിലെന്നപോലേയതിൽച്ചില
വെള്ളിത്തളികകളായിരമുണ്ടല്ലോ 71

ചാണക്യനിങ്ങനെകണ്ടൊരുനേരത്തു
മാനിച്ചുപാചകന്മാരോടുചോദിച്ചാൻ 72
"സ്വച്ഛമതായൊരുപാത്രംവിശേഷിച്ചു
മാന്യസ്ഥലത്തുതെളിവോടുവെച്ചതും 73
പിന്നെയൊരൊമ്പതൊരുപോലെവെച്ചതും
ഇന്നവർക്കെന്നുപറഞ്ഞീടുവിൻനിങ്ങൾ." 74
ഇത്ഥംപറഞ്ഞൊരുവിപ്രനോടന്നേരം
ഉത്തരമായുരചെയ്താരവർകളും. 75
"നന്ദനരാധിപന്മാർക്കിവയൊമ്പതും
പിന്നെയങ്ങെതിരവന്നവിപ്രന്മാരിൽ 76
അഗ്രാസനത്തിന്നുയോഗ്യനായ് പൂജ്യനായ്
ഭാഗ്യവാനായുള്ളവനെന്നറിഞ്ഞാലും 77
വന്നവർക്കൊക്കെവെവ്വേറെയുള്ളവയതിൽ
ഒന്നിങ്കലിപ്പോൾഭവാനുമിരുന്നാലും" 78
എന്നതുകേട്ടോരുകൌടില്യഭൂസുരൻ
"ഇന്നിവിടേക്കുവന്നീടിനവിപ്രരിൽ 79
അഗ്ര്യനായുള്ളതു ഞാൻ"എന്നുചൊല്ലിയ-
ഗ്ഗ്രാസനേചെന്നിരുന്നാൻകനിവോടെ 80
രാജപ്രവരരുംസ്നാനംകഴിച്ചഥ
ഭോജനശാലയിൽവന്നോരുനേരത്തു 81
അല്പവയസ്സാംദ്വിജനെയഗ്രാസനേ
കെല്പോടുകണ്ടുനേരമുരചെയ്താർ 82
"ഏതുവടുവിവൻ അഗ്രാസനത്തിന്മേൽ
ഏതുമേശങ്കകൂടാതെകരയേറി 83
ധൃഷ്ടതയോടുമിരിക്കുന്നതാരിവൻ?
കഷ്ടമനാ[illegible]വാകുന്നതും 84
കള്ളക്കരിങ്ങിനെത്തള്ളിപ്പിടിച്ചുടൻ
തള്ളിപ്പുറത്തുകളവതിന്നാരുമേ 85
ഇല്ലയോനമ്മുടെചോറുതിന്നുന്നവർ
എല്ലാവരുമെങ്ങുപോയാരിതുനേരം?" 86

ഇത്തരം മന്നവൻ ചൊന്നതു കേട്ടവൻ
ഉത്തരം ക്രുദ്ധനായുത്തരം ചൊല്ലിനാൻ 87
"മർക്കടനെങ്കിലും തസ്കരനെങ്കിലും
മത്സമനായിട്ടൊരുത്തനുണ്ടെന്നാകിൽ 98
അഗ്രാസനത്തിങ്കൽ നിന്നിറങ്ങീടുവൻ
ഉഗ്രമായ് നിങ്ങളും പറഞ്ഞാലിറങ്ങുമോ? 89
നാലുവേദങ്ങളുമാറുശാസ്ത്രങ്ങളും
വേലകൂടാതെ ദൃഢമാത്തിളങ്ങുന്ന 90
എന്നെപരീക്ഷിക്കവേണമെന്നുണ്ടെങ്കിൽ
വന്നുപരീക്ഷിച്ചുകൊള്ളുക വൈകാതെ 91
ഗർവ്വിതന്മാരായ നിങ്ങളെപ്പിടിച്ചു
ഒപ്പാക്കെക്കെട്ടിറങ്ങിപ്പോകയില്ലഞാൻ" 92
രോഷം സഹിച്ചുടൻ ന്യായം പറയുന്ന
ഭൂസുരശ്രേഷ്ഠനായുള്ള ചാണക്യനെ 93
ഭൃത്യജനങ്ങളും കൂട്ടമായ്പ്പുറത്തിട്ടി—
ച്ചുത്രയുംകൊണ്ടുമായുള്ളിവഴിച്ചുവർ 94
ഭോജനശാലയിൽ നിന്നു പുറത്തിങ്ങു
രാജഭൃത്യന്മാർ പിടിച്ചു തള്ളീടിനാർ 95
ദുഷ്ടർ പിടിച്ചു വലിക്കുന്ന നേരത്തു
കച്ചമഴിഞ്ഞു കുടുമയും വസ്ത്രവും 96
വൃദ്ധനായീടുന്ന മറ്റൊരു വിപ്രനെ
സത്വരമഗ്രാസനത്തിലുമാക്കിനാർ 97
ചാണക്യനപ്പോഴടിച്ചൊരു കോപത്തെ
ഞാനെങ്ങിനെ പറയുന്നു ശിവശിവ!! 98
പല്ലുതടത്തു പിണഞ്ഞൊരന്നേരമതു
നില്ലാതെ കോപേന കത്തിപ്പറിച്ചുടൻ 99
ചുട്ടുകലക്കിക്കടിച്ചു മഹീസുരൻ
കഷ്ടമിക്കോപം സഹിക്കുന്നതെങ്ങിനെ 100
പാരം മുഴുത്തുള്ള രോഷം ജ്വലിച്ചവൻ
ഘോരമാം വണ്ണം പ്രതിജ്ഞ ചെയ്തീടിനാൻ 101

"മുഖ്യനായ് പൂജ്യനായുള്ളോരു ഞാനിന്നു
ധിക്കൃതനായതുകൊണ്ടുമന്യദ്വിജൻ 102
പൂജിതനായതുകൊണ്ടുമിന്നോർക്കുക
നീചരാം നിങ്ങളെ വെട്ടിവധിപ്പിച്ചു 103
മറെറാരുശൂദ്രനെ വാഴിച്ചുവിട്ടേ ഞാൻ
തെറെറന്നു ചൂഡയെ കെട്ടുന്നതുള്ളല്ലോ 104
ഉഗ്രരാം ക്ഷത്രിയക്ഷുദ്രരേ! മൂഢരേ!
പെട്ടെന്നു ഞാനിതു ചെയ്യുമറിഞ്ഞാലും" 105
ഘോരമായിത്ഥം പ്രതിജ്ഞയും ചെയ്തവൻ
ധീരനായ് കോപിച്ചു പോകുന്ന നേരത്തു 106
കണ്ടുനിന്നീടുന്ന സജ്ജനമൊക്കവേ
മിണ്ടാതെനിന്നിതു കണ്ഠോദയററവും 107
"ക്ഷുൽഭ്രാന്തികൊണ്ടു വിവശനായീടുന്ന
വിപ്രൻ പറയുന്ന ഭാഷിതം കേട്ടില്ലേ" 108
ഭൂമിപന്മാർ പറഞ്ഞന്യോന്യമിങ്ങനെ
കാമമാംവണ്ണം ഭുജിച്ചുകൊണ്ടീടിനാർ 109
ചാണക്യനാം ചപലനാമെത്രയുമുഗ്രാംപുക
മാനുഷൻ കൈക്കൊണ്ടവൻ തന്നോടു ചൊല്ലിനാൻ 110
"നന്ദരാജ്യത്തിനു ചെയ്കനീ രാജാവു
മന്ത്രിയാകുന്നതും ഞാനെന്നറിഞ്ഞാലും" 111
ചാണക്യവാക്കുകളിങ്ങിനെ കേട്ടവൻ
താണുതൊഴുതു വിനീതനായ് ചൊല്ലിനാൻ 112
"എന്തിങ്ങിനെ നാമതൊക്കെ ചെയ്യുന്നതിന്നുവാൻ
എന്തെന്നെനിക്കുള്ളിലുണ്ടായതില്ലേതും" 113
എന്നതുകേട്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തൻ താനും
മന്നവർ ചെയ്തധികാരവും തന്നുടെ 114
ഘോരമായോരു പ്രതിജ്ഞയുമമ്പോടു
മൌര്യനോടൊക്കവെയും പറഞ്ഞീടിനാൻ 115
ചന്ദ്രഗുപ്തൻ താനിതു പച്ചിതമന്തി-
ന്നന്തരമേറ്റമതു കേട്ടു സന്തോഷിച്ചു 116

തൽപരംകമ്പിട്ടവനെന്നുള്ളവെന്ന
കല്പിച്ചുസഖ്യവുംചെയ്തിതുതങ്ങളിൽ 117
മൌര്യനോടൊക്കെപ്പറയേണമെന്നുംപറ -
ഞ്ഞാർയ്യമതിയായചാണക്യഭൂസുരൻ 118
യാത്രയുംപിന്നെയവനോടുരചെയ്തു
ധാത്രീസുരൻതന്നിടത്തിന്നുപോയിനാൻ 119
മൌര്യതനയനുംചാണക്യവിപ്രനും
കാർയ്യങ്ങളന്യോന്യംകണ്ടുപറഞ്ഞതും 120
തങ്ങളിൽസഖ്യംമതുളിവോടുചെയ്തതും
എങ്ങുമെയാരുമറിഞ്ഞതുമില്ലല്ലൊ 121
തന്നിടംപുക്കൊരുവിപ്രമുഖ്യൻപിന്നെ
തന്നുടെസബ്രഹ്മചാരിയായുള്ളൊരു 122
ഇന്ദ്രശർമ്മാവായവിപ്രനോടൊക്കവെ
നന്ദഭൂപാലന്മാർതന്നോടുചെയ്തതും 123
ഘോരതരമായ്പ്രതിജ്ഞതാൻചെയ്തതും
നേരോടുരചെയ്തറിയിച്ചനന്തരം 124
ജ്യോതിഷത്തിങ്കലുമന്ത്രവാദത്തിലും
ചാതുർയ്യമേറീടുമിന്ദ്രശർമ്മാവുതാൻ 125
സർവ്വകാർയ്യങ്ങളവനോടുരചെയ്തു
സർവ്വനന്ദന്മാർകുലത്തെയൊടുക്കുവാൻ 126
ഉൾക്കനംകൈക്കൊണ്ടുമുദ്രയുമിട്ടവൻ
പൊക്കണംകെട്ടിപ്പുറത്തിട്ടുധീരനായ് 127
ഭസ്മവുംതേച്ചതിനിസ്പൃഹനായഥ
വിസ്മയമായൊരുയോഗിവേഷംപൂണ്ടാൻ 128
പീലിയുംകെട്ടിയെടുത്തഥരുദ്രാക്ഷ-
മാലയുംമാർവ്വിലണിഞ്ഞുവിനീതനായ് 129
ബൌദ്ധമുനിമതംതത്ത്രിച്ചനിത്യവും
ചിത്തമുറപ്പിച്ചുനന്ദരാജ്യത്തിങ്കൽ 130
മുററുമിങ്ങനെദിവസംകഴിച്ചവൻ
മറെറാന്നിലുമൊരുകാംക്ഷയുംകൂടാതെ 131

ശ്രാവകകൃത്യംപറഞ്ഞുമുനികളെ
പാവനശീലനായിട്ടുക്ഷപണകൻ 132
കിഞ്ചനവഞ്ചനസംശയംകൂടാതെ
ചഞ്ചലംകൈവിട്ടുസഞ്ചരിച്ചീടിനാൻ 133
കഷ്ടമായുള്ളൊരുവിപ്രനിരാസവും
നിഷ്ഠുരമായവൻചെയ്തശപഥവും 134
കേട്ടുവിഷാദവുംഭീതിയുംപൂണ്ടഥ
ശിഷ്ടനാംമന്ത്രികുലോത്തമൻരാക്ഷസൻ 135
ദീർഘമായുണ്ടുഭയംപൂണ്ടതിനൊരു
മാർഗ്ഗമെന്തെന്നുവിചാരംതുടങ്ങിനാൻ 136
ശത്രുക്കളെക്കുറിച്ചവനേതാനും
ദുർവിചാരങ്ങൾചെയ്തീടുമല്ലോധ്രുവം 137
ചാരമോടിന്നിതുനിറുത്തുവാനാരെന്നു
ചിന്തിച്ചിതന്നതുമന്ത്രിപ്രവരനും 138
മറെറാരുമാർഗ്ഗമുണ്ടെന്നറിയാതെ
മൂഢമിതുനിരൂപിച്ചിരുന്നീടിനാൻ 139
അക്കാലമൊന്നുകേട്ടീടിനാനിങ്ങനെ
യുൾക്കാമ്പുഴന്നിരിക്കുന്നൊരുരാക്ഷസൻ 140
ഉണ്ടുപോലിന്നൊരുതൻമന്ത്രവാദിയായ്
കണ്ടവർക്കൊക്കെപ്രവൃത്തിച്ചുനിത്യവും 141
ഉണ്ടായശത്രുബാധാദികൾപോക്കുവാൻ
കണ്ടിട്ടുമില്ലവനെപ്പോലെയാരെയും 142
നാട്ടിൽക്കടക്കുന്നതുണ്ടവനെന്നതു
കേട്ടതെളിഞ്ഞൊരുമന്ത്രികുലോത്തമൻ 143
കാലവിളംബനംകൂടാതവനെയും
ആളയപ്പിച്ചുകൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നിഹ 144
മോദേനചെന്നവൻതന്നോടുരാക്ഷസൻ
ചോദിച്ചിതു“ഭവാനാരെന്നുചൊല്ലുക” 145
ഇത്ഥമമാത്യൻപറഞ്ഞതുകേട്ടവൻ
എത്രയുംതാണുവിനീതനായ്ചൊല്ലിനാൻ 146

“മന്ത്രിപ്രവരമഹാമതേ! ഞാനൊരു
മാന്ത്രികനാകുന്നതോ യോഗിയാകുന്നതും 147
ജ്യോതിഷശാസ്ത്രവാദങ്ങളെന്നല്ല മി-
ന്നേതുമൊരക്ഷരവില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 148
ജീവസിദ്ധിയെന്നിനിക്കു പേരാകുന്നു
കേവലമോദനം തന്നാൽ മതി താനും” 149
ഇതി ക്ഷപണകൻ ചൊന്നതു കേട്ടവൻ
ചിത്തേ നിരൂപിച്ചു കൊണ്ടാനതുനേരം 150
സത്യമിബ്ബ്രാഹ്മണൻ ക്ഷപണനാകും
നിത്യം വൈരമേറീടും പൊരിഷകൾക്കും 151
എന്നതുകൊണ്ടു വിപ്രാദി ചാരാദികൾ
ഇനിയിവനെക്കൊണ്ടു നിർണ്ണയമുണ്ടു ഞാൻ 152
നിശ്ചയിച്ചേവമുറച്ചു രാക്ഷസൻ
വിശ്വസിച്ചപ്പോളവനോടുരചെയ്താൻ 153
വിപ്രക്ഷപണാദികളൊഴിഞ്ഞവയ്യുമ്പൊ-
ഴപ്പോൾ ക്ഷപണനതുകേട്ടു ചൊല്ലിനാൻ 154
“ശ്രാവകശ്രേഷ്ഠ! മഹാമതേ! മാനസേ
താപവും ഭീതിയുമുണ്ടാകരുതേതും 155
അന്തണരെന്താഹാ ദുർബ്ബലന്മാരവർ
ചിന്തിക്കിലെത്രയും ഭീരുക്കളല്ലയോ? 156
കൈയ്യൂക്കുമില്ലാ പടയുമില്ലാ പാർത്താൽ
മെയ്യൂക്കുമൂട്ടിലുണ്ടാനതിവീരന്മാർ 157
പിന്നെച്ചിലരതിലാദി ചാരാദികൾ
നന്നായ്സ്ഥിരിക്കംശിവസംകൾപ്പാനായ് 158
ഏതാനുമൊന്നതു കൊണ്ടു ചെയ്തീടുകിൽ
എന്തെങ്കിലും തടുത്തീടുവാനാളു ഞാൻ 159
ഇന്നതിനെന്നോടു തുല്യനായാരുമി-
ല്ലെന്നതറിഞ്ഞിരിക്കേണം മഹാമതേ!” 160
ഇതി ചാപലവും പറഞ്ഞു ഫലിപ്പിച്ചു
ചിത്തം തെളിഞ്ഞൊരു രാക്ഷസനന്നേരം 161

മാനിച്ചവനെത്തെളിയിച്ചിതതിനാൽ
ഊനംവരാതെയിരുന്നാനവൻതാനും 162
പ്രത്യർത്ഥീപതികൾക്കവനമറ്റുകാല-
മെത്രയുംപാരംജ്വരംപിടിപ്പിച്ചുതേ 163
"ചാണക്യനെന്നവൻചെയ്യാഭിചാരമീ-
ക്കാരണമെന്നതെ"ന്നുപറഞ്ഞുക്ഷപണകൻ 164
തജ്ജ്വരംപീലിയുഴിഞ്ഞുശമിപ്പിച്ചാൻ
വിജ്വരന്മാരായിവന്നിതവർകളും 165
"ഇത്തരമോരോന്നുചെയ്യുംവിപ്ര"നെന്നു
സത്യമായെല്ലാവരോടും പറഞ്ഞവൻ 166
സമ്മതിപ്പിച്ചുനൃപാലരെക്കൊണ്ടവൻ
ബ്രഹ്മസഭായുള്ളസത്രമുടക്കിച്ചാൻ 167
നന്ദനൃപന്മാർക്കുപിന്നെക്ഷപണകൻ
ഭ്രാന്തുപിടിപ്പിച്ചുടനേശമിപ്പിച്ചാൻ 168
ഭ്രാന്തുംപനിയുംകളഞ്ഞോരുയോഗിയെ
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടുരാജപ്രവരന്മാർ 169
എണ്ണമില്ലാതോളമുള്ള രത്നങ്ങളും
പൊന്നുംപണവുംകൊടുത്താരസംഖ്യമായ് 170
മംഗലകാന്തികലർന്നരത്നങ്ങളും
മങ്ങാതെയുള്ള സുവർണ്ണങ്ങളുമവൻ 171
കള്ളരകാണങ്ങുമിങ്ങുമെറിയുംപോലെ
കില്ലുകൂടാതെയെറിഞ്ഞുകളഞ്ഞുതേ 172
അന്നുതുടങ്ങിക്ഷിതിപാലകന്മാരും
മന്നവർക്കിഷ്ടനാംമന്ത്രിപ്രവരനും 173
എത്രയുംവിശ്വാസമോടവനെക്കുറി-
ച്ചത്യന്തവിസ്മയമോടിരുന്നീടിനാർ. 174
പിന്നെക്കുറഞ്ഞൊരുകാലംകഴിഞ്ഞപ്പോൾ
മന്നവന്മാരോടുചൊന്നാൻക്ഷപണകൻ. 175
"ഞാനിഹലക്ഷണംകൊണ്ടുപറയുന്നു
മാനിയായുള്ളോരുചന്ദ്രഗുപ്തനിവൻ 176

നാട്ടിലിരിക്കുന്നതൊട്ടുമാകാ ദൃഢം
ആട്ടിക്കളക പുറത്തിനി വൈകാതെ.” 177
എന്നതു കേട്ടൊരു നന്ദഭൂപാലന്മാർ
ചെണ്ടനാട്ടിക്കളഞ്ഞാരവനെയും 178
ആരുമറിയാതെ പിന്നെ ക്ഷപണകൻ
മെല്ലവൻ പിന്നാലെ ക്രൂരകൻ പുറപ്പെട്ടാൻ. 179
പുഷ്പപുരത്തിങ്കൽനിന്നൊരു നാല്പതും
ശില്പമായുമെക്കാതംവഴിയുള്ള 180
വർദ്ധമാനാഖ്യമാംഗ്രാമമതിലന്നവൻ
എത്തിയവനെയവിടെയിരുത്തിട്ട് 181
പാടലിപുത്രമാകുന്ന പുരത്തിങ്ക-
ലോടിവന്നീടിനാനാരുമറിയാതെ 182
മാന്ത്രികനാകും ക്ഷപണകനിങ്ങിനെ
ചിന്തിച്ചുപിന്നെയുംലക്ഷണംചൊല്ലിനാൻ. 183
“കാട്ടിലിരുന്നു രഹസ്യമായിട്ടൊരു
കാട്ടാളരാജനോടുംകൂടെയൊരുമിച്ചു 184
ക്ഷുദ്രപ്രയോഗങ്ങൾ ചെയ്യുന്നതുണ്ടൊരു
വിപ്രനെന്നുള്ളതു തോന്നുന്നിതിക്കാലം 185
എന്തിനി വേണ്ടതതിനെന്നു നിങ്ങളും
ചിന്തിച്ചു കല്പിച്ചു കൊള്ളുക വൈകാതെ.” 186
മന്നവന്മാരതു കേട്ടു കോപിച്ചുടൻ
മുന്നംശബരേശൻ തന്നുനൽകീടുന്ന 187
ജീവിതവുംമുടക്കീടിനാരക്കാലം
കോപിതനായതുമൂലം ബലാലവൻ 188
നാട്ടിനയൽനാട്ടുവാഴിയായുള്ളൊരു
കാട്ടാളനാംവിപരീതമായ്‌വന്നതേ. 189
മൌര്യനതുവഴിപോലെയറിഞ്ഞുടൻ
വിശ്വാസനാകുംകിരാതാധിനാഥനെ 190
പാവനമാന സൽപെരുമാറ്റംകൊണ്ടു
ജീവിതവുംനൽകിമിത്രമാക്കീടിനാൻ. 191

പിന്നെയുംതാതനെസ്നേഹമുള്ളോർകളെ
നന്നായ്‌വശീകരിച്ചീടിനാൻമൌൎയ്യനും. 192
ചാണക്യനുംപുനരിന്ദുശർമ്മാവിനെ
താനേപറഞ്ഞങ്ങയച്ചോരനന്തരം 193
പുഷ്പപുരത്തിന്നുനേരെവടക്കോട്ടു
കെല്പോടുപോയാനൊരന്തൃയോജന 194
ഗർവ്വിതനായവിടെമരുവീടുന്ന
പൎവ്വതകാത്മജനാംമ്ലേച്ഛാധിനാഥനെ 195
ചെന്നുസേവിച്ചിതുബുദ്ധിബലംകൊണ്ടു
തന്നുള്ളിലുള്ളതെല്ലാംപറഞ്ഞീടിനാൻ:— 196
“മ്ലേച്ഛകുലേശ്വര!വീരശിഖാമണേ!
സച്ഛ്രുതേ!നിൎവ്വൃതിയൊഴിഞ്ഞില്ലമേ 197
നന്ദനാമാക്കളതന്മാരാമസ്മദ്വൈരി
മന്ദമതികളാമന്നവർചെയ്യോരു 198
ധിക്ക്രിയകൊണ്ടുകുപിതനായോരുഞാൻ
അക്കുലമൊക്കെയൊടുക്കിക്കളഞ്ഞുടൻ 199
മൌര്യന്നുരാജ്യംകൊടുത്തീടുവനെന്നു
ധൈര്യമോടേവപ്രതിജ്ഞചെയ്തീടിനേൻ 200
ഇന്നതുചെയ്വതിനാളില്ലാഞ്ഞിഹ
വന്നേനഹമെന്നറികകൃപാനിധേ! 201
വൻപടയോടുമൊരുമിച്ചുപോന്നുനീ
കമ്പമിയലാതെനന്ദരാജാക്കളെ 202
വെട്ടിക്കൊലചെയ്കവെങ്കിൽഭവാനുഞാൻ
നാട്ടാലൊരർദ്ധംപകുത്തുതന്നീടുവൻ 203
ബന്ധുവായിന്നുഭവാനതുചെയ്കിലോ
സന്ധിച്ചുകൂട്ടാംമനോരഥമൊക്കവേ” 204
ഭൂസുരനാകിയചാണക്യനിങ്ങിനെ
ഭാസുരമായിപ്പറഞ്ഞതുകേട്ടവൻ 205
വമ്പരിൽമുമ്പനായെത്രയുംശക്തനാം
തമ്പിയായുള്ളൊരുവൈരോധകനോടും 206

തത്രമലയകേതുപ്രമുഖന്മാരാം
പുത്രരോടുംനിജമിത്രജനത്തോടും, 207
ബുദ്ധിയേറീടുമമാത്യജനത്തോടും
ചിത്തമൊത്തേററംവിചാരംതുടങ്ങിനാൻ. 208
"നീതിമാനേററമീച്ചാണക്യഭൂസുരൻ
ഏതുമതിനില്ലകില്ലെന്നറിയേണം. 209
ശത്രുബലാബലവുമറിയുന്നവ-
നശ്രാജ്യംലഭിച്ചീടുമിതുചെയ്യാൽ 210
ഇപ്പുനല്ലാമുരാപൌത്രനാളുകൊണ്ടു
നിശ്ചയമശ്മല്ലാകവേയെന്നാലും" 211
മന്ത്രിച്ചുതമ്മിലീവണ്ണംവിചാരിച്ചു
മന്ത്രിപദംവിഷ്ണുഗുപ്തന്നൽകിനാൻ. 212
അന്യരാംമ്ലേച്ഛഭൂപതികളാംപവ്വത-
കനേയുംവശത്താക്കിനാൻചാണക്യൻ, 213
നന്ദരാജ്യത്തിനടുക്കുന്നിതുപട-
യെന്നുള്ളതാരുമറിയാതിരിപ്പാനായ് 214
മറെറാരുഭൂപനോടേല്പതിനെന്നവർ
തെറെറന്നൊരുഘോഷവുംനടത്തീടിനാർ. 215
വീരനായുള്ളൊരുപവ്വതരാജനും
ധീരനായുള്ളൊരുവൈരോധകൻതാനും 216
പുത്രനായുള്ളമലയകേതുതാനും
എത്രയുംമുഖ്യമുള്ളമന്ത്രിജനങ്ങളും 217
ബന്ധുക്കളുംപൊങ്ങസേനാധിപന്മാരും
സിന്ധുനിവാസികളായശകന്മാരും 218
പാരസീകന്മാർയവനഗണങ്ങളും
വീരരായീടുന്നബന്ധുജനങ്ങളും 219
ആനതേർകാലാൾകുതിരപ്പടകളും,
ആനകശൃംഗമൃദംഗാദിവാദ്യവും 220
കൈവേതിക്കിത്തിരക്കീട്ടുതെക്കോട്ടു
വെക്കംനടന്നുകലുഷിധരിത്രിയും 221

നന്ദരാജ്യത്തിന്നു പോകുന്നതെന്നാലും
ഒന്നുമറിഞ്ഞീലതിലുള്ളവർകളും 222
ചാരത്തിരിക്കുന്നവർക്കറിയാത്തതു
ദൂരത്തിരിക്കുന്നവർക്കറിയാവതോ? 223
ചാണക്യചാരന്മാർപോകുന്നതിന്നുമേ
ഗാനമസന്തന്നായ്ഗ്രഹിച്ചു ചാണക്യൻ 224
ചെന്നുടൻനന്ദസേനാധിപന്മാരോടു
ചൊന്നാൻരഹസ്യമായ്പ്രത്യേകമന്നേരം:— 225
"ആഷാഢകൃഷ്ണപക്ഷാദിക്ഷണസ്സിന്ന
ദോഷന്മാരേ! കുജവാരംവിപൂജനം 226
കൊല്ലാട്ടുകൂടവേവന്നവരുമി
ഷ്പുഷ്പപുരമതിനില്ലൊരു സംശയം 227
അന്നുപടയ്ക്കുപോയീടുന്നതാകിലോ
വന്നുപോം മൃത്യുവെന്നോർത്തറിഞ്ഞാലും 228
കാലദോഷംവരാതെറയുണ്ടിക്കാലം
എല്ലാതെനിന്നെക്കാളും വരുംകരുതീടെടോ! 229
ഇന്നിനിക്കേറ്റവും സ്നേഹമുണ്ടാകയാൽ
വന്നുവോനോടു ചൊന്നേൻരഹസ്യമായ് 230
ഒന്നുമൊരുത്തരോടുരിയാടായ്ക
നന്നല്ലതിൽച്ചിലദോഷങ്ങളുണ്ടെടോ 231
മുമ്പിലിതു ഘോഷം കൊണ്ടുവന്നാകിലോ
വമ്പടവന്നവരുമതുനേരം 232
ഒന്നുമുപായമില്ലാതെ വലഞ്ഞുപോം
എന്നതുകൊണ്ടു ഞാൻപിന്നെയും ചൊല്ലുന്നു" 233
പ്രത്യേകമോരോ ജനത്തോടു ഗൂഢമായ്
"സത്യമിതെ"ന്നു പറഞ്ഞു ബോധിപ്പിച്ചാൻ. 234
ലക്ഷണക്കാരനിവൻ പറയുന്നതു
സത്യമായ്ക്കുന്നോവരുമെന്നോർത്തവർ 235
അന്നുപടയ്ക്കുപോകേണ്ടിവരുമെന്നു
തന്നുള്ളിലുള്ളൊരു പേടിപൂണ്ടെല്ലാരും. 236

ഓരോരോ കാൎയ്യമുണ്ടെന്നു പറഞ്ഞുടൻ
ഓരോരോ ദിക്കിൽ പുറപ്പെട്ടു പോയിനാർ. 237
ഘോരതരമാം പടയോടു കൂടവേ
ധീരതയോടഥ പൎവ്വതരാജനും 238
അൎദ്ധരാത്രിക്കുടൻ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ വാഴും
ഉത്തമദേശത്തു വന്നാൻ കനിവോടെ 239
അപ്പോൾ ചണകാത്മജാജ്ഞയാൽ മൈത്ര്യനും
ശില്പമായൈശ്വൎയ്യമാമന്ധംപകത്തതിൽ 240
പാതിയും പൎവ്വതരാജനു നല്കിനാൻ
ചാതുൎയ്യമോടു ബന്ധുതപൂണ്ടൊരുവൻ 241
രാത്രിയും പിന്നെക്കഴിഞ്ഞോരനന്തരം
യാത്രതുടങ്ങീതിളകി പെരുമ്പട 242
പൎവ്വതരാജനും ചാണക്യവിപ്രനും
ഗൎവ്വമടിച്ചോരു വൈരോധകാദിയും 243
മ്ലേച്ഛഗണങ്ങളും പാരസീകന്മാരും
ഉച്ചത്തിലാമ്മാർ നിലവിളിച്ചീടവേ 244
പുഷ്പപുരിക്കു വടക്കും കിഴക്കുമായ്
കെല്പോടു ചെന്നു വളഞ്ഞാരതുനേരം 245
മൈത്ര്യതനയനും കോട്ടാളരാജനും
വീൎയ്യമേറീടും കിരാതപ്പടകളും 246
മറെറപ്പുറമേയടുത്തതിവേഗവും
തെററന്നു ചെന്നു വളഞ്ഞാരവർകളും. 247
ശത്രുക്കൾ ചെന്നു വളഞ്ഞതു കേട്ടഥ
ശക്തരായീടുന്ന നന്ദരാജാക്കളും 248
യുദ്ധസന്നദ്ധരായ്സ്വല്പം ധരിച്ചതി
ക്രുദ്ധരായ് സേനാപതികളെയൊക്കവേ 249
ചെന്നു വിളിച്ചതുനേരമൊരുത്തരും
വന്നതുമില്ല മരണഭയത്തിനാൽ 250
ഒട്ടുചിലരൊഴിഞ്ഞങ്ങുമിങ്ങും പോയാർ.
ഒട്ടുചിലർ കമ്പുകൊളുത്തീടിനാർ 251

അപ്പോൾനിലവിളിച്ചെത്തിയലോകരും
പുഷ്പപുരമതിലുള്ള ജനങ്ങളും 252
ഒക്കവെകൂടിയൊരുലക്ഷമുണ്ടതിൽ
ചിക്കെന്നപ്പാതിപ്പടയോടുകൂടവെ 253
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമതിവീഴ്ചമൊക്കവെ
യന്താചിന്തിച്ചുചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ 254
രക്ഷനാസ്തില്ലംധരിച്ചുയുദ്ധത്തിനായ്
ദക്ഷിണഗോപുരത്തൂടെപ്പുറപ്പെട്ടാൻ. 255
മെത്ത്രസുതനാംകിരാതാധിനാഥനും
വീർത്തുനടിച്ചുനില്ക്കുന്നതിന്നിപ്പുറം 256
അൎണ്ണവംപോലെപരന്നപടയുമായ്
ചെന്നുനിന്നീടിനാൻമന്ത്രിപ്രവരനും 257
തേരിലേറിപ്പുറപ്പെട്ടുസന്നദ്ധരായ്
വീരമകുടമണികൾനൃപന്മാരും 258
കരിവൃംകൊമ്പുംപൊതിഞ്ഞഥപൊന്നിനാൽ
കമ്പമില്ലാതൊരുകുംഭിവരന്മാരും 259
കാററിനെക്കാൾവേഗമോടുരഥങ്ങളും
തെററന്നപായുംകുതിരപ്പടകളും 260
വാളുംപരിചയുംവില്ലുംശരങ്ങളും
ചാലതെള്ളികൈക്കടഞ്ഞചക്രങ്ങളും 261
കന്താചവളങ്ങൾവേലുകളീട്ടികൾ
ചന്തമിയലുന്നതോമരജാലവും 262
പട്ടസംനല്ലഗദകൾശതഘ്നികൾ
നിഷ്ഠൂരമായമുസലത്രുലങ്ങളും 263
ശക്തികൾവെണ്മഴുവെന്നിത്തരമുള്ള
ശസ്ത്രങ്ങളുംകൊണ്ടെടുത്തുസന്നദ്ധരായ് 264
ചട്ടയുംതൊപ്പിയുമിട്ടുകെട്ടിക്കൊണ്ടു
ധൃഷ്ടരായ്‌വന്നപത്തിവരന്മാരും 265
നല്ലവടികളെടുത്തുനിലവിളി-
ച്ചുള്ളതെളിയത്തുള്ളകാഴ്ചപ്പടകളും 266

ശംഖമൃദംഗപടഹാദിവാദ്യവും
ശങ്കവെടിഞ്ഞഥരാജപ്രവരരും 267
ചിത്തമുറപ്പിച്ചാത്മമിത്രചന്ദനൻ
ഉത്തരഗോപുരത്തൂടേപുറപ്പെട്ടാർ. 268
പര്വതരാജപ്പടയോടുകൂടവെ
ഗര്വ്വംനടിച്ചുടനേററാരവർകളും 269
യുദ്ധത്തിയാക്കൊണ്ടുമന്ത്രിപ്രവരനെ
ബദ്ധസന്നാഹനായ്ക്കണ്ടാത്മമൈത്ര്യനും 270
താണുതൊഴുതുനിവിരേവിളിച്ചവൻ
മാനമോടേവംമൊഴിപറഞ്ഞീടിനാൻ:— 271
"മന്ത്രികുലോത്തമ!കേൾക്കമഹാമതേ!
മന്ത്രശാലാന്തരാളത്തിങ്കലിട്ടുനീ 272
പട്ടിണിയിട്ടുകൊല്ലിച്ചീലയോചൊല്ലു
കഷ്ടംഭവാൻചെയ്തൊരന്യായമൊക്കെയും 273
രാജപുത്രത്വമുണ്ടാകയാൽതങ്ങൾക്കു
രാജ്യൈകദേശമൊരുകാലമുണ്ടെടോ! 274
ന്യായമായുള്ളവകാശമതിങ്കലി–
ന്നായ്മതേ!ശമിപ്പിക്കാംമഹാരണം." 275
ഇത്ഥമുരചെയ്തമൈത്ര്യനോടന്നേരം
ക്രുദ്ധനായ്‌രാക്ഷസൻതാനുമുരചെയ്തു:— 276
"പാപമതിയായനിന്നുടെയന്യായം
കേവലംഞാനിന്നറിഞ്ഞിരിക്കുന്നിതും 277
പോരുമിനിപ്പരുഷങ്ങൾപറഞ്ഞതും
പോരിന്നുനേരെവരികവിരവിൽനീ" 278
വമ്പനാംരാക്ഷസൻചൊന്നതുകേട്ടവൻ
മുമ്പിൽപറഞ്ഞതുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ 279
"ഇന്നവകാശംതരികെ"ന്നുമൈത്ര്യനും
"വന്നുനീപോർചെയ്ക"യെന്നുമന്ത്രീന്ദ്രനും 280
എന്നിങ്ങനെവിവാദിച്ചുതന്നെയവർ
നിന്നാർകലഹംതുടരാതിരുവരും 281

പൂർത്തനവംശവൈരാഗ്യങ്ങൾതങ്ങളിൽ
ഉൾത്തികവൃന്ദം പരിചൊടുപോർചെയ്തു 282
ഉൾക്കയർത്തേറവും പോതങ്ങൾതന്നെയും
ഘോരമഴപോലെ മാരിശരങ്ങളും 283
വന്നടങ്ങപ്പുറത്തുമഴ്ക്കുതി–
കണ്ടകന്മാർ പോർ ചെയ്യുന്നനേരം 284
അഭ്യാസമുള്ള ജനങ്ങളെന്നതുപോൽ
പിള്ളപ്പാരാതനായോതെങ്ങിനെയും 285
പുഷ്പാദയുള്ള വർക്കെട്ടുതാട്ടുകയും
ന്യഗ്രോധ പലാശപേരകയും 286
കൂന്തൽക്കാണ്ട കണ്ടകങ്ങൾ കുറിക്കയും
മത്തും പൂറിഞ്ഞു മരമുട്ടത്തിലാക്കയും 287
ഉത്തമപുഷ്പവർത്തവിട്ടുകയും
വിപിനങ്ങളെത്തിരിഞ്ഞൊരുമിക്കയും 288
മീനങ്ങളാൽ വൽ പിൻകൊട്ടുന്നതും
മാതാജനങ്ങളെത്തേറെകഴുത്തും 289
മാനസപ്പുഷ്പവർണ്ണമായിക്കയും
നാനാവനങ്ങളിൽ പാരംകുറിക്കയും 290
കാനനങ്ങൾ തന്നിൽ പാരം നിറയ്ക്കയും
തൃണങ്ങൾ മുത്തുമലർച്ചിക്കയും 291
വൃക്ഷങ്ങൾകൊണ്ടുതലകൾ തെറിക്കയും
തട്ടുകടങ്ങൾ കരഞ്ഞൊഴിക്കയും 292
തട്ടിയടക്കയും വെട്ടിമറിക്കയും
കുത്തിടക്കയും പൊട്ടിച്ചിടുകയും 293
ക്രൂരമഴപോലെ മാരികയും
"ഘോരമേ" എന്നു കാണികൾ ചൊൽകയും 294
കണ്ടുപുറവഴിയിൽ പൊരുതലു–
വ്വണ്ടായ സംഗരമെത്രയും ഭീകരം 295
നൽപ്പടനായകരെപ്പടത്തിങ്കലും
അന്തകനായ സംഗരമിങ്ങനെ തുടരും 296

വാളും പരിചയും കൈക്കൊണ്ടുടനവർ
മീശലന്തതെതിനിറങ്ങിയണഞ്ഞിതാർ 297
പർവ്വതരാജപ്പുത്രപടക്കൂട്ടത്തിൽ
നിർവ്വിചാരന്മാരായ്ച്ചെന്നു ചാടിനാർ. 298
ശ്ശൃംഗങ്ങളും വെട്ടിക്കൊണ്ടന്നവം
പാർച്ചിൽ പിടിച്ചുന്നൊരുത്തു ചാണക്യൻ 299
വമ്പടേ വേഗേന പായുന്നൊരുത്ത
മുമ്പിൽക്കടന്നു തടുത്തു ചൊല്ലിനാൻ; 300
“ഉണ്ടന്നതിപ്പോളെ വിടേണമിങ്ങളെ
കൊണ്ടുവന്നോരു ഞാൻ കനിഞ്ഞിരിക്കമോ? 301
വെറുതെ പർവ്വതന്മാരെയിവരുള്ള.
കമ്പംകളഞ്ഞു പടക്കൂട്ടത്തിൽ പിൻ 302
ചെടിമരിപ്പാനണഞ്ഞതന്ന്യപന്മാരെ
പേടികളഞ്ഞു കൊലചെയ്യുകെ ചെയ്യാതെ” 303
എന്നതു കേട്ടവരാകെത്തിരിഞ്ഞിങ്ങു
നന്നായണഞ്ഞു പോർ ചെയ്തുതുടങ്ങിനാർ. 304
പർവ്വതനാഥനും വൈരോധകൻ താനും
പർവ്വതപുത്രൻ മലയകേതു താനും 305
ചണ്ഡസേനാധിപന്മാരൊക്കമിച്ചു
ചഞ്ചലമെന്ന്യേ യുദ്ധത്താരത്തുനേരം. 306
കൂട്ടത്തിലൊന്നു കടന്നുകൊണ്ടന്നേരം
വെട്ടുകൊണ്ടെത്തിച്ചു നന്ദ്രുപന്മാരും 307
വെട്ടുകൊണ്ടുടനുപിളർന്നിതന്നേരം
പെട്ടിതന്നകത്തുറായിരം ശ്ശൂരം 308
തെററന്നു നന്ദ്രുപന്മാരെല്ലാരും
ചുറ്റുംവളഞ്ഞു പോർ ചെയ്യാരികളും 309
തങ്ങളെല്ലാമൊന്നിച്ചപ്പോരുപന്മാർ
മങ്ങാതെനിന്നു പോർ ചെയ്യുമൊരന്തരേ 310
പർവ്വതകാലികൾ വെട്ടിനരിചുല്ല
സർവ്വനന്ദന്മാരെയൊന്നുമൊഴിയാതെ. 311

സ്വർഗ്ഗലോകത്തിന്നലങ്കാരമാകും
നിർമ്മിച്ചീടിനാർ പൊലിമ കലിക്കയാൽ; 312

ചെപ്പടിയാടോടിനാർ ശേഷിപ്പവർകളും
കൂടവും ജലോടിയണഞ്ഞോരരികളും 313

വാദ്യങ്ങൾ കൊട്ടുമങ്ങളനാദഘോഷവും
വാദ്യങ്ങൾക്കിമിഴ്ചിരികിളിഘോഷവും 314

കേട്ടുകേട്ടാകെ പൊട്ടിത്തരിച്ചുതെ
പെട്ടന്നായിതപ്പൊഴേ നിത്യരാക്ഷസൻ 315

പാരതിൽ വീണുകിടക്കുന്നതുകണ്ടു
ഘോരയണിഞ്ഞുപന്മാരെ മിത്രമവൻ 316

ഇങ്ങിനെ കണ്ടുതന്നെ ഉത്തരങ്ങൾ
തിങ്ങിന ശോകംകൊണ്ടു തീക്കൊണ്ടു 317

അന്തഃപുരം പൂകുന്ന സപ്താതിരിക്കുടെ
വന്ദിച്ചു വാണോടതെല്ലാമറിയിച്ചാൻ 318

കേട്ടുടൻ കരഞ്ഞു കേട്ടവളിപ്പതി
ദുഃഖം പൂണ്ടു തന്നുറിഞ്ഞു പിന്നീടിനാൻ 319

മന്നനെച്ചെന്നുപിടിച്ചിരുത്തിനാൻ
പിന്നെയുമന്തർ വിലാപം തുടങ്ങിനാൻ 320

“അയ്യോ നതിച്ചിതോ ദൈവമേ നമ്മെയും
പൊയ്യു കുമാരന്മാരേ! നിങ്ങൾ 321

നിങ്ങളെ വാഴിച്ചു പോവാനിരുന്നതോ-
നിങ്ങളിരുന്നിതു കാണുന്നതിന്നായോ! 322

ഉണ്ണികളേ! നിങ്ങളോടുപിരിഞ്ഞു ഞാൻ
ഇന്നു മഹീതലേ വാഴുന്നതെങ്ങിനെ? 323

മന്നിടം രക്ഷിപ്പതിന്നു ഞാൻ നിങ്ങളെ
മന്നവന്മാരായ് വാഴിച്ചു കാണണം 324

പുണ്യഗതി വരുത്തീട്ടു കൊണ്ടുള്ളും
കൈവെടിഞ്ഞങ്ങു കഴിച്ചിതോ ദൈവമേ!” 325

എന്നു പറഞ്ഞു കരയുന്ന മന്നനെ
ഒന്നു പറഞ്ഞടക്കീടിനാൻ മന്ത്രിയും 326

ചാണക്യശാസനം കൈക്കൊണ്ടു പിന്നെയും
ചെന്നാൻ പർവ്വതരാജൻ പക്ഷമായ് 327
ചെന്നവൻ പുഷ്പപുരിയെച്ചുഴലവും
സന്നാഹമോടെക്കൊണ്ടു നന്നായ്ച്ചുറ്റി [illegible]. 328
മാനിയായുള്ള രാക്ഷസനാമവൻ
സേനാബലം [illegible] കൈക്കൊണ്ടവൻ 329
പോരിനായ്ത്തന്നെ പുറപ്പെട്ടതുമില്ല
ധീമാനായവൻ പുരം കാത്തുവാണീടിനാൻ. 330
ചുറ്റുമുള്ള ജനത്തിൽ [illegible] പൗരരും
[illegible] ില്ലാതകപ്പെട്ടു [illegible] ിനാർ 331
മുറ [illegible] പ്രജകളും
തെററന്നു ചാണക്യനോടു ചൊല്ലീടിനാർ:— 332
“ഇപ്പുരി രാജകുമാരനു [illegible]
കെല്പോടു [illegible]” 333
ഇത്ഥം പ്രജകളോടു, [illegible]-
[illegible] ചാണക്യനാം 334
“ശത്രുവായുള്ള രാക്ഷസാമാത്യനാം
വൃദ്ധനായുള്ളൊരു [illegible] 335
ആശ [illegible]
സന്തതം [illegible]. 336
ശക്തിയുള്ള [illegible] പുറപ്പെട്ടു
യുദ്ധം [illegible] 337
ചാക്കളയപ്പെട്ടിരിക്ക [illegible]
ശീഘ്രമൊഴിഞ്ഞു പുറപ്പെട്ടു പോയീടണം 338
ചാകിലും [illegible] സമ്മതം
[illegible] ക്കുള്ളവൻ” 339
പൌരജനങ്ങൾ [illegible]-
ന്നോരോന്നു പറഞ്ഞീടിനാരിങ്ങനെ:— 340
“ഞങ്ങളുമുററവരായ ജനങ്ങളും
[illegible] 341

നാട്ടിൽ പൊറുതിയില്ലാതെ ചമഞ്ഞിതു
കാട്ടിയ ദുർന്നയംകൊണ്ടു തന്നെ ദൃഢം 342
ദുഷ്ടരായുള്ള ദുർമന്ത്രികൾ മന്ത്രിച്ചു
മന്ത്രഫലമിതു കാണായതെല്ലാർക്കും 343
ദുർമ്മന്ത്രികളുള്ള ഭൂമിപാലന്മാർ
കർമ്മമീവണ്ണമകപ്പെട്ടു നിർണ്ണയം 344
എന്നാകിൽ ശത്രുക്കളെക്കൊല ചെയ്തിനി
നന്നായി ഞങ്ങളെ രക്ഷിച്ചുകൊള്ളണം 345
അല്ലായ്കിലിപ്പോളൊഴിച്ചു പുറപ്പെട്ടു
വല്ലേടവും പോയിനാകെക്കൊണ്ടീടണം” 346
പൌരജനങ്ങളീവണ്ണം പറയുന്ന
ഘോരവചനങ്ങൾ കേട്ടു മറിച്ചതി 347
മന്ത്രിമാരുമുള്ള രാക്ഷസൻ താനുമായ്
ചിന്തിച്ചു ഭയങ്ങൾ കാണിച്ചു ചെന്നയും 348
രാക്ഷസനോടു കൂടെപ്പുറപ്പെട്ടു-
നക്ഷിതിപാലൻ അപ്പോഴേ നാടുവിട്ടു 349
ചാണക്യനപ്പോൾ ജയോന്നതനായുടൻ
മാനിച്ചു പൌരജനങ്ങളോടു ചൊല്ലിനാൻ — 350
“അന്തികെ വിളിച്ചീടിന്നവരെല്ലാരും
ആനന്ദമോടു പുരത്തിൽ പ്രവേശിപ്പാൻ 351
താപമുൾക്കൊണ്ടവർ ചാണക്യകല്പിതം
ആവതില്ലെന്നു കല്പിച്ചു ചെയ്തീടിനാർ 352
രാക്ഷസനെന്യേ കൂടപ്പെട്ടു പുനരവർ
തൽക്ഷണേ ചാണക്യനൊന്നിച്ചുകൊണ്ടും 353
തത്സമയത്തിങ്കൽ വേണ്ടുന്ന കർമ്മങ്ങൾ
ഉത്സാഹമില്ലാതെ ചെയ്താലൊഴിവും 354
അത്ര വിളിച്ചു ജയിച്ചു പരാമാ-
ച്ചാനന്ദമോടു പുരിപുക്കവർകളും 355
പൃഥ്വീരാജനയും മന്ത്രനയമ-
ങ്ങെല്ലാമേ വശമാക്കിനാൻ ചാണക്യൻ 356

നല്ലൊരുമന്ദിരത്തിങ്കലിരുത്തിനാൻ
ചൊല്ലാവതല്ലവൻകാഴ്ചകളോരോന്നേ 357
പൎവ്വതരാജനെന്നിശ്വാസമില്ലാതു
ദിവ്യമാംപുഷ്പപുരത്തിലിരുത്തീല 358
ഓൎത്തുകണ്ടാനഥ ചാണക്യനുംപിന്നെ
പ്പാൎത്താലിവൻഭൃത്യനാഥൻമഹാബലൻ 359
കാലംകുറഞ്ഞൊന്നതല്ലെന്നാലതു
ശീലഗുണമുള്ള നമ്മുടെമൌൎയ്യനെ 360
ബാധിക്കുമെന്നാലിവനെയുംകൂടെഞാൻ
നീതിബലംകൊണ്ടുകൊണ്ടാടുക്കീടുവൻ, 361
മന്ത്രികുലോത്തമനാകുന്നരാക്ഷസൻ
ഹന്തവ്യനല്ലെന്നുകൊണ്ടുനിരൂപിച്ചാൽ 362
നല്ലനയമുള്ള മന്ത്രിജനമിതു
ദുൎല്ലഭന്മാരതിനില്ലൊരുസംശയം 363
മന്ദമിവനെഞാനേതുചെയ്യുകിലും
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെമന്ത്രിയാക്കീടുവൻ 364
നന്ദകുലത്തിലൊരുത്തനുണ്ടെന്നാകിൽ
എന്നുമതിനെളുതല്ലെന്നുനിൎണ്ണയം 365
എന്നതുകൊണ്ടിഹസൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിക്കു
കൊന്നുകളഞ്ഞാൽമനോരഥംസാധിക്കും. 366
അല്ലെങ്കിലുണ്ടൊരുവൈഷമ്യമിന്നവൻ
നല്ലനാംരാക്ഷസനോടുമൊരുമിച്ചു 367
വല്ലപ്രകാരവുംമൌൎയ്യതനയനെ
കൊല്ലുംപുനരവനെന്നെയുംകൊന്നീടും. 368
വല്ലതുചെയ്തുമസ്സൎവ്വാൎത്ഥസിദ്ധിയെ
കൊല്ലുകയുള്ളു അതിനില്ലസംശയം 369
പിന്നെയുംമന്ത്രിപ്രവരനാംരാക്ഷസൻ
എന്നുമടങ്ങുകയില്ലെന്നുനിൎണ്ണയം 370
മറെറാരുരാജാവിനെച്ചെന്നുസേവിച്ചു
തെററന്നിവിടെപ്പടക്കുവരുമെന്നാൽ 371

വല്ലതുകൊണ്ടും തടുത്തുനിന്നീടുവൻ
അല്ലാതെയെന്തിവൻ ചെയ്യുന്നതു പിന്നെ 372
ഒന്നുകൊണ്ടും കഴിവില്ലെന്നുറയ്ക്കുമ്പോൾ
വന്നിവൻ കാൽക്കൽ വീണീടുമല്ലോ ദൃഢം 373
ഇത്ഥം നിരൂപിച്ചുറച്ചു ചാണക്യനും
നിത്യവും മൌര്യനോടൊട്ടും പിരിയാതെ 374
സത്യവ്രതൻ നിജസത്യവും സാധിച്ചു
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിരുന്നാനതുകാലം 375
ഇത്ഥമതും ചെയ്തതെയുമതത്തീ-
ത്തിരക്കം ഞാനിനി നാളെയും ചൊല്ലുവൻ 376
ആത്തമോദം പറഞ്ഞെല്ലാവരോടുമ-
ങ്ങാനന്ദയാ പാലും കുടിച്ചിരുന്നീടിനാൾ. 377

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസവചനേ [illegible] സമാപ്തം.

മൂന്നാം പാദം

പാലൊത്തമൊഴിയാളേ! ശാരികേ! മനോഹരേ!
മാലോകർക്കിതമുള്ള നിന്നുടെ വചനങ്ങൾ 1
ഓരോരോ തരമതിചിത്രമായ് കേൾക്കുന്തോറും
പോരാതെ വളരുന്ന കൌതുകമിനിക്കുള്ളിൽ 2
ദാഹവും തളർച്ചയും തീർത്തുടൻ തെളിഞ്ഞു നീ
മോഹനമായ കഥാശേഷവും പറകെടോ 3
വീരനായോരു മന്ത്രി രാക്ഷസനതുകാലം
ധീരതയോടു ചെയ്തതെന്തെന്നു പറക നീ 4
എന്നതു കേട്ടു കിളിപ്പൈതലും ചൊല്ലീടിനാൾ
ഇന്നതു പറവതിനെത്രയും പണിയത്രേ 5
വൈഷമ്യം കഥയ്ക്കിതിന്നേറെയുണ്ടാകയാൽ
വൈഷമ്യം പറഞ്ഞുകൊൾവാനുമുണ്ടറിഞ്ഞാലും 6

ഒട്ടുമേതിരികയില്ലെന്നതുവരുമെന്നാൽ
ഒട്ടുഞാനറിഞ്ഞതുംപറയാംകനിവോടെ 7
നീരസമാക്കീടിതിന്നീട്ടാൻ ചൊന്നിതുലോകം
പാരതിൽ സരസന്മാർക്കറിയാമല്ലോതാനും 8
വാക്കിന്നു സാമർത്ഥ്യമില്ലെന്നു വന്നാലുംപിന്നെ
കേൾക്കയിൽ ചിലർക്കിപ്പോളാഗ്രഹമുണ്ടെന്നാകിൽ 9
ചൊല്ലുവാനിളക്കമല്ലേ ഞാനറിഞ്ഞതും
ചൊല്ലുവൻ പതുക്കെയെങ്കിലോ കേട്ടുകൊൾവിൻ 10
നിഗ്രഹിപ്പാനായീടുന്നാരാക്ഷസനേതുകാലം
വ്യഗ്രതയോടു ചെന്നു നന്ദരാജനെക്കണ്ടു 11
ചൊല്ലീട്ടു ചണകനിങ്ങുൾക്കലൂതിനിയും ഞാൻ
ഇത്തരം നിരൂപിച്ചു മന്ത്രം കൂട്ടുകൂടി 12
ഉത്തമമന്ത്രമെന്നു വാദിച്ചുകൈക്കൊണ്ടു കീ-
ട്ടിരുന്നമാതരം ചിന്തിച്ചുള്ളടങ്ങിനാർ 13
ശക്തിമത്തിട്ടും ചന്ദ്രഗുപ്തനോർമതിയായാൽ
യുദ്ധത്തിന്നവർക്കൊരാവതില്ലിനിയെന്നും 14
വഞ്ചിച്ചു ചന്ദ്രഗുപ്തൻ തന്നെ നാമിതുകാലം
പഞ്ചത്വം വരുത്തുവാൻ യത്നവും ചെയ്തീടേണം 15
സർവ്വജ്ഞനായിച്ചിന്തിച്ചിങ്ങിനെ കല്പിച്ചവൻ
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയാകും വൃദ്ധനെ വനത്തിങ്കൽ 16
ആരുമേയറിയാതെ രക്ഷിച്ചു മന്ത്രിമുഖ്യൻ
ധൈര്യമുൾക്കൊണ്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനെച്ചെന്നു കണ്ടാൻ 17
മാനശോകാദികളുമൊക്കവേ മറച്ചവൻ
ദീനനായ് മൌര്യൻ തന്നോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലീടിനാൻ
“നന്ദനാം മഹീപതി തന്നിക്കപുത്രന്മാർക്കും
മന്ത്രിയായിരുന്നാളും ഞാനെന്നറികനീ 19
ഇക്കാലമിവൻ തന്റെ മന്ത്രിയായിരിപ്പതി-
ന്നുൾക്കാമ്പിൽ കല്പിച്ചുവന്നീടിനേൻ കൃപാനിധേ! 20
അന്നനന്ദരാജ്യം പരിപാലനം ചെയ്തീടുന്ന
മന്നവന്മാരെ സ്സേവിച്ചീടുകെന്നതേയുള്ളൂ. 21

നന്ദവംശത്തിലുള്ളവർക്കിങ്ങളെജനനവും
എന്നുനിരൂപിച്ചാൽസംശയമില്ലതുമെ 22
അന്യവംശത്തിലുള്ളപൎവ്വതരാജാവിനെ
മന്നനെവരിക്കുന്നതുമെത്രയുമരിയത്രെ 23
സ്വാതന്ത്ര്യമാനമുള്ളതിന്നിങ്ങളായതുമല്ല
മോഹംകൊണ്ടൊരാൾരാജ്യംവന്നുപോകുന്നതെന്നും 24
എന്നനായിനാപേക്ഷിക്കെന്നുള്ളതുമതൊന്നിപ്പോൾ
ഒന്നുമെനിരൂപിച്ചാൽചെയ്യുമതല്ലാ" 25
രാക്ഷസാമാത്യനേവംകഴിഞ്ഞുപറഞ്ഞപ്പോൾ
സാക്ഷാലിന്നിതുനേരല്ലെന്നകല്പിച്ചുമൌൎയ്യൻ 26
മന്നവൻചാണക്യനോടിക്കഥപറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്നിടസുരവരനിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ; 27
"വ്യാജത്താലെന്നാകിലുമാശ്രയിച്ചവർകളെ
രാജാക്കന്മാർപരിപാലിച്ചുമതിയാവൂ 28
എന്നതിൻപ്രയോഗമെന്നുള്ളതുമറിഞ്ഞീടാം
മന്നവൻതന്നെനിരൂപിച്ചുകൊള്ളേണമൊന്നാം" 29
ഇങ്ങിനെചാണക്യനുമെത്രനാൾപലതരം
തങ്ങളിൽനിരൂപിച്ചുകൈക്കൊണ്ടൊരുവഴിയും 30
കേവലംമതിപ്പാനായ്‌രാക്ഷസനതുകാലം
ഈവണ്ണമെത്തിനൻതന്റെമന്ത്രിമാരോടോതീടിനാൻ 31
ദാനവത്തിങ്കൽനിന്നുപിരിഞ്ഞവൻതന്റെ
മാനസംതാൻകൂടിമെത്രയുമൊട്ടുക്കവാൻ 32
ഗാഢമതായുള്ളിൽവെച്ചുകൊണ്ടമാത്യനും
ശീഘ്രമായ്‌ചിലതെല്ലാംകല്പിച്ചാനതുകാലം 33
ഹസ്തിപാൾശില്പിവെള്ളനെന്നിവർമറ്റുംചില-
ശസ്ത്രജ്ഞന്മാരുംവിഷംകൊടുക്കുന്നവർകളും 34
രാക്ഷസപ്രയുക്തന്മാരായിവർക്കൊരുനാളും
തൽക്ഷണംചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊലചെയ്യീടുവാൻ 35
ഒന്നുമെയൊരുപഴുതുണ്ടായീലതുകൊണ്ടു
ധന്യരിൽമുമ്പൻചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നറിഞ്ഞാലും 36

[illegible]സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെപ്പിന്നെ
[illegible] 37
താപസ[illegible]
[illegible] 38
[illegible]
[illegible] 39
ചാണക്യൻതന്റെ [illegible]
[illegible] 40
[illegible]
[illegible] 41
[illegible]
[illegible] 42
“[illegible]
[illegible]” 43
[illegible]
[illegible] 44
[illegible]
[illegible] 45
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി“ സിദ്ധ ”[illegible]
സർവ്വ[illegible] 46
[illegible]-
[illegible] 47
സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി[illegible]
സർവ്വ[illegible] 48
രാക്ഷസാമാത്യൻ [illegible]
[illegible];
[illegible]
[illegible] 50
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] 52
[illegible]
[illegible] 53
[illegible]
[illegible] 54
“[illegible]
[illegible]” 55
[illegible]
[illegible] 56
[illegible]
[illegible]; 57
“[illegible]
[illegible] 58
[illegible]!
[illegible]” 59
[illegible]
“[illegible] 60
[illegible]” [illegible]
[illegible] 61
[illegible]
[illegible] 62
[illegible]
[illegible] 63
[illegible]
[illegible] 64
[illegible]
[illegible] 65
[illegible]
[illegible] 66

മന്ത്രിവീരന്റെകയ്യിലെത്രയുംനിഗ്രഹമായ്
മാന്ത്രികവരൻകൊടുത്തിതന്നേരം ചൊല്ലീടിനാൻ 67
“മാനിനീമണിയാമിവളെച്ചുംബിക്കുമ്പോഴും
ഊനമെന്നിയേമരണം നിയതംഭവിച്ചീടും 68
ഏകനെയാലിംഗനാദി ചെയ്തുകൊണ്ടിവൾ
പോകയുമേ ചെയ്യുംപിന്നെമറ്റൊരുത്തൻകല്പിതാനം” 69
രാക്ഷസനതുകേട്ടകന്യകാരത്നത്തെയും
സൂക്ഷിച്ചുവെച്ചുകൊണ്ടാനെത്രയുംസന്തോഷത്താൽ
ഉള്ളിലുരാജമന്ത്രിക്കുടെമറച്ചാനവനിത്ഥം
നിശ്ചലമതിയെപ്പണമറച്ചുശങ്കികയായ് 71
കാലവുംകുറെത്തന്നെപാർത്തുരാക്ഷസൻതന്നിൽ
മാലിയന്നിയെരാക്ഷസനന്നതല്ലിനം 72
മോദമുൾക്കൊണ്ടുചിന്തയതിനെ പ്രകാശിപ്പി-
ച്ചാദരവോടുചാണക്യൻതന്നോടുചൊന്നാൻ 73
“മന്ത്രിമുഖ്യൻ കൊടുത്തിട്ടിതാനായുണ്ടൊരു
മന്ത്രശിരോമണിയാമായാവിഷകന്യകയിനി 74
ഹന്തനിഗ്രഹത്തിനുള്ളവഴിയതാവുന്ന
മന്നവൻപിതാവായുള്ളവരറിഞ്ഞാലും 75
സർവ്വമൊന്നറിയാപാരാവതക്കൊണ്ടിപ്പാറു
യെത്രയും സഫലമാക്കീടുകമന്ത്രിൻതന്റെ” 76
ചാണക്യനതുമറിഞ്ഞിലതാനെന്നഭാവി-
“ലക്ഷണാന്വിതകന്യവന്നീടുക”എന്നുരചെയ്താൻ 77
രാക്ഷസനതുകേട്ടുതന്നുടെഗൃഹംപുക്കു
തൽക്ഷണംവിഷനാരിതന്നെയുംകൊണ്ടുവന്നാൻ. 78
കണ്ടിവാർകുഴലിയെക്കൊണ്ടുവന്നതുകണ്ടു
തണ്ടലർബാണനാമനുരുകണ്ടോരെല്ലാവരും 79
സസ്മിതമായമുഖപത്മവുംനോക്കിനോക്കി
വിസ്മയംപൂണ്ടുനിന്നാരന്നേരംപരമാവു. 80
അനന്തരം ശയനമന്ദിരത്തിൽ പ്രവേശിപ്പാൻ
വന്നിതുസമയവുംചാണക്യനതുനേരം 81

മന്ദമന്ദിരമതിൽ സംഭ്രമം നടിച്ചുള്ളിൽ
മന്ദഹാസവും ചെയ്തു പറഞ്ഞാൻ പ്രത്യുത്തരം 82
നീതിമാനായ കുലമന്ത്രിശ്രേഷ്ഠനോടു
ആദരവോടു വിളിച്ചിങ്ങിനെ ചൊല്ലീടിനാൻ. 83
“പുത്രരാജനിന്നു മന്ത്രികാരണന്മാരാം
സർവ്വമാനുഷർക്കും ബന്ധുവെന്നറിഞ്ഞാലും 84
സ്തുതിയാൽ ഇതിനെന്നാൽ പുത്രരാജാവിനു
പാരാതെ ഭവിക്കണമില്ല സംശയമേതും. 85
ഇന്നിതു ചെയ്യുന്നവർക്കെന്നു കല്പിക്കുന്നേരം
നിർണ്ണയമിവരോടു വൈരവുമുണ്ടായിടും. 86
താതനാകുലമൊഴിഞ്ഞിട്ടും ബന്ധുവർഗ്ഗങ്ങളെ
സന്തോഷിപ്പിക്കയല്ലോ വേണ്ടതാകുന്നതോർക്ക” 87
നീതിമാനാം മന്ത്രിവരനതു കേട്ടു
നീതിയിൽ സമർത്ഥനായുള്ളവൻ ചൊല്ലിനാൻ 88
ഉത്തമൻ നിന്റെ ആജ്ഞ കേട്ടതു മന്ത്രികൾ
ബന്ധുമിത്രങ്ങൾക്കെല്ലാമറിയിച്ചീടുവാൻ 89
ഉൾക്കാമ്പിൽ പുത്രകൻ തന്നോടു പറവാനേ
താമസമില്ലാതെ ചെന്നവരാക്കി സന്തുഷ്ടനാം 90
അന്തഃഹാർദ്ദവാക്യങ്ങൾ ഹൃദയമാരാരുമറിയാതെ
ചിന്തിച്ചു മന്ത്രിവരൻ ഉണ്ണുപാർത്തിരുന്നാൻ 91
പണ്ടു ബന്ധനത്തിൽ പൂണ്ട പുത്രരാജൻ താനും
മണ്ഡലമഹിയിൽ നാട്ടുകൂട്ടത്തോടനുഗ്രഹം 92
പ്രാപിച്ചമാത്യൻ തന്നെ ചൊല്ലുകേട്ടിരുന്നവൻ
ആപത്തു തന്നിൽ വന്നിട്ടതത്രയിവാകെ 93
രാത്രിയിലവളെക്കൂന്നാറ്റു ഘോരം ചെയ്തുടൻ
ധാത്രിയിൽ വീണുമരിച്ചീടിനാൻ വിധിവശാൽ. 94
പുത്രകരെക്കൊന്നൊരാ രാക്ഷസനെന്നതിനാലെ
സർവ്വം പറഞ്ഞിട്ടുമെന്നുള്ള ദുഷ്ടതയിനാൽ 95
രാത്രിയിൽ തന്നെ പുറപ്പെട്ടു രാക്ഷസൻതന്റെ
മിത്രമായ്‌ പ്രാണരക്ഷയാർജ്ജിച്ചിട്ടവൻ 96

[illegible] ദൎശനനായ [illegible] കൻതന്റെ
[illegible] കൊണ്ടു [illegible] കള്ളത്തരം 97
[illegible] വധിച്ചീടുവാനായി കൊണ്ടു
[illegible] താനാക്കിയ [illegible] 98
സ്വതന്ത്ര [illegible] വാഴിച്ചീടുവാനായി കൊണ്ടു
ബന്ധുവൎഗ്ഗ [illegible] കൊല്ലുവതിന്നു 99
അററമില്ലാതെ [illegible] കൊടുത്താകിൽ
മററു [illegible] കൊള്ളുന്നവർ 100
എന്നു [illegible] ഗ്രഹിച്ചു [illegible]
രാത്രിയിൽതന്നെ പുറപ്പെട്ടു വേഗേന പോയവൻ. 101
ചാണക്യനെന്നു [illegible] നിരൂപിച്ചുവാൻ
[illegible] 102
ലോകരെല്ലാം [illegible] പുന-
[illegible] 103
എന്നതുകൊണ്ടു നിരൂപിച്ചുകൊണ്ടന്നേരം
[illegible] 104
[illegible]
ജീവനം [illegible] 105
[illegible]
[illegible] 106
[illegible]
[illegible] 107
ചാണക്യനോടു [illegible] ചൊല്ലിനാരെല്ലാപേരും
“[illegible]” 108
ചാണക്യനതു കേട്ടു [illegible]
[illegible] ചെയ്യാൻ 109
“[illegible] -
[illegible]” ()
എന്നതു കേട്ട [illegible]
[illegible] 111

കണ്ടവില്ലെങ്ങും ഗൃഹം ശൂന്യമായ്ക്കണ്ടവർ
ഒണ്ടുവന്നു "[illegible]" എന്നു ചൊന്നാർ
"പുത്രരാജാവിനെ [illegible]" എന്ന
സുഗ്രീവ[illegible]ട്ടിൽ 113
[illegible]
ഉ[illegible]ത്തിൽപ്പാറം
[illegible]കൂടി
[illegible] 115
[illegible]
[illegible] 116
[illegible]
[illegible] 117
[illegible]–
[illegible] 118
[illegible]
[illegible] 119
[illegible]
[illegible]– 120
[illegible]
[illegible] 121
[illegible]
[illegible] 122
[illegible]
[illegible]. 123
"[illegible]
[illegible] 124
[illegible]–
[illegible] 125
[illegible]
[illegible] 126

ശങ്കകൂടാതെ പുനരവനോടിതുകാലം
ഏതുകല്പുള്ളതാണെന്നും പറഞ്ഞു ധരിപ്പിച്ചു 127
വേഗമോടിവിടുന്ന പറഞ്ഞ ജയലക്ഷണം
പാകത്തിൽനിന്നതന്നെവേണമെന്നറിഞ്ഞാലും 128
ഇഷ്ടമായതുതന്നെ പറഞ്ഞുകൊണ്ടാലവൻ
ഇഷ്ടനായ്‌തന്നെവാനില്ലസംശയമേതും” 129
ഇത്തരം കൌടില്യൻറവാക്കുകൾ കേട്ടവൻതാനും
സത്യപാലപൌത്രകപുത്രനെച്ചെന്നുകണ്ടു 130
ഇഷ്ടനായ്‌താതാവെ പരിചരിക്കുന്നതെയൊതദിനം
പുഷ്ടനാം മ്ലേച്ഛനൃപപുത്രനോടുരചെയ്താൻ 131
“രാജനന്ദന! ഗുണവാരിധേ! മഹാമതേ!
വ്യാജമാരോപണമിവനറിഞ്ഞില്ലല്ലോകഷ്ടം 132
രാക്ഷസനല്ലകൊലചെയ്തതുപിതാവിനെ
രൂക്ഷരോഷകനായ ചാണക്യനറികെടോ 133
രോഷംകൊണ്ടിതുമൂലമിനിയിപ്പലരോടും
ദ്വേഷംകൈക്കൊണ്ടീടുന്നാകിൽ നിന്നെയുംകൊല്ലുമവൻ
താതന്റെകർമ്മമതെന്നുള്ളിൽനിർണ്ണയിച്ചുകൊ–
ണ്ടേതുമേവൈകാതിനിപ്പോയ്ക്കൊൾകെന്നമെടോ
നിഷ്ഠുരിയാകിയ ചാണക്യാത്മജനെന്നുള്ളതു
സമ്മതമെല്ലാവർക്കുമെന്നുനീധരിച്ചാലും 136
കണ്ടിട്ടുംകേട്ടിട്ടുമില്ലാതെതാമസിക്കിൽവന്നാൽ
കണ്ടതുപിന്നെയങ്ങേതെപോവാനുംപണിയത്രെ 137
ആക്കാലംവേണ്ടിവന്നു ചാടിയാലുള്ളാപത്തു
പോക്കാവതല്ലതാന്താൻ കണ്ടറിഞ്ഞുകൊണ്ണമെടോ 138
അന്ധകാരങ്ങൾ ചിന്തചെയ്യാതെപുരംപൂകീ–
ട്ടെന്തിനിവേണ്ടതെന്നു ചിന്തിച്ചീടുകവേണ്ടു” 139
ഭാഗുരായണൻ നവം പറഞ്ഞ വാക്കുകേട്ടു
വേഗമുൾക്കൊണ്ടെഴുന്നേൽപ്പെട്ടുടൻ മ്ലേച്ഛസുതൻ 140

പ്രേതകൃത്യങ്ങളൊന്നും ചെയ്യാതെ മയത്തോടെ
പാതിരാനേരം പുറപ്പെട്ടവൻ പോയീടിനാൻ. 141
നീതിമാനായ ചാണകാത്മജനതുകാലം
ചാതുര്യമോടു പറഞ്ഞീടിനാനെല്ലാരോടും 142
"ഇന്നു പർവ്വതപുത്രനങ്ങുപോയ്ക്കളവതി-
നെന്നുടെ മതം കൊണ്ടുപോന്നിതെ"ന്നുരചെയ്താൻ ()
അക്കാലം പർവ്വതകനെക്കൊലചെയ്യിപ്പിച്ചു-
ളുംകാമ്പിൽ ചാണക്യനെന്നുള്ളതു ശങ്കിച്ചവർ 144
എന്തൊരു കഷ്ടം ഗുരുരാജനെക്കൊല്ലിപ്പിച്ചു-
തന്തണർവരനായ ചാണക്യനെന്നല്ലോനാം 145
ശങ്കിച്ചതല്ലെന്നുള്ളതിന്നനിശ്ചയമെന്നു
എങ്കിൽ താൻ പർവ്വതകപുത്രനെയയയ്ക്കുമോ? 146
ശത്രുശേഷത്തെ വെച്ചുകൊള്ളുമോ ചാണക്യനി-
ന്നത്രദോഷതചമുള്ളോനല്ലെന്നു ദൃഢമല്ലോ 147
ദോഷത്തെ ഗ്രഹിച്ചപ്പോൾ ദോഷതചാണക്കത്തെ
ഘോഷിക്കാതതുമാശ്ചര്യമെന്നതേ പറയേണ്ടു 148
സംശയമേതുമില്ല രാക്ഷസൻതന്നെയതെ-
ന്നാശയത്തിങ്കലുറച്ചീടിനാരെല്ലാവരും. 149
ഉത്തമനായ മന്ത്രി രാക്ഷസനതുകാലം
ഉത്തമമായ പുഷ്പപത്തനത്തിങ്കൽനിന്നു 150
ആരുമോരാത്തവഴി വടക്കിക്കിൽ പോയി-
ട്ടാരുമങ്ങറിയാതെ മെയ്യൊളിക്കൊണ്ടീടുവാൻ 151
എന്തൊരുപായമെന്നു ചിന്തിച്ചു ചിന്തിച്ചുള്ളിൽ
സന്തതമിരുന്നിട്ടുമറ്റൊന്നും നിനയാതെ 152
അക്കാലം പർവ്വതകപുത്രന്റെ ഗമനത്തെ
ചൊല്ലുന്നതൊരമാത്യരാക്ഷസനും കേട്ടീടിനാൻ. ()
നല്ലോരുപഴുതെന്നു കണ്ടവൻ പുറപ്പെട്ടു
നല്ലനാം മലയകേതുവിനെച്ചെന്നു കണ്ടു 154
വല്ലഭമോടു സേവിച്ചവനോടതുകാലം
ചൊല്ലിനാനിത്ഥമുള്ള വാക്കുകൾ മന്ത്രീന്ദ്രനും 155

“മൈത്ര്യനാംപുഷ്ടവിനെനിഗ്രഹംചെയ്യുമാത്രം
വീര്യവാനായമലയകേതുതാൻതന്നീടുവൻ 156
വാട്ടമെന്നിയെരിപുക്കൂട്ടത്തെയൊടുക്കുവാൻ
കൂട്ടമായ്വന്നംപടക്കോപ്പുകളുറിഞ്ഞതാവും” 157
പർവ്വതപുത്രനിതരംരാക്ഷസൻപറഞ്ഞപ്പോൾ
ഗർവ്വമോടമാത്യനാക്കീടിനാനവനേയും. 158
രാക്ഷസനമാത്യസ്ഥാനത്തെയുംകൈക്കൊണ്ടവൻ
ദക്ഷനായ്പ്രതിജ്ഞയുമിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ ()
ശൂദ്രനെക്കൊല്ലിപ്പിച്ചുവിപ്രനെക്കൊല്ലാതെഞാൻ
നിശ്ചയംശേഷക്രിയചെയ്യീടുന്നതുമില്ല 160
ഇത്ഥംപ്രതിജ്ഞയുംചെയ്തവൻശൂദ്രന്മാരെ
ദ്വീപങ്ങളിലേക്കയച്ചൊക്കെവരുത്തിനാൻ 161
രാക്ഷസൻശത്രുക്കളെക്കൊല്ലുന്നതിനായിക്കൊണ്ടു
സൂക്ഷ്മബുദ്ധികളായതന്റെചാരന്മാരെ 162
ഒക്കെക്കൊണ്ടുപുഷ്പപുരത്തിങ്കലയച്ചുടൻ
ഉഗ്രരായൊട്ടേറെപ്പിച്ചവൻശൂദ്രന്മാരെ 163
യുദ്ധത്തിനാരംഭിച്ചപോൽത്തയാറെപ്പെട്ടു
ബദ്ധസമ്മോദത്തോടിരുന്നീടിനാനക്കാലം. 164
നിശ്ചലഹൃദയനാം ചാണക്യമഹീസുരൻ
മ്ലേച്ഛനന്ദനന്റെയുംരാക്ഷസാമാത്യന്റെയും 165
കൂടിക്കാഴ്ചയുംയുദ്ധോദ്യോഗവുംപ്രതിജ്ഞയും
പാടവമുള്ളചാരന്മാർപറഞ്ഞതാകെക്കേട്ടാൻ 166
പിന്നെയുംചരിത്രങ്ങൾകൂടാതെവിഷ്ണുഗുപ്തൻ
തന്നുടെപക്ഷത്തിലുംശത്രുപക്ഷത്തിങ്കലും 167
ഉള്ളവൃത്താന്തമറിഞ്ഞീടുവാനായിക്കൊണ്ടു
നല്ലസാമർത്ഥ്യമുള്ളചാരന്മാരെയുംവിട്ടാൻ 168
ചാണക്യമഹീസുരൻപിന്നെയങ്ങൊരുദിനം
മാനവകുലശ്രേഷ്ഠനാകിയമൌര്യന്തന്റെ 169
പുഷ്പമന്ദിരപ്രവേശത്തെയുംകല്പിച്ചാൻ
ശില്പികളെയുംവിളിപ്പിച്ചിങ്ങനെചൊല്ലീടിനാൻ 170

“ചന്ദ്രഗുപ്തനാളെയൎദ്ധരാത്രിക്കു നന്ദ
മന്ദിരപ്രവേശത്തിനെഴുമ്പോൾമുറ്റത്തവും 171
ചൊൽക്കൊണ്ടപുഷ്പപൂരങ്ങളുമതിനിപ്പോൾ
ക്കൊണ്ടലങ്കരിച്ചീടുകവേണമല്ലോ 172
തോരണംനാട്ടിക്കൊടിക്കൂറകൾ തൂക്കീടേണം
ചാരവേ വേണ്ണാം ചിത്രമെഴുതുകയുംവേണം 173
ഗോപുരങ്ങളുംകേതുതതിയാലലങ്കരിക്കേണം
വാപികൾ കൂപങ്ങളും നിൎമ്മലമാക്കീടേണം” 174
സൂത്രകാരന്മാരുമൊട്ടുവരോടുചൊന്നാർ
“ധാത്രീപാലകനായ മൌൎയ്യനന്ദനൻതന്റെ 175
നന്ദമന്ദിരപ്രവേശമിക്കാലമുണ്ടാം
എന്നുകല്പിച്ചുദാരുവൎമ്മാവാം ശില്പിവരൻ 176
കാഞ്ചനതോരണവുംതീൎത്തുവെച്ചിരിക്കുന്നു
ചഞ്ചലമില്ലാതങ്ങൾ കണ്ടുവെന്നറിഞ്ഞാലും 177
വിശേഷകമനോഹരതോരണമതുപാൎത്താൽ
വിശ്വകൎമ്മാവിനെക്കൊണ്ടാകയുമാവുമിപ്പോൾ 178
രാജഗോപുരമായുള്ള നന്ദതോരണമെടുപ്പിച്ച
രാജമന്ദിരഗോപുരംകൊണ്ടുവന്നവനിപ്പോൾ 179
ശില്പമായലങ്കരിച്ചീടുമെന്നറിഞ്ഞാലും
ശില്പശാസ്ത്രത്തിന്നവനോടൊരുവനുമില്ല 180
തെററന്യേ പാനതലംചെയ്തീടവേണ്ടുന്നതൊന്നാ
മററുള്ള പണികളുമെല്ലാംതീൎത്തിടാമല്ലോ” 181
സൂത്രകാരന്മാരിതുചൊന്നതുകേട്ടനേരം
ഉത്തമനായവിഷ്ണുഗുപ്തനും ചിരിച്ചാൻ 182
ദാരുവൎമ്മാവാകുന്ന സൂത്രകാരകനോട്
തോരണമെന്തിനാണെന്നതൊന്നുപറയാതെ 183
തോരണമുമ്പേ വൎത്തിക്കുള്ള മൌൎയ്യൻതന്റെ
മാരണത്തിന്നതിനില്ല സംശയമെത്രയും 184
ഉഗ്രതയേറുന്നോരു രാക്ഷസാമാത്യൻതന്നി-
ക്കുഗ്രനായുള്ള ദ്രോഹമെന്നു നിശ്ചയംവന്നു 185

വേലതില്ലുകൊണ്ടുതന്നെ ഞാൻമറെറപ്പുറം
കണ്ടിട്ടുള്ളുപായമെന്നിങ്ങിനെനിരൂപിച്ചാൻ 186
രാജവർമ്മാവിനെയുമേറവുംപ്രശംസിച്ചു
ധീമനാംകൈതവിദ്യനാംശില്പികളോടുചൊന്നാൻ 187
“തോരണംമുമ്പേപണിതീർത്തുകൊണ്ടുതന്നെ
രാജവർമ്മാവുമുപചിതന്നതെന്നറിഞ്ഞാലും 188
സപാദിയേറ്റുമവനേയുമെന്നവന്നു
ത്തുമയാടവനന്നമവിക്രമതിൻഫലം 189
ചെമ്മിനിന്നിങ്ങളുമാരോപണികൾതീർത്തിടുവിൻ
വന്നിതുമുഹൂർത്തവുംകാലവുമിടയ്ക്കപാരം” 190
എന്നതുകേട്ടുസൂത്രകാരന്മാരുമേറവാടെ
ചെന്നാരോപണികളുംചെയ്തുതുടങ്ങിനാർ 191
തോരണമെകാണുന്നുരാജഗോപുരദ്വാരത്തിങ്കൽ
രാജവർമ്മാവുനിവർത്തിടിനാൻതെളിവോടെ 192
അർദ്ധരാത്രിക്കുമുഹൂർത്തമെന്നിങ്ങടുത്തതെപ്പുറം
ഉത്തമവിപ്രകലാശ്രേഷ്ഠനാംവിഷ്ണുഗുപ്തൻ 193
ശില്പികളെയുമൈപ്പോഴരാരേയുമന്നേരം
ശില്പമാക്സമ്മാനിച്ചുമാനസംതെളിയിച്ചു 194
മുമ്പിൽഞാൻപറഞ്ഞതിന്നന്തരംരാജ്ഞൻ
വന്മൊഴിമ്പനായപൊൎവ്വതേശ്വരൻതന്റെ 195
വീര്യമുള്ളതനൂജനാംവൈരോധകനെയവൻ
ചേർത്തുനാടൊപ്പമർദ്ധപീഠത്തിന്മേലവെച്ചു 196
നന്ദരാജ്യമത്രനമ്മെന്നായിവിഭാഗിച്ചു
ചന്ദ്രഗുപ്തനെകൊണ്ടുചാണക്യനർദ്ധരാജ്യം 197
വൈരോധകനെക്കൊടുപ്പിച്ചുകനിവോടെ
വൈരവുംകളഞ്ഞവൻതെളിഞ്ഞുവാണീടിനാൻ 198
രണ്ടുരാജ്യത്തിങ്കലേക്കുമവനന്നേരം
രണ്ടുപേരെയുമഭിഷേകവുംചെയ്യിപ്പിച്ചാൻ 199
പുഷ്ടദിക്കുശത്രുവിനാപിന്നെയവൻ
ശല്യമായുള്ളവൻതനൊപ്പമൊന്നുപിന്നെയാനിതി 200

പർവ്വതഭ്രാതാവിനെപട്ടവുംകെട്ടിച്ചു
സർവ്വാംഗമലങ്കരിപ്പിച്ചിതുവഴിപോലെ 201
പൊന്മയമായിട്ടുള്ളപട്ടുടുത്തിട്ടുകെട്ടി
വെണ്മയിൽമിന്നുംമണിമകുടമണിയിച്ചു 202
കാതിലവളകളുംമാലകൾകാഞ്ചികളും
ചാതുര്യമോടങ്ങലങ്കരിച്ചോരനന്തരം 203
മൌര്യൻറഗജവരൻതന്നുടെപുറമുടൻ
വീരനാംവൈരോധകൻതന്നെയുംകരേറ്റി 204
പൌരന്മാരോടുവിഷ്ണുഗുപ്തനത്തനേരം
പാരാതെയകമ്പടിനടത്തീടുവിനെന്നാൻ 205
അനന്തരംസമസ്തജനംപർവ്വതഭ്രാതാവിനെ
മന്നനാംചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നുകല്പിച്ചീടിനാർ 206
എത്രയുംപരിചയമുള്ളവർകളുംകൂടി
രാത്രിയിലാകക്കൊണ്ടുമൌര്യനെന്നറിഞ്ഞതില്ല 207
വെഞ്ചാമരങ്ങൾതഴവെൺകൊറ്റക്കുടകളോടും
ശംഖമദ്ദളഭേരീമൃദംഗവാദ്യങ്ങളും 208
പായുന്നകുതിരകൾപൊന്നണിഞ്ഞാനകളും
ആയുധപാണികളുമായുറപ്പിച്ചപുരം 209
മുന്നിട്ടുപുറപ്പെട്ടുഗോപുരദ്വാരത്തിങ്കൽ
വന്നടുക്കുന്നനേരംദാരുവർമ്മാവാമവൻ 210
യന്ത്രപ്പാവകൾതിരിഞ്ഞീടുമാറെന്നങ്ങുചൊല്ലി
യന്ത്രതോരണമുടയ്പ്പാൻനോക്കീടിനാൻ 211
അന്നേരംചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നുടെപുരദ്വാരം
നിന്നിതുപുറത്തെല്ലാംപൊന്നാകൃതിപ്പറകയാൽ 212
ചന്ദ്രലേഖയാകുന്നഹസ്തിനീമുതുകേറി
യന്ത്രതോരണത്തിങ്കലെത്തുംവൈരോധകൻ 213
അന്നേരമമാത്യരാക്ഷസൻറെബന്ധുവായ
ചന്ദ്രലേഖാംബഷ്ഠനാംബർബ്ബരകാഖ്യൻതാനും 214
രാക്ഷസാജ്ഞയാകൊല്ലുവാൻമൌര്യനെന്നോർത്തിട്ടവൻ
തൽക്ഷണേവധിപ്പാനായ്ച്ചുരികയൂരീടിനാൻ 215

വാളുറസ്സരിക്കുന്നനേരത്തുകരിണിയും
ചീളെന്നുനടന്നിതുഭീതിപൂണ്ടന്നേരം 216
ദാരുവർമ്മാവുംഗതിവേഗത്തെയറിയാതെ
പോരാതെവിട്ടീടിനാൻയന്ത്രതോരണമപ്പോൾ 217
ഭ്രഷ്ടലക്ഷ്യമായിതോരണമന്നേരം
അംബഷ്ഠൻതന്റെമൂർദ്ധാവിങ്കൽവീണവൻചത്താൻ()
തന്റെയത്നമതുനിഷ്ഫലമാകകൊണ്ടും
നിർണ്ണയമാത്മവിനാശത്തിനങ്ങാകകൊണ്ടും 219
ഗോപുരത്തിന്റെമുകളേറിയങ്ങിരിക്കുന്ന
പാപചേതനനായദാരുവർമ്മാവുമപ്പോൾ 220
ഗോപുരമുകളിൽനിന്നാശുതാൻചാടിവീണു
കോപിതനായിപ്പൂർത്തശംബുഭ്രാതാവിനെ 221
മൈത്ര്യനെന്നോർത്തുമഴുകൊണ്ടവൻമൂർദ്ധാവിങ്കൽ
ധൈര്യമോടെകൊണ്ടുവെട്ടിക്കൊന്നാനെന്നേവേണ്ടു.
മ്ലേച്ഛന്മാരെപ്പൗരന്മാരന്നേരംകോപത്തോടെ
തച്ചുകൊന്നിതുപിന്നെദാരുവർമ്മാവിനെയും 223
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെപുരപ്രാപ്തിയുംവിഷ്ണുഗുപ്തൻ
മന്ദമെന്നിയെപിന്നെഘോഷിച്ചുകഴിപ്പിച്ചാൻ 224
അക്കാലമഭയദത്താഖ്യനെന്നൊരുവൈദ്യൻ
ചൊല്ലേറുന്നോരമാത്യരാക്ഷസന്റെനിയോഗത്താൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊടുത്തീടുവാനായിട്ടൊരു
സിന്ദൂരപ്പൊടിവിഷമിശ്രമായ്ക്കൊണ്ടുവന്നാൻ 226
മൈത്ര്യനെക്കണ്ടുപറഞ്ഞീടിനാനഥവൈദ്യൻ
“ചീർത്തമേറീടുന്നൊരുചൂർണ്ണമൊന്നെന്റെകയ്യിൽ 227
ഔഷധമിതുവോൻസേവിച്ചീടുന്നാകിലോ
ദോഷങ്ങൾശരീരത്തിലുണ്ടാകയില്ലൊരുനാളും.” 228
ചന്ദ്രഗുപ്തനപ്പോൾചെന്നുടനതുശ്രീമ-
ദ്വൃന്ദാരകേന്ദ്രനായചാണക്യനോടുചൊന്നാൻ. 229
അന്നേരംചാണക്യനുംചിന്തിച്ചങ്ങറിഞ്ഞുള്ളിൽ
ചെന്നാവനോടുവിഷചൂർണ്ണംവാങ്ങിക്കൊണ്ടു 230

പൊന്നുംകിണ്ണത്തിലിട്ടതിരമ്മിനോക്കുന്നേരം
വൎണ്ണംകൊണ്ടതുവിഷമുണ്ടെന്നറിഞ്ഞവൻ 231
ചൊല്ലിനാൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടി"തുകൊണ്ടുവന്നവൻ
കള്ളനായുള്ളവൈദ്യനില്ലസംശയമേതും 232
ഉണ്ണുന്നതിൽവിഷമുണ്ടെന്നുള്ളതുധരിക്കനീ
വൎണ്ണംകൊണ്ടറിഞ്ഞുഞാൻസേവിച്ചീടരുതല്ലോ 233
നിന്നെക്കൊല്ലുവാൻതന്നെരാക്ഷസനയച്ചിട്ടു
വന്നവനിവ"നെന്നുമൌര്യനോടുരചെയ്താൻ 234
വൈദ്യനോടവൻചൊന്നാൻ"മുമ്പിലിച്ചൂൎണ്ണൌഷധം
വിഭോനാംപോവാൻകാരണംതാനുസേവിച്ചീടേണം 235
രാജാക്കന്മാൎക്കുമുമ്പിലൊന്നുമേഭക്ഷിക്കുന്ന-
താചാരമല്ലെന്നതുകേട്ടിട്ടില്ലയോഭവാൻ?, 236
വിശ്വാസമില്ലായ്കകൊണ്ടെന്നതുശങ്കിക്കേണ്ടാ
വിശേഷവൈദ്യന്മാൎക്കാരൊന്നറിഞ്ഞതില്ലെന്നു" 237
എന്നതുകേട്ടുവൈദ്യൻചൂൎണ്ണമതുകൊണ്ടതാന
ത്തിന്നതുനേരംതാനവൻമരിച്ചിതുടൻചത്താൻ 238
പിന്നെയുംപ്രമോദകനെന്നുപേരായിട്ടുള്ളൻ
മന്നവൻതന്റെശയനാധികാരിയായ് 239
രാക്ഷസപ്രയുക്തനായ് ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊൽവാൻ
അക്ഷയധനവാനായപ്പൊഴെവാണീടിനാൻ 240
രാക്ഷസൻകൊടുത്തുള്ളഅൎത്ഥംകൊണ്ടവനപ്പോൾ
നിക്ഷേപോപഭോഗങ്ങൾകൊടുത്തുതുടങ്ങിനാൻ. 241
അന്നേരംചാണക്യനാംമാനസേനിരൂപിച്ചാൻ
ഇന്നിവനൎത്ഥംകണ്ടതീട്ടുവാനെന്തുമൂലം 242
ഇങ്ങിനെനിരൂപിച്ചുചാണക്യമഹീസുരൻ
മംഗലശീലൻവിളിച്ചവനോടുരചെയ്താൻ. 243
"നിന്നുടെധനാഗമമെങ്ങിനെപറകനീ
മന്നവൻചന്ദ്രഗുപ്തൻനിനക്കൎത്ഥംനൽകയോ?" 244
എന്നതുകേട്ടുഭയപ്പെട്ടവനോരോതരം
ഒന്നിനൊന്നായിപ്പറഞ്ഞീടിനാനതുനേരം 245

വാക്കിനനേരില്ലായ്കകൊണ്ടു ചാണക്യനർത്ഥ-
മൊക്കയും പറിച്ചവൻതന്നെയും കൊല്ലിപ്പിച്ചാൻ. ()
പിന്നെയുമൊരുദിനം രാക്ഷസനയച്ചിട്ടു
മന്നവൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനുറങ്ങുന്നേരത്തിങ്കൽ 247
ആരുമേയറിയാതെയൊട്ടുക്കിക്കളവാനായ്
ഘോരരായുള്ള ബീഭത്സാദികളെന്നക്കൂട്ടം 248
ധാത്രിയിൽ മാരണത്തിന്നായുധങ്ങളുമായി
രാത്രിയിൽ മെത്തകിടന്നുറങ്ങുമറയുടെ 249
താഴത്തു സുരംഗാന്തരത്തിലിരുന്നിതോ
ത്തുഴതിൽ പുറപ്പെട്ടുകൊല്ലാമെന്നുറച്ചവർ 250
മെയ്യുഴറീടുന്നാഥ ചാണക്യനൊരുദിനം
മെത്തയ്ക്കരികെയതിൽ ചെന്നിരിക്കുമ്പോൾ ()
ഭിത്തിക്കരികിലന്നേരം ചാണക്യനും
എറുമ്പുകൾ പുറത്തായസുഷിരങ്ങളിൽകൂടി 252
കണികക്കുഞ്ഞുങ്ങളെടുത്തിട്ടു വന്നും ചോറ്റിന്റെ
കണികപുറത്തുസഞ്ചരിക്കുന്നതുമവൻ. 253
മണ്ണിനു കീഴെത്തന്നിരിക്കുന്നെന്നു ചിലർ
എന്നാശങ്കകൊണ്ടു ബുദ്ധിമാൻ വിഷ്ണുഗുപ്തൻ 254
അന്നിലം കിളപ്പിച്ചുനോക്കിയനേരത്തിങ്കൽ
മണ്ണിൻകീഴെയക്കൂട്ടമിരിക്കുന്നതു കണ്ടാൻ. 255
ചോറുതളുമവിൽ നാളികേരങ്ങളിവ
കൂറുമാമോരോരോ മാംസഖണ്ഡങ്ങളിവയെല്ലാം 256
ഭാണ്ഡമായ്കെട്ടിക്കൊണ്ടുവന്നവരശനാർത്ഥം
ഭാണ്ഡമെന്നിയേ സുരംഗാന്തരേ വാണീടുന്നു. 257
ബീഭത്സാദികളോടുമഗ്ഗൃഹത്തോടുംകൂടി
ക്ഷോഭമുൾക്കൊണ്ടുദഹിപ്പിച്ചു ചാണക്യനും 258
തീപിടിപെട്ടനേരം ബീഭത്സാദികളൊക്കെ
വേപെട്ടുധൂമംകൊണ്ടു മാർഗ്ഗവുംതിരിയാതെ 259
അററമില്ലാതൊരഗ്നിജ്വാലകൾ പിടിപെട്ടു
പാററകൾപോലെ പൊരിഞ്ഞൊക്കവേ ചത്താരവർ

ഈവണ്ണം സദാകാലം മൌൎയ്യനെക്കാത്തുകൊണ്ടു
സാവധാനത്തോടിരുന്നീടിനാൻ വിഷ്ണുഗുപ്തൻ 261
നന്ദസന്താനരാജ്യമൊക്കവെ ക്രമത്താലെ
രഞ്ജിപ്പിച്ചിതു തന്റെ നീതികൊണ്ടനുദിനം 262
എത്രയും പ്രധാനപുരുഷന്മാരായീടുന്ന
ഭദ്രഭടാദികളെക്കനിതിമാൻ ചാണക്യനും 263
മൌൎയ്യപുത്രനെക്കൊണ്ടു കൈതവമായിട്ടവൻ
കാൎയ്യങ്ങളൊക്കെയൊഴിപ്പിച്ചു സ്വതന്ത്രം ബോധിപ്പിച്ചിട്ടവൻ
രാക്ഷസാമാത്യൻ തന്റെ പക്ഷപാതികൾ ചിലർ
തൽക്ഷണേന മറ്റുമെന്നു വീരന്മാരെയും 265
ഭദ്രശീലന്മാരായി വിക്രമന്മാരാകിയ
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനന്മാരാമവരെയും 266
പാരപ്പൂൎണ്ണാനന്ദത്തോടൊത്തുകൂടുവനായ്
ചന്തമായ് പ്രധാനന്മാരെല്ലാരും തങ്ങളൊക്കവെ 267
സൎവ്വരാജ്യത്തിങ്കലുമുള്ളവരെക്കൊണ്ടിട്ടും
പൎവ്വതപുത്രനേയും രാക്ഷസാമാത്യനേയും 268
തങ്ങളിൽ വിശ്വാസക്കേടുണ്ടാക്കിച്ചമപ്പാനായ്
മംഗലശീലനായ ഭാഗുരായണൻ തന്നെ 269
ഗൂഢമായിട്ടിച്ചു ചെയ്യുന്നതിനുപദേശി-
ച്ചൂഢകൌതുകമായ്ച്ചമച്ചീടിനാൻ കനിവോടെ 270
മറ്റുള്ള ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനന്മാരൊപ്പം
തെറ്റെന്നു വിഷ്ണുഗുപ്തൻ തന്നുടെ നിയോഗത്താൽ 271
കാൎയ്യങ്ങളൊന്നും ചെയ്യുന്നതിനാലവധരിച്ചുടൻ
മൌൎയ്യനോടപരാധം വ്യാജേന ഭാവിച്ചവർ 272
"ഒട്ടുമേ ആകാ മൌൎയ്യ"നെന്നവരെ ചൊല്ലിക്കൊണ്ടു
നാട്ടിന്നു പുറപ്പെട്ടു വേഗേന പോയീടിനാർ. 273
എങ്ങിനെ രാക്ഷസനാം മലയകേതുതാനും
തങ്ങളിൽ പിണക്കമുണ്ടാവതിനു നിരൂപിച്ചു 274
മൌൎയ്യനെ നന്നായ്പരിപാലിച്ചുകൊണ്ടു തന്നെ
ധൈൎയ്യമുൾക്കൊണ്ടു മരുവീടിനാൻ ചാണക്യനും 275

ഇങ്ങനെ മുരവെച്ചു നേരയുമതുനേരം
ഉത്തമശീലതെളിഞ്ഞ കഥാശേഷമിനി 276
അതിൽ തീൻറെ ചാണക്യനാളെയുമെന്നു പറ-
ഞ്ഞതുയുസ്സെവിച്ചുവാണീടിനാളതുകാലം. 277

ഇതി ശ്രീചാണക്യസൂത്രേ ഭാഷാപ്രയോഗേ ശുകസല്ലാപേ
സംഗ്രഹ നാമ തൃതീയപാദഃ സമാപ്തം.

നാലാം പാദം

ശ്രീകണ്ഠനിടപാദമലസൗശീലഗുണമാസുരം
തവമധുരമാമണ്ണൈഭവസ്വരപൂരണം 1
മഹിതനയമാനസസകലജനമോഹനം
സർവ്വമോദവചനസർവ്വശോഭിതാപാനം 2
പലവുമിതി ചിന്ത ചെയ്തു കേട്ടുവെന്നാകിലും
പലവുമിനി ചിന്തയുൾക്കൊള്ളുന്നതിന്നാശയാം 3
പലതുമിതിനെന്നൊരുപായവഴിയിലായതൊറാ
ഫലമധുരസിന്നാമിതു പായമുപഭോജ്യതാം 4
കഥയിതുമധിപ്പിലില്ലാശ്ശകൊണ്ടാസ്ത്രീ
കഥയകറയാമരാലികഥാശേഷവും 5
കിളികളുടെയുള്ളൊരുതെളിവിനൊട്ടുചൊല്ലിനാൻ
കൗതുകമുൾക്കൊണ്ടുകേൾപ്പിനെല്ലാവരും 6
നയനിപുണനായ ചാണക്യമാഹീസുരൻ
നന്ദയിൽ മൌര്യനെക്കാത്തിരിക്കുംവിധൌ 7
ഉന്നതൻ മൌര്യനെ സ്നേഹമുള്ളോർകളു-
മിതുവരില്ലാത്തവർകളുമതുതും 8
നന്നായറിഞ്ഞിതുള്ള ചാണക്യനും
ഉന്നമതുപുനിപുണകനന്നവൻ 9
നയപടവുമാധവൻ വേഷം ധരിച്ചുകൊ-
ണ്ടുചിതതമമകതിപ്പൂണെല്ലാമറിഞ്ഞവൻ 10

അതിനിപുണനായ നിപുണകനുമതറിയാഞ്ഞക-
നാർത്തു ചാണക്യനെത്തൊഴുതുനിന്നീടിനാൻ 11
നിപുണകനൊടുത്തപൊഴുതു കനിവിനൊടു ചൊല്ലിനാ-
നീതിമാനായുള്ള ചാണക്യബ്രാഹ്മണൻ [ൻ
അതിസുമുഖ ചൊല്ലുക ചൊല്ലുക ജനനൃപതയു-
മാകവെ മൌര്യനെസ്സേവിച്ചിതോ ജനം 13
നയമുടയ നിപുണകനുമതു തൊഴുതു ചൊല്ലിനാൻ
നാഥാ പുനരതിനെന്തൊരു സംശയം 14
ജനപദപതിപ്രകൃതികളിലെങ്ങുമേ-
ടാതൊരു വിപരീതമായില്ല കേവലം 15
മൂന്നുപുരുഷരല്ലാതാരുമില്ലിവർ
മൂന്നുപേരും പിന്നെ രാക്ഷസൻതന്നുടെ 16
ബന്ധുക്കളായവർ മൂവരാണിവർ കേൾ
മന്ത്രിപ്രവരനെക്കുറിച്ചുറച്ചോരവർ 17
മൌര്യനാമം കേട്ടനന്തരമെത്രയും
വീര്യവും ശ്രീയും പ്രതാപവും കേട്ടിട്ടും 18
ഒട്ടുമേ സഹിക്കുന്നതല്ലിവർ മൂവരു-
മിപ്പുരിയില്ലാഞ്ഞു വാഴുന്നിതിങ്ങനെ 19
തദനു നിപുണകവചനമിങ്ങിനെ കേട്ടുടൻ
ദ്വിജവരനുമതിനൊടു കോപിച്ചു ചൊല്ലിനാൻ 20
അവർകളിഹ സുഖമൊടും ജീവിച്ചിരിക്കയി-
ല്ലവനിയിലതിന്നിനി സംശയമില്ലെടോ 21
നയനിപുണനിങ്ങനെ ചൊല്ലുവർനാമവും
നിപുണകനമിങ്ങിനെ കേട്ടു ചൊല്ലീടിനാൻ 22
അവർകളുടെ നാമവും ചൊല്ലിത്തരുന്നതു-
ണ്ടാമോദമുൾക്കൊണ്ടു കേട്ടുകൊൾകെന്നവൻ 23
മന്ത്രിപ്രവരനു സന്തതം ബന്ധുവാം
മാന്ത്രികശ്രേഷ്ഠൻ ക്ഷപണകനെന്നവൻ 24
മറ്റൊരു ബന്ധുവാം ചൊല്ലുതൊഴിലനെ
നിശ്ചയമായമൊടു കേൾക്കുവാൻ പറഞ്ഞീടുവൻ 25

മന്ത്രപാദാൽ വിഷനാരിതന്നെയും
മന്ത്രിനിർമ്മിച്ചതെന്നറിഞ്ഞീടുക 26
ചാണക്യനപ്പോളതുകേട്ടനേരത്തു
മാനിച്ചിതേററവുമിന്ദുശർമ്മാവിനെ 27
നന്നായനന്തരമിന്ദുശർമ്മാവെന്ന
പിന്നെയും പിന്നെയുമേററം സന്തോഷിച്ചാൻ 28
“രണ്ടാമതാരെ” ന്നവനോടു തന്നുള്ളിൽ
ഉണ്ടായമോദേന ചൊല്ലിനാൻ ചാണക്യൻ 29
ശങ്കവെടിഞ്ഞവനൻപൊടു പറഞ്ഞീടിനാൻ
“എങ്കിലോ രാക്ഷസാമാത്യനു നിത്യവും 30
ഇഷ്ടനായുള്ള ശകടദാസാഖ്യനാം
ശ്രേഷ്ഠനായുള്ള കായസ്ഥനറിഞ്ഞാലും 31
ചന്ദ്രഗുപ്തൻ തന്നെ നിഗ്രഹിച്ചീടുവാൻ
മന്ത്രിപ്രവരൻ നിയോഗിച്ചവർകളെ 32
സന്തതമെഴുതിച്ചതിങ്ങനിതുമവൻ
ബാന്ധവമില്ല ശകടദാസൻ ചൊൽവൻ” 33
എന്നതുകേട്ടഥ മോദസംപൂർണ്ണ
തന്നുള്ളിലേവം നിരൂപിച്ചു ചാണക്യൻ 34
“എത്രയും ബുദ്ധിമാനായുള്ള നമ്മുടെ
സിദ്ധാർത്ഥകനെ ഞാൻ ഗൂഢമായുള്ളിച്ചു 35
കായസ്ഥനാം ശകടദാസനാവൻ
മായത്തിലുള്ളൊരു ലേഖമെഴുതുന്നു” 36
പിന്നെയും ചൊന്നാൻ നിപുണകൻ തന്നോടു
“മൂന്നാമവൻ പുനരാരെന്നു ചൊല്ലുനീ” 37
എന്നതുകേട്ടവൻ പിന്നെയും ചൊല്ലിനാൻ
“ധന്യമതേ പറഞ്ഞീടുവൻ കേട്ടാലും 38
രാക്ഷസാമാത്യനു രണ്ടാമതുള്ളൊരു
സാക്ഷാൽ ഹൃദയമായുള്ളോനൊരുവന്ന 39
പുഷ്പചാപാകാരമായനഗരത്തിൽ
ഇപ്പോൾ മണികാരശ്രേഷ്ഠൻ വാഴുന്നു 40

ചന്ദനദാസനാകുന്നതറിഞ്ഞതാലും
നിന്ദനമോടവനോളമില്ലാക്ഷമ 41
രാക്ഷസൻതന്റെകളത്രത്തെയുമവൻ
രക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നുമഹാമതേ 42
മന്ത്രിപ്രവരൻപുറപ്പെട്ടുപായനാം
ചന്ദനദാസനാംചെട്ടിയെവന്ന 43
മന്ദിരേകൊണ്ടുപോയേല്പിച്ചുനിർണ്ണയം
ചന്തമായുള്ളതന്റെകുഡുംബങ്ങളൊക്കവെ" 44
ചാണക്യനിതിനിപുണനോക്തികൾകേട്ടുടൻ
ചാതുരത്തിൻമാനസേചിന്തിച്ചിതന്നേരം 45
മന്ത്രികളോത്തമനാകിയരാക്ഷസൻ
ചന്ദനദാസങ്കലിന്നുകളത്രത്തെ 46
വെച്ചിരിക്കുന്നതുമോർത്തുകാണുന്നേരം
നിശ്ചയമായ്ത്തനിക്കില്ലാത സംശയം 47
തന്നോടുതുല്യരായുള്ളജനങ്ങളിൽ
തന്നോവലിയവർചെന്നിരിപ്പൂടവം 48
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുവിശ്വസ്തനായ്പുന-
രന്തരമായവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 49
"ചന്ദനദാസനായുള്ളവൻതന്നുടെ
മന്ദിരത്തിങ്കലമാത്യകളത്രത്തെ 50
വെച്ചിരിക്കുന്നതെന്നുള്ളതിന്റെയൊ
നിശ്ചയംനിങ്ങൾക്കുണ്ടായതുമെങ്ങിനെ" 51
ചാണക്യവചനമിതികേട്ടോരനന്തരം
ചാതുര്യമോടവൻ തന്നോടുടൻ ചൊല്ലാൻ 52
"അഖിലനയസദന!കനിവോടതിന്നിശ്ചയം
അംഗുലീയമിതുകണ്ടാൽവരുമല്ലോ" 53
സപദിപുനരംഗുലീയമെടുത്തുടൻ
സാദരം ചാണക്യനുകൊടുത്തീടിനാൻ 54
അംഗുലീയത്തെയെടുത്തു ചാണക്യനാം
തൻകരതാരിൽപിടിച്ചുനോക്കുന്നേരം 55

ശിക്ഷയിലുണ്ടതിൻമേലങ്ങെഴുതീട്ട
'രാക്ഷസൻ' എന്നൊരു നാമമുദ്രമേലാൽ 57
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടു ചാണക്യനന്നേരം
ചിന്തിച്ചിതെൻകയ്യിൽവന്നിതു രാക്ഷസൻ 56
കൌടില്യഗുരുസ്വയമിങ്ങിനെകല്പിച്ചു
കെട്ടതീർത്തവമാനാദരം ചെയ്യാൻ 58
"വിരുതുയരുമീദിനങ്ങളിലീനാശം
വിരവിനോടൊക്കെച്ചാക്കുകയാണതനന്തരവും" 59
അഥപിന്നെക്കാര്യം ചാണക്യവിപ്രനോ-
ടതിനിപുണമായ്പ്പറഞ്ഞീടിനാനിങ്ങിനെ 60
"ഇന്നമടയമാണരുന്നതാൾ പ്രധാനമായെന്നെ
ഴക്കേട്ടുകൊണ്ടാലുടനിങ്ങിതെല്ലാം ചൊല്ലുവാൻ 61
തവവചനമഴകിനോടൊക്കെക്കൊണ്ടുപോയതാൻ
താഴ്ന്നയമപടവായിച്ചുനിൽക്കവേ 62
ഒക്കെപ്പടവേഷനായി സഞ്ചരിക്കുന്നോരം
തെളിവനുമാകിലാച്ചുമന്നാസനം 63
നഗരമതിൽ കാണുന്നതൊക്കെ കെട്ടിതൻ പീട്ടിലും
തിരമൊട്ടുകനായ് തെരുവിൽ കൊണ്ടറിഞ്ഞതാലും 64
യമപടവുമഴകിനോടൊത്തുനാവിത്തിട്ടൊരാൻ
യമകഥകളെല്ലാമവൻ വായിക്കുമാറാക 65
ആതിക്കൃപകൂടിക്കൊണ്ടകത്തുനിന്നൊരുവും
അഞ്ചുവയസ്സായൊരു ഭിക്ഷകന്റെ മാതൃനൻ 66
മങ്ങിവരുന്നോരു നേരമകത്തുനി-
ന്നങ്ങായിതിങ്ങിനെയുള്ളോരു കോലാഹലം 67
അയ്യോ! കിടാവിനെച്ചുമപ്പാട്ടിരിക്കണം
പൊഴുതുമ്പിന്നൊരു പുത്രവതകനം 68
ഉണ്ണിപ്പുറത്തുപോകാതെയെന്നും ചില-
പെണ്ണുങ്ങൾ തങ്ങളിൽ മന്ദം പറകയും 69
കണ്ണിലതന്നൊരു മാതൃസ്ഥാനം ഗ്നിതാൻ
മങ്ങിവന്നാളുവാതിൽ മറഞ്ഞിട്ടു പാർ 70

കോമളമായുള്ള കൈകൊണ്ടു ബാലനെ
കാമിനീ ഗാഢം പിടിച്ചുഴന്നുംവിധൌ 71
ബാലന്തൻ കണ്ഠത്തിടിനാനനേരം
നീചനിശാചരി ഗാഢം പിടിപെട്ടാൾ 72
അപ്പോൾ പുരുഷൻ ശിരസ്സുപാകത്തിനായ്
ശില്പമായുള്ളൊരംഗുലീമുദ്രിക 73
കണ്മിഴിയാളുടെ കൈവിരൽമേൽനിന്നു
തിണ്ണമഴിഞ്ഞതു നിലത്തു വീണുപോയി 74
ഏതുമറിഞ്ഞീലവളുമതു സമയെ
പാരത്തിലൊട്ടുമുതലെടുത്തവയാൽ 75
അന്നേരം കാലിൻ മുമ്പിലാകലിപ്പന-
ന്നംഗാരമെടുത്തു കൊണ്ടീടിനാൻ 76
രാക്ഷസനെന്നതിനെങ്ങുവഴീടിനാ-
ലക്ഷണമൊക്കെ ചിഹ്നവിശിഷ്ടമായും 77
അന്നുകൊണ്ടമർന്നിടുപ്പാനവനുടൻ
മന്നവാരാജ്ഞ വന്നു നൽകീടിനാൻ 78
അംഗുലീമുദ്രയെ ഭ്രൂപ്പുമതിന്നും
ഇങ്ങിനെയുള്ളൊരു മാനികമാവതെ” 79
കാൺകനുസമിങ്ങിനെ പറഞ്ഞു ബോധികൾ
പരിചിനൊട്ടകൂട്ടർ തെളിവിനൊടുചൊല്ലിനാൻ
“നന്നന്നിതുമുന്നിന്റെ സാമർത്ഥ്യ-
മിന്നിതിനേതുമസംശയമില്ലെടോ” 81
എന്നുപറഞ്ഞവൻ മെത്തയിന്മേലിന്ന
മിന്നനാരിതിലൊക്കെ ചമച്ചകം 82
ഇന്നവമൊക്കെ കൈകൊട്ടിച്ചിരിച്ചൊടൽ
ഉന്മത്തനായതിപുന്നകാനനം 83
അന്നേരമിങ്ങിനെ ചോന്ന മൃത്യുന്തൻ
ഉൾക്കാമ്പിലെ വാക്കുകൾ കൊണ്ടു ചാട്ടിമാൻ 84
പൊട്ടത്തരമിന്നുള്ളോരെന്നെക്കൊണ്ടു
സത്തര രാക്ഷസ സാമർത്ഥ്യം ചൊല്ലുന്നം 85

ഇത്ഥം നിരൂപിച്ചു കല്പിച്ചു ചാണക്യൻ
ഉത്തമരായ വിശ്വാവസുവാദിയാം 86
മൂന്നു പേർ വിപ്രരെച്ചൊല്ലി വിട്ടാശുതാൻ
മന്നവനാം ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കൊണ്ടഥ 87
മൂന്നാഭരണങ്ങളും കൊടുപ്പിച്ചവൻ
പിന്നെയവർകളോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 88
"ഇക്കാലമിങ്ങു മറച്ചമാത്യേന്ദ്രന
വില്ക്കേണമാഭരണങ്ങളിവ മൂന്നും" 89
"അങ്ങിനെതന്നെയൊരന്തരമെന്നിയേ
ഞങ്ങളിതു കൊണ്ടു ചെന്നു മന്ത്രീന്ദ്രന 90
വില്ക്കുന്നതുണ്ടെ"ന്നവരപ്പൊഴേ യാത്രയും
വെക്കമറിയിച്ചു പോയാരവർകളും. 91
ഇത്ഥം മഹീസുരന്മാർ പറഞ്ഞതാ—
ച്ചുത്തമനായുള്ള ചാണക്യനക്കാലം 92
പൌരജനങ്ങൾ പറഞ്ഞു കേട്ടീടിനാൻ
"ഘോരനാം മ്ലേച്ഛരാജൻ പടക്കൂട്ടത്തിൽ 93
അഞ്ചുപേർ സേനാധിനായകരുണ്ടുപോൽ
ചഞ്ചലമെന്നിയെ രാക്ഷസനോടവർ 94
ചേർന്നമരുവുന്നതിക്കാലമേററവും
ഉന്നതനായുള്ള കൌലൂതരാജനാം 95
ചിത്രവർമ്മാവും, മലയഭൂപനായ
ശത്രുവിലോപനൻ സിംഹനാദൻ താനും 96
ഗ്രീഷ്മസമാനൻ പ്രതിയോഗികൾക്കൊരു
കാശ്മീരനായുള്ള പുഷ്കരാക്ഷൻ താനും 97
സിന്ധുനിവാസിയായുള്ള ശകാധിപൻ
സിന്ധുഷേണാഖ്യനായുള്ളൊരു വീരനും 98
പാരസീകന്മാർക്കധിപനായുള്ളൊരു
ഘോരപരാക്രമമുള്ള മേഘാക്ഷനാം" 99
ഇത്ഥം ചരന്മാർ പറഞ്ഞറിഞ്ഞീടിനോ—
രുത്തമൻ ചാണക്യനിത്തരം ചിന്തിച്ചാൻ 100

വ്യാജമായോരു കുറിയെഴുതിച്ചുതാൻ
രാജപ്രാസാദമാം ചിത്രശാലയെ 101
ച്ചെല്ലുന്നാലിങ്ങു കൊടുപ്പിച്ചമാത്യനെ
നിശ്ചയം ചെയ്തു കളയിപ്പിനേഷ ഞാൻ" 102
ഇത്തരം നിരൂപിച്ചുവിളിച്ചുകൊണ്ടു
സത്വരം പണ്ഡിതകവിയാം സൽപ്രകൾ 103
മിത്രമായ് താൻ പറഞ്ഞാകിലെത്തുന്ന
സിദ്ധാർത്ഥകനായ രാജപുരുഷനെ 104
മന്ദമരികെ വിളിച്ചു നിഗൂഢമായ്
മന്ദഹാസം പൂണ്ടവനോടു ചൊല്ലിനാൻ 105
"ധന്യമതേ ഞങ്ങൾ വാരിധിയേക്കാളേറെ
നിന്നുടെ യൗവനവിലാസങ്ങൾ കൊണ്ടിനി 106
വേണ്ടുന്നതൊക്കെയും ചെയ്യുന്നുണ്ടല്ലോ ഇവ-
നെങ്ങനെ കഴിഞ്ഞു സുമുഖനിൽ മനസ്സേ 107
മുമ്പിനാൽ വേണ്ടതു ചൊല്ലിത്തരുവൻ ഞാൻ
കമ്പം വരാതെ നടക്കേണം കൊണ്ടിനി 108
ചൊന്നൊരു ലേഖയെഴുതിക്കയും വേണം
ഇന്നതു വാചകമെന്നു ചൊല്ലിത്തരാം — 109
"ആരാനൊരുവനൊരുത്തനെ.
നേരെ കൊടുത്തയച്ചുവിട്ടിട്ടേ"ന്നും
"ഇതു സ്വഹസ്തവാചകം" എന്നതിൽ വേണം
ഒപ്പു നാമങ്ങളെഴുതുകയും വേണ്ട 111
ഇങ്ങനെ ശകടദാസനെക്കൊണ്ടു സാമ്പ്രതം
വ്യക്തമല്ലാതൊരു ലേഖയെഴുതിച്ചു 112
ലേഖയും കൊണ്ടു നീ വേഗം ഇവിടേക്ക
വേഗമുടനെ വന്നു പറകയും വേണം നീ 113
ഞാനതു ചൊന്നതെന്നുള്ളതു ചൊല്ലുകിൽ
ഉടനെ ദൈവമെന്നറിഞ്ഞാലും 114
എന്നതു കൊണ്ടിങ്ങു നാനാ സ്തോത്രമുറി
ചൊന്നതൊരു കുറിയുമെഴുതിച്ചുകൊണ്ടുവാ" 115

അങ്ങിനെ തന്നെയതെന്നുരചെയ്തവൻ
ഇങ്ങിനെ വിപ്രൻ പറഞ്ഞവണ്ണം തന്നെ 116
കാൎയ്യസ്ഥനായ ശകടനെക്കൊണ്ടൊരു-
പായം പറഞ്ഞവൻ പത്രമെഴുതിച്ചു 117
വിരവിനൊടു ചണകതനയാലയം പ്രാപിച്ചു
വാചികപത്രികയും കൊടുത്തീടിനാൻ 118
വാചകം [illegible]ക്ഷി ചണകതനയനും
വായിച്ചുവവനോടു പിന്നെയും ചൊല്ലിനാൻ 119
"രാക്ഷസാമാത്യനുള്ളൊരു മുദ്രയെ
ശിക്ഷയിൽ വെച്ചിതിനൊപ്പുമിടുക നീ" 120
ഇത്ഥമുരചെയ്തു മുദ്രയും പത്രവും
സിദ്ധാൎത്ഥകൻ പക്കലേല്പിച്ചീടിനാൻ 121
ചണകസുതവചനമിതു കേട്ടു സിദ്ധാൎത്ഥകൻ
മമവിഹിതം പത്രത്തിലൊപ്പുമിട്ടീടിനാൻ 122
സ്വവിനയമൊടു വന്നഥ ചാണക്യവിപ്രനെ
സാദരം വന്ദിച്ചു ചൊല്ലിനാനിങ്ങനെ 123
"എന്തിനിത്താനൊന്നരുളേണ്ടുവെന്നുള്ളതും
അന്തരമെന്നിയരുൾചെയ്ക സാമ്പ്രതം" 124
അപ്പൊഴുതു ചാണക്യവിപ്രനും ചൊല്ലിനാൻ
"അതിവിദിതനാകുന്നിയാനത്രെവണ്ണം 125
മുദ്രാമുദ്രിതം പത്രവും മുദ്രയും
ഭദ്രമിതു കൈക്കൊണ്ടുടനെ പുറപ്പെട്ടു 126
മുന്നം ശകടദാസൻ തന്നെ കൊല്ലുവാൻ
തിണ്ണമരക്കയറിട്ടു കൊണ്ടുപോയ് 127
ചാതുൎയ്യമോടു കഴുവേറ്റുവാനഥ
ഘാതുകന്മാർ തുടങ്ങീടും ദശാന്തരേ 128
ക്രൂരനാം ഘാതുകന്മാരോടണഞ്ഞെതിരി
ഘോരതരപ്രായവചനങ്ങൾ ചൊല്ലുന്നോ 129
ഘാതുകന്മാരൊത്തുനടന്നെല്ലാവരും
ഭീതിയും വ്യാജമനാപൂൎവ്വമണ്ടുംവിധൌ 130

കലിതമുദമഥ ശകടദാസനെസ്സാദരം
കലിതമതിനന്നവർകപടതന്ത്രങ്ങൾ 131
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടവനും ശകടനപ്പോൾ
മന്ത്രിപ്രവരനെച്ചെന്നു സേവിക്കയോ 132
അതുപൊഴുതിഹ ശകടദാസനെക്കണ്ടതി-
നാലിമുദിതനോടുകൂടെ രാക്ഷസൻ 133
വല്ലതുമൊന്നിനക്ഷമനക്കാംക്ഷിക-
മില്ലാത്തസംശയമെന്നാലതുംവാങ്ങി 134
മുദ്രയുംപിന്നെക്കൊടുത്തമാത്യേന്ദ്രൻ
മുദ്രമാറ്റിന്നിസേവിക്കയുംവേണം 135
പടവാളുമുടയമല്ലവഴിയിൽനിന്നനീ
പരിചിനോടുപറ്റിപുത്രനാശ്രിതായും 136
കാട്ടിക്കൊടുക്കാപുനരവൻനിന്നോടു
മുട്ടിച്ചനിൽപുണ്യമാത്രമെന്നുവിശേഷ 137
വാചകനന്നാസ്ഥാനമറിയിച്ചുനീ
സാധിച്ചുകൊള്ളുകരാക്ഷസാമാത്യനെ 138
ബുദ്ധനെക്കൊണ്ടുപോയഴിപ്പിച്ചുസന്താപം
നിശ്ചയപ്പിച്ചതിനാലെന്നറകുകനീ" 139
ചാണക്യനിങ്ങനെ ചൊല്ലിയതിനോടു പറഞ്ഞെഴിച്ചു
ചാണക്യനെന്നിഞ്ഞമുദ്രയുംപുത്രായും 140
കലിതമുദമതിചതുരനായസിദ്ധാർത്ഥകൻ
കരമതിലവൻകൊടുത്തിതിനെചൊല്ലിനാൻ 141
"അതിസുഖമെകാര്യവുംസാധിച്ചുനീയമി-
ന്നഴകിനോടുവരികെ"ന്നാശിയുംചൊല്ലിനാൻ 142
അഥ ചാണക്യതപരനവനോടു ചൊല്ലിനാൻ
അതിമുദിതനായ് നടന്നീടിനാനന്നേരം 143
നയനിപുണമതി ചാണക്യനനന്തരം
നീതിമാനാകുംക്ഷപണകൻതന്നെയും 144
നിജനികടമതിൽ വിളിച്ചിനോടുരചെയ്താൻ
"നമ്മുടെശത്രുവാംരാക്ഷസൻതന്നെയും 145

ഉന്നതനാം ശൂദ്രരാജനെത്തന്നെയും
ചൊന്നതിനങ്ങളിൽമെല്ലവെയൊതുങ്ങുക” 146
എന്നുപദേശിച്ചവനോടുഗ്രനായ്
പിന്നെയവൻ കാലപാശികൻതന്നെയും 147
ഉന്നതനാം ദണ്ഡപാശികൻതന്നെയും
തിണ്ണം വിളിച്ചു കോപിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ 148
“ക്ഷിതിപതികൾക്കുടനിമെത്രയും പറകയാൽ
ക്ഷപണകനെയും ഞങ്ങളോട്ടിക്കളയണം 149
നമ്മുടെബന്ധുവാം ചെപ്പുതരാജനെ
മന്ത്രിയാകവൻ കൊന്നതറിഞ്ഞാലും 150
വധിതിപുനഃശകടദാസനെത്തന്നെയും
ചായില്യക്കിട്ടുകൊല്ലിനമെന്നാവിൻ 151
ശകടനെ [illegible] പറകയാൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നോടുകൂടെയൊന്നോടു കൂടീടുവാൻ 152
ചിന്തിതിതിരെല്ലാരുമവർക്കൊക്കവൻ നിത്യവും
ചിന്താദിനൊക്കെ ഒന്നാണെന്നതനിസ്സംശയം” 153
ഞാനിക്കാര്യം കേട്ടുടൻ ക്ഷപണകനെയുംകൂടെ
പ്രഹരമെത്രയേറ്റിട്ടാൻ മൗര്യരോടവനോടിനാൻ 154
അമലശകടദാസനെ ബധിപ്പിച്ചിട്ടു പെട്ടുവ-
ദരികപിതരായുടൻ കഴുവേറ്റിയഹോ 155
ശൈലകത്തിലുള്ളതെക്കാവൽ മതികല-
ളഴികിനോടുവെച്ചപോതതികുപിതനായുടൻ 156
താഴുലബ്ധമായാത [illegible]നോട്ടിക്കളഞ്ഞുടൻ-
അമലശകടദാസനെത്തുനിർമ്മലാത്മകൻ 157
കനിവിനൊടുകൂടി ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടവനോടുമായ്
പരിചിനൊടുപോയി തെരാക്ഷസം വീക്ഷിച്ചും 158
നീതിമാനാകിയ വിഷ്ണുഗുപ്തനോട
ഉന്നതപ്പിന്നാവിളിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ 159
“ക... സനാഥെ ചട്ടിപ്രവരനെ
മന്ത്രപ്പുരിയിലേക്കുട്ടിനീകൊണ്ടുവാ” 160

ചാണകസുതവചനമിതി കേട്ടു വന്ദിച്ചവൻ
ചന്ദനദാസന്റെ മന്ദിരം പുക്കുടൻ 161
ശ്രേഷ്ഠികളിൽ ശ്രേഷ്ഠനാകുന്നവനോടു ചൊല്ലിനാൻ
ശ്രേഷ്ഠചലാതളശ്രേഷ്ഠന്റെ ശാസനാൽ 162
"ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര! ധനപതേ! ഭദ്രസ്വര"
ശ്രേഷ്ഠനാമുള്ള ചാണക്യനായ്യോൻ 163
വന്നേൻ ഭവാനെയും കൊണ്ടങ്ങു ചെല്ലുവാൻ
തിണ്ണം പുറപ്പെട്ടുപോരികയും വേണം" 164
എന്നതു കേട്ടോരു ചന്ദനദാസനും
നിന്നു വിചാരം തുടങ്ങിനാനിങ്ങിനെ 165
"അയ്യോ! മഹാപാപി ചാണക്യനെന്തൊന്നു
ചൊല്ലുവെൻ കല്പിച്ചിരിക്കുന്നതീശ്വരാ! 166
ചാണക്യനെന്നു കേട്ടീടുന്നനേരത്തു
തന്നറിയാതെ നടുങ്ങുമെല്ലാവരും 167
ഇത്ര കൃപയുമില്ലാതവനൊരു
ധാത്രിയിലാരുമേ കണ്ടിട്ടുമില്ല ഞാൻ 168
ഏതുമൊരു പിഴ ചെയ്യാതവർക്കുമേ-
മാതങ്കമുണ്ടഹോ ചാണക്യവിപ്രനെ 169
ഏറ്റമപരാധമുള്ളോരിനിക്കഹോ
മുറ്റുമെപ്പൊറുതിയില്ലാതെ വരുമല്ലോ 170
എന്തു വന്നാലിന്നമാത്യകളത്രത്തെ
തിണ്ണമിവിടെന്നു വാങ്ങിച്ചുകൊണ്ടു ഞാൻ 171
ചെന്നു കണ്ടീടുവാനായ് ചാണക്യനെ
പിന്നെയമാത്യകളത്രത്തെയുമവൻ 172
എന്നോടു കൊണ്ടുവരികെന്നു ചൊല്ലുന്നോരം
എന്നിനിക്കു കൊടുത്തുകൂടാ ദൃഢം 173
ആളയച്ചന്നേരമോർത്തു ചാണക്യനും
നീളെ തിരയിക്കുമെന്റെ ഗൃഹത്തിങ്കൽ 174
കണ്ടീലയെന്നു വരുമെന്നാലനന്തരം
ഉണ്ടാവതെല്ലാമനുഭവിക്കേയുള്ളൂ. 175

വിശ്വാസവഞ്ചനം ചെയ്യാലമാത്യന-
മീശ്വരനും വിപരീതമായ്വന്നുപോം 176
എന്നതുമോർക്കുമല്ലിപ്പോളിഹ രാക്ഷസൻ
തന്നുടെപുത്രകളത്രാദികളെയും 177
എന്നുടെമന്ദിരത്തിങ്കലാക്കീടിനാ-
ലെന്നാലിനിക്കിതുരക്ഷിക്കയുംവേണം 178
ഇന്നിതുകൊണ്ടു ചന്ദനദാസന്നുവി-
ക്കെന്നുമന്തമറ്റാരാവതില്ലതുമേ” 179
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചുതന്നുടെ
ഭൃത്യനായുള്ള ധനദാസനോടവൻ 180
“തെറ്റെന്നമാത്യകളത്രമിവിടുന്നു
മറ്റാരുമേതുമറിയാതെകൊണ്ടുപോയിടുനീ” 181
ഇത്ഥം ധനദാസനോടുപറഞ്ഞവ-
നമാത്യനാരികളന്നങ്ങനെല്ലാം 182
പട്ടുകളുമൊന്നുമസ്വർണ്ണഭാരം
പെട്ടികളിൽനിറച്ചുടനെടുപ്പിച്ചു 183
ചന്ദനദാസൻപുരയ്ക്കുള്ളിലുള്ള
മന്ദിരഗോപുരത്തെച്ചെന്നണഞ്ഞീടിനാൻ 184
ചാണക്യസുതനൊട്ടു തമന്ത്രംചൊല്ലിനാൻ
“ചന്ദനദാസൻചിടകൊണ്ടുപാർക്കുന്നു” 185
എന്നതുകേട്ടു ചാണക്യനുമന്നേരം
ചെന്നായ്മന്ത്രിവൻ തന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 186
“ചൊല്ലുമവനോടുചെയ്യുന്നതുംവാ-
നാരുമറ്റാരിനിക്കെ”ന്നിതുചൊല്ലിനാൻ 187
രാജനിയോഗവുംകൈക്കൊണ്ടുവന്നഥ
രാജപുരുഷനിടിച്ചിനെചൊല്ലിനാൻ 188
“ചന്ദനദാസനോടിങ്ങു വരാമെന്നു
ചൊന്നുപറകനീ”യെന്നതുകേട്ടവൻ 189
ചെന്നുപറഞ്ഞതുകേട്ടവൻതാനും
മന്ദമന്ദമകംപുക്കാൻവിഭീതനായ് 190

അവനിസുരവരനെന്നവനാളുകൾ വിട്ടതാ-
നാചാരവും ചെയ്തു വാങ്ങിനിന്നീടിനാൻ 191
ഉചിതമതിനനുസരണമണികനൃപതന്മാരാൽ
മാനിച്ചവനോടു മെല്ലവേ ചൊല്ലിനാൻ 192
"ചന്ദനദാസ! നിന്നെക്കണ്ടിനിക്കൊരാ-
നന്ദം വരുവതു ചൊല്ലാവതല്ലെടോ 193
കഷ്ടനേമോവലഞ്ഞിതെല്ലാമൊരാ-
നൊട്ടുമേ വൈകാതിരിക്ക പലകമേൽ" 194
സമ്മാനവാക്കുകൾ കേട്ടവൻ ചൊല്ലിനാൻ
"ധർമ്മമല്ലേ ഞാനതും ചെയ്യുതല്ലാ 195
ഇപ്പൊഴുചിതമായുള്ള സമ്മാന-
മിപ്പരിഷക്കനപാത്രകാരണമാരം 196
ദുഃഖത്തിനുള്ളതുതന്നെ നിരൂപിക്കിൽ
കൈയേറിഞ്ഞതങ്ങുനിതല്ലോ ഭവാൻ 197
ഞാനിനിയത്തിരുന്നീടെന്നതും ചൊല്ലി-
യുന്നതാഗതനിന്നീടണമാവോളം 198
വൈശിഷ്ട്യമുള്ള ഭവാനതും ചെയ്തില-
മൌചിത്യമായതേ ചെയ്യുകുട്ടദ്വയം" 199
"ഞങ്ങളൊളാടൊപ്പമിരിപ്പാൻ ഭവാനിപ്പോ-
ളിങ്ങുമൊരുകുറവില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 200
തന്നപലകമേലേറിയിരിപ്പതി-
നിന്നൊടിയാശ്ശു"യെന്നു ചാണക്യനും 201
കഷ്ടമിക്കശ്ലേഖനൊന്നുകണ്ടിട്ടു-
മൊട്ടുമെന്നോടുപാലിക്കയില്ലന്നവൻ 202
കല്പിച്ചതനാൻ നിലത്തുതന്നെ പുന-
രപ്പോളുരചെയ്തു കൌടില്യവിപ്രനും 203
"ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര! ധനപതേ! സാമ്പ്രതം
ശ്രേഷ്ഠനായുള്ള ഭവാനു വിശേഷിച്ചു 204
വാണിജ്യകർമ്മങ്ങൾക്കെല്ലാമൊരു സന്തതം
നാണിയത്തോടുലാഭങ്ങൾ വരുന്നിതോ" 205

"ആൎയ്യനായുള്ള ഭവാന്റെ ഗുണംകൊണ്ടു
കാൎയ്യങ്ങൾ വാണിഭങ്ങൾ ക്ഷണിച്ചു കാലം" 206
"ചന്ദ്രഗുപ്തൻ നരപാലകനാകയാൽ
നന്ദനരവരന്മാരാമവർകളെ 207
ഭേദാൽ നിരൂപിച്ചു പീഡയുണ്ടാതെ
മേദിനിതന്നിൽ പ്രജകളിലാക്കാനും" 208
ചന്ദനദാസനതുകേട്ടു കൎണ്ണങ്ങൾ
നന്നായ്ക്കരംകൊണ്ടു പൊത്തിനിന്നീടിനാൻ 209
"നല്ലനാം മൌൎയ്യൻ നരപതിയാകയാൽ
ചൊല്ലാവതല്ലാത കൌതുകമെല്ലാൎക്കും 210
പൌൎണ്ണമാസിക്കളിച്ചീടുന്ന ചന്ദ്രനും
പൂൎണ്ണഗുണമുള്ള ചന്ദ്രഗുപ്തൻ താനും 211
ഒന്നുംവിശേഷമില്ലിപ്രജകൾക്കിഹ
ചെയ്യുതാനന്ദംപിറവുന്നതേയുള്ളൂ" 212
"രാജഗുണത്താൽ പ്രജകൾക്കു സന്തോഷ-
മാശയത്തിങ്കലുണ്ടെങ്കിലിക്കാലം 213
എല്ലാവരും നരപാലകനായ്ക്കൊണ്ടു
വല്ലതുമിഷ്ടമായുള്ളതു ചെയ്യണം" 214
മോദമുൾക്കൊണ്ടിഹ ചന്ദനദാസനും
മേദിനിദേവനോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 215
"എന്തൊന്നതേ ഞാനിന്നു ചെയ്യേണ്ടതെന്നുള്ള
തന്ത്രംകൃപാതയാൽ ചെയ്യുമവണം 216
അൎത്ഥമതാനം നൃപനതൽകിട്ടുവാ-
നെന്തുവേണമെന്നതും ചൊല്ലുകൊള്ളുക" 217
ചാണക്യനതുകേട്ടു സഹിയാതെ
മാനിച്ചവനോടു പിന്നെയും ചൊല്ലിനാൻ 218
"ചന്ദനദാസ! നീയൊന്നുധരിക്കണം
ചന്ദ്രഗുപ്തൻ തന്റെ രാജ്യമിതോൎക്കുനീ 219
നന്ദരാജ്യമെന്നോതുന്നിതവരെങ്കി-
ലിന്നതിന്നുത്തരം ചൊല്ക നീ 220

ചന്ദ്രഗുപ്തനാക്കാർത്ഥാഗ്രഹമുള്ള-
തിന്നമെത്തുൻതനിക്കില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 221
അർത്ഥലാഭംകൊണ്ടു സന്തോഷവുംപുന-
രിത്രയുമില്ലാതുരാപൌരന്മാരെടോ 222
ചന്ദ്രഗുപ്തനിപ്രജകൾക്കനിത്യമാ-
നന്ദനെങ്കിൽപ്രിയമതെന്നോർക്കനീ” 223
ചന്ദനദാസനതു ചൊന്നാനന്നേരം
“ചന്ദ്രഗുപ്തൻമഹാരാജനെത്രേ ദൃഢം 224
അർത്ഥമില്ലാതെയെന്താനാം ഗുപ്തനിന്ന
ചിത്തമോദംവരുത്തേണ്ടതിനുപായം” 225
ക്രുദ്ധിച്ചാലോ തന്നിൽ ചൊന്നതുകേട്ടവൻ
ക്രുദ്ധനാം ചാണക്യനിത്തരം ചൊല്ലിനാൻ 226
“രാജാവിനോടുവിപരീതമായത-
മാചരിച്ചീടൊല്ലതേറ്റം പ്രിയനെടോ” 227
“യാതൊരുത്തൻനൃപനോടുവിരോധമായ്
നീതിശാസ്ത്രാംബുധേ കാട്ടുന്നതുമിപ്പാരം”? 228
ശങ്കകൂടാതെ പറഞ്ഞു തദവൻതാൻ
“എങ്കിൽനീതന്നെയതനുഭവിച്ചാലും” 229
അയ്യോശിവ!ശിവ!ഞാനൊരുയാനിധെ!
പൊള്ളുപറയുംചിലർക്കാണൊള്ളയാൽ 230
ഇന്നതൃണങ്ങൾപിന്നെങ്ങുകമാവന്നിയാ-
ടെന്നുള്ളതുംമിവരോടതെളുന്നതെ” 231
“എങ്കിലുമുണ്ടെങ്കിൽ പുനരിക്കാലം
സങ്കടമില്ലതുകൊണ്ടിതറിഞ്ഞാലും 232
മൌര്യനാംശ്രീപതിതന്നോടിതുകാലം
വൈരംനടിച്ചിരിക്കുന്നൊരമാത്യന്റെ 233
പുത്രകളത്രാദികളെയുംനീതവ
പത്തനെവെച്ചുരക്ഷിക്കുന്നതില്ലയോ?” 234
“പൊള്ളായവാക്കുകളെവംപറഞ്ഞു
മെള്ളുപറഞ്ഞതാരിക്കാലമീശരാ!” 235

ശ്രീപാദവിരതരോടേതാനുമൊന്നുകൊ-
ണ്ടാപത്തകപ്പെട്ടുപണ്ടൊരുരാജാവാം 236
നാട്ടിലെങ്ങാനുമിപ്പൗരജനത്തിന്റെ
വീട്ടിലവരുടെസമ്മതംകൂടാതെ 237
കൊണ്ടുപോയ്ത്തന്റെകല്പനതന്നെയുംവെച്ചു
ങ്ങണ്ടിമറുനാട്ടത്തേടറികനീ 238
എന്നാലതിനെമറയ്ക്കകൊല്ലാതും
നിന്നെയൊഴിച്ചുധരണിയിലില്ലിന്നതും" 239
"അങ്ങിനെകട്ടതുനേരതന്നോപുന-
രങ്ങുമതിന്നായുപാട്ടിപ്പുരെ 240
മന്ത്രിപ്രവരൻപുറപ്പെട്ടുപോയനാ-
ളിന്നലെയവർപുനരങ്കോക്കയതും ഞാൻ 241
കൊണ്ടുവന്നാക്കികളത്രത്തെയുംപിന്നെ
കൊണ്ടുപോയാനളിക്കന്നതിന്നുമേ" 242
"മുമ്പിൽപറയുന്നില്ലെന്നതിന്നൊ
പിന്നെപ്പറഞ്ഞതിന്തുറക്കുമൊഴിന്നെ? 243
വാക്കിനെതങ്ങളിൽ ചേർത്തില്ലെയുമെ
ഭാഷ്യപറഞ്ഞാൽമടങ്ങുകയില്ലതോ 244
നേരുകേടില്ലപ്പറയുന്നതൊ
പേടിനാനെപറഞ്ഞാൽനിരപ്പുമേ" 245
നേരുകേടെന്തുംപറഞ്ഞിലനൊന്നിനു
നേരൊഴിഞ്ഞിട്ടുമിനിക്കില്ലനിർണ്ണയം" 246
"ചന്ദനദാസ!ഞാൻചൊന്നതുകേൾക്കനീ
എന്തിനാലൊരുസാഹസംതുടങ്ങുന്നു? 247
മന്ത്രിപ്രവരന്റെമാറ്റുള്ളവാക്കുകൾ
മറ്റുള്ളവർക്കിന്നാലന്യോന്യമെന്നോ!" 248
"ആര്യചാണക്യ!കേട്ടാലുമെങ്കിലോ!
മന്ത്രിമാർ,തിക്കകൊടുത്തിട്ടുഞാൻ 249
രാക്ഷസാമാത്യകളത്രത്തെയിന്നു
സൂക്ഷിച്ചുവെയ്ക്കുന്നതുമില്ലഞാൻ 250

അന്നക്കലശത്തിൽ കൊണ്ടുവന്നീടിനാൻ
പിന്നെയുച്ചക്കാലെ കൊണ്ടുപോയീടിനാൻ” 251
“എന്തിനെവിടെക്കുകൊണ്ടുപോയാനെന്നു
ശങ്കാവിഹീനം പറകയുംവേണം നീ” 252
“എങ്ങുമപ്പോലൊന്നും ഞാനറിഞ്ഞീലതു-
മെങ്ങിനെ ഞാനറിയുന്നതയ്യായോ!” 253
ചന്ദ്രനന്ദനനോടൊത്തു പരനകൃതം
മന്ദഹാസംപൂണ്ടു പിന്നെയും ചൊല്ലിനാൻ 254
“ചന്ദ്രനന്ദാസനിനല്ലതില്ലേക-
ളിന്നുതുടങ്ങാതെ തന്നെ മറിഞ്ഞതും 255
എള്ളുമൊന്നുമറിയുന്നതില്ലയോ താൻ?
ചേതസ്സിനന്ദായ്തിരുപ്പിച്ചു ചൊല്ലുനീ 256
ആപത്തു പന്തലയിൽ കയറിയാ-
ലാവതെന്തെന്നുവിചാരിക്കയുംവേണം 257
നന്ദപുത്രന്മാരെന്തൊന്നുമെപ്പോലെ
ചന്ദ്രപൂർത്തിനായക സാമർത്ഥ്യം 258
നാശംവരുത്തുമെന്നെണ്ണി നിന്നെമെ-
രാശപുനരതു സാധിക്കയില്ലെടോ 259
നയവിപുലബലമുടയവർകളായുള്ള ഇ-
ന്ദ്രനാസ്വാമികളുടെ കന്മത്രികൾ 260
തെളിവിനൊടുധനിപതിനന്ദനനുള്ള നാം
തിറമൊടിഹ ചക്ഷ്വിലയെ കൂട്ടിനിർത്തീടിനാർ 261
അക്കെട്ടഴിച്ചു ഞാൻ മറ്റുതനയനെ
നിശ്ശേഷമയന്നുറപ്പിച്ചുകെട്ടീടിനാൻ 262
ഇക്കെട്ടഴിച്ചുകെട്ടീടുവാൻപാരിതി-
ലിക്കണ്ടവരാരുമില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും 263
മഹിമവരതയിലകണക്കനസകുമാരനാശയാൽ
തെളിവിനൊടു നസ്വ്യായണയോട്ടിന്നു 264
ശിശിരകരമറിഞ്ഞു കലവേദനോടൊക്കവെന്നു
സിംഹാസനത്തിലുള്ളവർക്കൊക്കെയും 265

പരിചൊടു പറിച്ചുകൊണ്ടിങ്ങു പോന്നീടുവാൻ
പാരതിലൊരുവൻ നിന്നെക്കൂടാതോർക്ക നീ” 266
വിവിധമിതി കേട്ടുടൻ ശ്രേഷ്ഠിപ്രവരനും
വിഗതഭയമിങ്ങിനെ ചിന്തചെയ്തീടിനാൻ 267
“പരവിത്തമാകിലുണ്ടെന്നുവരികിലും
പാരമിനി മറിഞ്ഞുകൊള്ളാമെന്നതേവേണ്ടൂ” 268
നീഗുണശാലോത്തമനാകിയ ചാണക്യ-
നശ്ശ്രേഷ്ഠിതന്നോടും ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 269
“ശ്രേഷ്ഠികുലശ്രേഷ്ഠ കേട്ടാലുമെങ്കിൽ നീ
കാട്ടുന്നതന്ന്യായംകൊണ്ടുള്ള നാശവും 270
ദുഷ്ടൻ ക്ഷപണകൻ ചെയ്ത ദോഷംകൊണ്ടു
നാട്ടിന്നു പോയതു കേട്ടില്ലയോ ഭവാൻ 271
പിന്നെശ്ശകടദാസൻ ചെയ്ത ദോഷത്താൽ
ചെന്നവൻ കാലപുരി പുക്കിരിക്കുന്നു 272
ചന്ദ്രഗുപ്തൻ മഹാരാജനിതുകാലം
ചന്ദനദാസനിൽ ശാഠ്യകർമ്മങ്ങളെ 273
ഒട്ടും സഹിക്കയില്ലെന്നു വന്നാൽ ഭവാൻ
കഷ്ടമാം ദണ്ഡമനുഭവിക്കുമല്ലോ 274
എന്നതുകൊണ്ടു നിനക്കു ഞാൻ ബന്ധുവായ്
ചൊന്നതു കേൾക്കനല്ലൂ തവ നിർണ്ണയം 275
കാൽക്ഷണം വൈകാതെ രാജാജ്ഞയാ ഭവാൻ
രാക്ഷസൻ തന്റെ കളത്രത്തെയും നൽകി 276
ചിത്രമായുള്ള രാജപ്രസാദങ്ങളും
എത്രയും നന്നായനുഭവിച്ചീടെടോ” 277
“ഉള്ളതെന്തന്നകൃത്തമനിർണ്ണയം
ഇല്ലാത്തതെങ്ങിനെ നൽകുന്നതോന്നഹോ 278
“ഇല്ലെന്നൊ രാക്ഷസൻ തന്റെ കളത്രത്തെ
ചൊല്ലുനീ വെച്ചു രക്ഷിക്കുന്നതില്ലയോ 279
നിന്റെ കളത്രത്തെയും പ്രാണനെയുമാ-
രാന്റെ കളത്രത്തെക്കൊണ്ടു തടുത്തു നീ 280

കാത്തുകൊണ്ടീടു ചാണക്യവിപ്രനെൻ
ചിന്തയിലെന്നു ഞാൻ ചെയ്തു നിർണ്ണയം” 281
“ഭീഷണമായുള്ള വാക്കുകളെന്തിനാ
ദോഷവിഹീനനാമെന്നോടു ചൊല്ലുന്ന
സത്തമമാത്യകുലമെൻ ചാരനെ
നിത്യവും വെച്ചു രക്ഷിച്ചുകൊള്ളുന്നു ഞാൻ 283
ഏതുമാശങ്കയുമില്ലെന്നു നിർണ്ണയം
എന്നാൽ വരുത്തുവതൊക്കെ വരുത്തുക 284
ഇല്ലെന്നുറച്ചു ഞാൻ ചൊല്ലീടാമെപ്പൊഴു-
മില്ല വിശ്വാസമെന്നാകിലൊന്നുമേ സത്യം” 285
“ഇത്തൊഴിൽ താവകമെന്നാലല്ലോ നിർണ്ണയം
ചിത്തത്തിൽ നിശ്ചയമെനിക്കതാമെ ചൊല്ലുന്നീ” 286
“നന്നായുറപ്പിളകാതെതാൻ നിശ്ചയം
വന്നുകിടക്കുന്നതില്ലയോ സംശയം” 287
ഇത്തരമോരോ മൊഴികളെക്കൊണ്ടവൻ
ചിത്തമിളക്കാതെ കണ്ട ചാണക്യനും 268
എത്രയും ചഞ്ചലമാനസനെന്നാലു-
ചിത്രമിവൻ തൊഴിലെന്തെന്നു ചൊല്ലുവാൻ 289
പിന്നെയും ശ്രേഷ്ഠിയവനോടു ചൊല്ലിനാൻ
നിർണ്ണയം നന്നായി വന്നിതോ മാനസേ?” 290
എന്നു ചാണക്യൻ പറഞ്ഞോരനന്തരം
“നിർണ്ണയം വന്നിതേ”ന്നാൻ മണികാരനും 291
അതികോപിതനായുടൻ ചാണക്യവിപ്രനു-
മസിലതയുലച്ചിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 292
“ഝടിതി തവ ഗളതലമറുപ്പനിപ്പോൾ ഞാൻ
ചന്ദ്രഗുപ്താവനീശാജ്ഞയോർക്കാതെ 293
ഖലവണിജ! ശാഠ്യമേ! സാമ്പ്രതം നിന്നെയും
കാത്തുകൊണ്ടീടുമോ രാക്ഷസനിന്നിപ്പോൾ” 294
വാളുമെടുത്തു കോപിച്ചു ചാണക്യനും
ചീളെന്നു ചാടുന്നതു കണ്ടുടൻ 295

ചന്ദനദാസനും ചഞ്ചലംകൂടാതെ
മന്ദഹാസംകലർന്നിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 296
"ഏതുമൊരുഭയമില്ലമമരാവാൻ
ചാതുര്യമോടുതലയറുത്തീടുകാ 297
എന്നുടെകണ്ഠവുമങ്ങുള്ള വാളുമാ-
യൊന്നിച്ചുവന്നാൽമടിക്കേണമോ പിന്നെ 298
ആയുധമിഹവന്നാകെപിടിപ്പാനില്ല
നേരേതലയിതാവെട്ടീടുകമാവാൻ" 299
ചന്ദനദാസനിവണ്ണംപറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്ദിച്ചുവാങ്ങിനിന്നാൻ ചണകാത്മജൻ 300
ഉൾക്കാമ്പിൽകിളരുന്നൊരുകോപേന
ചിക്കനെച്ചാണക്യവിപ്രകുലോത്തമൻ 301
നാൽക്കാലപാലികൾതന്നെയുമന്നേരം
ദുർഗ്ഗാകംബന്ധപാലികൻതന്നെയും 302
ചാരന്മാരോടുംവിളിച്ചീടിനാനഥ
കാര്യമുരത്തിപ്പിടിച്ചവരുംവന്നാർ 303
"അന്യരാഷ്ട്രത്തിങ്കൽബന്ധുവായീടുന്ന
ചന്ദനദാസനായുള്ളൊരുവണിക്കനെയും 304
ബന്ധിച്ചിവൻറെകളത്രപുത്രാദിയും
ബന്ധുക്കളായവനുള്ള ജനത്തെയും 305
കൊണ്ടുചെന്നന്ധതാമിസ്രസമാനമാം
കാരാഗൃഹത്തിലിട്ടീടുകവൈകാതെ 306
എന്നല്ലിവനുള്ള ഭണ്ഡാരമൊക്കവെ
തിണ്ണംകൊണ്ടിങ്ങുകൊണ്ടുപോന്നീടുക 307
ചന്ദ്രഗുപ്തൻറെ പണിഞ്ഞിടനകല്പിച്ചു
ചന്ദനദാസനോടെന്നറിഞ്ഞീടുവിൻ" 308
ചാണക്യവചനമേവംകടുപ്പമായിട്ടുകേട്ടോരു
ചന്ദനദാസനന്നേരംചിരിച്ചാൻ 309
"സ്വാമിദ്രോഹികളന്നപൂർവ്വമറിഞ്ഞാകയാൽ
സർവ്വാപരാധിവരികെന്നാലുംവന്നു 310

ബന്ധുനിമിത്തംവരുന്നവിപത്തുകൾ
സന്തതമൊക്കെസ്സഹിക്കെന്നുരചെയ്തു" 311
എന്നുനിരൂപിച്ചുനില്ക്കുന്നനേരത്തു
ചെന്നുപിടിച്ചിതുകാലന്മാരവനെ 312
കാലാന്തകോപമാരായദൂതന്മാർ
കാലപാശാദ്യങ്ങളാംബന്ധപാശാദ്യങ്ങളാം 313
കാലുംകരവുംവരിഞ്ഞവൻതന്നുടെ
കാമക്രോധത്താലവർകളിഴവതും 314
പുത്രകളത്രാദികളോടുകൂടിയ-
മൈത്രിയുംക്ഷീണമായിപ്പുറത്തവർ 315
കനകപാഷാണസമ്പാദിതമായുള്ള
കണ്ഠരത്നത്തിൽപിടിച്ചുതള്ളീടിനാർ 316
വാതിലുംപിന്നെയടച്ചുപൂട്ടീടിനാൻ
ഭീതിപൂണ്ടങ്ങവോവിധിബലമെന്നോർത്തു 3,7
ചോരനിവന്നൊരഴൽപൂണ്ടവർകളും
അശ്രുനിറയതിൽകിടന്നീടിനാർ 318
പിന്നെയവർകളുംമററുള്ളവരുമായ്
മന്ദനാമന്തൻറവീട്ടിലകംപുക്കു 319
അററമില്ലാതോളമുള്ള നിധികളും
അററമില്ലാതുള്ള രത്നങ്ങളും 320
വൈഡൂര്യപത്മരാഗേന്ദ്രനീലാദിയാം
വൈശിഷ്ട്യമുള്ള രത്നങ്ങൾനിറച്ചുള്ള 321
രത്നകംബളങ്ങളവധികൂടാതെയും
രത്നംപതിച്ചുള്ള മകുടങ്ങളും 322
സ്വർണ്ണങ്ങൾകണ്ടിക്കണക്കിൽനിറച്ചുള്ള-
തെണ്ണമില്ലാതോളമെന്നേപറയാവൂ 323
പട്ടുകളോരോതരംനിറച്ചീടുന്ന
പെട്ടികളോടലപ്പെട്ടിപാത്രങ്ങളും 324
ഒക്കവെകുത്തിക്കവർന്നുകൊണ്ടന്നവർ
വെക്കംനൃപന്റെമുമ്പിൽവെച്ചീടിനാർ 325

ചന്ദനദാസനുള്ള നന്മയെപ്പാർത്തുടൻ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതനിക്കാര്യമോരനന്തരം 326
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടു കൌടില്യവിപ്രനും
അന്തഃകരണത്തിലിങ്ങിനെ ചിന്തിച്ചാൻ 327
"രാക്ഷസാമാത്യനെച്ചൊല്ലിയിവനിന്നു-
പേക്ഷിക്കുമെല്ലൊ നിജകായജീവിതം 328
ചന്ദനദാസനെക്കൊല്ലുന്നനേരത്തു
മന്ത്രിപ്രവരൻമരിക്കുമെന്നുദ്ധ്രുവം 329
സാരമായുള്ളിതു സാധിപ്പതിനൊരു-
കാരണമായ്ത്തീരും ചന്ദനദാസനും" 330
ഇത്ഥമോരോതരം ചിന്തിച്ചു ചിന്തിച്ചു
പൃത്ഥ്വീസുരേന്ദ്രനിരിക്കുംദശാന്തരെ 331
ഭദ്രഭടനും പുരുഷദത്താഖ്യനും
ഭദ്രബലമുള്ള ഡിംഗരാതൻതാനും 332
വമ്പനായുള്ള ബലഗുപ്തനുംപിന്നെ
കമ്പമില്ലാതൊരു രാജസേനൻതാനും 333
ഉത്തമനായുള്ള രോഹിതാക്ഷൻതാനും
ശക്തൻവിജയവർമ്മാവെന്നവീരനും 334
ഉത്തമമന്ത്രിയായുള്ളവനായീടുന്ന
ബുദ്ധിമാനാം ഭാഗുരായണനെന്നിവർ 335
മുന്നംപുറപ്പെട്ടുപോയതു ചിന്തിച്ചു
വന്നിതു സങ്കടം നൃപനുള്ളിൽ കാമ്പിലും 336
കൌടില്യനെല്ലാവരോടും പറഞ്ഞവ-
ർക്കാടലുണ്ടായതും പോക്കിനാനന്തരം 337
വിഷ്ണുഗുപ്തന്റെ നിയോഗവും കൈക്കൊണ്ടു
ധൃഷ്ടനാകും ഭാഗുരായണമന്ത്രിയും 338
വിരവിനൊടു മലയകേതുതന്നെക്കണ്ടു
വിശ്വാസമുള്ളൊരു മന്ത്രിയായീടിനാൻ 339
ആവനമിക്കാലമപ്പർവ്വതരാജനാ-
ടൊരു ചിത്രമായതു പറഞ്ഞുവെച്ചീടിനാൻ 340

“വരസചിവനായുള്ള ഗാഥേസമന്ത്രിക്കു
ള്ളമയോടൊന്നുസമ്മാനിക്കയുംവേണം” 341
പ്രിയസചിവനതാപനന്ദനനാദരാന്തരെ
പൌത്രപുത്രനാംരാക്ഷസാമാത്യനെ 342
ചൊല്ലിവിട്ടിങ്ങുവരുത്തിയവനോടു
ചൊല്ലിനാനേതുമേനല്പമധുരമായ് 343
“കോപ്പുകളൊന്നുമേകുറവില്ലഞങ്ങൾക്കഹോ
ഉൾപ്പൂവിലുണ്ടൊരുഖേദമിനിക്കെടോ 344
സ്വാമിവിനാശംനിനച്ചുഭവാനൊരു
കാമമൊന്നിങ്കലുമില്ലെന്നിരിക്കിലും 345
ഞാനൊരുഭൂഷണംതന്നാലതുഭവാൻ
മാനിച്ചലംകരിക്കണംമഹാമതേ” 346
ഇത്ഥമുരചെയ്തുതന്റെകഴുത്തീന്നു
സ്വച്ഛമനർഘമാമാലയഴിച്ചവൻ 347
മന്ത്രിപ്രവരനുകാട്ടിയനന്തരം
സന്തോഷപൂർവ്വകംകൊണ്ടവനുരചെയ്താൻ 348
“ഹാ!സുകുമാര!വീരശിഖാമണേ!
തീരാത്തൊരുഖേദമുണ്ടെന്നിരിക്കിലും 349
ചിന്തിക്കമാറില്ലനിതകഴിഞ്ഞതു
എന്നുമഹാമതേചിന്തിച്ചിരിക്കയോ 350
നിന്തിരുവുള്ളമെന്നറിഞ്ഞുണ്ടതി-
ഖേദിനിക്കുള്ളതുസഹംത്രപതെ 351
വീര്യവുംശൌചവുംജ്ഞാനവുംധൈര്യവും
ശൈത്ഥ്യവുമില്ലാതെയുള്ളൊരുനിന്മേൽ 352
ചേരുകയില്ലാഭവാൻതന്നാഭൂഷണം
പോരാത്തതാണെന്നുവാങ്ങുന്നതോപിന്നെ 353
മെത്തനിരിക്കുമേഴുനിലമാടത്തിൽ
വിശ്വമേറീടുന്നസിംഹാസനമേറി 354
കാണ്മാൻഭവാനെയവകാശമുണ്ടെങ്കിൽ
വാങ്ങാമിതന്നുഞാനെന്നുമേശങ്കയാതെ” 355

എന്നതുകേട്ടുമലയകേതുതാനും
മന്ദസ്മിതംചെയ്തവനോടുചൊല്ലിനാൻ 356
"അതിനെല്ലത്തവമനസികാരുണ്യമുണ്ടെങ്കി-
ലന്തരമാവാനിതല്ലെന്നറികെടോ 357
ഇന്നിതുവാങ്ങുകവേണംഭവാൻപുന-
രെന്നൊടകറിച്ചോരുകാരുണ്യമുണ്ടെങ്കിൽ" 358
ഇങ്ങിനെകേട്ടുപറഞ്ഞാനമാത്യനും
"അങ്ങിനെതന്നെ? നാസ്ഥിച്ചുകൊള്ളുക " 359
പർവ്വതപുത്രനതുകേട്ടനേരത്തു
ദിവ്യമായുള്ളൊരുപൊന്മണിമാലയും 360
മോദമുൾക്കൊണ്ടുമന്ത്രീന്ദ്രൻകഴുത്തില-
ണാദരപൂർവ്വമലംകരിച്ചീടിനാൻ 361
സന്തോഷമാർന്നവൻയാത്രപറഞ്ഞിതു
മന്ത്രിപ്രവരൻപുരംപുക്കമേവിനാൻ 362
"രാക്ഷസനായുള്ളമാത്യപ്രവരനു
സാക്ഷാൽസഖിയാംവിരാധഗുപ്തഖ്യനാം 363
കെല്പുള്ളരാക്ഷസൻതന്റെനിയോഗത്താൽ
ശില്പമായോരാഹിതുണ്ഡികവേഷമായ് 364
പാമ്പിൻകുലങ്ങളെകെട്ടിയെടുത്തവൻ
പാമ്പുമാടിച്ചുനടന്നുകൊണ്ടക്കാലം 365
പുഷ്പപുരത്തിങ്കലുള്ളൊരമാത്യന്ത-
ന്മപ്പുരമേയറിഞ്ഞിങ്ങുവന്നീടിനാൻ 366
ഉത്തമമന്ത്രിതൻമുമ്പിലവൻതാനും
ചിത്താകുലതയാചെന്നുനിന്നീടിനാൻ 367
നല്ലനായുള്ളവിരാധഗുപ്തൻതന്നെ
വല്ലാതെയുള്ളാഹിതുണ്ഡികവേഷമായ് 368
കണ്ടുടനേരമമാത്യപ്രവരനു-
മുണ്ടായതില്ലവനാരെന്നതുംബോധം 369
പിന്നെയുംപിന്നെയുംസൂക്ഷിച്ചനേരത്തു
ധന്യനാംമന്ത്രിക്കുതന്നുള്ളിലുണ്ടായി 370

ഇങ്ങനായനേരമമാത്യപ്രവരനു-
ണ്ടായദുഃഖ...വേഗാലെഴുന്നേററു 371
കണ്ണുനീരോടുബാലവീരൻപേരവശാൽ
നന്നായവനെമുറുകത്തഴുകിനാൻ 372
കണ്ണുംപൊടിച്ചുകൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോന്നതാൻ
പർയ്യങ്കസീമനിനന്നായിരുത്തിനാൻ 373
താനതിരന്ദ്പുനരവൻതന്നോടു
ദീനനായേവംപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 374
“കഷ്ടംകേരവൻറവൈഷമ്യമതിക്കയാ-
ലൊട്ടുംഭവാനെയറിഞ്ഞീലഞാനഹോ 375
മംഗലരൂപനായുള്ളൊരുനിന്നെഞാ-
നിങ്ങിനെകണ്ടതുനിത്യകാലമിശോഭ 376
ഭൂപാലവീരനായുള്ളതന്നുടെ
ദൈവനാംസർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയുള്ളതാനാർ 377
ഞാ പാദപൂർവമണിഞ്ഞൊരാഞ്ഞ-
ളുാവാളമുള്ളപാദവിയോട്ടുംകൂടി 378
കേവലംനിന്നെഞാൻകാണുമാറാകുവാ-
നാവതില്ലല്ലോവിധിവിഹിതമിദം” 379
ഇത്ഥംപറഞ്ഞുടനോരോന്നിരുപിച്ചു
ചിത്തവിഷാദാൽകരഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 380
മന്ത്രിപ്രവരൻകരയുന്നതുനേര-
മന്തരംകൂടാതവനുമുതരശോകം 381
മന്ദമന്ദംതലോടിക്കൊണ്ടമാത്യനെ
മന്ദാവിരാധഗുരുപ്പൂൻപറഞ്ഞീടിനാൻ 382
“അലമലമിതരതരദുഃഖംമഹാമതേ
ഖേദ്ദുഭവാനിപത്തല്ലൊയൊക്കവെ 383
കനിവിനോടുപണ്ടുള്ളപോലെഭവതിയെ
കാലാന്തരംകൊണ്ടനുഭവിപ്പിച്ചീടും” 384
നീതിമാനാകിയരാക്ഷസൻപിന്നെയു-
മാളുതനായവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 385

"കഷ്ടമെത്രയുമേവം പറഞ്ഞുകാണുന്നേരം
നഷ്ടമായ്ത്തീർന്നിതു നന്ദകുലം സഖേ! 386
വൃഷ്ണികുലം മുനിശാപത്താലെപ്പോലെ
വിഷ്ണുഗുപ്തൻതന്റെ ദുർന്നയംകൊണ്ടഹോ 387
നന്ദകുലത്തിന്നു വന്നിതു നാശവും
മന്ദനായുള്ള ഞാൻ ശേഷിക്കയും ചെയ്തു 388
ഇന്നു ഞാൻ ചാകാതിരിപ്പാനൊരു കാരണം
മന്നിൽ സ്നേഹമില്ലായ്മയുമല്ലകേൾ 389
മാനുഷഭ്രുതിയിലാശകൊണ്ടുമല്ല
പ്രാണവിനാശഭയംകൊണ്ടുമല്ലെടോ 390
ഇത്തരമേറെ നിരൂപിച്ചുള്ളതെടോ സഖേ
നിത്യപരദാസ്യമാറുതന്നെ വയം 391
സ്വർഗ്ഗമതിലുമെന്റെ പതികൾ
വർഗ്ഗശേഷമമർത്തുകയെന്നതോർത്തു 392
സന്തോഷമുണ്ടാകുമെന്നതോർത്തു ഞാൻ
സന്തതമായുള്ളുചെയ്യുന്നതുമെടോ 393
ഒന്നുകൊണ്ടും പോയ്ക്കളഞ്ഞില്ലതി-
നാണമറ്റിരിപ്പാലെക്കയുംനിസ്സുഖം 394
മിത്രമുഖങ്ങളിലെ ചിത്രമുള്ള സചി-
ത്തിന്ത്രാവപ്രയോഗങ്ങൾക്കിലെപയം 395
സ്വാമിവിനാശം നിനച്ചുനിനച്ചാശ
കാമവുമില്ലെനിക്കൊന്നിലുമെടോ 396
രാത്രിയിൽ ചെന്നുകിടന്നാലുറക്കവു-
മോർത്തോർത്തിരിപ്പതാലില്ലെനിക്കൊട്ടുമേ 397
മാററമില്ലാതെ താഴുമ്പോൾ കഴിക്കയാൽ
ചോററിന്നുമില്ലരുചിയെത്രയും സഖേ! 398
എന്നുടെ സ്വാമിയാം നന്ദമഹീപതി
എന്നെയീവണ്ണമാക്കിച്ചമച്ചീടിനാൻ 399
രാക്ഷസനെന്നുള്ളതൊട്ടുമേയുള്ളൂ
കാൽക്ഷണമെന്നെപ്പിരിഞ്ഞാൽ പൊറുക്കുമോ 400

ഞാനൊരുകാൎയ്യംനിരൂപിച്ചുറച്ചിച്ചാൽ
മാനസെശ്രുപനകാൎയ്യമതുതന്നെ 401
ബന്ധുവൎഗ്ഗമെല്ലാമതമന്ദനമാസഖെന്റെ
മന്ദിരത്തിങ്കൽകുടുംബത്തെയുംവെല്ലു 402
ധൈൎയ്യമുംകൊണ്ടുപുറപ്പെട്ടുപോന്നഞാൻ
കാൎയ്യമല്ലാതൊന്നുചെയ്യുന്നതില്ലെടൊ 403
ബന്ധുജനമനോധൈൎയ്യമുണ്ടാവതി-
നെന്തൊന്നുവേണ്ടതെന്നാലതുംചെയ്യുഞാൻ 404
തീക്ഷ്ണനായുള്ളൊരുശത്രുനെക്കൊല്ലുവാൻ
തീക്ഷ്ണരസവാദികളെയുംകല്പിച്ചു 405
അതിനവർകളെവിളിച്ചിട്ടുവാനായിഞാൻ
അടശകടഭൊസനെകല്പിക്കയുംചെയ്തു 406
അന്നലിനമരാതിവൃത്താന്തമറിവതി-
നതിനിപുണനാംക്ഷപണാദികൾതന്നെയും 407
കുസുമപുരിതന്നിലയച്ചിട്ടുമുണ്ടെടൊ
കിമിഹഫലമെന്നതൊന്നുമുണ്ടെടൊ 408
എന്നുടെസഖാവിയാംക്ഷപണകസിദ്ധിതാൻ
തന്നുടെമക്കളാംമൈത്ര്യാദിമുഖ്യരെ 409
ശത്രുപക്ഷാന്തരങ്ങളെപ്പാലെപ്പേറിനാൻ
നിൎദ്ദയന്നിന്നവരിൽവൈരപ്പോരുമെല്ലാൻ 410
കാരണമസ്സന്ദ്രുപനനാശവും
മാറുമെതാപമിനിക്കതുചിന്തിച്ചാൽ 411
എന്നതുകൊണ്ടുഞാൻകാലാന്തരംകൊണ്ടു
മാനസ്സേഴ്ന്നചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെ 412
കൊന്നുപരിതാപംതീൎത്തുകൊൾവൻദൈവ-
മിന്നൊരുവൈമ്മമായ്നിന്നീലവണെങ്കിൽ 413
ഇനിവിനൊടുകുസുമപുരവൃത്താന്തമൊക്കവെ
കഥയകഥയഭദ്രകൎണ്ണങ്ങൾക്കെടൊസഖെ" 414
ഇതിഹരാക്ഷസ്സവിരാധഗുപ്തനാന-
മുത്തമാമാത്യനോടേറ്റുചൊല്ലീടിനാൻ 415

“ഏതൊരുത്തിക്കപിടിച്ചുപറയേണ്ട
തെല്ലുമറിഞ്ഞീലഞാനെന്നറിഞ്ഞാലും” 416
എന്നതുകേട്ടുകലമന്ത്രിവീരനും
ചൊന്നാൻവിരാധഗുപ്താഖ്യനോടിങ്ങിനെ 417
“ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെപുരപ്രവേശാദിയും
മന്ദനാംമൌര്യനെക്കൊണ്ടുകഴിവായൊ” 418
തീക്ഷ്ണരസദാദികളാമവർകളും
രൂക്ഷതയോടെന്തുചെയ്യുന്നതെന്നതും 419
രാജവർമ്മാദ്യരാംബന്ധനംവൈദ്യനും
ഘോരമായെന്തൊന്നുചെയ്യുന്നതെന്നതും 420
ശത്രുജനത്തിൻപ്രവൃത്തിയെന്തെന്നതും
ഇത്തരമോരോന്നുപറകനീവൈകാതെ” 421
എന്നതുകേട്ടുവിരാധഗുപ്തൻതദാ
മന്ദസ്മിതംചെയ്തവനോടുചൊല്ലിനാൻ 422
“ഒന്നൊവിളിച്ചീലപിന്നെയവർകൾക്ക
വന്നിതുനാശവുമെന്തുപറയേണ്ടു 423
രാജവർമ്മാവിന്റെമന്ത്രപ്രയോഗങ്ങൾ
മൌര്യന്നൊല്ലാംബന്ധനായിഫലിച്ചിതു 424
രാജവർമ്മാവപരമൌര്യനെന്നോർത്തുള്ളിൽ
ചെമരോധകനെയുംകൊന്നാനന്നേരം 425
പൌരജനങ്ങളുംക്രുദ്ധരായ്മന്ന-
രാജവർമ്മാവിനെയുംതച്ചുകൊന്നിതെ” 426
അക്കിറിയാമഹൊചാണക്യനീതിക-
ളൊക്കവെയുമവൻതന്റെപ്രയോഗങ്ങൾ 427
ദോഷനായുള്ളഭിഷക്കിനെക്കൊണ്ടവൻ
ദോഷമുറ്റമരുന്നതിനെക്കുടിപ്പിച്ചു 428
കൊല്ലിച്ചിതുചണകാത്മജൻപിന്നെയും
നല്ലധനവാൻപ്രമോദകൻതന്നെയും 429
ക്ഷോദമുൾക്കൊണ്ടധനാനുകൊല്ലിച്ചു
ബീഭത്സനാദികൾതന്നെയുംകൊന്നിതെ” 430

ബന്ധുവൃത്താന്തങ്ങളിങ്ങിനെ കേട്ടന-
ന്തരം ദുഃഖേന ചൊല്ലിനാൻ രാക്ഷസൻ 431
“അയ്യോ നിരൂപിച്ചു കാണ്കനീ മൎത്ത്യന്റെ
ദൈവാനുകൂല്യങ്ങളെന്തു ചൊല്ലാവതും 432
പൂൎവ്വമവനെ വധിപ്പാൻ നിയോഗിച്ച
സൎവ്വമനോഹരിയാം വിഷകന്യകാ 433
ഉൎവ്വീപതിയായ മൎത്ത്യനതട്ടാതെ
പൎവ്വതരാജനകപ്പെട്ടിതു ബലാൽ 434
അൎദ്ധരാജ്യത്തെ ഹരിപ്പാനിരുന്നവൻ
ഘാതവും മൎത്ത്യനൊരുത്തനമസ്ത്ര 435
കണ്ണൎപ്പുരമൊരുമാതു സംഗതെ
വിണ്ണവർനാഥൻ ശകടത്തൊടൊത്തവൾ കൊണ്ടു 436
മണ്ണുപോൽ തകൎന്നവനെ വിട്ടുപോന്നെ-
ന്നജലവീഴ്ചയുമങ്ങോട്ടൊഴിഞ്ഞതു 437
ദുഷ്ടതിതാപതി തൻ ചെവിയോടു കൊണ്ടു
ജിഷ്ണു പിന്നെ ലാത്തവല്ലവകൊണ്ടുമ 438
നന്നായ്ത്തന്നെ പൊട്ടിച്ചവനെക്കിയോ-
ന്നെടുപ്പൊടൊട്ടാനാമാക്കീടിനാൻ; 439
എന്നപോലെ ഞാൻ ചാണക്യൻ തന്നാൽ
കന്യാവിഷം കൊണ്ടു മൎത്ത്യനെ കൊല്ലുവാൻ 440
കല്പിച്ചതാമുപായം കൃതമായി കൊണ്ടു
കെല്പോടു പൎവ്വതരാജനാക്കീടിനാൻ; 441
കണ്ണന്റെ വൽ കൊണ്ടു മെൻ വിഷനാശിയും
തിണ്ണമൊരു പുരാതനകല്പകങ്ങളു 442
ഞാനെങ്കിലവൻ പൂതങ്ങളിരിക്കും
എന്നാൽ ചാണക്യനതിട്ടിതെത്തില്ല; 443
വിഷ്ണുഗുപ്തനിതെല്ലാം ചൊല്ലുകാലനന്തരം
കൃഷ്ണൻ തിരുവടി കൊണ്ടുവൻ വിഷ്ണും; 444
നന്ദനന്ദനോരോന്നങ്ങളെ വന്നെ
മെന്നാളുതന്നെ പറഞ്ഞുകൂട്ടുവതെ! 445

പിന്നെയെന്തെല്ലാം പ്രയോഗിച്ചതുമവൻ?"
എന്നതു കേട്ടു വിരാധഗുപ്തൻ ചൊന്നാൻ
"പിന്നെ പ്രവൃത്തിച്ചതെങ്കിലോ കേട്ടാലും 446
പൎവ്വതരാജനെക്കൊന്നതുമൂലമായ്
നിസ്സിപ്പിച്ചാൻ ഭദ്രപാലകരെ ക്ഷണാൽ 447
രാജവൎമ്മാദിപരിപാലനംകൊണ്ടു.
ഘോരമാംവണ്ണം ശകടദാസാഖ്യനെ 448
കൊന്നു ശൂലത്തിന്മേലിട്ടോരനന്തരം
ചന്ദനദാസനോടാശു ചാണക്യനും 449
ചൊന്നപോതവന്റെ കളത്രമെങ്ങെന്നിട്ടു
എന്നവൻ കൊടുത്തീലതുകൊണ്ടഥ 450
ബന്ധിച്ചു പുത്രകളത്രാദികളോടും
അന്ധകാരക്കറയിലിട്ടീടിനാൻ 451
അന്നവനാലു തെൎപ്പുകളെ പിന്നെ
കന്നികവൎച്ചുകൊണ്ടുപോയീടിനാൻ" 452
ഇത്തരം കേട്ടു വിഷാദിച്ചു രാക്ഷസൻ
ചിന്തമുഴന്നവനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 453
"ബന്ധുജനങ്ങൾക്കു ദുഃഖമുണ്ടാക്കുവാൻ .
അന്ധനാം ഞാനൊരു കാരണമായഹോ 454
നന്ദവിനാശേതിയായുള്ളൊരിപ്പോഴും
ചന്ദനദാസാദികളായ ബന്ധുക്കൾ 455
അന്തമില്ലാതോളമുള്ള ദുഃഖങ്ങളും
ഏതൊരു കഷ്ടമഹോ വിധിതന്നാലും 456
മോഹമോരോന്നിനിനച്ചു നിനച്ചു ഞാൻ
ദ്രോഹമറിയാതിരുന്നിതു കാലമാൻ 457
വിശ്വാസമേറുന്ന ചന്ദനദാസനും
നിഗ്രഹനാശം വരിച്ചിതെല്ലാതിവ 458
ഉള്ളവർക്കിരോധമന്നുവിദ്യാനഹോ
ഉളവാക്കുന്നതു ശ്ലേഷകടനോ" 459

ഇങ്ങിനെമന്ത്രിപ്രവരൻപറകയും
തിങ്ങിനശോകംപൊറാഞ്ഞുകരകയും 460
മന്ത്രിപ്രവരനീവണ്ണംവിലാപിച്ചൊ-
രന്ധനെപ്പോലെമരുവുംദശാന്തരെ 461
“ഉണ്ടുവരുന്നു ശകടദാസ”നെന്നു
മണ്ടിവന്നിങ്ങറിയിച്ചാനൊരുദൂതൻ 462
അപ്പോളതുകേട്ടമാത്യപ്രവരനും
ഉൾക്കാമ്പിലുണ്ടായമോദാകുലതയാൽ 463
ചൊന്നാൻവിരാധഗുപ്താഖ്യനോ“ടെന്തഹോ
വന്നതെന്തിപ്പോൾമരിച്ചശകടനും”? 464
എന്നതുകേട്ടവനുംപറഞ്ഞീടിനാൻ
“കൊന്നുകളവാനരുളുകയറിട്ടു 465
കൊണ്ടുപോകുന്നൊരുനേരമവിടുന്നു
കണ്ടുഞാൻപിന്നെയുഴറിവന്നീടിനേൻ 466
ഈശ്വരാനുഗ്രഹംകൊണ്ടുചാകാഞ്ഞതും
ഈശ്വരനുംവിപരീതമല്ലോനമുക്കെടോ” 467
അഥശകടദാസനുംസിദ്ധാർത്ഥകനുമായ്
അതിവിനയമോടമാത്യംവണങ്ങീടിനാൻ 468
അപ്പൊഴുതിലഥശകടദാസനെച്ചെന്നവൻ
അതികുതുകമോടുഗാഢാലിംഗനംചെയ്താൻ 469
കരമതുപിടിച്ചരികത്തിരുത്തിക്കൊണ്ടു
കണ്ണുനീർവാർത്തവൻതന്നോടുചൊല്ലിനാൻ 470
“അയിശകടമരണമിഹവന്നതിനാലുണ്ടൊ-
രാനന്ദമുള്ളിൽപറയാവതല്ലെടോ 471
തവമരണഭയമകലുവതിനുപുനരെന്തഹോ
പ്രിയസുമുഖകാരണംചൊല്ലുചൊല്ലാശുനീ” 472
സചിവവരവചനമിതികേട്ടോരനന്തരം
ശകടനതികൗതുകംപൂണ്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 473
“വിരവിനൊടുകൊലനിലമതിങ്കൽനിന്നഹോ
പ്രിയതരസുഹൃത്തായസിദ്ധാർത്ഥകനിവൻ 474

കുട്ടികളൊത്തുടൻ ഘാതകന്മാരെയും
കൂട്ടിയിങ്ങെന്നെയും കൊണ്ടുപോന്നീടിനാൻ" 475
ശകടഗിരമിങ്ങിനെ കേട്ടോരനന്തരം
സന്തോഷമുള്ളിൽ നിറഞ്ഞു വഴികയാൽ 476
ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ രാക്ഷസാമാത്യനും
സല്ലാപമോദേന സിദ്ധാർത്ഥകനോടും 477
"സിദ്ധാർത്ഥനായിതു ഞാനമെടോ സഖേ!
എന്തൊരു വസ്തു തരേണ്ടതിതിന്നെന്നു 478
ചിന്തിച്ചു കണ്ടാലിതിനൊത്ത സമ്മാനം
ഏതുമില്ലെന്നുവരികിലുമൊന്നിപ്പോൾ 479
തരുവനിതു തവ" പുനരിവണ്ണം പറഞ്ഞവൻ
തന്റെ കഴുത്തിൽ കിടന്നോരു പൊന്മാല 480
പണ്ടു മലയകേതു കൊടുത്തതൊന്നതും
ഉണ്ടായമോദാൽ കഴുത്തീന്നഴിച്ചവൻ 481
സിദ്ധാർത്ഥകന്നു കൊടുത്താനതുനേരം
ബദ്ധമോദത്തൊടു വാങ്ങീടിനാനവൻ 482
മാലയും വാങ്ങിച്ചു മന്ത്രിപ്രവരന്റെ
കാലിണ കുമ്പിട്ടു വന്നുരചെയ്താൻ 483
"മുന്നമിവിടെക്കു മന്ത്രികുലോത്തമ
വന്നുപരിചയമില്ലിനിക്കേതുമേ 484
എന്നതുകൊണ്ടു ഭവാനു വിശേഷിച്ചു-
മെന്നെക്കുറിച്ചു കാരുണ്യമുണ്ടാകേണം 485
ഇങ്ങിനിക്കുണ്ടൊരു മോഹമിതുകാലം
അങ്ങുന്നിനിക്കു തന്നുള്ളൊരു ഭൂഷണം 486
അംഗുലീയമിതുകൊണ്ടടയാളമി-
ട്ടിങ്ങുള്ള ഭണ്ഡാരമഞ്ചയിൽ വെയ്ക്കണം 487
പിന്നെയൊരിക്കലൊരാവശ്യമാകുമ്പോൾ
തന്നാൽ മതി" യെന്നവനുരചെയ്തപ്പോൾ 488
രാക്ഷസൻ തന്റെ നിയോഗാൽ ശകടനും
തൽക്ഷണം ഭൂഷണം വാങ്ങിച്ചവനോടു 489

ഭണ്ഡാരമഞ്ചയിൽവെപ്പതിനായിട്ടു
കൊണ്ടുപോകുമ്പോളമാത്യനാമാങ്കമാം 490
അംഗുലീയംകണ്ടമാത്യനാരോതിനാൻ
"അങ്ങളുടെ നാമമീമുദ്രമേൽക്കാണുന്നു" 491
രാക്ഷസനപ്പോളവനോടുവാങ്ങിച്ചു
സൂക്ഷിച്ചുനേരത്തുകണ്ടുനിരൂപിച്ചാൻ 492
'പണ്ടുഞാനിങ്ങുപുറപ്പെട്ടുപോരുമ്പോൾ
വണ്ടാർതഴക്കുഴലാളായകാന്തയും 493
ഉണ്ടായശോകംപൊറാഞ്ഞതുനേരമു-
ത്തണ്ടാർവിനോദാർത്ഥമായവളെന്നുടെ 494
കൈവിരൽമേൽനിന്നഴിച്ചുകൊണ്ടാളവൾ
ഏതു വഴിവന്നതുകിട്ടിയതിങ്ങിനെ' 495
ഇത്ഥംനിരൂപിച്ചുരാക്ഷസനനന്തരം
സിദ്ധാർത്ഥകനോടു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 496
'അയിസുമുഖപറകതവകയ്യിലിതുകാല-
മംഗുലീയമിതുകിട്ടിയതെങ്ങിനെ' 497
കനിവൊടതുകേട്ടവനും പറഞ്ഞീടിനാൻ
"കുസുമപുരവാസിയാം ചന്ദനദാസന്റെ 498
ഗൃഹനികടഭൂമിയിൽവീണുകിടന്നിതു
കിട്ടിയിനിക്കെന്നറികമഹാമതേ!" 499
"ഒക്കെയൊക്കുമതെന്നപ്പോളമാത്യനും
ഇക്കണക്കേയുള്ള വസ്തുപലതരം 500
വാണിഭക്കാരുടെപീടികമുറ്റത്തു
വീണുകിടക്കുമതിനില്ലസംശയം 501
ഓരോജനങ്ങൾക്കുകിട്ടുമതിങ്ങിനെ
ആരുമതുതിരക്കിട്ടുമാറില്ലല്ലൊ" 502
അപ്പൊഴുതുശകടനവനോടുചൊല്ലീടിനാ-
"നംഗുലീയമിതുമന്ത്രിനാമാങ്കിതം 503
മതിയിൽമതിവരുമല്ലൊവ്യമർത്ഥംതരാമെടോ
മാനിച്ചുമന്ത്രിക്കിതുനീകൊടുക്കേണം" 504

ശകടഗിരമിങ്ങിനെ കേട്ടാസിദ്ധാർത്ഥകൻ
"ചികഞ്ഞകലെക്കളഞ്ഞതെന്നു ചൊല്ലിനാൻ 505
ഏതുമൊരാകില്ലതിനില്ല ശകടസഖേ
ചേതസ്സിലേറ്റം പ്രസാദമെത്രയും മമ 506
മുററുമമാത്യാ നിന്നെയുമൊന്നിലു-
മേററം വൈഷമ്യമിതിങ്കലില്ലെന്നതറാം" 507
ഇത്ഥം പറഞ്ഞവനംഗുലീമുദ്രയു-
മുത്തമാമാത്യപ്രവരന്നല്കിനാൻ 508
"ഒന്നുണ്ടിനിക്കു പുതുക്കിപ്പറയേണ-
മെന്നവൻ മന്ത്രിവരനോടു ചൊല്ലിനാൻ" 509
"എങ്കിൽ പറകെന്നു രാക്ഷസൻ ചൊല്ലിനാൻ
ശങ്കാവിഹീനം പറഞ്ഞാനവൻ താനും 510
"ഏറിക ചാണക്യാപത്യവിപ്രിയം ചെയ്കയാൽ
അവനൊടൊരു ഭീതിയുണ്ടാകയാൽ മാനസേ 511
പാടലീപുത്രപുരത്തിങ്കൽ പോവതി-
നാടലുണ്ടേററമുൾക്കൊണ്ടതൊന്നിനി 512
നിത്യമമാത്യനെശ്ശുശ്രൂഷയും ചെയ്തു
ചിത്തമോദത്താലിവിടെ വസിക്കുന്നേൻ" 513
"അങ്ങിനെതന്നെയൊരന്തരമില്ലിതി-
നെങ്ങിനെ നിന്മനമെന്നറിയാഞ്ഞു ഞാൻ 514
മുമ്പേ പറയാഞ്ഞതെന്നറിഞ്ഞീടു നീ
കമ്പം കളഞ്ഞിവിടെത്തന്നെ വാഴ്കെടോ" 515
എന്നു പറഞ്ഞൊരു രാക്ഷസമന്ത്രിക്കും
നന്നായവനിഷ്ടസേവകനായിതേ 516
തുഷ്ടനായുള്ള ശകടനും രാക്ഷസ-
നിഷ്ടനായുള്ളൊരു ലേഖകനായിതേ 517
പിന്നെയും മന്ത്രി വിരാധഗുപ്തൻ തന്നോ-
ടന്യൂനരാഗം പറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 518
"വിരവിലിവർകനിവിനൊടു മമ ഭൃത്യവരികയാൽ
വൃത്താന്തശേഷം പറഞ്ഞതുമില്ലല്ലോ 519
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പ്രജകൾക്കു നമ്മിലും
നന്ദനൃപനിലും സ്നേഹം മറന്നിതോ?" 520

ഖേദമൂലംകൊണ്ടിങ്ങനെവം പറഞ്ഞപ്പോൾ
മോദമൂലംകൊണ്ടു വിരാധഗുപ്തൻ ചൊന്നാൻ 521
"പ്രജകളിഹവിരവിനൊടുപോരുമെല്ലാവരും
പാരംപൈപാവൃതികെട്ടങ്ങവർക്കാകവേ 522
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനപുരുഷന്മാർ
ഛിദ്രിച്ചുവിട്ടങ്ങുപോയതിനാലും 532
പർവതകാത്മജൻ പോന്നൊരനന്തരം
സർവ്വകാര്യത്തിന്നുമന്തരംകാണുന്നു 524
ചാണക്യനാം ചന്ദ്രഗുപ്തനാം തങ്ങളി-
ലൂന്നിച്ചിതുവൈരമെന്നങ്ങുതോന്നുന്നു 525
ചാണക്യവിപ്രന്റെ കല്പനാശക്തികൾ
മാനസേമൌര്യൻ സഹിക്കുന്നതല്ലയും 526
എന്നൊരുശങ്കയുമുണ്ടെന്നുപറയേണ്ടു
നിർണ്ണയംവന്നീലപക്ഷവരമൊട്ടോ!" 527
ചാണകസുതമൌര്യവൈരാങ്കുരാരംഭവും
ശകടദാസഭദ്രഭടാദിപ്രവാസവും 528
ഉൾക്കൂട്ടതിമോദംകലർന്നുരാക്ഷസൻ
പെട്ടെന്നവനെയുംമാനിച്ചയച്ചവൻ 529
സ്തനകലശനെന്നൊരു വൈതാളികനോടു
താല്പര്യമുംകൊണ്ടുചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 330
"കുസുമപുരമഴകിനൊടു ചെന്നുപുക്കാശു നീ
കാര്യംചിലതിനിവേണ്ടതുണ്ടെടോ 531
മൌര്യന്റെകല്പനകൌടില്യഭൂസുരൻ
വൈരമൂലംകൊണ്ടു ഭംഗങ്ങൾ വരുത്തുമ്പോൾ 532
മൌര്യനായുള്ളൊരു ശ്രീപതിതന്നുടെ
വീര്യങ്ങൾ വാഴ്ത്തി സ്തുതിക്കണമാശു നീ" 533
കനിവൊടവനെപ്പറഞ്ഞേവമയച്ചുടൻ
കരഭകനെയുംവിളിച്ചിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 534
"കുസുമപുരവൃത്താന്തമൊക്കെയറിഞ്ഞു നീ
കനിവൊടു വരികെ"ന്നയച്ചാനവനെയും 535

ശകടനപ്പൊഴുതു ചിലവിപ്രർകൊണ്ടന്നിട്ട
ശോഭതേടുന്നൊരു മൂന്നാഭരണങ്ങൾ 536
വില്പതിന്നായിത്തുടങ്ങുന്നതുകണ്ടു
ക്ഷിപ്രമമാത്യനെക്കണ്ടു ചൊല്ലീടിനാൻ 537
"ഭാസുരമായിതാമൂന്നാഭരണങ്ങൾ
ഭൂസുരന്മാർ ചിലർ വില്പാൻ തുടങ്ങുന്നു 538
കൊള്ളുന്നുവോ നാമതെ"ന്നിതിനെക്കേട്ടപ്പോൾ
കൊള്ളുവാനാശമുഴുത്തൊരു രാക്ഷസൻ 539
മുമ്പിലെ ഭൂഷണം സിദ്ധാർത്ഥകൻതനി-
ക്കൻപിൽ കൊടുത്തൊന്നുമില്ലാസ്ഥ കൊണ്ടവൻ 540
തന്നുടെ മെയ്യലങ്കരിച്ചീടുവാൻ
നല്ലതരമാം ധനവും കൊടുത്തവൻ 541
ശോഭിതമായതിഭാസുരമായിടും
ആഭരണത്രയം കൊണ്ടാനതുനേരം 542
സന്തുഷ്ടനായഥ മന്ത്രിപ്രധാനന-
മന്തഃകരണത്തിലിങ്ങിനെ ചിന്തിച്ചാൻ 543
മൌര്യൻ മഹാരാജനായിതാനെന്നൊരു
വീര്യവും ഭാവിച്ചിരിക്കുന്നിതിക്കാലം 544
മന്ത്രിവൈഭവംകൊണ്ടവനിക്കാലം
നന്മയിൽ പൃഥ്വീന്ദ്രനായി വാഴുന്നതും 545
എന്നൊരധികാരമുണ്ടു ചാണക്യനും
എന്നതുകൊണ്ടു വിശേഷിച്ചു പിന്നെയും 546
ആധിപത്യമിന്നു കിട്ടിയെന്നോകനും
സാധിച്ചിതു മൽപ്രതിജ്ഞയെന്നോകനും 547
ഉണ്ടാകകൊണ്ടുമിതവർക്കന്യോന്യ-
മുണ്ടാം വിരോധമതിനില്ല സംശയം 548
ഇത്ഥമോരോന്നേ നിരൂപിച്ചു രാക്ഷസൻ
ചിത്തമോദത്തോടിരുന്നാനതുകാലം 549
ആവതല്ലേതുമിനിക്കിനിച്ചൊല്ലുവാൻ
ആമെങ്കിൽ നാളെയും ചൊൽവനെന്നാ കിളി- 550

തെപ്പുതൽപറഞ്ഞുപലരോടുമിങ്ങിനെ
തൈപതീർത്തിതന്നാരംപരിചോടുകാലം. 551

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസവഞ്ചനാനാമഗാനവിശേഷം

സമാപ്തം.

അഞ്ചാംപാദം

ശാരികമാർമൌലിമാലേ! മനോരമേ!
ചാരുശീലേ! കഥാശേഷവും ചൊല്ലുനീ 1
ആര്യ്യചാണക്യനക്കാലമെന്തൊന്നു
ധീരതകൈക്കൊണ്ടുചെയ്തതുമോമലേ!? 2
മൌര്യ്യനായുള്ള മഹീപതിവീരനും
കാര്യങ്ങളെന്തൊന്നുചെയ്തതെന്നുള്ളതും 3
പാരിലുന്നീതമധ്യവുംകന്നി
മാരെകലുംപരിചോടുചൊല്ലീടെടോ! 4
ശാരികപ്പൈതലിതുകേട്ടനേരത്തു
ചാതുരമോടുരചെയ്തുതുടങ്ങിനാൾ 5
ആര്യ്യചാണക്യന്റെനീതിപ്രയോഗവും
മൌര്യ്യമഹീപതിതന്നുടെവൃത്തവും 6
ശേഷമിനിക്കരചെയ്തിതിന്നേറവും
വൈഷമ്യമുണ്ടതുചൊൽവാനതെത്രയും 7
ആർക്കുമറിഞ്ഞുകൂടാതൊന്നിതെങ്കിലും
കേൾക്കുന്നതിന്നുള്ളിലാഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിൽ 8
ചൊല്ലുവാനേതുമേമടിക്കുന്നതില്ലഞാൻ
ഉല്ലാസമാർന്നിതുകേൾപ്പിനെല്ലാവരും 9
ആര്യ്യനായുള്ള ചാണക്യനന്നൊരു
കാര്യമിതുകാലമിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ 10

“മൌൎയ്യനോടാമയാതവ്യാജമൂറംകൊണ്ടു ഞാൻ
വൈരവും ഭാവിച്ചിരിക്കേണമിക്കാലം 11
രാക്ഷസാമാത്യൻ കലഹമിതു കേട്ടു
ലക്ഷമാളെക്കൊണ്ടുവരും പടനിൎണ്ണയം. 12
പുഷ്പപുരിക്കടുത്തീടുന്നാനേരത്തു
കെല്പുള്ളമാത്യനെക്കൂട്ടിമനക്കൊണ്ടു ഞാൻ 13
നല്ല നയപ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ടേറവും
കള്ളനാക്കീടുമതില്ലൊരു സംശയം” 14
ഇത്ഥം നിരൂപിച്ചുറച്ചു ചാണക്യനും
പൃഥ്വീപതിയുമായുള്ളോരുത്തരങ്ങളിൽ 15
ഓരോരോകാൎയ്യങ്ങൾകൊണ്ടിടഞ്ഞേറവും
വൈരവും ഘോരമാക്കുന്നോരനന്തരം 16
ചന്ദ്രഗുപ്തൻ മഹീപാലകനന്നൊരു
ചന്ദ്രമഹോത്സവം ഘോഷിച്ചു കല്പിച്ചാൻ 17
ചാണക്യനപ്പോളതു കേട്ടു കോപിച്ചു
മാനിച്ചതിനെ മുടക്കവും ചെയ്തിതു 18
ആനന്ദമുള്ളം ഭംഗം വരുത്തിയനേരത്തു
വിജ്ഞാനമേറിയ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ നൃപൻ 19
രോഷം നടിച്ചുടൻ ദൂതനെ വിട്ടവൻ
രോഷരഹിതനായുള്ള ചാണക്യനെ 20
രാജസഭയിൽ വരുത്തി വിരവോടു
പൂജയുമാദരവോടു ചെയ്തേറവും 21
ചാണക്യഭൂസുരശ്രേഷ്ഠന്റെ കാലിണ
താണുതൊഴുതു നമസ്കരിച്ചീടിനാൻ 22
തൻപദം കമ്പിട്ടു മൌൎയ്യനാം മന്നനെ
സംഭ്രമത്തോടെഴുന്നേല്പിച്ചു സാദരം 23
“ശ്രീമൻ! സുകുമാര! മൌൎയ്യമഹീപതേ!
വീരനായുള്ള ഭവാനു വിജയങ്ങൾ 24
പിന്നെയും പിന്നെയും വന്നു വന്നേറവും
ധന്യനായീടുക” എന്നാശിസ്സും ചൊല്ലിനാൻ 52

ആശീൎവ്വചനങ്ങളിങ്ങിനെ കേട്ടുട-
ദേശികൻതന്നോടുമെത്രവിനയം ചൊല്ലിനാൻ 26
“നിന്തിരുവുള്ളമെല്ലാന്തുപിക്കിൽ തോ-
ന്നന്തമില്ലാതുള്ളപക്ഷാന്തരാണത്രാ 27
ശത്രുപ്രയോഗങ്ങൾനീങ്ങുംപ്രയോഗവും
ചിത്രമതിൽപരമെന്തൊരാവേണ്ടതും” 28
ഇത്ഥമുരചെയ്തമന്നവൻതന്നോടു
ചിത്തംതെളിഞ്ഞുകൗടില്യനും ചൊല്ലിനാൻ 29
“എന്തുമുപദേശമെന്നോടു ചെയ്യുവാൻ
ചിന്തിക്കമെന്നന്തരം ചെയ്യവൈകാതെ” 30
പാരിടത്തിന്നധിനാഥനാംമന്നനും
പാരാതെ കൗടില്യനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 31
“ധൎമ്മസംരക്ഷണമാണെത്രയും കേവലം
കാമമാനന്ദപേക്ഷയുമൊകതമെന്നാവിലോ” 32
ഇത്തരം ചൊന്നോരു മന്നവൻതന്നോടു
പൃത്ഥ്വീസുരന്താൻ ചിരിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ 33
“പോരുമിപ്രത്യയംകൊണ്ടുള്ളതൊക്കവേ
കാൎയ്യമെന്തെന്നിഹ ചൊല്ലുക വൈകാതെ 34
കാൎയ്യങ്ങളൊന്നുമില്ലാതെമഹീപതി
കാൎയ്യപുരുഷനെയുണ്ടാവതെന്നു? 35
എന്നതുകൊണ്ടെന്തഭിപ്രായമെന്നതി
മന്നവന്മാർകുലരത്നമേ ചൊല്ലെടോ 36
കൗടില്യനിങ്ങിനെ ചൊന്നോരനന്തരം
പാടവമേറുന്ന ചന്ദ്രഗുപ്തൻനൃപൻ 37
കിഞ്ചനവൈരംനടിച്ചു സഭയിൽ
ചഞ്ചലംകൈവിട്ടു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 38
“ചന്ദ്രോത്സവംമുടക്കീടുവാനെന്തഹോ
നിന്ദയോടേറ്റം കാൎയ്യംനിമിത്തമോ?” 39
മന്ദഹാസപൂൎവ്വം വിഷ്ണുഗുപ്തൻനൃപ-
ചന്ദ്രനോടിങ്ങിനെ ചൊന്നാനതുനേരം 40

“ഇത്ഥംപ്രത്യക്ഷംപറവതിനോമൽവാൻ
സത്വരമെകനാവതത്തുവാൻകാരണം?” 41
“ആര്യനോടുണ്ടോപ്രത്യക്ഷംപറഞ്ഞുഞാൻ
കാര്യംപറഞ്ഞതേയുള്ളൂമഹാമതേ!” 42
“കാര്യമറിയാതെകല്പിക്കയില്ലഞാൻ
കാര്യംബോധനറിവേറെയില്ലേതുമേ 43
പാർത്താൽഭവാൻമമശിഷ്യനത്രേദൃഢ-
മോർത്തുപറയേണമെന്നോടിവയെല്ലാം” 44
“സത്യമത്രേശിഷ്യനല്ലെന്നിനിക്കില്ല
ഭൃത്യനല്ലീയെന്നസംശയമുണ്ടകമേൽ 45
കാര്യമറിയാത്തവരൊന്നുചോദിച്ചാൽ
കാര്യമറിഞ്ഞവർചൊല്ലിക്കൊടുക്കണം” 46
ചാണക്യനതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
ക്ഷോണിക്ഷനാഥനാംമൌര്യനോടിങ്ങിനെ 47
“മൂന്നുപ്രകാരമായുള്ള നൃപതികൾ
മൂന്നുംപറയാമെല്ലാമറിഞ്ഞുകേട്ടീടുനീ 48
സ്വായത്തസിദ്ധികളായും ചിലർസചി-
വായത്തസിദ്ധികളായും ചിലരഹോ 49
രണ്ടുംസമങ്ങളായും ചിലരിങ്ങിനെ
കണ്ടുപോരുന്നുനൃപന്മാരെയൂഴിയിൽ 50
മൂന്നുപ്രകാരംപറഞ്ഞതിലിന്നുനീ
നിർണ്ണയിക്കിൽസചിവായത്തസിദ്ധിയാം 51
എന്തിന്നാപിന്നെനീയോരോന്നുകൂടവ-
നാന്തരാപൃച്ഛകയക്കുന്നിതുമെടോ? 52
മൗര്യനൃപതിയായ്‌വാഴ്കനീയൂഴിയിൽ
മറെറാന്നുമന്വേഷണംചെയ്യവേണ്ടെടോ” 53
ഇത്തരംകൌടില്യവാക്കുകൾകേട്ടതി-
നുത്തരമൊന്നുരിയാടാതെമൌര്യനും 54
രോഷംമുഴുത്തുമുഖവുംതിരിച്ചഥ
വേഷവുമൊന്നുപകർന്നോരനന്തരം 55

മന്ത്രിപ്രവരനയച്ചുവൈതാളിക-
നന്തരംകൊള്ളാമിതെന്നുകണ്ടന്നേരം 56
വന്ദിപ്രവരൻ'സ്തനകലശൻ'ചെന്നു
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്റെമുമ്പിൽനിന്നാദരാൽ 57
വീർത്തുങ്ങൾവാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചുതുടങ്ങിനാൻ
"മൌൎയ്യമഹീപതിവീര!ജയ!ജയ!! 58
ധാതാവുതന്നുടെവൈഭവമോർക്കുമ്പോൾ
ചേതോഹരമെന്നതേപറഞ്ഞീടാവൂ; 59
ഭൂലോകജനങ്ങൾനൃപന്മാരെവന്നുക-
ണ്ടാദരാതരംസേവചെയ്യുകയേറി 60
ക്ഷോണീശനായിട്ടാരെന്നാകിലുംഭാവിച്ചു
വീണുപോകുന്നതറികയുമില്ലഹോ!; 61
മത്തഗജത്തിൻകഴുത്തിൽകരേറി
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിരിക്കുന്നസേവകൻ 62
കണ്ണുകൊള്ളുകയൊഴിച്ചുഗജോപരി
ചിത്തമിളകാതെതന്നെവസിക്കയും 63
ചിത്തത്തിലിത്ഥംവരുമെന്നൊരുമത-
മിത്തിരിപോലുംവിചാരവുമില്ലല്ലൊ; 64
വാരിധികളുടിലടങ്ങിയഭൂമിക്കു
മൌൎയ്യനൊരുത്തനധിപതിയെന്നഹോ 65
സത്യലോകത്തോളമുണ്ടൊരുകേളിയും
ചിത്രമത്രേപുനരിത്തൊഴിലെത്രയും; 66
രാജാവുകല്പിച്ചൊരാജ്ഞതെറ്റുന്നാ-
താചരിയാതവരില്ലമഹീതലേ; 67
സർവാഭരണമലംകരിച്ചാൽനൃപ-
രുർവീപതിയാകയില്ലെന്നുനിർണ്ണയം 68
അബ്രാഹ്മണരെല്ലാരന്തരംകൂടാതെനിത്യവും
പ്രാജ്ഞനായുള്ളരാജാവുരാജാവല്ലൊ; 69
ഇത്തരംദോഷങ്ങൾകൂടാതെഭൂപനാ-
യുത്തമഭൂപതേ!നിത്യംജയജയ!" 70

ഇത്തരമാശീർവ്വാദങ്ങൾകേട്ടപ്പോ-
ളുത്തമൻകൗടില്യനിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ 71
മന്ത്രിപ്രവരനയച്ചവനോയിവ-
നന്തരംകൊള്ളുമിതെന്നുകണ്ടിക്കാലം 72
കോപപ്രദർശനംചെയ്തതിനായിവൻ
ഭൂപതിതന്നെസ്തുതിപ്പാനവകാശം 73
രാക്ഷസന്റെപ്രയോഗങ്ങളു,റിയുന്നോൻ
സൂക്ഷ്മമെന്നാകിലുംപറവുകയില്ലഹോ 74
ചിത്തത്തിലിത്ഥംനിരൂപിച്ചുചാണക്യ-
നിത്തിരിനേരമിരിക്കുംദശാന്തരെ 75
ഉത്തമചിത്തനാംചന്ദ്രഗുപ്തൻനിജ-
ഭൃത്യനെത്തത്രവിളിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 76
“പട്ടുംപുടവയുമാഭരണങ്ങളു-
മൊട്ടുമേവൈകാതെ പതാളികണ്ണനീ 77
കൊണ്ടുവന്നാശുകൊടുത്തയച്ചീടുക
കണ്ടിട്ടുമില്ലിവനെപ്പോലെയാരെയും” 78
അപ്പോൾനൃപനോടുചാണക്യവിപ്രനും
കെല്പോടുകോപംനടിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 79
‘‘ഭണ്ഡാരമായുള്ളതെപ്പ്രതമിന്നനി
കണ്ടവർക്കൊക്കെകൊടുക്കെന്നുകല്പിച്ചാൽ 80
വല്ലാതെവന്നുപോമെന്നറിഞ്ഞീടുക-
യെല്ലാംനിനക്കൊത്തവണ്ണംവരാദൃഢം 81
സ്ഥാനത്തുവേണംവ്യയങ്ങൾചെയ്തീടുവാൻ
സ്ഥാനവ്യതിക്രമംസാദ്ധ്യമല്ലെടോ” 82
മൌര്യനതുകേട്ടുകോപംകലർന്നുള്ളിൽ
ആര്യനോടിങ്ങിനെപാർത്തുചൊല്ലീടിനാൻ 83
“ഞങ്ങളെയ്ക്കുംഭംഗംവരുത്തുവാനെന്നുയും
പ്രാജ്ഞനെന്നുള്ളചാനില്ലാതസംശയം 84
ഒന്നുമിനിക്കൊത്തവണ്ണമല്ലായ്കയാൽ
ഭണ്ഡാപ്രജകൾക്കുമൊന്നെന്നറിഞ്ഞാലും” 85

ഇത്തരംകേട്ടപ്പോൾ ചന്ദ്രഗുപ്തനു-
മുത്തമം ചൊന്നാൻ ചപലതമിരിക്കവേ 86
"കേവലമാത്തവർണ്ണംനടന്നീടുകി-
ലീവണ്ണമുള്ള ദോഷങ്ങളകപ്പെടും 87
ഇപ്പോന്നതെല്ലാംസഹിക്കുന്നതല്ലെങ്കിൽ
വെച്ചുഞാനിന്നധികാരമറിഞ്ഞാലും 88
നീനിനക്കൊത്തവണ്ണംനടന്നീടുകിൽ
ഞാനരികൾക്കുദുർഗ്രാഹ്യനായ്‌വന്നീടും 89
എങ്കിലിനിക്കെന്നുമുപാതമക്കൊണ്ട
സങ്കടമേതുമൊട്ടുമില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും;" 90
"കൌമുദീനാമമായുള്ള മഹോത്സവം
ഭൂമിദേവശ്രേഷ്ഠനായചാണിക്യപ്രാൾ 91
എന്തുമൂലംമുടക്കീടുവാനെന്നുള്ള-
തന്തരമില്ലപറഞ്ഞതുമതിയാവൂ" 92
വിഷ്ണുഗുപ്തൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടന്നേരം
ഉഷ്ണിച്ചു ചൊന്നാൻ വിനയവും കൂടാതെ; 93
"കൌമുദീനാമമാമുത്സവം തുടങ്ങീടുവാൻ
കാമിച്ചതെന്തെന്നിനിക്കറിയേണം" 94
"ആനക്കളിംഗം വരുത്തുകയെന്നോർത്തു ഞാ-
നാജ്ഞാനിയായിട്ടുകല്പിച്ചതിപ്പോൾ" 95
"ഞാനുമതുതന്നെവാഞ്ഛിച്ചിരുന്നെടോ
മാനമേറിടുന്ന ചാണക്യപ്രഭോ! 96
ഊഴിയിലുള്ള നൃപന്മാരെന്നിന്നുടെ
കീഴാക്കിവെച്ചതുമാരെന്നു തോന്നാതു? 97
ആരുമറിയാത്തതല്ലെടോനിന്നുടെ
ധീരതയും പ്രഭാവവും പ്രൌഢിയും" 98
"അത്രവൈദഗ്ധ്യം ഭവാനുണ്ടെങ്കിലോ
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനജനത്തെയും 99
രാക്ഷസാമാത്യനെയും കളഞ്ഞീടുവാൻ
ശിക്ഷമായെന്തുപായമവർക്കഹോ!" 100

“എങ്കിലൊകേട്ടുകൊൾകെന്നു ചാണക്യനും
ശങ്കകൂടാതെപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 101
വാരണാദ്ധ്യക്ഷനാംഭദ്രഭടനശ്വ-
കാരകനായപുരുഷദത്താഖ്യനാം 102
മദ്യപാനംചെയ്തുമത്തരായേററവും
ഹൃദ്യമാരായുള്ള നാരീജനങ്ങളെ 103
കണ്ടടുത്തെത്തിപ്പിടിപെട്ടുപുൽകയും
കണ്ടജനങ്ങളെക്കൊന്നുമുടിക്കയും 104
തങ്ങൾക്കുവേണ്ടുംപ്രവൃത്തിയുംകൈവിട്ടു
തിങ്ങിനിറഞ്ഞോരുമാനമദങ്ങളും 105
ഈവണ്ണമുള്ളധികാരങ്ങൾകണ്ടുഞാൻ
ജീവിതംനീക്കിപ്രവൃത്തിവിരോധിച്ചു; 106
കോപിച്ചുപോയാരവരുമതുകൊണ്ടു
സേവിച്ചിതുചെന്നുപർവ്വതരാജനെ. 107
രാജഭണ്ഡാരങ്ങൾവെച്ചുരക്ഷിക്കുന്ന
രാജസേനൻതവസേവകനാമവൻ 108
ഭണ്ഡാരമോഷണംചെയ്തുതന്നെയവ-
നുണ്ടായിതുധനമെന്നറിഞ്ഞീടുനീ, 109
എല്ലാവരുമറിഞ്ഞീടുന്നനേരത്തു
കള്ളനാംതാനെന്നുശങ്കമുഴുത്തവൻ 110
ഉൾക്കനംവിട്ടുപുറപ്പെട്ടുപോയുട-
നുകനാംമ്ലേച്ഛനെച്ചെന്നുസേവിച്ചുതേ; 111
പിന്നെബലഗുപ്തനധികാരത്തിന്നാക്കി
മന്നവനീകൊടുത്തീടുന്നജീവിതം 112
ലോഭംമുഴുക്കയാൽപോരാഞ്ഞെന്നിട്ടു
ലാഭമിതിലേററമുണ്ടെന്നുകണ്ടവർ 113
തിണ്ണംമലയകേതുക്ഷിതിനാഥനെ
ചെന്നുസേവിച്ചാരവർകളുംഭൂപതേ!; 114
പിന്നെയുംകേൾഭാഗുരായണനാമവൻ
മുന്നമെപർവ്വതസേവകനാകയാൽ 115

തൽപ്പുത്രനോടൊന്നചൊന്നപറഞ്ഞുപോൽ
'ത്വൽപിതാവെക്കൊലചെയ്തതുചാണക്യൻ' 116
ഇത്തരംപറഞ്ഞുമലയകേതുതന്നെ
സത്വരംതന്നിടത്തിന്നയച്ചീടിനാൻ; 117
ചന്ദനദാസൻതുടങ്ങിയുള്ളോർകളെ
നിന്ദനൊന്നാക്കറിച്ചുണ്ടായ,തുമൂലം 118
ബന്ധമകപ്പെടുമെന്നുഭയപ്പെട്ടു
കണ്ടനായ്ച്ചെന്നവൻരാക്ഷസനെസ്സേവിച്ചാൻ; 119
'എന്റെജീവനെരക്ഷിച്ചതുമിവൻ'
എന്നനിരൂപിച്ചുപർവ്വതപുത്രനും 120
അക്ഷ്ണനെസ്നേഹമുള്ളോരനന്തകാണകയാൽ
മ്ലേച്ഛാധിപന്മാരുമായവനൊത്തൊ 121
മന്ത്രിപ്രവരനാക്കിക്കൊണ്ടനന്തരം
സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നിതിക്കാലം; 129
മാനമേറീടുന്നലോഹിതാക്ഷൻതാനും
ജ്ഞാനമില്ലാത്തവിജയവർമ്മാവുമായ് 123
പുത്രദായത്തെവെറുപ്പിച്ചതുമൂലം
ഉത്തമന്മാരായബാലകന്മാരവർ 124
വീട്ടിൽപൊറുതിയില്ലാതെപുറപ്പെട്ടു
കഷ്ടംപരവശപ്പെട്ടുകരഞ്ഞവർ 125
സങ്കടമെന്നോടറിയിച്ചതുമൂലം
നിൻകഴൽക്കുപ്പിച്ചുബാലകന്മാരെഞാൻ 126
അർത്ഥമെത്താനവർക്കൊട്ടുതാഥ
ചിത്തംതെളിയിച്ചുവെച്ചോരനന്തരം 127
ഒട്ടുമതിനെസ്സഹിയാഞ്ഞവരുടെ
ധൃഷ്ടരായുള്ളപിതാക്കളിരുവരും 128
കണ്ടുപോൽചെന്നുടൻപർവ്വതരാജനെ
പണ്ടിതുചെയ്യുമാറില്ലെന്നറിഞ്ഞാലും; 122
ഇത്ഥമവർക്കപരാധങ്ങളാകുന്നു
ധാത്രിപതേധരിച്ചീടുകമാനസേ" 130

ഇത്തരമുള്ള ചാണക്യതന്ത്രജാലത്തിങ്ക-
ട്ടത്തരംകെ ചാണക്യനവമന്നനോടുമെത്രനാം 131
“ഓരോജനങ്ങൾക്കപരാധമിങ്ങിനെ
ഓരോതരത്തിലുണ്ടാസ്സതംനിർണ്ണയം; 132
വിത്തുപൂജക്കിതുണ്ടെന്നിരിക്കിലും
കാര്യമൊരാതർക്കുമാമരമഹീശ്വര! 133
ചെപ്പുകൊണ്ടാനകളെത്തന്നെയിങ്ങിനെ
പിച്ചയല്ലൊപ്പാനതന്നധരിച്ചാലും” 134
എന്നതുകേട്ടുകൌടില്യനും ചൊല്ലിനാൻ
“ഇന്നതുതാനിതിന്നൊക്കെയോമന്നവ” 135
മന്ദഹാസംപൂണ്ടതുനേരമിങ്ങിനെ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻക്ഷിതിനായകൻ ചൊല്ലിനാൻ; 136
“കൌശലമില്ലാത്തൊരാനയങ്ങൾക്കഹോ?
വശപിടിച്ചതൊഴിച്ചുകൂടാത്തതൊ?” 137
“നീതിക്കുകൌശലംചേരാത്തുകൊണ്ടല്ല
ചാതുര്യമോടതു ചൊല്ലിത്തരുവൻ ഞാൻ 138
നാട്ടിൽപ്രജകൾക്കുരാജാവിനെക്കുറി-
ച്ചൊട്ടുമേരാഗമില്ലാതെവരുംവിധൌ 139
രണ്ടുപ്രകാരം പ്രതിവിധാനമുണ്ടു
രണ്ടുംപറയാമനുഗ്രഹംനിഗ്രഹം 140
ഉദ്ദേശനംപുരുഷതരാഖ്യനാം
ക്ഷുദ്രമതികളായീടുകകൊണ്ടെടോ 141
സപ്തവ്യസനങ്ങൾകൊണ്ടുപ്രമത്തരായ്
ക്ഷിപ്താധികാരികളായുള്ളവർകളെ 142
കണ്ടാമതുമതിന്നാക്കീടുകിൽ പുന-
രുണ്ടാമതിനാലനേകമനർത്ഥങ്ങൾ 143
ഹസ്തികുലത്തെയുമശ്വഗണത്തെയും
പൃത്ഥ്വീപതേമുടിച്ചീടുമറികനീ; 144
ഏവമനുഗ്രഹമാകുന്നിതുമെടൊ
കേവലംദോഷമല്ലാതെയില്ലതുകേ, 145

എങ്കിലോ കേൾക്ക മഹീപതേ! പിന്നെയും
'ഡിങ്കരാതാഖ്യൻ' ബലഗുപ്തനെന്നിവർ 146
എത്രയും ലുബ്ധപ്രകൃതികളാകയാൽ
ധാത്രിയെത്തന്നെ കൊടുത്തുവെന്നാകിലും 147
പ്രീതിവരാതവർക്കെങ്ങനെ ഭൂപതേ!
ചേതസി പാർത്താലനുഗ്രഹം നൽകേണ്ടു? 148
രാജസേനൻ ഭാഗുരായണനും പിന്നെ
രാജധനപ്രാണനാശഭയത്തിനാൽ 149
ഏറ്റം പരവശപ്പെട്ടവർക്കിങ്ങിനെ
മുറ്റുമനുഗ്രഹം നൽകുന്നു സാമ്പ്രതം? 150
ലോഹിതാക്ഷാഖ്യൻ വിജയവർമ്മാഖ്യനും
സാഹസകാരികളാകകൊണ്ടല്ലയോ 151
പുത്രരോടേറ്റം മറുത്തവർക്കിങ്ങിനെ?
ധാത്രീശ നൽകുന്നതിപ്പോളനുഗ്രഹം; 152
രണ്ടുപക്ഷം ഞാൻ പറഞ്ഞതിൽ മുന്നതി-
ലുണ്ടോ നിരൂപിച്ചു കണ്ടാലവകാശം? 154
പിന്നെപ്പറഞ്ഞ പക്ഷത്തിന്നു വൈഷമ്യ-
മെന്നതത്രേതാനുമുണ്ടെന്നറിഞ്ഞാലും 154
നന്ദരാജ്യം നിനക്കിന്നു ലഭിക്കയാൽ
നന്നായിണങ്ങീല നാട്ടിലുള്ളോരെല്ലാം 155
എന്നവരന്നേരം "പ്രധാനജനങ്ങൾക്ക
ദണ്ഡമകപ്പെട്ടുപോ"ലെന്നു കേൾക്കുന്നോരം 156
വിശ്വാസമില്ലാതെയാം പ്രജകൾക്കിഹ
വിശ്വൈകവീര! മഹീപതേ! നിർണ്ണയം; 157
എന്നതുകൊണ്ടിഹ നിഗ്രഹാനുഗ്രഹം
മന്നവ! രണ്ടിനും ദോഷമുണ്ടോർക്കനീ 158
പർവ്വതപുത്രൻ മലയകേതു പ്രഭ
ഗർവ്വിതനായ് നമുക്കുള്ള ജനത്തെയും 159
രാക്ഷസാമാത്യനെയുമവനുടെ
പക്ഷത്തിലാക്കിവെച്ചാദരപൂർവ്വകം 160

ദ്രുഹ്യൻപൌരവാദയൊടൊത്തിട്ടു
വാഴ്ചവിശേഷമകത്തുവൎദ്ധിക്കയാൽ 161
യുദ്ധത്തിനായൊരുമ്പെട്ടവൻനമ്മോടു
ബദ്ധരോഷത്തോടിരിക്കുംദശാന്തരെ 162
ഉത്സവത്തിന്നാരംഭമെന്തിന്നുനീ-
യുത്സാഹരംഗങ്ങളിലൊന്നിനുവേണ്ടതും 163
അസ്ത്രശസ്ത്രാഭ്യാസവുംചെയ്തുനിത്യവും
ധാത്രീശവേണ്ടതിൽ,കോട്ട,കിടങ്ങുകൾ, 164
നന്നായുറപ്പിച്ചുശത്രുപ്രതിവിധാ
നിന്നുകൊൾവാൻകരുതീടുകമാനസ; 165
എന്നതുകൊണ്ടുഞാൻചന്ദ്രമഹോത്സവം
ചന്ദ്രഗുപ്തഭവതിന്നഹോ!വിലക്കിനേൻ" 166
പാടവമേറുന്നകൌടില്യനിവൻ
കേട്ടതിലുത്സവംപോരത്തനന്തരം 167
മൌൎയ്യനായുള്ളനരവരശ്രേഷ്ഠനാം
ആൎയ്യനോടിങ്ങിനെപാൎത്തുചൊല്ലീടിനാൻ; 168
"ബന്ധുവാംനമ്മുടെപൎവ്വതപുത്രനെ
എന്തുമൂലംവിട്ടുപോവാൻതോന്നിയത്?" 169
"എങ്കിലോകേൾക്കനീചന്ദ്രഗുപ്തപ്രഭോ!
ശങ്കകൂടാതെപറയാമതുമെടോ! 170
പൎവ്വതപുത്രനിവിടെയിരിക്കുമ്പോൾ
പൂൎവ്വപ്രതിശ്രുതമായുള്ളരാജ്യത്തിൽ 171
പാതിപകുത്തുകൊടുക്കയോവേണ്ടതും
ചെന്നസിപാതത്താൽവധിക്കയൊവേണ്ടതും 172
കൊന്നാലവന്റെതാതനെക്കൊന്നതും
നിൎണ്ണയംനാമെന്നുചൊല്ലുമെല്ലാവരും 173
ആനമതിനാൽകൃതഘ്നരെന്നുള്ളൊരു
നാണയംനീളെനടക്കുന്നുമക്കെടോ 174
നാട്ടിലെപാതിപകുത്തുകൊടുക്കിലും
കേടതിനുണ്ടെന്നറികധരാപതേ! 175

ശാന്തിയാംപവിത്രജലത്തെക്കൊണ്ടതിൽ
ന്യൂനംകൃതഘ്നതമാത്രംഫലമെടോ! 176
ഇപ്പൊഴുന്നതാകെനിരൂപിച്ചുകണ്ടൊൻ
ക്ലിഷ്ടസ്വതന്ത്രങ്ങളവനവകാശം;” 177
“മന്ത്രിപ്രവരനാംരാക്ഷസൻതന്റെ
അന്തഃസാരത്തിൽവാഴുംശോനതെ 178
എന്തൊന്നുകണ്ടിട്ടുപേക്ഷിച്ചുമെന്നു
ചിന്തിച്ചുതോന്നീലെനിക്കെ”ന്നുമൌര്യനും; 179
“ചൊല്ലാമതുംനൃപാത്മജ, നീകേളെടൊ!
വല്ലാത്തകാട്ടനാമമ്മന്ത്രിരാക്ഷസൻ 180
ഉള്ളിൽകിടന്നാലവനിപനെയും
വല്ലപ്രകാരവുംകൊല്ലുമറിഞ്ഞാലും 181
ദൂരെയകററിക്കളഞ്ഞാൽപുറത്തിരു-
ന്നാരാനെയുംചെന്നുസേവിച്ചുകൊണ്ടവൻ 182
കാട്ടനാളുതട്ടിത്തിട്ടുവാനെത്തുമെ
ഒട്ടുമില്ലെന്നതറികമഹീപതേ!” 183
“എന്തിനൊന്നുമുപായംപ്രയോഗിച്ചു
സങ്കടംകൂടാതെരാക്ഷസാമാത്യനെ 184
ദൂരെക്കകററിക്കളഞ്ഞതിലെന്തുനീ
നേരെപറകെ”ന്നുചൊല്ലിനാൻമൌര്യനും 185
“എന്തറിഞ്ഞാലുമുപായമററുപായങ്ങ-
ളെന്തുംകൂടാതെചെയ്യുമമാത്യനെ 186
ഉള്ളിൽതറച്ചിളകാതെകിടക്കുന്ന
ശല്യംപറിച്ചുകളയുന്നതുപോലെ 187
തള്ളിക്കളഞ്ഞതറിഞ്ഞീലയോഭവാ-
നല്ലെന്നതോന്നുവാനെന്തൊരുവിസ്മയം!” 188
“അത്രവൈദഗ്ദ്ധ്യമുണ്ടെങ്കിൽഭവാനെന്തു
വിക്രമംകൊണ്ടുപാടേക്ഷിതിവശമാക്കാതതും?” 189
“വിക്രമിച്ചാലതിനാലെങ്ങളൊരുസംശയ-
മുംക്ഷതതെരുന്നുമന്ത്രികളോത്തമൻ 190

പ്രാണൻകളയുമതല്ലായ്കിൽനിന്നുടെ
ചേണാർന്നവൻപടകൊണ്ടുമുടിച്ചീടും 191
രണ്ടുപ്രകാരവുമെന്നാകിലുമാകാ
കണ്ടുകൊള്ളേണ്ടതൊന്നെന്നറിഞ്ഞീടുനീ 192
ഏറ്റവുമരിശപ്പെട്ടുവെന്നാകിലതിനൊരു
കുറവുണ്ടാകുന്നതല്ലാമന്ത്രിസത്തമൻ 193
കാട്ടിൽകിടക്കുന്നകാട്ടാനയെപ്പോലെ
വീട്ടിൽവരുത്തുവാൻതന്ത്രവുംചെയ്യുന്നീ” 194
അയ്യൻപറഞ്ഞതുകേൾക്കുവാനാളല്ല
കാര്യമറിയുന്നവർകളിൽവെച്ചുമോ 195
രാക്ഷസാമാത്യനോടൊത്തവരാരുമി-
ല്ലിക്ഷിതിതന്നിലതിനില്ലസംശയം” 196
“കൊണ്ടുവരുമെങ്ങനെരാക്ഷസാമാത്യന-
ങ്ങിങ്ങലകയെന്നതിശയമാമതും?” 197
“ഏതുമറിഞ്ഞതില്ലെങ്കിൽപറയുന്നൊൻ
ഭൂതധാത്രീദേവ! ചൊല്ലിത്തരാമിപ്പോൾ 198
നന്ദനൃപതികൾനിത്യമായ്വാഴുന്ന
മന്ദിരമിങ്ങുവരിച്ചോരനന്തരം 199
തന്നിൽനിന്നുള്ളകാലംനിജവാസിതം
നന്നായിവന്നിതെന്നിപ്പോഴനാലിമെ 200
കല്പിതംസാധിപ്പതിന്നറിയാതെനാം
കല്പാന്തവുംവരിച്ചീടുകയോഗ്യമോ? 201
വാണാനന്ദനൃല, മെറപ്രജകൾക്ക
കാണാതെയായ്വന്നതാമിലനുരാഗം” 202
ഭൂസുരനാകിയചാണക്യനാമതി-
ഭാസുരമായതിനുത്തരംചൊല്ലിനാൻ 203
“രാഗംപ്രജകളിലേറിച്ചമകയു-
മേകത്രവാസംവെളിക്കൊഴിക്കയും 204
നന്ദനൃപതിയെ ശ്രീവള്ളവർകൾക്ക
നിന്ദകൂടാതെചരിക്കയുമുപേതെ 205

അന്തഃപുരഭാരമുണ്ടാകയുംനിജ-
ബുദ്ധിവിലാസംവിളങ്ങിച്ചമകയും 206
ശുദ്ധബന്ധുക്കളേറയുണ്ടാകയു-
മേറുന്നശക്തിനൃപനിലുണ്ടാകയും 207
ഇത്തരമുള്ളൊരമാത്യൻപണ്ടു
ചിത്തമുറപ്പിച്ചിവിടെവസിച്ചതും; 208
രാക്ഷസനാമമാത്യനതന്നുള്ളിലുണ്ടെന്നു
സാക്ഷാൽകിടന്നുമുറുകുന്നുസന്തതം 209
നന്ദനൃപന്മാരെയൊക്കെവധിപ്പിച്ചു
ചന്ദ്രഗുപ്തപ്രഭൊനിന്നെഞാനാദരാൽ 210
ഭൂമിക്കുനാഥനായ്വാഴിച്ചതുപോലെ
കാമിച്ചിരിക്കുന്നുപർവ്വതപുത്രനെ 211
വാഴിപ്പതിന്നവനെക്കലമെല്ലാ
ഘോഷതാപമെരുന്നുരാക്ഷസൻകശ്മലൻ 212
നന്ദനെക്കൊന്നതുംനിന്നെവാഴിച്ചതും
ചട്ടാംഗമെല്ലാനീമറന്നതായതും 213
ദുഷ്ടനാംരാക്ഷസൻനോക്കിയിരിക്കവെ
ധൃഷ്ടനായ്ചെയ്തോരവസ്ഥകളൊന്നുമെ 214
ഞാനല്ലയൊചൊല്ലുമതസാരംകൈവിട്ടു
മാനംമുഴുത്തൊരമെയ്ത്തുമഹീപതെ!” 215
“ദൈവമതെന്നവൻനന്ദനൃപന്മാരെ
ഇവ്വണ്ണമാക്കിച്ചമച്ചതറിഞ്ഞാലും 216
ആത്മമനമുള്ളൊരഭിമാനമുണ്ടെങ്കിൽ
മെയ്ത്തനെന്നുള്ളതിന്നിക്കണ്ടതൊന്നുന്നു” 217
“ദൈവംപ്രമാണീകരിക്കുന്നവർകളെ
കേവലംമൂഢരെന്നുള്ളതറികനീ” 218
“മൂഢരല്ലാതവർവമ്പുപറയുമൊ
പ്രൌഢിചയക്കോട്ടമൊവിപ്രകുലപതെ!” 219
ഇത്തരംവാക്കുകൾകേട്ടുചാണക്യനാം
ചിത്തത്തിലേററംവളൎന്നിതുകോപവും 220

ഗാത്രംവിറച്ചുകണ്ണുംചുവത്തിക്കൊണ്ടു
ധാത്രീശനോടുപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ 221
"പോരുമെന്നോടുനീയിത്തരംചൊന്നതു
ചേറപ്പുറത്തുപോകാതെതിരുത്താവെ 222
ഭൃത്യനോടെന്നപോലെനീപലതരം
ഉത്തരംചൊന്നതുപോരുംജളപ്രഭോ 223
സത്യംവൃഷലനല്ലോനീനിരൂപിക്കി-
ലുത്തമനായുള്ളഭൂസുരൻഞാനെടോ 224
മന്നവരാംനവനന്ദവധംകൊണ്ടു
മന്ദമടങ്ങുന്നമന്യുമഹനനെ 225
ഉജ്വലിപ്പിക്കയോചാപലനിനക്കിന്നു
നിശ്ചയംനാശംവരിക്കുംജളപ്രഭോ 226
എന്നിൽവലിയവൻരാക്ഷസനെന്നാണു
നിന്നുള്ളിലുണ്ടെങ്കിലതുമേവൈകാതെ 227
വാളിതാവേഗംകൊടുക്കനീരാക്ഷസ-
നാളല്ലഞാനിത്തരങ്ങളെക്കേൾപ്പതിനും" 228
എന്നുപറഞ്ഞുവാളുമെറിഞ്ഞാശു
തിണ്ണമെഴുന്നേറ്റുചാണക്യഭൂസുരൻ 229
മന്നനോടൊന്നുമെമിണ്ടാതെനോക്കാതെ
തന്നിടംപുക്കിതന്നിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ 230
"രാക്ഷസനിപ്രയോഗങ്ങളെപ്പുതമെ
സൂക്ഷ്മതരമായറിഞ്ഞവനൊക്കവെ 231
ചാണക്യനോടുവിപരീതമാക്കിഞാൻ
ഞാനിപ്പൊഴുള്ളൊരവനിനാഥനെ 232
ഇപ്പോൾജയിക്കുന്നതുണ്ടെന്നുറച്ചവൻ
കെൽപ്പോടുചെയ്യുംപ്രയോഗങ്ങളൊക്കവെ 233
നിഷ്ഫലമാക്കുമെന്നതുമില്ലെടോ
തൽഫലംനീതാനനുഭവിക്കുംദൃഢം" 234
ഇത്തരമോരോന്നുചിന്തിച്ചുതന്നുടെ
പത്തനംതന്നിൽചെന്നിരുന്നാൻവിപ്രനാം 235

കോപിച്ചുപോയതല്ലോ ചെന്നാക്കണ്ടു
താപംകലൎന്നു ചിന്തിച്ചിതു മൈത്രനാം 236
“എന്തിന്നെന്നോടു കോപിച്ചതുമിവ
ൾക്കുമായ് തന്നെ വന്നാൽ താനല്ലെ ശിവ ശിവ! 237
കോപിച്ചതാവാനിരൂപിച്ചുകാണുന്നേരം
ചാപിച്ചതല്ലെന്നതോന്നുന്നു മാനസേ 238
വല്ലാത്ത മൈത്രൻ പറഞ്ഞതു കേട്ടിട്ടു
വല്ലതുംവന്നാൽ പൊറുക്കണമെന്നുള്ളു” 239
എന്നാനിരൂപിച്ചു മന്നവനാരത
ന്നോടിങ്ങിനെ പാൎത്ഥനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 240
“എന്റെ മാനകന്യാധികാരമായുള്ള
[illegible] ചെയ്യുമായി” എന്നിങ്ങിനെ 241
നാട്ടിൽപ്രജകളുമൊന്നായ [illegible]
കൂട്ടമായ് [illegible] ചൊല്ലീടിനാൻ 242
എല്ലാവരുമറിഞ്ഞൊരുത്തരും [illegible]-
മെല്ലാരുമൊന്നായ [illegible] 243
“ഞാനിപ്പോൾ സൎവ്വാധികാരമന്നവൻ
[illegible] മൈത്രനാം” 244
എന്നിങ്ങിനെ രാജാ പറഞ്ഞിതിന്നാ-
[illegible] 245
മൈത്രനും പിന്നെ [illegible]
[illegible] 246
[illegible]
[illegible] 247
[illegible]
[illegible] 248

[illegible]

ആറാം പാദം

ഹരികരികിൽനിന്നരിയശാരികേ
പാകരശേഷമാംകഥകളോതവേ 1
വറുത്തരിയവിൽപൊരിവറുത്തെള്ളും
കുറുക്കപ്പാലതിൽകുഴച്ചുസാദരം 2
വെളുത്തവെല്ലവുംപൊടിച്ചതിലിട്ടു-
ഞെളുക്കിമെല്ലിച്ചുനിനക്കുഞാൻതരാം 3
മടിച്ചിടാതെതെളിച്ചിളമധു
കുടിച്ചുതാനാമിളച്ചുചൊല്ലെടോ 4
വിചിത്രമേറ്റവുംനിനച്ചുകാണ്കിലി-
ച്ചരിത്രമെന്നാലപരാമുദ്രാഖ്യം 5
നാടിപ്പ്രവർത്തമലയകേതുവും
മതിപ്രയോഗമുള്ളമാത്യനാംപിന്നെ 6
പ്രവൃദ്ധരായ്കാൻതവയൊക്കുടി
പ്രവൃത്തിച്ചതവനന്നമെഴുക്കീടനീ 7
നാളുമെകട്ടകിളിപ്പെണ്ണിയുമതി-
മധുരമാമ്പൂനംതെളിഞ്ഞുചൊല്ലിനാൾ:— 8
കഴിഞ്ഞതാകേകഥാവിശേഷമിപ്പുറവു-
മൊഴിഞ്ഞുഞാനെന്നതറികയുംവേണം 9
ഉരചെയ്യാൻപണിപെരുതതെന്നാകിലു-
മൊരുവർണ്ണംകഥാകഴിവോളംനേരം 10
പറകെന്നവരെ,വചസിസാമർത്ഥ്യം
കറയുമെങ്കിലുംതെളിഞ്ഞുകേട്ടാലും; 11
മലയകേതുവാംനൃപതിവീരനെ
പലകാലംസേവിച്ചമാത്യരാക്ഷസൻ 12
ഇരിക്കുംകാലത്തങ്ങൊരുദിനമത്ര
കൃതജ്ഞനാകുംഭദ്രഭടാദികളെയും 13

അതിമത്തംതനിക്കധികമുള്ളോരു
കലപാണനെയുംകണ്ടതിമോദംപൂണ്ടാൻ; 14
അവരിൽവെച്ചുദാരനായവൻമന്നാ-
മവനിനാഥനാംമലയകേതുതാൻ 15
ഉടൻമന്ദിരമകംപുക്കുനൃപ-
വരനെക്കണ്ടവനവസ്ഥകളെല്ലാം 16
അറിയിച്ചീടിനാനനുകാലംമന്ത്രി
വരനാക്കീടിനാനവനെയുംക്ലിഷ്ടൻ 17
പടക്കുനാഥനാംശിഖരസേനനെ
പടുതയുമുള്ളോരുഭദ്രഭടാദികൾ 18
തിരഞ്ഞുകണ്ടവരവനോടുംകൂടി
വിരഞ്ഞുനൃപതിവരനെക്കണ്ടതേ; 19
കുടിലനായുള്ള ചാണക്യപുത്രനോ-
ടിടഞ്ഞുപോന്നതുമറിയിച്ചീടിനാർ; 20
അതിൻപിന്നവൻതസ്യതനവർകളെ
യതിനായിട്ടധിപതികളാക്കിനാൻ 21
അനുകാലംക്ലിഷ്ടതനയനോടവ-
രതിഗൂഢമായൊന്നുരചെയ്തീടിനാർ 22
“ശിഖരസേനനോടൊരുമിച്ചുഞങ്ങളാം
ഖിലനാഥനാംഭവാനെക്കണ്ടതി- 23
ന്നൊരവസ്ഥയുമെന്നറികനൃപതേ
പറഞ്ഞറിയിക്കാമതുമിഹഞങ്ങൾ; 24
തവസചിവനാമമാത്യരാക്ഷസൻ
അവനിനാഥനായ്മരുവുംമൗര്യനോ- 25
ടൊരുമിച്ചീടുവാനവസരമിപ്പോൾ
കരുതിപ്പാർക്കുന്നു; ചതിക്കുംരാക്ഷസൻ, 26
അനുകൂലമമാത്യകനെക്കൂടാതെ
ചതിക്കുമെന്നുള്ള ഭയംകൊണ്ടുഞങ്ങൾ 27
ശിഖരസേനനോടൊരുമിച്ചുവന്നി-
ട്ടഖിലനാഥനാംഭവാനെക്കണ്ടതും” 28

അവർകളിങ്ങിനെ പറഞ്ഞതു കേട്ടി-
ട്ടവനീനാഥനാം മലയകേതുവും 29
തദനു ഭാഗുരായണനെയും വിളി-
ച്ചതു സമസ്തവുമറിയിച്ചീടിനാൻ; 30
അറിയാൽ ഭാഗുരായണനന്നേരം
പെരികെക്കൗമാരം പൂണ്ടുരചെയ്തീടിനാൻ; 31
"നൃപ നൃപതിക്കവളപ്പ്രതിന്നായി
നൃപതിയെസ്സ്നേഹം പെരികെയുള്ളോരെ 32
കപടം കൈക്കൊണ്ടിട്ടാശ്രയിച്ചുവന്നവർ
നൃപശിഖാമണേ! ഭവാനെക്കണ്ടതും" 33
അതുകേട്ടു നരവരനും ചൊല്ലിനാൻ
"ചതിവെടിഞ്ഞുള്ളോരമാത്യനെപ്പോലെ 34
പെരികെസ്സ്നേഹമുള്ളവർകളാരുമി-
ധരണിയിലില്ലെന്നറിഞ്ഞാലുമെടോ" 35
ചിരിച്ചു ഭാഗുരായണനവനന്നേര-
മിരിക്കും മന്നനോടുരചെയ്തീടിനാൻ 36
"അതിനേതുമൊരു വികല്പമില്ലതാ-
നതുകൊണ്ടല്ലെടോ പറഞ്ഞതുമിപ്പോൾ 37
ചണകപുത്രനോടമാത്യനേററവും
പിണക്കമാകുന്നു ധരിക്ക മാനസേ 38
പിണക്കമില്ല ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കുറി-
ച്ചിണക്കമീവഴി നിനക്കുമുണ്ടല്ലോ 39
കുടിലചിത്തനാം ചണകപുത്രന്റെ
കടുപ്പങ്ങളൊട്ടും പൊറുക്കാതെയമന്ത്രിൻ 40
അധികാരങ്ങളൊപ്പിച്ചൊഴിപ്പിച്ചിട്ടകി-
ലതിനുണ്ണാനെന്നാമമാത്യരാക്ഷസൻ 41
മരിച്ചുനന്ദനെക്കുറിച്ചു ഭക്തികൊ-
ണ്ടോർച്ചീടും തന്റെ മനസ്സിലിങ്ങിനെ:— 42
"നിനച്ചുകാൺകിലീ നൃപതി മൌര്യനാം
ജനിച്ചതും നന്ദകുലത്തിൽനിന്നുഷം 43

നിനച്ചിട്ടുവഴിയുറച്ചുരാക്ഷസൻ
മനക്കരുത്തേറുമരിയമൌര്യനെ 44
പൊരുത്തമത്സരംകളഞ്ഞുകണ്ടട-
നിരിക്കമില്ലായ്കവികല്പമെന്നുമെ; 45
അവർകളെക്കുറിച്ചുനേരംഭവാ-
നവിശ്വാസംചെയ്തതുകണ്ടിട്ടെല്ലാ 46
മികവേറുംഭദ്രഭടപ്രഭൃതികൾ
ശിബിരാസനമാശ്രയിച്ചുവന്നതും!” 47
സചിവനാംഭാഗുരായണൻതന്റെ
വചനംകേട്ടുപർവ്വതപുത്രൻചൊന്നാൻ 48
“പരമാർത്ഥംസഖെപറഞ്ഞതൊക്കെയു
നിരന്നിതുനിന്റെവചനമേററവും 49
ചണകജൻതന്റെകല്പനകൊണ്ടോരോ
ജനങ്ങൾമൌര്യനെവെടിഞ്ഞുപോരുന്നു 50
നമുക്കിതുകാലംപടകൊണ്ടുചെന്നി-
ട്ടമർത്തണംമൌര്യചണകജന്മാരെ 51
മമതാതൻതന്നെക്കുറിച്ചിനിയൊരു
മമതയില്ലെന്നുപറയുന്നുജനം 52
കഴിഞ്ഞുപത്തുമാസവുമെന്റയ്യൻ
കഴിഞ്ഞതുമുതലറികെടൊസഖെ! 53
ചതിച്ചുതാതനെക്കൊലചെയ്തമൂലം
പ്രതിജ്ഞയുംകോപിച്ചിവണ്ണംചെയ്തുഞാൻ 54
പിതൃഘന്താവിനെക്കൊലചെയ്യാതെഞാൻ
പിതൃക്രിയചെയ്യുന്നതുമില്ലെന്നുമെ 55
കഠിനനായഞാൻപ്രതിജ്ഞയുംചെയ്തു
പൊറുക്കുന്നതെന്റെബലക്ഷയംതന്നെ 56
ഒരുത്തരികളെവധിച്ചുവൈകാതെ
മരിച്ചുതാതന്റെജലക്രിയചെയ്വാൻ 57
എളുതല്ലാപോർചെയ്തുമരിപ്പനല്ലായ്കിൽ
ഘടിച്ചതൊക്കെവെവൃഥമെടൊസഖെ! 58

അതിനമാത്യൻറെകയ്യെഴുത്തുണ്ടെന്നാകി–
ലിതുകാലംപുനരെളുപ്പമുണ്ടെടോ 59
ശിരസിവേദനകലർന്നാരാക്ഷസൻ
പരവശപ്പെട്ടുകിടന്നിതപ്പോൾ, 60
അതുകൊണ്ടുമന്ത്രിപ്രവരനെക്കാണ്മാൻ
അധികമായിപ്പോളുഴറിവന്നോൻ 61
പുറപ്പെട്ടുകനാമതിന്നുവൈകാതെ
പരക്കെവേണ്ടനമിതവശമതി'' 62
പലതരമിത്ഥംപറഞ്ഞുഴറോടെ
മലയകേതുഭാഗുരായണനുമായ് 63
പുറപ്പെട്ടുചെന്നങ്ങമാത്യൻവാഴുന്ന
പുരത്തിന്നുചെന്നങ്ങടുത്തുതന്നേരം 64
വയസ്യസമനായുള്ളമാത്യരാക്ഷസൻ
കുസുമമന്ദിരത്തിലെവിശേഷങ്ങൾ 65
അറിവതിന്നുതാൻപറഞ്ഞയച്ചോരു
കരഭകനൊരുപഥികവേഷമായ് 66
പരമാർത്ഥമെല്ലാമറിഞ്ഞുവന്നവൻ
തിറമേറുംമന്ത്രിപ്രവരനെക്കണ്ടോൻ 67
പുരംപ്രവിഷ്ടനാമവനെക്കണ്ടുടൻ
ചിരിച്ചമാത്യനുമിവണ്ണംചൊല്ലിനാൻ 68
“പഥികനായന്നോചരിക്കരികിൽനീ
പറകമൌര്യൻറെചരിതമൊക്കവേ” 69
രഹസ്യമാംവണ്ണംപറവതിന്നപ്പോൾ
മഹതാമുള്ളരാക്ഷസൻനിനച്ചുള്ളിൽ 70
ശകടദാസനോടി“വരരേയുംകൊണ്ടി–
അകത്തുപോരികെ”ന്നരുൾചെയ്തീടിനാൻ 71
അഥശകടനുംകരഭകൻതാനു-
മതിഗുണനാകുമുടയമന്ത്രിയും 72
അകത്തുപുക്കുടനിച്ഛവാതിലു-
മിക്കാതെള്ളിത്തുടനിരുന്നാരവരോ 73

മലയകേതുവുംസചിവനുംകൂടി
ചിലകാര്യംനിനച്ചമാത്യനെകാണ്മാൻ 74
പുറപ്പെട്ടനേരമറയിലന്നുകേ-
ട്ടിതു ചതുരംകൂടെയവിടെച്ചെല്ലുമ്പോൾ 75
അറവാതിൽനന്നായടച്ചുകണ്ടപ്പോ-
ളിറപാർത്തുനിന്നാരവരുമന്നേരം 76
കൂട്ടുകേനകരഭകനോടുമന്ത്രി
പതുക്കെച്ചോദിച്ചുതുടങ്ങിയന്നേരം 77
“കരഭകനീയസ്തനകലശനെ
യരിപുരത്തിങ്കൽപ്പുനരവനെയോകണ്ടു?” 78
അതുകേട്ടുകരഭകനും ചൊല്ലിനാൻ
“മതിമാനാമവനെയുംകണ്ടേനഹം” 79
മലയകേതുവുമതുകേട്ടുമോദം
കലർന്നുഭാഗുരായണനോടു ചൊന്നാൻ 80
“അറികനീപുഷ്പപുരവൃത്താന്തമ-
ളറിയിക്കുന്നതുമൊരുവൻമന്ത്രിയെ 81
രഹസ്യമായൊരുവചനം ചൊല്ലുമ്പോൾ
ബഹുജനവൃതമാക്കീടരുതല്ലോപാർത്താൽ 82
ഇറപാർത്തുകേട്ടാലറിയാമെന്നല്ലാ-
തുറവുകളെന്നുധരിക്കെടൊസഖെ” 83
“പരമാർത്ഥമതെന്നാപറഞ്ഞതുഭവാ-
നറിയാമെല്ലാമെ”യെന്നവനും ചൊല്ലിനാൻ 84
അതിവിലക്ഷണനാംകരഭകൻതന്നോ-
ടതുനേരമമന്ത്രിപ്രവരനും ചൊന്നാൻ 85
“മനക്കാമ്പെന്തെന്നുകരഭകയിപ്പോൾ
നിനച്ചകാര്യംഫലിച്ചിതോപാർത്താൽ?” 86
“ഫലിച്ചിതേറ്റവുംതവനയത്തിനൊ
വലിപ്പമുണ്ടെന്നുധരിക്കമാനസെ” 87
അതുകേട്ടുപർവതകപുത്രനും
അതിദുഃഖമുള്ളസഖിയോടോതിനാൻ 88

"നിന്നുള്ളകാര്യമെന്നിതാ പറയുന്നു
ഇനിക്കതെന്തെന്നതറിയുന്നില്ലെടോ" 89
"നൃപതികൾകൂട്ടമകടത്താമേ
കപടമന്ത്രികൾ ചരിതമെങ്ങിനെ 90
അറിയുന്നു പുനരിനിയും പ്രാകൃതബാ-
ലറിയാപ്പേക്ഷ"യെന്നരചെ ചൊല്ലീടിനാൻ 91
അകതളിരന്നേപ്പോളമാത്യരാക്ഷസൻ
അകക്കാമ്പന്നേററം തെളിഞ്ഞു ചൊല്ലിനാൻ 92
"പറക വിസ്തരിച്ചഖിലവുമെടോ"
"പറയാമെങ്കി"ലെന്നവനും ചൊല്ലിനാൻ 93
"തവ നിയോഗത്താലഗതിവേഷംപൂ-
ണ്ടിവിടെന്നപുഷ്പപുരിക്കു വന്നു ഞാൻ 94
സ്ഥാനകളെന്നോടിഷ്ടരായവ
മനസി ചിന്തിതമുരചെയ്തീടിനേൻ 95
ചണകപുത്രനോടവനിശന്മുറ്റവൻ
പിണങ്ങുമന്നേപ്പുറമറിഞ്ഞു നീ 96
ധരണീശൻതന്നെ ... ന്നെന്ന
പറഞ്ഞു മന്ത്രിയെന്നോടു ചൊല്ലീടിനേൻ 97
അതിനെത്തുമൊതകവിനിക്കില്ലെ-
ന്നതിവിലോഭനാമവനും ചൊല്ലിനാൻ 98
അനന്തരം മൌര്യൻ പ്രജകളെയെല്ലാ-
മനാകുലന്തനിധനചിന്തയാ 99
നിജസാധനകളവർക്കു സന്തോഷം
വരുത്തുവാനെന്നു നിനച്ചുകൊണ്ടുള്ളിൽ 100
പുരങ്ങളൊക്കവെയലംകരിപ്പിച്ചി-
ട്ടൊരു ചന്ദ്രോത്സവം തെളിഞ്ഞു കല്പിച്ചാൻ 101
അതിനാലാനന്ദം കലർന്നു ലോകർക്കും
അതിനൊരുദ്യോഗം വളർന്നനന്തരം" 102
ആളുകൾ കേട്ടു കണ്ണിലൂറുന്നവെള്ള-
മധികതാപേന പറഞ്ഞു രാക്ഷസൻ 103

“മൌര്യപൻനന്ദൻധരണിക്കിന്നൊരു
കുമുദബാന്ധവന്മനസന്നിഭൻ 104
ഗുണഗണങ്ങൾക്കുസതതംവാഴ്വാൻ
മണികലശനാംനൃപനെക്കൂടാതെ 105
നിറക്കുമോചന്ദ്രമഹോത്സവമിപ്പോൾ
മറക്കുമോമൌര്യപനെങ്ങനഹോ” 106
ചപലതരമിതഥാപറഞ്ഞമാത്യനു-
മുറിവീണിതുപോലത്തദുഃഖത്താൽ 107
കരഭകൻതാനംശകടനുംകൂടി
പരവശംകണ്ടുപിടിച്ചമാത്യനെ 108
നിവർത്തിനാൻവെള്ളംതളിച്ചുതാപത്തിൻ
നിവൃത്തിയുമൊട്ടുവരുത്തിനാരഹോ 109
കരഭകനോട്ടുപുനരമാത്യനും
“പറകശേഷ”മെന്നരുൾചെയ്തീടിനാൻ 110
അതുകേട്ടുചൊന്നാനവൻ“എങ്കിലോ
ചതിയേറീടുന്നചണകനന്ദനൻ 111
മുടക്കിനാൻചന്ദ്രമഹോത്സവംപിന്നെ
കട്ടപ്പമെങ്ങിനെപറഞ്ഞുകൂടുന്നു?” 112
അതുകേട്ടുമൌര്യൻചണകപുത്രനോ-
ടതികുപിതനായുരചെയ്യുന്നേരം 113
സ്തനകലശനപ്പോഴുമൌര്യന്റെ
ഗുണഗണംവാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചുസാദരം 114
നൃപനാജ്ഞാഭംഗംസഹിച്ചുകൂടാതെ
കപടബുദ്ധിയാംചണകപുത്രനെ 115
അധികാരത്തിങ്കന്നൊഴിപ്പിച്ചാൻതവ
മതിഗുണങ്ങളെപ്രശംസിച്ചുതന്നെ” 116
പറഞ്ഞചാരന്റെവചനംകേട്ടുൾ
നിറഞ്ഞൊരാനന്ദംവഴിഞ്ഞരാക്ഷസൻ 117
പറഞ്ഞാ“നെന്നുടെസ്തനകലശന്റെ
വിരുതുകളതുഫലിച്ചുതുമിപ്പോൾ 118

പെരികനകനേരല്ലോസ്തനകലശത്തിന്റെ
വിരഞ്ഞതുമേലേത്തമുളപ്പിച്ചുവാറും 119
ശിഷ്ടകങ്ങളുംനിജകളിപ്പുളിൽചെയ്യുന്നാൽ
നശിപ്പിച്ചാലതുസഹിക്കയില്ലവർ 120
നരപതനമങ്ങാപ്പുനരാജ്ഞാഭംഗം
പൊറുത്തുപോക്കുന്നമനസിസന്തതം" 121
പലതരമവർപറഞ്ഞതുകേട്ടു
മലയകേതുവുമുരചെയ്തീടിനാൻ 122
"ഇങ്ങനെഭാഗുരായണ!നീകേട്ടില്ലേ
ഇപ്രശംസചെയ്തമാത്യന്റെമെയ്യിൻ 123
ചണകപുത്രനെയൊഴിച്ചുതോക്കുമ്പോൾ
ഇണക്കമുണ്ടെന്നുധരിക്കുന്നോസഖേ" 124
"ഇപ്രശംസകൊണ്ടറിയണമെന്നു"
ചണകപുത്രനെയൊഴിച്ചുതോക്കുമ്പോൾ 125
ഇതിപ്പുരമെന്നോന്നറിവതിനെന്നു"
മതിമാൻഭാഗുരായണനാംചൊല്ലിനാൻ 126
പുനരപികരഭകനോടുമന്ത്രി
വിനയമുൾക്കൊണ്ടുപറഞ്ഞാനിങ്ങിനെ 127
"നരപതിചാണക്യനോടുകോപിപ്പാൻ
നിറമേറുംചന്ദ്രമഹോത്സവത്തിന്റെ 128
മുടക്കംചെയ്തതിലൊട്ടങ്ങിയൊമാറും
കടപ്പമേതാനുമിനിയുംകേട്ടിതോ?" 129
അതുകേട്ടുചൊന്നാൻമലയകേതുവും
മതിമാനായുള്ളസചിവനോടേവം 130
"നരവരൻകോപിച്ചതിൻമൂലംതിര-
ഞ്ഞറിഞ്ഞിട്ടെന്തൊരുഫലംമന്ത്രിക്കിപ്പോൾ?" 131
"ഫലമതിനെന്തെന്നരുൾചെയ്യാ"മെന്നു
മലയകേതുവോടുരചെയ്തീടിനാൻ, 132
"മതിമാനായുള്ള ചണകനന്ദന-
നിതുകാലമൊരുഫലവുംകൂടാതെ 133

നൃപനെക്കോപിപ്പിക്കയുമില്ലപാൎത്താ-
ലുപകാരംചെയ്താൽമറക്കമാരൊരുത്തൻ 134
ശത്രുകൊണ്ടല്ലയൊഗുണമറിഞ്ഞതിനാ-
ഞ്ഞധികാരത്തിങ്കന്നൊഴിച്ചതുമിപ്പോഴും 135
പലപ്രകാരവുംനിരൂപിച്ചുകണ്ടാൽ
നിലവിട്ടവൈരംമുഴുത്തിട്ടുമത്രെ 136
ഞാകന്നിരിക്കയില്ലിവൎക്കിനിയെന്നാ-
തകമെചിന്തിച്ചുപറവാൻകാരണം 137
കരഭകൻമന്ത്രിപ്രവരനോടപ്പോൾ
ചിരിച്ചുചൊല്ലിനാനിനിയുമുണ്ടെടോ 138
മലയകേതുവാംനരപതിയെയും
പലരുമുള്ള ചോദനയുംപിന്നെ 139
കളത്രാതതുമതെളിഞ്ഞിലായൊത്തു-
നിളക്കമുണ്ടതിലറികസാമ്പ്രതം” 140
അതുകേട്ടുമന്ത്രിപ്രവരനത്തെളി-
ഞ്ഞതിസ്നേഹമുള്ള ശകടനോടപ്പോൾ 141
ഉരചെയ്തീടിനാ“നിനിമൊത്തുമെന്റെ
കരത്തിലായിതെന്നറികെടോസഖേ! 142
ഇനിച്ചന്ദനദാസനസ്വയംവന്നു.
നിനക്കണിവനെഗ്രഹണത്തിനാം 143
സ്വയംവന്നസൗഖ്യപ്പറിയുകാരം
സ്വയംവന്ന ബന്ധുജനങ്ങൾക്കമെല്ലാം” 144
മലയകേതുവുമതുകേട്ടനേരം
കലഹമേറെയായ് സചിവനോടേവം 145
പറഞ്ഞിതു“മൈത്ര്യക്കിൽവന്നിരു-
ന്നരചെയ്യുന്നതിന്നായിപ്രാരംഭിപ്പോം 146
കുമെന്തറുംമന്ത്രിപ്രവര[illegible]നോ
നിരവധിമൈത്ര്യസ്വ[illegible]കാലം?” 147
ചിരിച്ചുരാക്ഷസൻ[illegible]
കുമാരനാംമൂച്ചുസ്വ[illegible]നാണാൻ 148

“നൃപശിഖാമണിയതിന്നമറെറാരു
കപടംകാട്ടുന്നു ചാണകനന്ദനൻ? 149
വെടിഞ്ഞമാത്യനാംനൃപതിവീരനോ-
ട്ടടമതേടുവാനഭിപ്രായമെടോ” 150
നൃശംസനായൊരമാത്യനന്നേരം
കരഭകനോടുപറഞ്ഞുപിന്നെയും 151
“അധികാരംവെച്ചു ചാണകജൻവട്ട-
വിളുകാലംകൃതുവസിക്കുന്നതെ ചൊൽനീ?” 162
അവനതുകേട്ടുപറഞ്ഞു“ചാണക്യ-
നവിടന്നൊരുമേഗമിച്ചതില്ലല്ലോ 153
അടവിയിൽപുക്കുതപസ്സുചെയ്യുതി-
നട്ടുള്ളൂയാത്രയെന്നതുകേട്ടേനഹം” 154
മുഖപ്രസാദവുംകുറഞ്ഞുരാക്ഷസ-
നകമേചിന്തിച്ചുശകടനോടപ്പോൾ 155
പറഞ്ഞിതു“തമ്പീവിടഞ്ഞുചാണക്യൻ
നിറഞ്ഞകോപത്തോടധികാരംവെച്ചു 156
പുറപ്പെട്ടുപോകാഞ്ഞതുപ്രതിജ്ഞയെ
വിരവോടുചെയ്യാഞ്ഞതുംനിരൂപിച്ചാൽ 157
ശകടദാസ!കേളതിനുചെറ്റുമി-
ല്ലകമേചിന്തിച്ചാൽവികല്പമുണ്ടെടോ 158
നരവരന്മാർക്കുകടമായുള്ള
നിറമെഴുമെഴുനൃപതിനന്ദന്റെ 559
ഉത്തമാഗ്രാസനംപിഴുകിപ്പോന്നതും
മതിയിലൊട്ടുമേസഹിയാഞ്ഞൊരിവൻ 160
വൃഷലിപുത്രനെനിജബലംകൊണ്ടു
വസുമതിക്കധിപതിയാക്കീടിനാൻ 161
ആരമതികൊണ്ടുള്ളവന്റെയധികാരം
സഹിച്ചുവിടെത്താനിരുന്നതെങ്ങിനെ?” 162
പലവിധമേവംപറഞ്ഞവാക്കുകൾ
മലയകേതുകേട്ടരികിൽവാണീടും 163

പ്രിയസഖിവചനോത്തരം ചെയ്തീടിനാൻ
"പ്രിയസഖേ! ഭവാനിതു ധരിച്ചീലേ 164
ചണകതനയൻ പ്രതിജ്ഞ ചെയ്തിട്ടും
വനം ഗമിച്ചിട്ടുമമാത്യനിക്കാലം 165
ഒരു ഫലമെന്തെന്നറിഞ്ഞതില്ലേ" ഇവ
പറഞ്ഞളവപരനോത്തരം ചെയ്താനവൻ 166
"ഇതു പറവാനൊരു വിഷമമെന്തെടോ?
മതിമാൻ ചാണക്യനകന്നീടുംതോറും 167
തനിക്കമമൈത്ര്യനോട്ടത്തിലുകൊള്ളുവാ-
നനങ്ങളതിന്നതിലുറച്ചു പാർക്കുന്നു" 168
അഥ ശകടദാസനമമാത്യനോ-
ടതിപ്രമോദേന പറഞ്ഞാനിങ്ങനെ 169
"വികല്പമില്ലിതിനിഹ മന്ത്രിപ്രവാ-
ളകപ്പെടുന്നോളിതു കാലം പോരുമോ 170
ചണകപുത്രനെ പരിഭവിക്കുമെന്ന
മനസിരോന്നിതിനിരൂഴ്ച്ചിതെങ്കിലും 171
"അതിനവകാശം പെരികെയുണ്ടല്ലോ
മതിയിൽ മൗര്യനാം നരപതിക്കുമവൻ 172
അഖിലനൃപതികലമിതു കാലം
പകലിരവുവന്നടിപണിയുന്നു 173
ധരണിക്കിന്നതു തൊഴുകറിയാകം
നരപതികളിലധിപതിയെത്രൻ 174
പൊറുക്കമോതീരംഗം വരുന്നതാണേകം
ഉറയ്ക്കുമോ ചാണക്യനമഗ്രമം ചെയ്താൽ 175
കലിയിലാം ചണകജവതൃതിന്റെ
കട്ടമാകൊപിച്ചാൽ പെരുതെന്നാകിലും 176
പ്രതിജ്ഞ ചെയ്ക നില്ലിനിമുന്നമാ-
നതിപ്രയത്നാൽ ചെയ്യാത്തവണ്ണമൊന്നും 177
വിധിബലംകൊണ്ടുകടന്നാനക്കാലം
ആളുപോലവലയെവെച്ചുനയ്ക്കേമോദം 178

കനത്തൊരത്ഥമുണ്ടതിന്നാശയത്തെ
നിനച്ചുശങ്കയുംവളരെയുണ്ടല്ലൊ” 179
“പറഞ്ഞതൊക്കെ”യെന്നുരചെയ്തനേരം
കരഭകൻതന്നിക്കമാത്യരാക്ഷസൻ 180
തരിവളനല്ലപുടവപട്ടുകൾ
പരിചൊടുകൊടുത്തിതുസന്തോഷത്താൽ 181
വിശേഷനായമൌര്യരായനന്നപ്പോ-
ളതിരമുള്ള നൃപനോടുചൊന്നാൻ 182
“ചതിക്കുംനമ്മെരാക്ഷസനെന്നുള്ളൊരു
മതിഭ്രമമെങ്ങുംപുറത്തുകാട്ടാതെ 183
പരുഷമായ്ത്രിപ്രവരനോടൊന്നും
പറയാതെഭവാനടങ്ങിപ്പാർക്കണം 184
പരമാർത്ഥംനമുക്കറിയാമെല്ലായെ”-
ന്നുറപ്പിച്ചീടിനാനവനാംകൃഷ്ണനെ 185
പരമാനന്ദംപൂണ്ടഥകരഭകൻ
പറഞ്ഞുയാത്രയുമമാത്യനോടപ്പോൾ 186
ത്തുറന്നവാതിലുമകത്തുനിന്നവ-
നിറങ്ങുമ്പോൾകണ്ടുതൊഴുതുമന്നനെ 187
ഉടനെമൌര്യരായനനോടുംകൂടെ
കടന്നുപോയ്തദാപർവ്വതതനുജനം 188
അഴകേറുംഗോപകുമാരനെക്കണ്ടി-
ട്ടെഴുന്നേറ്റുനിന്നാനമാത്യരാക്ഷസൻ 189
പരിതോഷംപൂണ്ടുപരിയങ്കംവെച്ചി-
“ട്ടിരുന്നരുളുകെ”ന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 190
മലയകേതുവുമിരുന്നുചൊല്ലിനാൻ
“തലനോവിനൊട്ടുശമനംവന്നിതോ? 191
വശക്കേടെന്നുകേട്ടുഴറിവന്നഞാൻ
വസിക്കേണമെന്നുമാനമതല്ലോനില്പാൻ 192
അതുകേട്ടാനന്ദമിയന്നുചൊല്ലിനാ-
നിതുകാലംപൊറുപൊറെചെയ്യുമ്പോൾ 193

ശിരസിപട്ടംകെട്ടുകയൊഴിഞ്ഞതവന്റെ
ശിരസിവേദനശമിക്കുന്നില്ലൊട്ടും 194
“മതിമാനാകിയമൌൎയ്യൻനിരൂപിപ്പാ-
ലതിനെളുതല്ല”ന്നപരാന്തനൃപനാം 195
“അരികളൊട്ടുപോയിനവട്ടംമുട്ടി
പെരികെക്കാലമുണ്ടിവിടെപ്പാൎക്കുന്നു 196
ഒരുപിഴയുമിങ്ങിടരാമെന്നതോ-
ൎത്തിങ്ങനെയൊട്ടുമേപിഴപ്പതില്ലല്ലോ 197
ഇനിവൈകാതെനാംപുറപ്പെട്ടുകെ”ന്നു
മനംതെളിഞ്ഞുചൊല്ലിനാനമാത്യനാം 198
“അരികളൊട്ടുപോയിനിശ്ചയമിപ്പോൾ
പരിചോടെതന്നെപ്പൊഴുതുകളും” 199
“ശത്രുപരമ്പരയൊഴിഞ്ഞെങ്കിലതോ-
നതികുടിലനാംചണകനന്ദനൻ 200
ഒരുചന്ദ്രഗുപ്തസചിവനാകെച്ചമഞ്ഞതാൽ
നരപതികോപിച്ചധിക്ഷേപിച്ചുപോൽ 201
അതിനമൌൎയ്യനോടിടഞ്ഞുചാണക്യ-
നധികാരംവെച്ചടങ്ങിപ്പാൎക്കുന്നു” 202
“സചിവനോടിടഞ്ഞതുകൊണ്ടേതുമി-
ല്ലുചിതമല്ലതെ”ന്നുചൊല്ലാൻമ്ലേച്ഛൻ 203
“നരപതേമൌൎയ്യനൊഴിഞ്ഞുമറ്റുള്ള
നരവരന്മാൎക്കുസചിവവിപ്രിയം 204
വരികിലെത്രയില്ലതുപോലെപാൎത്താൽ
വരികയില്ലയെന്നറികനൃപതേ!” 205
നിരൂപിച്ചാലിഹവിശേഷിച്ചുമൌൎയ്യ-
നൊരുചതിയില്ലെന്നിനിക്കുതോന്നുന്നു 206
അറികതിനുകാരണമെന്തെന്നിഹ
പറയ“ചന്ദ്രഗുപ്തനാംനൃപനുടെ 207
പ്രകൃതികൾക്കിഹചണകപുത്രന്റെ
പ്രകൃതിദോഷത്താലനുരാഗമിപ്പോൾ 208

കറുത്തുപോകുന്നു പുനരവനിപ്പോൾ
നിരാകൃതനായിനരവരൻതന്നാൽ 209
അതുകൊണ്ടുസുഖിച്ചിതുകാലംനര-
പതിയെസ്സ്നേഹമീപ്രജകൾക്കേറിടും” 210
മലയകേതുതൻവചനംകേട്ടഥ
കുലമന്ത്രിതാനുംപറഞ്ഞാനിങ്ങിനെ 211
“അതുവരികയില്ലിതുനിരൂപിച്ചാൽ
ഇതുകാലംനാട്ടിൽപ്രജകളൊക്കവെ 212
മറുത്തുരണ്ടെല്ലാവിധമറിഞ്ഞാലും
മരിച്ചനന്ദരെക്കുറിച്ചനുരാഗം 213
ചിലർക്കുപിന്നെമൌര്യനെത്തന്നെപാർത്താൽ
ചിലരവർക്കിന്നുചാണകപുത്രന്റെ 214
ചരിത്രദോഷംകൊണ്ടനുരാഗക്ഷയം
നിനയ്ക്കുമെന്നുള്ളതിനിക്കുതോന്നീല 215
നവനന്ദാനുരാഗികൾക്കുമൌര്യനോ-
ടിവനല്ലോനവരന്മാരെയെല്ലാം 216
കൊലചെയ്യിച്ചതെന്നകത്തുവിദ്വേഷം
വളരെയുണ്ടതുമറച്ചവർകളും 217
ഒരുത്തരില്ലല്ലോപരിപാലിപ്പാനെ-
ന്നുറച്ചുമൌര്യനെഗ്രഹിച്ചുപാർക്കുന്നു. 218
അരിവധംചെയ്വാനൊരുമ്പെട്ടുകനെ
പരിചോടുകാണുമളവിലാകവെ 219
മറുത്തുമൌര്യനെത്യജിച്ചവരെക്ക-
ണ്ടിരിക്കമാത്രയിച്ചുറികളുപതേ! 220
അവസ്ഥയീവണ്ണമിരിക്കുന്നതവ-
കരുത്തുണ്ടെന്നാകിൽകഴിവുണ്ടാക്കവൻ” 221
ഉരതമാത്യന്റെവചനംകേട്ടപ്പോൾ
ചിരിച്ചുപർവ്വതതനയനുംചൊന്നാൻ 222

"കലഹകാരണമൊരുമർഹാതസവം
വിലക്കരം ചെയ്യുതില്ലാപ്പുനരുണ്ടോ?" 223
"പലവിധമുണ്ടെന്നിരിക്കിലുമിപ്പോൾ
കലഹത്തിൻകാരണമിതുതന്നെ" 224
"കലഹത്തിനു കാരണമിതെങ്കിലും
പലവിധമുണ്ടെന്നിരിക്കിലും മൈത്ര്യൻ 225
ചണകജൻതന്നെ ത്യജിച്ചുവെന്നാകി-
ലിനിയൊരുവനെസ്സചിവനാക്കീടും, 226
സചിവനില്ലെന്നു വരികിലുമവൻ
നിജനയംകൊണ്ടു സമസ്തകാര്യങ്ങളും 227
പ്രയത്നാകൂടാതെതന്നെസ്സാധിപ്പാൻ
നയജ്ഞൻ മൈത്ര്യനെന്നറികമാനഘ" 228
"തനിക്കുതാൻപോന്ന നരപന്മാർക്ക്
നിനച്ചകാര്യങ്ങൾ തനിക്കസാധിപ്പൂ 229
സചിവായത്തനായ്വരുവീടും മൈത്ര്യൻ
സചിവനോടുവേർപിരിഞ്ഞതാകിലൊ 230
പൊടികണ്ണുനൊരുണ്ണിയാശ്രയാതെ
കൊട്ടങ്കാട്ടിൽക്കിടന്നഴിയുംപോലെയും 231
സ്തനന്ധയരായ ചെറുപിള്ളർതന്റെ
ജനനീവിനാശത്താലുള്ളവസ്ഥപോലെയും 232
വരികയെന്നിമറ്റൊരുവസ്തുവില്ലെ-
ന്നറികദ്രമിപാലകശിഖാമണേ!" 233
"ഇങ്ങനെ നാംചിലർ പറഞ്ഞതൊക്കവെ
നിനച്ചുകാണുമ്പോൾ പരമാർത്ഥംതന്നെ 234
ചണകപുത്രനെപ്പിരിഞ്ഞവനോടു
രണംതുടങ്ങുമ്പോൾ ജയംവരുമല്ലോ" 235
"അതിനേതുമൊരുവികല്പമില്ലെടോ
ക്ഷിതിപതികുലമകുടത്തോമ്മ! 236

പലവസ്തുകൊണ്ടും നിരൂപിച്ചുകണ്ടാൽ
ബലംചാണക്യനേറും രിപുവിനേക്കാളിൽ 237
കരുത്തുള്ള പടജ്ജനമുണ്ടാകയും,
ഭരിപ്പതിന്നാളുകളായതനാകയും, 238
പ്രതിപക്ഷത്തിലുള്ളവർകളിൽ ചിലർ
ഇക്കാലംമറുത്തിങ്ങുവരികയും, 239
ചാണക്യൻതാനധികാരംവെച്ചു
പിണങ്ങിമൌര്യനാട്ടകന്നിരിക്കയും 240
നവനൃപതിതാമരിക്കണമാകയും
നവനന്ദന്മാരാംനരപാലന്മാരെ 241
പൌരജനങ്ങളാരാഗപ്രജകളപ്പുരെ
മറക്കാതെതങ്ങൾനിനക്കയുമെടോ 242
ഇവയെല്ലാമറിവാൻവർകൾകൊണ്ടിപ്പോൾ
തവജയംകരതലഗതമല്ലോ” 243
മലയകേതുവുമതുകേട്ടുചൊന്നാൻ
“കലഹത്തിനല്ലവസരമിപ്പോൾ 244
പടപുറപ്പെടുവതിന്നുതന്നെദിനം
ഉടനെകല്പിച്ചുപുറപ്പെടുകനാം 245
അടുത്തിരിക്കുമിപ്പതിനഞ്ചുദിനം
അടുത്തനാളെ”ന്നുപറഞ്ഞുയാത്രയും 246
നടന്നിതപ്പുരായണന്തരമാ-
യുടനെചെന്നതൻപുരിപൂകീടിനാൻ; 247
ഗിരിസുപ്രസൂതൻഗമിച്ചനന്തരം
ഒരുപുരുഷനെവിളിച്ചുരാക്ഷസൻ 248
ഉരചെയ്തീടിനാൻ“ക്ഷപണകൻതന്നെ
വിരവിൽകൂട്ടിക്കൊണ്ടിഹവരികനീ” 249
വിരവൊടുച്ചെന്നവൻക്ഷപണകൻതന്നോ-
ടുരചെയ്തീടിനാ“നമാത്യരാക്ഷസൻ 250
പറഞ്ഞുവന്നുഞാൻഭവാനെയുംകൊണ്ടു
വിരവൊടുചെല്ലുവാൻ,പുറപ്പെട്ടുകെടോ” 251

ക്ഷപണകൻതാനമിതുകേട്ടനേരം
കപടമുദ്രയുംധരിച്ചുഴറെറാടെ 252
പുറപ്പെട്ടുമന്ത്രിപ്രവരൻവാഴുന്ന
പുരംപൂകിടിനാൻകപടയോഗീശൻ 253
പരമബന്ധുവാമവനെക്കണ്ടുടൻ
പരമാനന്ദംപൂണ്ടമാത്യരാക്ഷസൻ 254
"ഇതന്നാലു"മെന്നുപറഞ്ഞവനോടു
പറഞ്ഞാനിങ്ങിനെചിരിച്ചുമെല്ലവെ 255
"രണത്തിനുപുറപ്പെടുവതിന്നൊരു
ദിനമെന്തെന്നീയിപ്പോൾവിധിക്കയുംവേണം" 256
ചിരിച്ചുകേട്ടതിന്നവൻതാനും
നിരത്തിനാൻചരലെടുത്തുമെല്ലവെ 257
കുറഞ്ഞൊരുനേരമേവംവിചിന്തിച്ചു
പറഞ്ഞിതുമന്ത്രിപ്രവരനോടവൻ 258
"ഗുണനിധേ!നന്നായ്നിരൂപിച്ചുഞാനം
ദിനമെട്ടെന്നാലശുഭതരമല്ലൊ 259
തിരിഞ്ഞുപഞ്ചമപാദത്തിനുതന്നെ
നിറവുള്ളതിഥിതുടങ്ങാവാവല്ലൊ 260
അനിഴമാകുന്നതറികനക്ഷത്രം
ധനുവെല്ലാരാശിപുറപ്പെടുവാനും 261
ബൃഹസ്പതിവാരമതുതന്നെപ്പാർത്താൽ
മഹത്തരമതുമതിന്നതിനേററവും 262
അറികലഗ്നത്തിൽബുധനാകുന്നതും
പരമതൊക്കെയുംവിധിച്ചമാകുന്നു 263
വടക്കുനിന്നുതെക്കിന്നുദിശിക്കുപോവാൻ
പടക്കൊരുവന്നാൽശശിബലംവേണം 264
ശുഭമാംഗ്രഹയോഗവുമുണ്ടാസ്തമം
താമിതംനൽകുംഗ്രഹത്തെസൗഖ്യവും 265
അതികളോടുകൊടിന്നുപോകുന്നോരം
ഇതുമനസ്സിലയോഗംപെടുകെന്നാലല്ലാ 266

ഞാനുറച്ചുപിടിച്ചുവച്ചതെന്നാലെന്നെ
കണ്ണുരുട്ടിക്കൊണ്ടുപുറപ്പെട്ടെന്നാകിൽ 267
ജയംകരതലാമലകമാസ്ഥിതം
ജയംപ്രതിയോഗികൾക്കുപോകയുമെന്നോ" 268
ചാണക്യനേവംപറഞ്ഞതുനേരം
കപടമകവിട്ടുപറഞ്ഞുരാക്ഷസൻ 269
"മതിഭ്രമംകൊണ്ടോപറഞ്ഞു? വാവുന്നാൾ
പിതൃക്രിയയൊഴിഞ്ഞൊരവസ്ഥയില്ല 270
പടയ്ക്കുവാവുന്നാൾപുറപ്പെട്ടകൊണ്ട
കടപ്പതിനെന്തുപറയുന്നതിപ്പോൾ? 271
ഇനിക്കിതെന്നൊരുമതിതിരിഞ്ഞില്ലൊരു
ഗണിതക്കാരോടുംനിരൂപിച്ചില്ലിനി" 272
എന്നുപറഞ്ഞപ്പോൾചാണക്യൻതാനും
അതിരോഷകവചനംചൊല്ലീടിനാൻ 273
"ഒരുത്തരോടുംഞാൻനിരൂപിക്കേണ്ടതി-
ല്ലൊരിക്കലുമെന്നാലറിഞ്ഞുകൊണ്ടാലും 274
ഇനിക്കുള്ളപക്ഷംത്യജിച്ചുഞാനിപ്പോൾ
നിനക്കമോഹിനെപ്പറഞ്ഞിടേണമോ? 275
പലരോടുംചെന്നുചോദിപ്പാനിപ്പോ-
ളില്ലകേണ്ടാഭാവത്തിനാലല്ലഞാൻ 276
കരവുകണ്ടുമിനിമതിപോരും
വിരവോടിക്കാലമിതാപോകുന്നേൻഞാൻ." 277
കുപിതനായേററംഘോഷിച്ചുചൊല്ലുന്ന
ചാണക്യനോടുപറഞ്ഞുരാക്ഷസൻ 278
"അലമലംനിന്റെപക്ഷപാതികൾ
കലഹിച്ചാലെന്തുഫലംനിരൂപിച്ചാൽ?" 279
"കലഹിച്ചീലഞാനമാത്യനോടേതും
ഫലമിനിക്കെന്തുകലഹിച്ചാലഹോ!" 280
പക്ഷമിങ്ങിനെപറഞ്ഞുകോപിച്ചു
വിരവോടുപോന്നാൻചാണക്യൻതാനും 281

വൈരികൾകൊപ്പിക്കുംഹന്ത പാഞ്ചജാതികൾ
വരുമിനിയുമെന്നറച്ചു രാക്ഷസൻ 282
ഖരകിരണൻപോയോരനന്തരം
പുരംപുരംപുക്കസുഖിച്ചുമേവിനാൻ 283
എളുതല്ലിതിനിനിക്കെ ചൊൽവാനെന്നോ
കിളികളോടിതാം പറഞ്ഞുമെല്ലവെ 284
ഫലമധുരങ്ങളുകളിൽ പങ്കജങ്ങളും
പലതരംഭുജിച്ചിതന്നാളുകാലം 285

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസചരിതം ആറാംപാദം

സമാപ്തം.

ഏഴാം പാദം

അവികളുടെ കദനമുടിയിലണിയുമണിതാമേ
ഭുവനപീയൂഷസാരസഹജമേ! 1
തവ വചനമധുരമധുചൊരിയിണകൾകൊണ്ടുമേ
താപംകെട്ടുപെടിപിതമായെന്നിലും 2
കിളിമകളെ! മമമതിയിലിനിമതി വരായ്കയാൽ
കേളിയേറുംകഥാശേഷവും ചൊല്ലെടോ! 3
മധുരതരകദളിഫലങ്ങൾമധുസിതാദികൾ
മാനിച്ചുതാൻനിനക്കായ്തന്നീടുവൻ 4
നരപതിയിൽപരമനുരാഗമിയലുമകതുവും
നീതിമാനായുള്ള രാക്ഷസാമാത്യനാം 5
അരികളൊടുപൊരുവതിനകതളിരിലതവീടുവോ-
രാമോദമോടിങ്ങു ചെയ്തതും ചൊല്ലുനീ 6
കിളിമകളുമതുപൊഴുതുകളുകളോടു ചൊല്ലിനാൾ
“കേട്ടുകൊണ്ടാലുമെന്നിൽപറഞ്ഞീടുവൻ:— 7
ഉയരറിതമാധവിപുരബലമുടയരാക്ഷസൻ
ഭൂപതിമിന്നിച്ചതുമറിയാതെ 8

അരിനൃപതിയുടെനഗരിഝടിതിപൊടിയാക്കുവാൻ
അഖിലപടക്കോപ്പുകൂട്ടിപ്പുറപ്പെട്ടാൻ 9
മദകരികൾതുരഗതതിപെരിയരഥപംക്തിയും
ഉല്ലസദ്ഗണങ്ങളാംകാലാൾപ്പടകളും 10
അസിമുസലപരശുമുഖവിവിധതരശസ്ത്രങ്ങ-
ളാണ്ടുകൊണ്ടേറ്റുള്ളവീരന്മാരും 11
രണമതിനുവിരുതുടയനെടിയശകവീരരും
ദീർഘനിവർന്നുള്ളപാരസീകന്മാരും 12
ചതികളതിമതിവിനൊടുഖസനൃപവരവീരരും
ചാഞ്ചല്യമെന്നിയേമ്ലേച്ഛഭടാളിയും 13
ഗിരിനൃപതിതനയനതിബന്ധുക്കളാകിയ
ഗംഭീരരായുള്ളപഞ്ചരാജാക്കളും 14
നരവരനുസന്തതമൊരുസചിവവരനാകിയ
നീതിമാനാംഭാഗുരായണവീരനും 15
ഉദധിയൊടുസമമിയലുമരിയസേനാധിപ-
ന്തികനായുള്ളശിഖരസേനൻതാനും 16
പുനരപിശകടമുഖസിദ്ധാർത്ഥകാദിയും
പാടവമേറുമുള്ളകാഴ്ചപ്പടകളും 17
നിജമനസികലരുമൊരുശങ്കമറച്ചുതാൻ
നീതിമാൻരാക്ഷസനെന്നൊരുനൃപനാം 18
ഒരുകനകമയവിമലരഥമുപരികരേറിനാൻ
ഓലപോലെയുലയുന്നൊരുവാളുമായ് 19
മദസലിലമൊഴുകിനൊരുകരിമുതുകിൽവില്ലുമാ-
സ്ത്രികളോടൊത്തമൻതാനുംകരേറിനാൻ 20
അലറിനൊരുപട,പടഹമുഖവിവിധവാദ്യവൃ-
ന്ദാലവട്ടങ്ങളുംവെഞ്ചാമരങ്ങളും 21
കുടതഴകൾകൊടികൾചിലവിരുതുകളുമോരോരോ
ക്കുറകടിഞ്ഞിത്ത്ഘനസംഭാരജാലവും 22
വൃഷകഴുതമുതുകിലതുവെച്ചുകെട്ടിക്കൊണ്ടു
വേഷംതിരിഞ്ഞുള്ളചാരജനങ്ങളും 23

ഉദധിയൊടുസമമിയലുമൊരുപടയുമപ്പാകണ്ടാ-
ല്യക്കൊടുപുഷ്പപുരിക്കനടന്നതെ 24
ഇളകിടുന്നാരപ്പടനടുവിൽ ധവളമൊത്തധൂളിയു-
മിന്ദ്രലോകത്തോളമാറ്റുകാ[illegible] 25
ഒകേരികൾക്കതിനന്തരമലറിനിന്നാരവും
മാനിച്ചുകാലാൾനിലവിളിഘോഷവും 26
തുരഗതതിമൊഴിയുമൊരു ഹേഷാരവങ്ങളും
തേരുകളൊച്ചയും ഞാണൊലിനാദവും 27
കഠിനതരപടഹരവവിപുലതരനാദവും
കാളംകൊണ്ടുള്ള ഘോരനിനാദവും 28
ഇതിവിവിധതരനിനദഭീഷണമാംപട-
യ്ക്കീശനായുള്ള മലയകേതുപ്രഭു 29
കുസുമപുരിനികടഭുവിചെന്നുപടയുമായ്
ക്രൂരകൊടികളുമേന്തിമരുവിനാൻ; 30
അഖിലജനമവനിപതിയുടെ മുഴവുംപുന-
രാവാസശാലയുംകെട്ടിമരുവിനാർ 31
അപ്പൊഴുതിവിടമലയകേതുവാംമന്നനോ-
ടാസ്ഥയാ ചൊന്നാൻ ഭാഗുരായണമന്ത്രിയും 32
“നരപതിതനയ! ഗുണഗണസദന! സാമ്പ്രത-
മാറ്റരുമൊന്നുകല്പിക്കയുംവേണം 33
ഒരുവനിഹ കടകമതിൽനിന്നു ഗമിപ്പാനു-
മോരോജനങ്ങളിതിൽപ്രവേശിപ്പാനും 34
മമനികടഭുവി നൃപ! തവാജ്ഞയാവന്നവൻ
മുദ്രവാങ്ങിക്കൊണ്ടുവേണമറിഞ്ഞാലും 35
ചണകസുതകപടമറിവാനതോർക്കമേ
ചാണക്യവിപ്രൻ ചതിക്കുമറിഞ്ഞാലും 36
ചതികളതിമരുവുമൊരു ചണകസുതവിപ്രന്റെ
ചാരജനങ്ങൾ നടക്കുന്നുണ്ടിപ്പോൾ 37
അതിലുമൊരുവിരുതവർകൾതമ്മിലറികയി-
ല്ലെങ്ങുവളരെനാംസൂക്ഷിച്ചിരിക്കേണം” 38

നിജസചിവവചനമിതി കേട്ടു ചൊന്നാൻ നൃപൻ
"നീയിപ്പറഞ്ഞതു സത്യം മഹാമതേ! 39
വിരവിനൊടു കടകമിതു കെട്ടിപ്പതിന്നു നീ
വീരനാം ദീർഘാക്ഷനെ നിയോഗിക്കെടോ 40
ഉത്തമമതു കടകമുടനിന്നു പോയീട്ടവ-
ക്കിന്നു നീ മുദ്ര കൊടുക്കവേണം വേഗം" 41
അചലനൃപതനയഗിരമിങ്ങിനെ കേട്ടവ-
നാശു ദീർഘാക്ഷനോടേവമുര ചെയ്താൻ 42
"കടകമിതു കനിവിനൊടു കാത്തുകൊണ്ടീടുവാൻ
കാവൽക്കനാലു പുറത്തു മാളാക്കിനീ 43
പുരുഷരതിൽ വരുവതിന്നു മാത്രം ഗമിപ്പാനും
പറ്റുമെമേവാൻ മുദ്രയതുണ്ടാവു 44
ഒരുവനൊരു ചീട്ടിലിഹ മുദ്രയും കൂടാതെ
ഓടിഗ്ഗമിക്കിൽ പിടിച്ചുകൊള്ളേണമാലും" 45
അവനഥ സചിവനൊടു കനിവിനൊടു ചൊല്ലിനാ-
നന്തരമില്ലാ പിടിച്ചീടുകൊള്ളുവാം 46
തന്നൊപ്പു നൃപതിഗൃഹമാശു പുക്കീടിനാൻ
ധീരനാകും ഭാഗുരായണൻ നീതിമാൻ 47
അവനഥ നിജമനസി പാർത്തു കണ്ടീടിനാ-
"നദ്ദ്യോ മലയകേതുക്ഷിതിനായകൻ 48
ഉയിരതിനുമധികമതിവിശ്വാസമാന്നമാം
മാനിച്ചമാത്യനാശ്ചിരിക്കുന്നതാൻ 49
അവനെയിഹ ശിവ! ശിവ! ചതിക്കുന്നതെങ്ങിനെ?
ഒട്ടു ചാണക്യൻറെ ദുർന്നയം പേടിയാം 50
ചാണക്യസൂത്രവചനമിതു ചെയ്തീലതാണെങ്കിൽ
ചാണക്യനില്ലവനെന്നെയും കൊന്നിടും 51
വിധിവിഹിതമിതു മലയകേതുതന്നിക്ക"ന്നു-
ധീമാൻ വിചാരിച്ചുറപ്പിച്ചു മാനസേ; 52
തദനു നിജസചിവനെ വിളിച്ചുടൻ ക്ലിപ്തനാം
തല്ലുത്രർക്കൊണ്ടു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ 53

"നയവിനയവിപുലബലപരിഷ്കടയരാക്ഷസൻ
നമ്മെ ഭൃതിക്കയില്ലെന്നാശങ്കയാൽ 54
സുമുഖ! മമ മനമുരുകിടുന്നു കിമരുളുന്നതെ
സർവ്വദാ സത്യമാണ്ടന്നോ ഭയമത്രെ 55
വിവിധനയനിലയനിഹ രാക്ഷസൻ നന്ദനാം
വീരന്റെ പണിയെക്കതിവിശ്വാസത്താൽ 56
നിഖിലനയവിശദമതി മൗര്യനാം മന്നവൻ
നന്ദവംശാന്തകനെന്നു നിരൂപിച്ചു 57
ചാണക്യസുതനൊടു സചിവർ പെട്ടവൻ തന്നെ
ച്ചെന്നു സേവിക്കമോ നമ്മെ വെടിഞ്ഞിപ്പോൾ?" 58
പലവചനമിതി മലയകേതു പറഞ്ഞപ്പോൾ
പാർത്തു ചൊന്നാൻ ഭാഗുരായണനന്ത്യം 59
"കപടസചിവരുടെ കർമ്മങ്ങളെന്തു പതേ!
കിമൊന്നുമറിവില്ല സാമ്പ്രതം 60
കസ്യമപ്പൊഴിതിനൊട്ടുവളരുമളവാക്കവെ
കാണാം പ്രയോഗങ്ങളെല്ലൊന്നേ പറയാവൂ" 61
അവർകളിവപലവുമിതി പറയുമളവിൽ തദാ
ന്ദ്രുതമറിയാതെപോലെ ച്ചാണക്യൻ 62
കിലകൃത്രിമകത്തിലുമുറിവനാമരാൾ
ചൊല്ലീടിനാൻ ഭാഗുരായണനോടേവം 63
"ഉപായസചിവ! ശകടമുത്തനസ്സാമ്പ്രതം
നല്ല വസ്തുമിനിക്കിതാ പോകുന്നു" 64
ക്ഷപണകനൊടതുപൊഴുതു സചിവനരചൊല്ലിതു
"ക്ഷിപ്രമമാത്യൻ വേണ്ടിക്കരിക്കയോ?" 65
"സചിവാരപതിയതിനിതുരാക്ഷസാമാത്യനെ
സേവിപ്പതൊരുകൈവല്യപാതമിനിക്കഹോ" 66
ഉഴറിയവനതുപൊഴുതിവനോടുരചൊല്ലിതു
"ഉരക്കളുരാക്ഷസനോടു പിണങ്ങുവാൻ 67
വിവിധമെന്ത്യേതു സഖേ! ചൊല്ലുതിൻ കാരണം"
"വീര! വിശേഷിച്ചു ചൊല്ലുവാനില്ലേതും" 68

“പ്രണയമിന്നുപെരുത്തുള്ള നിങ്ങളിലന്യോന്യം
പിന്നെയെന്തിപ്പോൾപ്പിണങ്ങുവാൻ കാരണം? 69
വിരവൊടതു പറകതിന്നുകാരണമെന്തെന്നു
വിശ്വസിച്ചാൽ ചതിച്ചീടുകയില്ല ഞാൻ” 70
“പറകിൽ മമ മരണമിഹ നിർണ്ണയിക്കാമെടോ
പാർത്താൽ പറഞ്ഞുകൂടാ” യെന്നവൻ താനും 71
“അതിനു വിഷമതയെപ്പെരികെയുണ്ടെന്നിരിക്കിലും ഞാൻ
അത്യന്തരികയില്ലെന്നുമെമുദ്രയെ” 72
അഥ സചിവവരവചനമിങ്ങിനെ കേട്ടവൻ
സന്തോഷാൽ ചിന്തിച്ചു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ:— 73
“പറവതിന്നൃപതിയുടെ മുന്നിൽനിന്നേറവും
ഭീതിയുണ്ടാകകൊണ്ടിപ്പോൾ മടിക്കുന്നു” 74
“ഭയമതിനു കിമപി നഹി ചൊല്ലുകെടോ” യെന്നു
നൃപതി താനവനോടു ചൊല്ലിനാൻ 75
ഭയവിവശഹൃദയനവനിങ്ങനെ കേട്ടപ്പോൾ
നൃപന്റെ മുന്നിൽനിന്നിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ:— 76
‘‘അചിരതരകുസുമപുരമാശു പുക്കഥ ഞാൻ
രാക്ഷസാമാത്യന്റെ ഭൃത്യനായ്‌വാഴുമ്പോൾ 77
വിഷമവിഷകലുഷതരയായൊരു നാരിയെ
വീരനാം പർവ്വതരാജനെക്കൊല്ലുവാൻ 78
കഠിനതരഹൃദയനവനേകട്ടമറ്റൊരു
ക[illegible]തെന്നു നിശ്ചയിച്ചു കള്ളൻ; 79
ശി[illegible]പതിവരെന്നിരിക്കെ [illegible]ല്ലുവാനിങ്ങിനെ
കന്യാവിഷപ്രയോഗം [illegible] ഞാലും” 80
അഥ[illegible]നഗിരിമതി[illegible] ഞ[illegible] കേട്ടപ്പോൾ
കോ[illegible]നായുള്ള [illegible]നൻ 81
വൃന്ദ[illegible]വൊത്തു
[illegible] ചൊല്ലിനാൻ 82
‘‘ചാണക്യ[illegible]നെക്കല
ചെയ്യുന്നതി[illegible] ഞാൻ 83

അരികിലൊരുപരമതരബന്ധുവാസ്സാണതുകൊ-
ണ്ടല്ലൊ ചതിക്കയായ് ചെയ്യുന്നു രാക്ഷസൻ?" 84
വിവിധമിതി ജനകനെന്നിനച്ചു കേണീടുന്ന
വീരനെയാശ്വസിപ്പിച്ചു സചിവനും 85
"ക്ഷപണഗിരമിനിയുമിഹ കേട്ടുകൊൾക ഭവാൻ
ക്ഷോണീപതേ! കരഞ്ഞെന്തിനിക്കാരിയം?" 86
തദനു പുനരവനോടുരചെയ്താൻ ക്ഷപണകൻ
"തത്ര ഞാൻ പിന്നെയും വാഴുംദശാന്തരേ 87
അചലനൃപവരനെയിവനായതു കൊന്നതെ-
ന്നാൾ ചാണക്യനെന്നോടതിരുഷ്ടനായ് 88
വിരവിനൊടു നഗരമതിൽനിന്നു തച്ചോട്ടിനാൻ
വേഗമോടോടി ഞാനിങ്ങു പോന്നീടിനേൻ 89
അഹമിവിടെ വിവശമൊടു വന്നോരനന്തരം
ആശ്ശു നാം രാക്ഷസനെന്നോടു ചൊല്ലിനാൻ 90
ഒരുപൊഴുതുമൊരുജനവുമേതുമറിയാതെ
ഒന്നുണ്ടു വേണ്ടതു നീയെന്നറിഞ്ഞാലും 91
രണധരണിയതിലിനിയൊരഭിചാരം ചെയ്തു
രണ്ടുപുറവുമടച്ചു മപാരന്നേരം 92
ധരണിപതിമകുടമണിയെത്തന്നെക്കൊല്ലുവാൻ
ധീര പറഞ്ഞു വിപരീതമായ്വന്നു; 93
കുസൃതി പെരുകിന കുമതി രാക്ഷസനിങ്ങിനെ
കുത്സിതമായിപ്പറഞ്ഞതു കേട്ടു ഞാൻ 94
'തവ സചിവ! വചനമിതു ചെയ്യാനനുദിനം
തക്കത്തിലുണ്ടായൊരാളല്ല ഞാനിപ്പോൾ 95
വിഷതരുണിഗിരിനൃപതിയെക്കൊല ചെയ്കയാൽ
വിശ്വാസമാർക്കുമില്ലെന്നെക്കുറിച്ചഹോ' 96
മമ വചനമിതി സപദി കേട്ടമാത്യോത്തമൻ
മാനിച്ചു ചൊന്നാൻ കുപിതനായേററവും 97
'അതിനു പുനരതിവിഷമമെന്നു വരുന്നാകി-
ലോർക്കുനീ പൊയ്ക്കൊൾകയെന്നു ചൊല്ലീടിനാൻ' 98

“അതിനാലിനിശിശിരമഗമിപ്പതിനായിപ്പോൾ
ആജ്ഞതന്നീടുകമുദ്രാകൃപാനിധേ!” 99
അഥ സചിവവരനതികുതുകമൊടു ചൊല്ലിനാൻ
“അർദ്ധരാജ്യത്തെക്കൊടുപ്പാൻമടികൊണ്ടു 100
ചാണകസുതഹതകനിതു ചെയ്തതെന്നിങ്ങനെ
ചിന്തിച്ചിരുന്നിതു ചിത്തത്തിൽ ഞങ്ങളും” [ൻ
ചാണക്യനതുപൊഴുതു സചിവനോടു ചൊല്ലിനാ
“ക്ഷുദ്രങ്ങൾ ചെയ്യുമോ ചാണക്യപുത്രനവൻ 102
വിഷതരുണിയുടെ ചരിതമതുമറിഞ്ഞീല
വിശ്വൈകവിഭവൻ ചണകവിപ്രാത്മജൻ” 103
അവനിവരസചിവനാമമുരുകൊടുത്തയ-
ച്ഛന്ദനാം മുദ്രനമിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 104
“കടുമകളുമഖിലമിവകേട്ടതിലുള്ളവൻ
കഷ്ടമിതെന്നോ പറഞ്ഞു ക്രുദ്ധം 105
ശ്രുതമഖിലമയ്യോ സുഖമിതല്ലോ പാർത്തോളവൻ
ചിന്തിച്ചുകണ്ടാലമാത്യനാം രാക്ഷസൻ 106
അരികിലിഹ മരുവുമമാത്യശ്രുതനോദ്ധം
അത്യന്തബന്ധുവെന്നുള്ളതും സംഭ്രമം 107
മമ ജനകമരണമിഹ ചിന്തിച്ചിരിക്കിലപ്പോൾ
മന്ത്രിപ്രവരനെക്കൊന്നാവൻ ചോരയിൽ 108
മമജനകനുദകമിഹ നല്കിപ്പൊരിവം
മാനിച്ചുപോകുന്നതുണ്ടിനിനിർണ്ണയം” 109
ധരണിപതിവിവിധമിതി കോപിച്ചു ചൊല്ലുമ്പോൾ
ധീരനാം ഭാഗുരായണൻ ചിന്തിച്ചാൻ:— 110
“സകലഗുണഗണമുടയ രാക്ഷസാമാത്യനെ
സർവ്വദാ രക്ഷിച്ചുകൊൾകെന്നു ചാണക്യൻ 111
പലവുരുവുമിങ്ങു തന്നെന്നോടു ചൊല്ലി
പാർത്താൽ തടുക്കേണ്ടകാലമെന്നോർത്തവൻ 112
അരചനോടു ഹസിച്ചു പുനരിങ്ങനെ ചൊല്ലിനാൻ
“ആശ്രയമാർഗ്ഗമവെടിഞ്ഞതിവർ കേട്ടാലും 113

അഖിലനയനിപുണതകൾതേടുന്നവർകൾക്കൊ-
ന്നാർദ്രാവമൊഴിഞ്ഞെത്തുമില്ലോർക്കെടോ! 114
അമിതഗുണമുടയനിജസ്വാമിസിദ്ധിയെ
ആഗ്രഹിക്കുമധിനാഥനാകീടുവാൻ 115
നിജമനസിസതതമിതു ചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ
നീതിമാനായുള്ള മൌര്യ്യനൃപനെക്കാൾ 116
തവജനകനധികതരശത്രുവെന്നോർത്തവൻ
താതനെക്കൊല്ലുവാൻകാരണമോർക്ക നീ 117
അതിനുപുനരധികമൊരുദോഷവുമില്ലെടോ
ആവതല്ലാഞ്ഞിതു ചെയ്തുരാക്ഷസൻ; 118
നയമുടയജനമറികശത്രുജനങ്ങളെ
നന്മയിൽബന്ധുവാക്കുംകാര്യഗൌരവാൽ 119
ഹിതജനവുമൊരുപൊഴുതുശത്രുവാകുന്നപോലാം
ഹന്തയൃന്നല്ലതുകൊണ്ടിഹരാക്ഷസൻ 120
അരികൾകുലമൃതിപെട്ടുപോളമമാത്യനെ
ആദരവോടരികത്തുവരുത്തണം; 121
അപരമിഹതവമനസിതോന്നുംപ്രകാരമാം
അത്രനാളുംകളഞ്ഞിടൊല്ലുഭൂപതേ!” 122
പ്രിയസചിവനിതുവിപുലനയമൊടുരചെയ്തതും
ഭൂപതികേട്ടുടൻസമ്മതിച്ചീടിനാൻ 123
അഥചണകസുതചരരിലരിയസിദ്ധാർത്ഥകൻ
ആദരാൽമന്ത്രികൊടുത്തുള്ള മാലയും 124
ചണകസുതലിഖിതപത്രവുംമുദ്രയും
ചാതുര്യ്യമോടൊരുപെട്ടിയിലിട്ടവൻ 125
കപടമതിവിരവൊടൊരുകംബളത്തിൽവെച്ചു
കെട്ടിപ്പുറത്തൊരുഭാണ്ഡമാക്കിട്ടവൻ 126
കടവടിയുമുടമയൊടുകരമതിലെടുത്തുടൻ
കള്ളനേപ്പോലതാൻമുദ്രയുംകൂടാതെ 127
വിരവിനൊടുകടകമതിൽനിന്നുപോയീടുവാൻ
പാളിനടന്നതുകണ്ടുദീർഘാക്ഷകൻ 128

അഥ സചിവവരൻ ഝടിതി പിടിപെട്ടു സിദ്ധാർത്ഥകം
അഞ്ജസാ കാലും കരവും വരിഞ്ഞവൻ 129
നൃപതിമതവിനകടിയിലൊന്നുകൊണ്ടന്നവൻ
നാഥനാകാര്യം വെളിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ:— 130
"അറികപുനരിവനമിഹമുദ്രയും കൂടാതെ
ഇന്നുപുറത്തുപോവാൻ തുടങ്ങും വിധൌ
കരബലമൊടിവനെയുടനെതിർപ്പിടിപെട്ടു
കെട്ടിയിക്കള്ളനെക്കൊണ്ടുവന്നേനഹം" 132
അപ്പൊഴുതു നിജസചിവനോടു മലയകേതുവു—
"ആരുനീ ചോദ്യമിവനോടു ചെയ്താലും" 133
നൃപതിഗിരമിതി സപദി കേട്ടോരനന്തരം
നീതിയേറും ഭാഗുരായണൻ ചൊല്ലിനാൻ 134
"കപടമിഹ കരുതിയൊരു ജനയനിപുണനാരെടോ
കള്ളനോ മറ്റൊരുവൻ തന്റെ ദൂതനോ?" 135
സചിവനോടു പുനരവനമിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ
"സാക്ഷാലമാത്യന്റെ ദൂതനറിക ഞാൻ" 136
അതിനു പുനരിവനൊടവനുത്തരം ചൊല്ലിനാൻ
"എങ്ങിനീമുദ്രയുമെന്നോടു വാങ്ങാതെ 137
ഉഴറിയൊരു കടകമതിൽനിന്നു പോയീടുവാൻ
ഉറ്റതിലെന്തൊരു കാര്യം പറക നീ" 138
അതിചതുരമതി സപദി സിദ്ധാർത്ഥകൻ ചൊന്നാൻ
"അത്ര കാര്യഗൌരവം കൊണ്ടല്ലോ 139
വിപുലബലമുടയ നൃപശാസനം ലംഘിച്ചു"
"എന്തുപിന്നെക്കാര്യസ്യ ഗൌരവം?" 140
അതിനുണരുമതിനയമുടയ സചിവോത്തമ-
നന്നവൻ താനമിവന്നുത്തരം ചൊല്ലാൻ 141
"മതിയിലൊരു കപടമിഹ വെച്ചോരിവൻ തന്റെ
മാറാപ്പിലെന്തെന്നു ചോദിക്ക സാമ്പ്രതം" 142
അപ്പൊഴുതു സചിവനവനോടു ചൊല്ലീടിനാ—
"നാറ്റുനീ മാറാപ്പഴിച്ചു കാട്ടീടണം" 143

“അറികമമകിമപിനഹിമാറാപ്പി”യെന്നവൻ
അത്യന്തനീതിമാൻ ചൊന്നോരനന്തരം 144
സചിവനകമലരിലതിരോഷം കലർന്നുടൻ
സിദ്ധാർത്ഥകനോടു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ:— 145
“കഠിനതരമവർകളൊടു താഡനം കൊള്ളുമ്പോൾ
കാട്ടുമിതന്നേരമില്ലാതസംശയം” 146
“മരണമിഹവരികിലുമിതെന്നുമേ മാറാപ്പു
മന്ത്രിപ്രവര ഞാൻ കാട്ടുകയില്ലെടോ” 147
“സചിവനതുപൊഴുതിവനെ പ്രഹരിക്ക”ന്ന
ദീർഘാക്ഷനോടു കോപിച്ചു ചൊല്ലീടിനാൻ 148
ഭടകടമഴകിനൊടെടുത്തു ദീർഘാക്ഷനും
ഓങ്ങിപ്പിടിച്ചടിക്കുമ്പൊളന്തരേ 149
ഭയമൊടവനലറിയിടയൊഴുകി രുധിരൗഘവും
ഭാണ്ഡവുമപ്പോളഴിഞ്ഞങ്ങു വീണിതേ 150
സചിവനതു സപദി നിജകൈകൊണ്ടെടുത്തുടൻ
സംഭ്രമത്തോടഥ കെട്ടഴിച്ചീടിനാൻ 151
ചണകസുതകപടകൃതപത്രവും മുദ്രയും
ചാതുര്യമോടൊത്ത പൊന്മണിമാലയും 152
തെളിവിനൊടു സചിവനഥ പെട്ടിയിൽ കണ്ടപ്പോൾ
തെറ്റെന്നു മോഹം കലർന്നുതന്നോരാൽ 153
ഗിരിശപതിതനയനുടെ കയ്യിൽ കൊടുത്തിതു
കാഞ്ചനമാലയും മുദ്രയും പത്രവും 154
നരപതിയുമതുപൊഴുതു പത്രമെടുത്തുടൻ
നന്നായ് നിവർത്തി വായിച്ചു തുടങ്ങിനാൻ:— 155
“ഒരുവനെഴുതിയതറിയിതൊരുവനറികാതോൽ
ഒക്കെ വെകല്ലിച്ചു വർണ്ണം വാനിപ്പോൾ 156
മയിരിപുതനൊപ്പകിയവനെക്കളഞ്ഞീടിനാൻ
മൽപ്രസാദാത്ഥമതിനില്ല സംശയം 157
അവർകളിഹരിപുപരിയബന്ധുക്കളായ്ത്തും
അന്നുപറഞ്ഞവർണ്ണം ചൊല്ലുകൊണ്ടാലും; 158

ത്വന്മനസി പുനരതിനു സംശയമുണ്ടെങ്കിൽ
സ്വചാതുര്യമൊന്നു വന്നു ചെയ്യുന്നതെന്നേയവർ 159
തവ ചരണനളിനയുഗമാശ്രയിക്കുംദൃഢം
താല്പര്യമുൾക്കൊണ്ടു വീരപുരുഷന്മാർ 160
ചിലരിവരിലരിനഗരമിഴ്ക്കിളിച്ചിരിക്കുന്ന
ചാതുര്യമുള്ള ഗജങ്ങളെയും ചിലർ 161
പ്രണയമൊടുമലയഖലുത ചത്ഭൂഷണത്രയം
പണ്ടുകൊടുത്തതുമുലഭിച്ചീടിനേൻ; 162
കനകമണിശബളതരമായൊരുമാലയും
ക്രൂരനു കൊടുത്തുവിട്ടിട്ടുണ്ടറിഞ്ഞാലും 163
വിമലമണിഖചിതമൊരു മോതിരമുദ്രയും
മാനവ! വിശേഷിപ്പീടുവാനായിത്താൻ 164
ദൃഢഹൃദയനതിനിപുണനായ സിദ്ധാർത്ഥകൻ
തന്നോടു വർത്തമാനങ്ങളെപ്പേരുമെ 165
നിഭൃതമറിവരിതു ചൊല്ലിവിട്ടിട്ടുണ്ടു
നീതിനിരൂപിച്ചു ചെയ്യേണ്ടതൊക്കവെ" 166
"പ്രിയസചിവ, സകലമിതിൽ വാചകമിങ്ങിനെ
പാർത്താലമാത്യന്റെ മുദ്രതന്നെ ദൃഢം 167
മണികനകമിടകലർന്നുള്ള മാലയും
മാനിച്ചമാത്യനു നൽകിതൊരായതു് 168
നിഖിലമിവമമ മനസി സംശയമൊക്കവെ
നിർണ്ണയിക്കാമതിനില്ലൊരു സംശയം 169
നയനിപുണ! പുനരിവനിതാർക്കു നൽകീടുവാൻ
നന്മയിൽ കൊണ്ടുപോകുന്നു നിഗൂഢമായ്?" 170
നൃപതിയുടെ വചനമിതി കേട്ടു സചിവനും
നീതിയിൽ സിദ്ധാർത്ഥകനോടു ചൊല്ലിനാൻ 171
"പറക മറിയെഴുതിയുടനാർക്കു നൽകീടുവാൻ
പോകുന്നതിപ്പോളുഴറോടു ക്രൂടിനി!" 172
അതുപൊഴുതു സചിവനോടു ചൊന്നാനവൻ താനും—
"മാക്കെന്നറിഞ്ഞീല ഞാനോ മഹാമതേ" 173

“ഹന്തികുടില! ചതികെയ്തിങ്ങനെ ദൊഷത്രവു-
മാരെന്നറിയാതെ തടിച്ചതെന്തിന്നു? 174
ആടികഠിനങ്ങളെടുത്തുകൊല്ലുന്നതുമൊ-
രാക്കിനംപുത്ര! നീ ചൊല്ലുമറിഞ്ഞതാകും” 175
“മറിയറിവതിനുപണികളുണ്ടാകകൊണ്ടിപ്പോഠം
മറെറന്തുവത്തമാനങ്ങഠം ചൊല്ലീടുന്നു
കിമപി നഹി നഹി സുമുഖ വത്തമാനങ്ങളും
കണ്ടാലറിഞ്ഞുകൂടെ മുറിവാകുകം?” 177
അങ്ങനെ പാഴ്ചൂസ ചിവന്തി കൊപംകലന്റെ-
നാളുമീശ്വരനോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 178
“ഏതോ ഒരു മഖിലമിവന്റെ പൗരവൊള-
മാണ്ടുവടിയെ കൊണ്ടടിച്ചിന്നു പരന്നതും” 179
അവനുമതിരസം കൊണ്ടുഖിന്നാത്മകൻ തന്നൊ
ആരുതിവഴം ചൊല്ലിനാനന്നേരം 180
അടിമുടിയൊടിട്ടീയിലടിക്കൊണ്ടവരന്നതും
അവ്വണ്ണം ശിവശിവയെന്നലറീടിനാൻ 181
“അഖിലമപിപറവനിതഖിലരൊടെല്ലാം നാ-
നെല്ലാറ്റുപതിയൊടൊക്കവെ ചൊല്ലുവൻ” 182
തദനു നരപതി പുരതിന വചനൊടിത്തുചൊല്ലിനാൻ
“താഡിക്കവേണ്ട; ചൊല്ലീടുക വാത്തകഠം” 183
ഉടലിലൊഴുകിനരുധിരജലമതു വടിച്ചവൻ
ഉള്ളത്തിലേറും കരഞ്ഞൂറ്റപനൊടെ 184
പദയുഗളമതിലധികമായൊടു നമിച്ചവൻ
ഭൂപതിവീരനൊടിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 185
“അമിതനിഗമതരികമമപറവനഖിലംപ്രഭോ!
അയ്യോ കൃപാനിധേ! കാത്തരുളേണമെ!” 186
അവനിപതി കഥന തൊട്ടവമതലയകെട്ടവു-
മപ്പോളുടനെ കൊട്ടത്തു ചൊല്ലീടിനാൻ:— 187
“വദ സുമുഖ! ഭയമിഹ കിമപി നഹി പറക സർവ്വവും
സർവ്വദാ ചൊദനെല്ലാം നീയറിഞ്ഞാലും” 188

തൊഴുതവനമതുപൊഴുതുനൃപനൊടുപറഞ്ഞിതു
"ഉണ്മയിൽചൊല്ലുവൻകേട്ടുകൊൾകഭവാൻ 189
നയവിശദമതിസചിവരാക്ഷസാമാത്യകൻ
നല്ലോരുമാല്യവുംമുദ്രയുംപത്രവും 190
പ്രണയമൊടുധരണിപതിമെയ്യിന്നുനൽകുവാൻ
പ്രീതിപൂണ്ടങ്ങുകൊടുത്തയച്ചുവിഭോ! 191
പരിചിനൊടുപറവതിന്നവർത്തമാനങ്ങളും
ഭൂപതേ!ചൊന്നതുചൊല്ലുവൻകേട്ടാലും;— 193
അധികതരബലമുടയകൌലൂതരാജനാം
അന്പുള്ള ചിത്രവർമ്മാവെന്നവീരനും 193
വിരവുടയമലയപതിശത്രുവിദ്ധ്വംസന-
നത്യന്തധീരനാംസിംഹനാദൻതാനും 194
കുലശിഖരിസമനധികഭീഷണനായുള്ള
കാശ്മീരനാഥനാംപുഷ്കരാക്ഷൻതാനും 195
ഉദധിയതിൽമരുവുമൊരുസിന്ധുദേശനാകു-
മുന്നതനായുള്ള സിന്ധുഷേണാഖ്യനും 196
പലവിധമുള്ളപടനടുവിൽവടിവിനൊടുകാട്ടുന്ന
പാരസികേശനാംമേഘാഖ്യവീരനും 197
ഇവർപെരിയബലമുടയപഞ്ചരാജാക്കളും
ഇച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നു ഭൂപനെക്കൊല്ലുവാൻ 198
അവരിലിഹപുനരറിക ചിത്രവർമ്മാദിയാം
ആദ്യമൂവർശത്രുരാജ്യമിച്ഛിക്കുന്നു 199
പുനരിതരവർകരികളെയുമിച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നു
പണ്ടുപറഞ്ഞവണ്ണംഭവാനിക്കാലം 200
ചണകതനയനെവിരവിൽനീക്കിക്കളകയാൽ
ശോഭനമായ്വന്നു ചിന്തിതമൊക്കവെ 201
ഇവരെപുനരറികയിതുരാക്ഷസാമാത്യന്റെ
നീതിയിലുള്ളൊരു സന്ദേശമായതും" 202
സചിവവരവചനമിതിങ്ങിനെകേട്ടഥ
തന്നുള്ളിലേവംനിരൂപിച്ചുഭൂപനും 203

ചിരമരികിൽമമമരുവുമരിയനരവീരരാം
ചിത്രവൎമ്മാദികളാമവരേവരും 204
കലകരതിയരികിൽമമവാഴ്കയോസന്തതം?
കുസിതാമാത്യൻെറസേവകന്മാരവർ 205
നിജമനസിവിവിധമിതിചിന്തിച്ചുഭൂപതി
നീതിയേറുംരാക്ഷസനെവരുത്തുവാൻ 206
ഒരുചരനെവിരവിനൊടുവിട്ടുടൻചിത്തത്തി-
ലോരോൎത്ഥങ്ങൾനിരൂപിച്ചിരുന്നീടിനാൻ 207
അതുപൊഴുതുസചിവവരനാകിയരാക്ഷസൻ
ആശുതാൻചിത്രവൎമ്മാദിയാംവീരരെ 208
നികടഭുവിവടിവൊടുവരുത്തിപ്പറഞ്ഞിതു
"നിങ്ങളെല്ലാവരുംപെറ്റതപുത്രരെ 209
കുസുമപുരിയുടനടനടക്കണമശ്രാന്തരെ
കൂടെപ്പിരിയാതെപുറവുംനടക്കേണം 210
ശകടകനമഥമഗധഗുണമൊടുംകൂടി
ശങ്കാവിഹീനനടക്കാചുഴലവും" 211
അവർകളൊടുസചിവവരനിതുംപറയുമ്പോൾ
ആശുവന്നാൻനൃപദൂതനനന്തരം 212
ധരണിവരചരനഥസചിവനൊടുചൊല്ലിനാൻ
"ധന്യമതെവാനൊട്ടുമെവൈകാതെ 213
ഗിരിനൃപതിസുതനരികിൽയങ്ങുചെന്നീടുവാൻ
കാൽക്ഷണംവൈകാതെപോരികയുംവേണം" 214
സചിവകുലവരനതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
സംഭ്രമത്തോടുശകടനോടിങ്ങിനെ 215
"പടനടുവെനൃപതിയുടെസന്നിധൌചെല്ലുമ്പോൾ
പണ്ടുനാംകൊണ്ടുകൊള്ളുമാഭരണത്രയം 216
അയിശകടവിരിയെയതെടുത്തുകൊണ്ടന്നാലും"
വേഗമെടുത്തുകൊണ്ടന്നാൻശകടനും 217
വിവിധമണിഖചിതമതിലൊന്നൊരുകുണ്ഡലം
വിസ്മയമായപതക്കംമനോഹരം 218

കനകകൃതവിമലതരകാഞ്ചികാമറേറതു
കനകനാദ്യാഭരണങ്ങൾ മററുള്ളതും 219
മുടിയൊടടിയിടയവനലങ്കരിച്ചുററവും
മുമ്പിൽ മൌര്യശകടനോടോതിനാൻ:— 220
"ഇവിടെ മൌര്യശകട! ഞാൻ വരുവോളം നീ"
ഇത്ഥം പറഞ്ഞു നന്ദനാമാത്യനാം 221
അഗ്രസചിവപതി മലയകേതുമന്ദിര-
മാലയം പ്രാപിച്ചു മന്നനെക്കണ്ടപ്പോൾ 222
ആകമലരിൽനിറയുമൊരു രസമമന്ദമവൻ
"ആയുഷ്മാനാവു"മെന്നു ചൊല്ലീടിനാൻ 223
മൃദുതരനൃപതിഗിരമിങ്ങിനെ കേട്ടഥ
മന്ത്രിപ്രവരനിരുന്നിതു മെല്ലവെ 224
അതുപൊഴുതിലവനിപതി രാക്ഷസാമാത്യനോ-
ടാദരവോടിതു ചൊല്ലിനാനിങ്ങിനെ— 225
"അരികളൊടു പൊരുവതിനു പോന്നതില്ലിന്നൊരാ-
നാസ്ഥയെനിക്കിലൊട്ടുമില്ലെന്നുമെ" 226
അതിനവനരചനൊടു മധുരമൊടു ചൊല്ലിനാ-
"നന്ദനോടേതൊരുതരമുള്ള കോപ്പുകൾ 227
പരിചിനൊടു ചിലരെയുമുറപ്പിച്ചു പോന്നു ഞാൻ
ഭൂപതേ കാണാഞ്ഞതിന്നിതു കാരണം" 228
സചിവനൊടു തദനു നരവീരനും ചൊല്ലിനാൻ
"സജ്ജനങ്ങളിൽ മുൻപനാകുന്നവൻ 229
ചിലരൊടിഹ പലതുമൊരു പറഞ്ഞുറപ്പിച്ചതും
ചന്തമോടെന്തെന്നതു ചൊല്ലു സാമ്പ്രതം" 230
"മലയപതി! നൃപതിവീരരെന്നിൽ പോകൽ
മുറമിനിപ്പിരിയാതെ ചുഴലവും 231
കുസുമപുരമുടനടന്നുള്ള ചൊല്ലാമിവിടെ
കാണുകകൊൾവാൻ ഭരമേല്പിച്ചു പോന്നു ഞാൻ 232
സചിവനിതു പറയുമളവിങ്ങിനെ മുഷ്കനാം
സംശയമൊക്കെവിട്ടകമേ നിരൂപിച്ചാൻ— 233

അരികിൽമരുവുമിവർനടക്കുന്നു
മറ്റോചതിപ്പാനതിനില്ലസംശയം— 234
ഇതിമനസികരുതിയഥരാക്ഷസാമാത്യനോ-
ടിഷ്യമുടിത്തുചൊന്നാൻകുസുമപുത്രനാം 235
"ഭവതിങ്ങുകുസുമപുരിതന്നിൽഗമിച്ചിതോ?
ഒന്നുകണ്ടാലിതുകാലംമറന്നാമതേ!" 236
"അവനിവര!കുസുമപുരിതന്നിൽഗമിക്കയു-
മിന്നനിരൂപിക്കിൽസാദ്ധ്യമല്ലോട്ടുമേ, 237
കുസുമപുരമഴകിനൊടുചേരവളയുന്നോരം
കാററില്ലതാറുനാളിലകത്തെടോ" 338
"തവചരരിലൊരുവനൊരുദിവസംകൊണ്ടിപ്പോൾ
തൽപ്പുരത്തിന്നുവന്നേട്ടാവറിഞ്ഞതോ?" 239
"ഒരുവനെന്നുമറിയാതെപോയിതില്ലപ്പുതോ-
ന്നൊത്താലവനുമെന്തറിയുമിന്നതു" 240
"ഇവനൊടിരുവരിപിയുമിന്നൊരുചൊല്ലണമിത്യുതം"
ഇതരൊകേട്ടമാത്യനാരാക്ഷസൻ 241
സകലജനനടുവിലുടനൊരുപിതിൽക്കണ്ട
സിദ്ധാർത്ഥകൻതന്നെക്കണ്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 242
"കിമിതമിതിമനുജമനസിദ്ധാർത്ഥകാ"യെന്ന
കല്യാണഭിക്ഷുതാനിന്നിപറഞ്ഞപ്പോൾ 243
നയനജലമധികമൊഴുകുമാറുകണ്ടവൻ
നീതിമാനാംരാക്ഷസനോടുചൊല്ലിനാൻ:— 244
"തവകരുണയാടികമെമ്മമറ്റൊന്നുമില്ലഞാൻ
താഡനംകൊണ്ടുപൊറുതിയില്ലാഞ്ഞാൽ 245
തവമനസിനിങ്ങിതമെങ്കിൽപറഞ്ഞീടാം
താനതാനെന്നൊഴിനോട്ടുമല്ലതല്ലോമേ" 246
"അധികമനുമമമനസിഖിദ്യതെന്തിനിതം?
ഞങ്ങളിനിയെന്നോടുനേരേപറഞ്ഞാലും" 247
എന്തമമാത്യവരനോടുപിന്നെയുംചൊല്ലിനാൻ
"അങ്ങുന്നുപറയുമെങ്ങിനെചൊല്ലുന്നു? 248

കഠിനതരമടിമുതുകിലേററുകൊണ്ടെന്നാൻ
കല്പിച്ചിരുന്നതുംചാണക്യൻകൃപാനിധേ!" 249
അപ്പൊഴുതിലധമമലയകേതുവുംചൊല്ലിനാൻ
ഉത്തമസചിവനെത്തന്നെവിളിച്ചുടൻ:— 250
"ഇവനധികമിയവുമൊരുപജ്ഞയുമുണ്ടല്ലൊ
ഇങ്ങിനെചാലിച്ചാൽമിണ്ടുകയില്ലടോ! 251
ഇതിനുസചിവനൊടുപറകാക്കനീതാൻതന്നെ"
അപ്പോളവനുംപറഞ്ഞുതുടങ്ങിനാൻ:— 252
"നയവിശാരദവര! പുനരിവനിതുചൊല്ലുന്നു—
നീതിയേറുംകപടമന്ത്രിയാംരാക്ഷസൻ 253
പരിചൊടൊരുകുറിയെഴുതിമൌര്യനൽകവാൻ
വർത്തമാനങ്ങളുമൊക്കപ്പറഞ്ഞുടൻ 254
കുസുമപുരമതിൽവിരവൊടെന്നെയയച്ചതും
കേൾക്കണംഞാനിവനിങ്ങിനെചൊല്ലുന്നു" 255
ചരനൊടതുപൊഴുതുകപടമന്ത്രിയുംചൊല്ലിനാൻ
"ചൊല്ലുനീചൊന്നതുസത്യമോദുർമ്മതേ?" 256
"ശാപമമലസചിവ! ഞാൻതാഡനംകൊണ്ടപ്പോ-
ളത്യുഗ്രമീയനായ്ചൊന്നേനഖിലവും" 257
ഗുണമുടയകുലസചിവനിങ്ങിനെകേട്ടപ്പോൾ
"കഷ്ടമസ്തമതെ"ന്നുചൊല്ലീടിനാൻ 258
ബലമുടയഗിരിനൃപതിപുത്രനുംചൊല്ലിനാൻ
വീരനാകുമൊരുഭാഗുരായണനോടപ്പോൾ 259
"പ്രിയസചിവ! ചരിമിനൊരുമാത്രമല്ലേഖനം
ചാരമതകാട്ടികൊടുക്കെ"ന്നുകേട്ടവൻ 260
ഉഴറിയതുമഖിലസചിവവരനുകാട്ടിനാൻ
ഉരുകനാംരാക്ഷസൻവായിച്ചുചൊല്ലിനാൻ:— 261
"ചണകസുതകപടകൃതപത്രമിദംപ്രഭോ!
കാണ്മാനെളുതമതിനില്ലനൃപതേ!" 262
നൃപനതിനവനൊടുരചെയ്തു"നൊതവസ്ത്ര
ന്നുമായിത്തുടെകൊടുത്തയച്ചിട്ടും 263

ചാണകസുതകപടകൃതമോ?” യെന്നരചൊടു
ചാഞ്ചല്യമെന്നിയെ കാട്ടിനാൻ മാലയും 264
കനകമണിലളിതമൊരുമാലയും കണ്ടവൻ
കഷ്ടമെന്നോർത്തു നൃപനോടു ചൊല്ലിനാൻ 265
“അറിക നൃപ! പരിചൊടിതു സിദ്ധാർത്ഥകന്നു ഞാൻ
ആമോദമേറിച്ചമഞ്ഞൊരവസ്ഥയിൽ 266
അഴകൊടിഹ നിഖിലനൃപവീര! കൊടുത്തതും
ആക്കമിതെങ്ങും കൊടുത്തയച്ചില്ല ഞാൻ” 267
അന്നുപൊഴുതു സചിവനൊടു സാദരം ചൊല്ലിനാ-
നാളുമൊഭാഗുരായണമന്ത്രിയും:— 268
“പ്രണയമിഹ നൃപതിവരനേറിച്ചമകയാൽ
പ്രീതനായ്ത്തന്റെ കഴുത്തിൽനിന്നഴിച്ചുടൻ 269
തരികതവ സചിവവര! പെട്ടതറിഞ്ഞാലും
താനതുമെയ്യിലണിയാതെ സാമ്പ്രതം 270
തവപുരുഷനിതു സചിവ! നൽകീടുകിൽ പുന-
രോർത്തുകണ്ടാൽ ഭവാനേതുമതാത്തതും 271
മനസി തവ പെരികെയൊരു സന്തോഷകാരണാൽ
മൈത്രനായ്ക്കൊണ്ടിതു നൽകുന്നു സാമ്പ്രതം” 272
ഇതി ചണകസുതകപടവിഹിതമായ് ഭൂപതെ
ഇല്ലാതകില്ലതിനെന്നമാത്യേന്ദ്രനും 273
അചലനൃപതനയനതിനുത്തരം ചൊല്ലിനാൻ.
“ആരുടെ മുദ്രയിതാണെന്നതുമെടോ?” 874
“കപടജനവിഹിതമതിൽ മുദ്രകാണെന്നാലും
കശ്മലന്മാർക്കിന്നതുതാതെയുള്ളതും?” 275
സചിവനിതു നൃപതിയോടു ചൊന്നോരനന്തരം
ശങ്കേതരം ഭാഗുരായണൻ ചൊല്ലിനാൻ 276
“സചിവനിഹ സകലമപി ചൊന്നതു നേരെങ്കിൽ
സിദ്ധാർത്ഥക! ചൊല്ലെഴുതിയതാരെന്നു?” 277
തന്നെപ്പുനരതിനവനൊന്നുമേ മിണ്ടാതെ
ദൃഷ്ടിയും കീഴ്പോട്ടു നോക്കിനിന്നീടിനാൻ 278

നൃപസചിവനതുപൊഴുതുകോപിച്ചുചൊല്ലിനാൻ
"നന്നല്ലെടൊതല്ലുകൊള്ളുമറിഞ്ഞാലും" 279
പ്രാണഭയമകതളിരിലുണ്ടാകകൊണ്ടവൻ
പേടിച്ചുചൊന്നാൻപരമാൎത്ഥമിങ്ങിനെ 280
"മുറിയെഴുതിയതുശകടനെ"ന്നുപറഞ്ഞപ്പോൾ
മന്ത്രിപ്രവരനുമിങ്ങിനെചൊല്ലിനാൻ 281
"മുറിയെഴുതിയതുശകടനെങ്കിൽഞാൻതാൻതന്നെ"
മന്നവനമതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ 282
"ശകടനെയുമിഹവിരവോടെങ്കിൽവരുത്തുക
ചാരജനങ്ങളിൽപോരാതിനാതല്ലു?" [ൻ
പ്രിയസചിവനതുപൊഴുതുനൃപതിയോടുചൊല്ലിനാ
"പണ്ടാൽശകടദാസൻലേഖകൊണ്ടിപ്പോൾ 284
നയമുടയസചിവനൊരുമിച്ചിൽനിന്നിങ്ങിനെ
ഞാനിതെഴുതിയതെന്നുപറയുന്നു? 285
അതിനപ്പുറമൊരുകഴിവുഞാൻപറഞ്ഞീടുവൻ
അവനുശകടനെഴുതിയപത്രങ്ങൾ 286
ഇവിടെബഹുവിധമിരിക്കുന്നതിലൊന്നിപ്പോൾ
ഇതുകൊണ്ടുനാംകണ്ടാലറിയാമല്ലോ" [ൻ
നൃപനമലമതിയിൽനിജസചിവനോടുചൊല്ലിനാ
"നീയെന്നതിലൊന്നുകൊണ്ടുവരികെടോ" 288
അവനമലശകടനെഴുതിയതിലൊരുലേഖനം
അതുടനെകൊണ്ടുനൃപനുകാട്ടീടിനാൻ 289
അചലനൃപതനയനതുകണ്ടിലുമപ്പൊഴും-
യക്ഷരംകണ്ടമാത്യൻപകച്ചീടിനാൻ 290
നിജമനസിതിരളുമൊരുഭയമൊടുനൽകിനാൻ
നീതിമാൻരാക്ഷസൻവാങ്ങിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ:— 291
ശകടകൃതലിപികളതിലൊരുമയോടെകണ്ടവൻ
ശങ്കകലൎന്നുള്ളിലിങ്ങിനെചിന്തിച്ചാൻ-- 292
"ശകടകൃതമിതുനിയതമിപ്പോളവൻതാനും
ശത്രുപക്ഷാശ്രയംചെയ്തിരുന്നെൻദൈവമേ?" 293

പലവുമിഹമനസിമമ ചിന്തിച്ചുകൊണ്ടപ്പോൾ
പാപം ശകടദാസൻ ചെയ്തു നിർണ്ണയം 294
ശകടനൊടുകരമതിലിരിക്കുന്ന മുദ്രയും
സിദ്ധാർത്ഥകമിത്രമല്ലോ ശകടനും 295
അപരലിഖിതവുമിതിനൊടൊക്കയില്ലാദരം
ഞങ്ങളെ ചതിച്ചാൻ ശകടനമിക്കാലം 296
ചാണകസൂതപടുവചനമെന്നുംകൊണ്ടിപ്പോൾ
ശത്രുക്കളോടുസന്ധിച്ചുവനിക്കാലം 297
നിജമരണഭയമധികമുണ്ടാകകൊണ്ടിപ്പോൾ
നിർണ്ണയമിച്ചതിചെയ്തു ശിവശിവ:—” 298
നിജമനസി വിവശമിതി ചിന്തിച്ചു രാക്ഷസൻ
നിൽക്കുന്നനേരത്തു ചന്ദ്രഗുപ്തനും 299
നിജജനകനണിയുമാഭരണങ്ങൾ മന്ത്രിതൻ
മെയ്യതിൽക്കണ്ടു ചൊല്ലീടിനാനീർഷ്യയോടെ:-- 300
“വിവിധമണിഗണഖചിതമാമാഭരണമിദം
പക്ഷമാത! തന്നതാരെന്നു ചൊല്ലുകെടോ!” 301
കലുഷമിയന്നുള്ള പാർത്ഥിവപതിയോടു ചൊല്ലിനാൻ
“കൊണ്ടതിനിദം വിലയ്ക്കു പ്രഭോ ദേവ ഞാൻ” 302
അധികതരശോഭമിതുമലയകേതുവും
ക്രുദ്ധനായ്‌രാക്ഷസനോടു ചൊല്ലീടിനാൻ 303
“മമജനകതനുധൃതമാമാഭരണമിദം
മെയ്യിൽ നിൻറെ ഹസ്തഗതമായതിക്കാലം 304
വിലയതിന്നിസ്ഥലെ കൊണ്ടുവന്നതും
ചെയ്യുന്നതാമന്ത്രിസത്തമ! ചൊല്ലെടോ 305
അഖിലരിപുപക്ഷമതിലെത്തുന്നൊരുവാദ–
മാർജ്ജനംചിറ്റു ചണമോഷ്ടക്കതെ! 306
ശോ! കഠിനനയ! ചതിപെട്ടുകിയോ ഭൂതനായെ!
ചൊന്നതിമെയ്യിനെസ്പർശിച്ചുകൊണ്ടാലും” 307
ആ വലയുപസൃതവചനമിശമനശാന്തരോ
അന്ധനായേനെന്നു ചിന്തിച്ചു രാക്ഷസൻ 308

അമ്പൊടാരവമിഭ ഭൂഷണം ചാണക്യ-
നന്നായാചരിച്ചു വിറ്റിക്കയാലെ വസ്തുതും 309
സുകൃതമിഹമമനിഖിലമറിക താതദൈവമേ!
ഐശ്വര്യ സൗഖ്യാദി ദോഷപ്രയോഗങ്ങളും 310
കപടമൊടെഴുതിയ കരലേഖയും മുദ്രയും
കണ്ടോരിതെന്റേതല്ലെന്നവരാരല്ലോ 311
പ്രസംഗമീ വെള്ളകടന്നു മറുത്തുകളഞ്ഞുടൻ
പത്രികയുമെഴുതി കൊടുത്തിടിനാൻ 312
അഖിലവും പരമാർത്ഥമാണെന്നതാം ചൊല്ലുന്നം
വരുമോ വിറക താക്ഷവിശ്വാസമാം. 313
ശിരസി മമലിഖിതമിദമെന്നേ പറയാവൂ
ചൊല്ലുവാനന്തകൾക്കില്ലിതിന്നു ഞാൻ-- 314
ആ കമ്മതകിമറുകിലുള്ളതാർക്കാനമിങ്ങിനെ
ഭാഗ്യനാസ്തിയുണ്ടായതെന്നിൽ ഹന്ത ദൈവമേ 315
നാവതനോടതിമന്ദമൊട്ടേ ശൈലപാത്രജൻ
ഒന്നുമേ ചൊന്നാൻ "നാശമിന്നോടൊന്നും ചൊല്ലുന്നു" 316
ഭാവിനിപുണനോടുമക്ഷരാക്ഷസൻ ചൊല്ലിനാൻ
"അല്ലനല്ലാതൊന്നനാർന്നതുമ്പം" 317
ക്ഷിതിപതിയുമതിനവനൊടുത്തരം ചൊല്ലിനാൻ
"ക്ഷുദ്രമതേ! തവ സ്വാമിപുത്രൻ മൈത്രൻ 318
വിപുതനായറികതാ ഞാനായതുമമടോ
ദോഷമെന്നെക്കുറിച്ചുരുദ്രോഹമല്ലോ 319
ഞെളിമതമൊടധികതരവിനയവുംതന്നു ഞാൻ
ആദരാൽ മന്ത്രിപദവുമവനായ്ക്കി 320
മഞ്ചുമുള്ളവൊത്തചതിയിലാശയുണ്ടാകയാൽ
മറുമനാസ്സിനിത്തൊരാൻ നിഗ്രഹം" 321
സചിവകുലപതിയുമതിനവനൊടിങ്ങു ചൊല്ലിനാൻ
"സത്യമേ ഞാൻ ചതിച്ചീടമേ നൃപതേ! 322
അരികളുടെകസ്തുതികളെവിശ്വസിച്ചു ബോ-
ധന്ത്രൈവികമില്ലാതെ ചമഞ്ഞതും 323

ഗിരീന്ദ്രപതിതനയ!വിധിവിലസിതമിതൊക്കവെ
കൌടില്യദോഷംപറയേണമോവ്യഥാ?” 324
അതികുപിതനഥമലയകേതുവുമന്നേര-
മത്യന്തരൂക്ഷനായിങ്ങിനെ ചൊല്ലിനാൻ 325
“അലമലമിതറികവിധിവിലസിതമിതൊക്കവെ
ഞാനറിയാംനിന്റെദുർന്നയരീതികൾ 326
കൊടിയവിഷതരുണിയെയുമാസ്സുനിർമ്മിപ്പിച്ചു
കാന്തിയേറുംമമതാതനെരാത്രിയിൽ 327
കുടിലതരഹൃദയശഠകൊല്ലിച്ചതില്ലയോ
ക്രൂരൊത്തിരിക്കുന്നകാലത്തുദുർമ്മതേ 328
ഇതുപൊഴുതിലരികളൊടുചേർന്നുകൊണ്ടെന്നെയും
ഇച്ഛിച്ചിരിക്കുന്നതില്ലയോകൊല്ലുവാൻ?” 329
കഠിനതരവചനമിതികേട്ടിട്ടുരാക്ഷസൻ
കമ്പംകലർന്നുചിന്തിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 330
“കഷ്ടമപ്പുനരതിനസമമൊന്നുമില്ലെന്ന”ഹോ
ക്രൂനിൽക്കുതുമവനാലിപ്പൊൾപുനരിതും 331
ഇതിമനസിവിവശതയൊടുചിന്തിച്ചുരാക്ഷസൻ
ഇങ്ങിനെമന്നവൻതന്നോടുരചെയ്താൻ 332
“അറികനൃപജനകനെവധിപ്പിച്ചതും
അഹന്തഞാനല്ലവീരശിഖാമണേ!” 333
“സകലഖലകുലവൃഷഭ!നീയല്ലയോചൊല്ലു
താതനെവഞ്ചിച്ചുകൊന്നതുംദുർമ്മതേ!?” 334
“നൃപതികുലതിലക!ദൈവാജ്ഞയ്ക്കെതിർവാക്കില്ല
നിത്യനാമീശ്വരനെല്ലാമറിയുന്നു.” 335
“ക്ഷപണനൊടുകുലസചിവ!ചൊന്നാലറിഞ്ഞീടാം
ക്ഷുദ്രനാംനിന്റെമിത്രമല്ലേയവൻ?” 336
അതുഝടിതിചെവിയിണയിലേററമാത്രന്ന-
മന്തമില്ലാതൊരുചിന്തയുംതേടിനാൻ 337
ക്ഷപണകനമിഹചണകതനയനുടെചാരനോ?
ക്ഷുദ്രൻമഹാപാപിയെന്നെച്ചതിച്ചിതോ? 338

മമഹൃദയമപിരിപുജനംകൊണ്ടുപോയിതോ?
മറെറന്തിതില്ലമയ്യോശിവശിവ! 339
ഗിരിധരണിപതിതനയനഥശിഖരസേനനെ
കോപംമുഴുത്തുവിളിച്ചുചൊല്ലീടിനാൻ 340
"കുലസചിവനൊരുമയൊടുസന്തതംവാഴുന്ന
ഘോരരാംചിത്രവർമ്മാദികളെല്ലാം 341
ചതിയൊടതിദുഷ്ടരവർകളെന്നൊവധിച്ചിപ്പോൾ
ചന്ദ്രഗുപ്തൻതന്നെക്കാണമാനിരിക്കുന്നു 342
അതിനവരിലധികബലനാം വിചിത്രമാ-
മാന്യനീലചിത്രവർമ്മാവിനെയുംപിന്നെ 343
മലയനൃപനധികതരദുഷ്ടനായ്വാഴുന്ന
മന്ത്രനാംസിംഹനാദാഖ്യനാമുഗ്ര 344
കപടമകതളിരിലുടയോരവനിവീട്ടുന്ന
കാശ്മീരനാംപുഷ്കരാക്ഷനെയുമിപ്പോൾ 345
ധരണിതലമഴകിനൊടുകഴിച്ചതിൽമൂഢക
ധാത്രിയെയടക്കിപ്പൂണ്ടുകൊണ്ടുസാമ്പ്രതം; 346
ശൗരിലതിബലമുടയസിന്ധുഷേണൻതന്നെ
ശാന്തനാംപാരസീകേശനായ്വിട്ടും 347
അതികുസൃതിപെരുകിയൊരുമേഘാക്ഷനെയുമായ്
ഹസ്തിവരമവർകാംക്ഷിച്ചതുകൊണ്ടു 348
മദസലിലമൊഴുകിനൊരുഹസ്തിയെക്കൊണ്ടുടൻ
മത്തരെക്കുത്തിച്ചുകൊല്ലിക്കവൈകാതെ" 349
ധരണിപതിയുടെകഠിനശാസനംകൈക്കൊണ്ടു
സേനാപതിയാംശിഖരസേനനന്നേരം 350
അവനിതലമഴകൊടുടനാൾകഴിപ്പിച്ചു
ഹാഹന്തചിത്രവർമ്മാദിയാംനൃപരെ 351
ചതിയൊടവനഥഝടിതിചെന്നുപിടിപെട്ടു
ശസ്ത്രംപിടിച്ചുപറിച്ചുകുഴികളിൽ 352
അപകതണമവനഥപിടിച്ചുതള്ളീക്ഷണാൽ
"അയ്യോശിവഞങ്ങളെന്തുംപിഴച്ചില്ലേ" 353

പലതരവുമതികഠിനമവർകളങ്കരയുംവിധൌ
പ്രാണനോടേതന്നെമൂക്കിളെന്തുടൻ 354
അവടമതിലധികമവർവീർപ്പുമുട്ടിത്തകനൊ
ആശുമരിച്ചാർവിധിവശാലിങ്ങിനെ 355
പുനരിതാവരെയുമൊത്തമരത്തോടുബന്ധിച്ചു
പവ്വതാകാരനാംഹസ്തിയെക്കൊണ്ടവൻ 356
ഉരമഥപരിചിനൊടുകുത്തിച്ചുകൊല്ലിച്ചു
തൂമയിൽപ്പീനെച്ചുറ്റിയിച്ചിട്ടവേ 357
അവർകളെയുമഥശിഖരസേനകനിങ്ങിനെ-
യാശുവധിച്ചുതുമന്നനെക്കോപ്പിച്ചാൻ 358
അതുപൊഴുതിലഥമലയകേതുവുംക്രൂരനാ-
യക്ഷിമണിയുമുരുട്ടിപ്പറഞ്ഞിതു 359
"അറികതവ കന്യതികളിവുള്ളൊരന്തവ-
മാഹന്തരാക്ഷസ!രാക്ഷസൻതന്നെനീ. 360
ഇവനെയിഹകടകമതിൽനിന്നുപുറത്തുട-
നിക്കണ്ടപങ്കാരവുംപറിച്ചങ്ങുനാ 361
കളെകണ്ണെകജനമിവനൈരന്നുംക്രൂടി
കാട്ടനാളെന്നുമംകാണാമതേവണ്ട" 362
നൃപതിയുടെവചനമിതികേട്ടിശ്ശരാക്ഷസനും
നീണ്ടുനിവന്നശിഖര[illegible] 363
ധനസമൊടുതുടിതിപ്പിടിപ്പെട്ടമാത്യരെ
ത്തുഷ്ടതയോടമങ്കാരംപറിച്ചുടൻ 364
കടകളവിക്ഷണമുടയരാക്ഷസാമാത്യനെ
കഴുത്തിൽപിടിച്ചുപുറത്തുതള്ളീടിനാർ 365
വിവശതയോടഥസകലരാക്ഷസാമാത്യനും
വേവുംമനമോടൊത്തുകരവാളുമായ് 366
ഗമനമൊടുകുശിമനസിനിശ്ചയംകൂടാതെ
ക്ലേശിച്ചുപോകുന്നനേരംനിരൂപിച്ചാൻ 367
"ശമിതകരബലമുടയചിത്രവർമ്മാദിക-
ളെല്ലാവിഹതരായ്ഞാനശിവശിവ!! 368

അഖിലസുഹൃദുരുകുലകളെച്ചുട്ടിച്ചതിന്നു ഞാ-
നൊട്ടുമരിക്കാതിരിക്കുന്നിതീശ്വരാ! 369
കിമപിമയികരുണാനഹിദൈവത്തിന്നിപ്പോൾ
കഷ്ടമിനിയെന്തുവരേണ്ടുന്നു ഞാനഹോ! 370
അടവിതലമഴകിനൊടുപുക്കു തപിക്കയോ?
അന്തരാവൈരമിതിനാൽശമിക്കുമോ? 371
മലയധരണിപതികളുടെസഹഗമനമോനല്ലൂ?
മുറവുമറികിലംജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ 372
യുവതിജനചരിതമിദമില്ലൊരുസംശയം
യുദ്ധംകനിവൊടുചെയ്തുമരിക്കയോ? 373
അതിനുമമ വിഷമമൊരു ചന്ദനദാസനെ
അന്തരാപാതത്താൽമരിച്ചീടുമല്ലോ” 374
അഴൽമുഴുകിവിവിധമിതിചിന്തിച്ചുരാക്ഷസ-
നാകുലചിത്തനായ്പ്പോകുംദശാന്തരെ 375
ചണകസുതചരനൊരുവനന്യകാര്യന്ത-
മാരുമറിയാതമാത്യന്റെപിന്നാലെ 376
സചിവവരഗമനമെവിടേക്കെന്നറിവാനായ്
താല്പര്യ്യമുൾക്കൊണ്ടുപോയാനവൻതാനും 377
അഥവിപുലബലരുടയപർവതപുത്രനാ-
മാർത്തുവിളിച്ചുനാലംഗപ്പടയോടും 378
കുസുമപുരമഴകിനൊടുചെന്നുവളഞ്ഞിതു
കൌടില്യഭൂസുരൻതാനതുകണ്ടപ്പോൾ 379
അരികൾപുരിവളയുമതിൽമുന്നംപടക്കൂട്ടി
അന്തരാപാർത്തുമന്ത്രിതപൂക്കൾകൊണ്ടവൻ 380
കരിതുരഗരഥനികരവിവിധകാലാളുമായ്
കാറ്റിനെക്കാൾവേഗമെത്തിയെതിർത്തുടൻ 381
ശരനികരംപലവഴിപൊഴിഞ്ഞതാനെത്താക്കവെ
ചാതുര്യ്യമോടുടൻവെട്ടുതുടർന്നപ്പോൾ 382
ഗജതുരഗരഥനികരപത്തിപ്രവരന്മാർ
കാലപുരിപുക്കിതെണ്ണമില്ലാതോളം 383

പരവശതയൊടുപടകളിളകിമണ്ടിതദാ
പർവതപുത്രനുമോടിഭയത്തിനാൽ 384
ബലമുടയമലയപതിചിത്രവർമ്മാദിയാം
വമ്പുള്ളരികളരികെയില്ലായ്കയാൽ 385
അരികിലൊരുചതികരുതിമരുവുമരിവീരരാ-
മത്യുന്നതരായഭദ്രഭടാദികൾ 386
രണശിരസിശിഖരസുതസേനാദികളെയും
രാജസമീപെവധിച്ചുമറുടൻ 387
കടുമയൊടുനൃപതിയെയുമെത്തിപ്പിടിപെട്ടു
കാലുംകരവുംപിടിച്ചുവരിഞ്ഞവർ 388
ജയപടഹമധികതരഘോഷാലടിച്ചുടൻ
ശേഷിച്ചശത്രുസൈന്യത്തെയുംപൊടാക്കി 389
ചണകസുതനുടെവചനഗൗരവംകൊണ്ടവർ
ചാതുര്യമോടുനിലവിളിച്ചാർത്തുടൻ 390
കുസുമപുരമഴകിനൊടുപുക്കവർമൌര്യന്റെ
കാൽക്കൽവെച്ചീടിനാർപർവതപുത്രനെ 391
ചണകസുതനൊടുതദനുമൌര്യനുംചൊല്ലിനാൻ
“ശത്രുവാമ്ലേച്ഛവുമീമ്ലേച്ഛതനയനെ 392
വിരവൊടിനിയൊരുവിപുലകാരാഗ്രഹംതന്നിൽ
നിക്ഷേപണംചെയ്തുസൂക്ഷിക്കയുംവേണം” 393
അവനിസുരവരനതുകേട്ടുടൻമ്ലേച്ഛനെ
യാത്രകാരാഗ്രഹംതന്നിലാക്കീടിനാൻ 394
വിപുലബലമഹിതനയനിപുണതകലർന്നൊരു
ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനജനങ്ങൾക്കും 395
ചരരിലതിവിരുതുടയസിദ്ധാർത്ഥകനായ
ജീവസിദ്ധ്യാഖ്യക്ഷപണകനുംതദാ 396
മനസിമതിവരുമളവുചന്ദ്രഗുപ്തൻനൃപൻ
മാനിച്ചുപട്ടുകളാഭരണങ്ങളും 397
കനകമണിഗണമവധികൂടാതെനൽകിനാൻ
മറ്റുള്ളചാരജനത്തിനുംനല്കിനാൻ 398

ന്നധികമുദമകതളിരിൽവച്ചുവരരാക്കളെ-
ടാത്തുചാണക്യനെയുംഗുപ്തൻതന്നെയും 399
പ്രണയമൊരേറ്റമൊട്ടുവന്ദിച്ചുരമേശനെ
വാഴ്ത്തിസ്തുതിച്ചുസന്തോഷിച്ചുപോയിതെ 400
അഥ ചാണകജന്മഖിലനാഥനാംമൌര്യനാ-
മാത്തുവിജയമോദിച്ചാരനന്തരം 401
കുസുമപുരമതിൽനിയതമന്ദ്രകൻതന്നെ
കണ്ടുകൊണ്ടുവാൻപാർത്തിരുന്നാരൊരുകാലം 402
കിളിമകളിനിയതുചൊൽപാറിനിൽക്കുന്ന
കേട്ടതീർത്താലിനിനാളെയുംചൊല്ലുവൻ 403
അമൃതരസമധുരമൊഴിതാനതേവപറ-
ഞ്ഞതാമോദമുൾക്കൊണ്ടിരുന്നാളുകാലം 404

ഇതി മുദ്രാരാക്ഷസേ ചാണക്യം ഏഴാംപാദം

സമാപ്തം.

എട്ടാംപാദം

ബാലെപൈങ്കിളിപ്പെണ്ണേതേൻമൊഴിയാളെപാ[ത്താൽ
കാലത്തെക്കളയാതെചൊല്ലേടോശേഷംകഥാ 1
പാലോടുപഴംപഞ്ചസാരയുംതേനുംനല്ല
നീളമാംകരിമ്പിന്റെചാറുംതന്നീടുവൻ 2
പൈദാഹങ്ങളൊത്തുള്ളതെളിഞ്ഞുമനോരമേ
പൈതലേകഥാശേഷംകഥയകഥയനീ 3
തന്തയുമതുകേട്ടുചിത്തമോദവുംകല-
ന്നുത്തമമായകഥാശേഷവുംചൊന്നാളല്ലോ:— 4
മ്ലേച്ഛനാലുപേക്ഷിതനായോരമന്ത്രിവരൻ
വാച്ചൊരുപരിതാപാൽഖിന്നനായൊരുനേരം 5
ചാണക്യപ്രണിധിയാമുന്ദുരകാര്യൻതാനും
കാണാതെനടന്നിട്ടുപിന്നാലെമറഞ്ഞുതാൻ 6

ഞാനങ്ങടൽനിരസ്ത്രാത്യാനംപുരസ്സരമാത്ര്യനം
ഖിന്നനായ്മുടിപ്പൂതച്ചിരുന്നനിരൂപിച്ചാൻ 7
എത്രയുംകഷ്ടമെന്നാൽശ്രീ ദശരഥനൻതന്റെ
ചിത്തത്തിൽവിവേകമില്ലായ്മയെന്നോരുമിപ്പോൾ 8
സ്വാമിഭക്തനാരംശയിക്കുമിടിനെനാമനാരം
ഭൂമിയിൽപരാഭവംവീണ്ടുകൊള്ളുവാനാരം 9
പാർത്ഥരാമൻതന്നെയസ്സവിച്ചുയെന്താകെ പാരെല്ലാ-
മറിഞ്ഞവൻതന്നെക്കൊല്ലാൻവിധിവശാൽ 10
തൽപുത്രനെന്നെസ്സവിച്ചിടിനൻപുനരേവം
നിസ്സഹായസ്സനിന്നുതന്നെസഹായമിപ്പോൾ 11
ഞാനെന്നാത്മപുത്രൻതാൻകഴിയിക്കവേതന്നെ
മാനംവിട്ടൊരെന്നെക്കൊല്ലുമെന്നുതന്നെ 12
ഒരുനേരത്താൽകാനനത്തിൽപാർത്താലിങ്ങളിൽ
തോന്നിയാത്താളുകൾക്കെല്ലാംതന്നിൽബലമേറ്റു 13
ദൈവതാപ്രപഞ്ചതന്നായവനോരിക്കലും
കൈവന്നീടുമോഞ്ഞുമഹാനന്ദനിരൂപിച്ചാൽ 14
മാനുഷർക്കുള്ളഗുണദോഷങ്ങളെല്ലാനാളും
കാണുന്നിതൊരോകാലമോരോരോതരമല്ലോ 15
നന്ദരൂപതിരാജ്യംവാണുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ
മന്നവൻതന്റെമന്ത്രിസത്തമനായീടിനേൻ 16
ഞാൻമൌര്യഗൃഹത്തിൽരൂപന്മാർകാര്യവശാൽ
കാണമാനസ്സുനകെട്ടിക്കിടക്കുന്നവരോടും 17
കൂടിത്താനനാതമിച്ചുരാജധാനിക്കെപ്പോഴും
വീഥിയിലിരുന്നുള്ളപൌരന്മാരെല്ലാവരും 18
രാക്ഷസാമാത്യനിതാപോകുന്നവെന്നുചൂണ്ടി
പ്രേക്ഷകന്മാർകാട്ടിക്കൊടുക്കുമല്ലോപുരാ 19
രാജധാനിയോടുള്ളപടവീയോടുംകൂടി
രാജാജ്ഞാകരനായിവാണുകൊണ്ടിരുന്നഞാൻ 20
അല്ലോകാൻ വിധിബലംകൊണ്ടുനേപ്പോലെയിപ്പോൾ
പല്ലവരിസ്ത്രാത്യാനംപുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു 21

ഇക്കാലംനിനക്കിതെന്നീശ്വരൻനിയോഗിച്ചാ-
ലക്കാലമത്രമന്ദമവിക്കെണാതെവത്സ 22
ചന്ദനദാസൻതൻെറവൃത്താന്തമറിവാനായ്
മന്ദനാമിനിക്കുള്ളിലാഗ്രഹമിനിയുള്ളൂ 23
ആരാനുംപറഞ്ഞതുകേൾക്കുന്നീലയെന്നുള്ളി-
ലോരോരോതരമിത്ഥംചിന്തിച്ചുമന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ 24
ചിത്തത്തിൽനിറഞ്ഞോരുതാപത്താൽവിഷണ്ണനാ-
യുത്തമൻജീർണ്ണോദ്യാനംതന്നിലങ്ങിരിക്കുമ്പോൾ 25
ഉന്ദുരകാഖ്യനായചാണക്യൻതൻെറചാരൻ
മന്ത്രിതൻവൃത്താന്തങ്ങളെല്ലാമറിഞ്ഞുടൻ 26
പാടലിപുത്രപുരംപുക്കവൻമൌൎയ്യനോടും
കൌടില്യവിപ്രനോടുമീവർണ്ണമറിയിച്ചാൻ 27
"രാക്ഷസൻജീർണ്ണോദ്യാനത്തിങ്കലുണ്ടിരിക്കുന്നു
കാംക്ഷിതമാകുന്നതു ചന്ദനദാസൻതൻെറ 28
വൃത്താന്തമറിവാനെന്നിനിക്കുതോന്നുന്നതു-
മുത്തമവിപ്രകുലസത്തമ! ധരിച്ചാലും" 29
എന്നതുകേട്ടുപറഞ്ഞീടിനാൻചാണക്യനും
ഉന്ദുരകാഖ്യനോടുമെല്ലവേചിരിച്ചപ്പോൾ 30
"നീയൊരുകാൎയ്യമുണ്ടുവേണ്ടതെന്നറിഞ്ഞാലും
കായനാശത്തെചെയ്‌വാൻജീർണ്ണോദ്യാനത്തിൽചെന്നു
രാക്ഷസൻകാണ്കെതന്നെകാണാതെവലിയൊരു
വൃക്ഷാഗ്രത്തിന്മേൽകെട്ടിഞാന്നുചാവതിനായി 32
ഭാവിച്ചീടുകവേണമന്നേരംമന്ത്രിവരൻ
താപത്തോടുനീയെന്തുകാട്ടുന്നതെന്നുചൊല്ലും 33
അന്നേരംചിലവസ്തുപറയേണമതുമിപ്പോൾ
കർണ്ണത്തിലുപദേശിച്ചീടുവൻവരികനീ" 34
അന്നേരമടുത്തുചെന്നീടിനാനവൻതാനും
കർണ്ണത്തിലുപദേശിച്ചയച്ചാൻചാണക്യനും 35
പിന്നെയസ്ഥിഘാതകൻതന്നെയുംചണകജൻ
ഉന്നതനായസമൃദ്ധാർത്ഥകനെയുംപിന്നെ 36

തന്നരികത്തുവിളിച്ചിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ
"മന്നവാജ്ഞയാശിരാകീർത്തിവേഷത്തെപ്പൂണ്ടു 37
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊണ്ടുപോയ്ക്കൊന്നീടുവിൻ
ഉന്നതനായമന്ത്രിവന്നാലുവിരോധിച്ചാൽ 38
കൊല്ലാതെയത്രനേരംനിങ്ങളിലൊരുവൻതാൻ
മെല്ലവേവന്നിങ്ങറിയിക്ക"യെന്നയച്ചതു 39
കണ്ടറത്തുറന്നവർചെട്ടിയെപ്പുറത്താക്കി
കണ്ഠീഷണങ്ങളുംവാക്കുകൾപറഞ്ഞേറ്റം 40
പാശവുമരയ്ക്കുബന്ധിച്ചവർകുപിതരായ്
വേഷവുംചപലന്മാരെപ്പോലെധരിച്ചുടൻ 41
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുവാനായിക്കൊണ്ടു
മന്ദമെന്നിയേകലനിലത്തുകൊണ്ടുപോംപോൾ 42
ശ്രേഷ്ഠിതൻകുടുംബിനിതാനുംതൽപുത്രൻതാനും
ഇഷ്ടരായുള്ളമിത്രഭൃത്യവർഗ്ഗത്തോടെ 43
ആകവേമുറവിളിച്ചുള്ളോരുപാപമേകൂടെ-
പ്പോകയെന്നുറച്ചവർകൂടവേനടന്നിതു 44
വധ്യമാലയുമണിഞ്ഞുത്തമനാകുംശ്രേഷ്ഠി-
സത്തമൻകലനിലംതന്നിൽപുക്കനന്തരം 45
ഉന്നതകൻതാനൊരുപാശവുമെടുത്തുടൻ
മന്ദമെന്നിയെജീർണ്ണോദ്യാനത്തിലകംപുക്ക 46
രാക്ഷസാമാത്യൻകാണ്മാൻകരഞ്ഞുകരഞ്ഞൊരു
വൃക്ഷശാഖമേൽകെട്ടിഞാലുവാൻതുടങ്ങുമ്പോൾ 47
മന്ത്രിയുമതുകണ്ടുമണ്ടിവന്നുരചെയ്താൻ
"കിമിദംചിന്തിച്ചതെന്തെന്നുനീപറഞ്ഞാലും" 48
എന്നതുകേട്ടുമാറത്തടിച്ചുകരഞ്ഞവൻ
ധന്യനാമമാത്യനോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 49
"എന്നുഞാൻപറയുന്നതല്ലോപരംപമേമമ
ബന്ധുനാശത്തെചിന്തിച്ചിങ്ങിനെചെയ്യുന്നുഞാൻ" 50
ഇത്തരംകേട്ടുമന്ത്രിസത്തമനുരചെയ്താൻ
ഉത്തമന്മാരിൽവച്ചുത്തമനല്ലോഭവാൻ 51

മിത്രനാശംകൊണ്ടൽനിജഗാത്രനാശത്തെച്ചൊല്ലാ-
നെന്തുമന്ദനാകിൽപ്പുനരെന്തുമെന്നറികനീ 52
ബന്ധുനാശത്തിന്നെന്തുകാരണമെന്നതിവാ-
നന്തരംക്രൂരാത്മകനെന്നോടുപറയണം" 53
എന്നതുകേട്ടമന്ത്രിവീരനോടവൻതാനും
ഖിന്നനായുരചെയ്താനെന്തുപറയുന്നു? 54
"ബന്ധുവിനോടുപിരിഞ്ഞിരിപ്പാനരക്ഷണം
മന്ദനാംഞാൻശക്തനല്ലസാമ്പ്രതംചാകുന്നുഞാൻ 55
എന്നതിൻമൂലമെന്നുചൊല്ലുവാനിനിക്കതു-
മതിന്നുചൊല്ലുന്നുഞാൻകാലത്തെക്കളയാതെ?"56
മന്ത്രിയുമതുകേട്ടുപിന്നെയുമനുസന്ധിച്ചു-
"നിന്നതിൻമൂലമെന്നുചൊല്ലീടേണമിതിയാവൂ" 57
"ആവതല്ലെല്ലാമൊന്നിച്ചനുസന്ധിച്ചാൽ
ചാവതുമൂഢ ആയാലും ചൊല്ലാമെന്നവൻചൊന്നാൻ"
"ചാകുന്നതാൻമൂഢനാകയില്ലെടോ! ഞാനുംകൂടി
ചാകുന്നതുകൂട്ടിട്ടത്രജീവിച്ചുദ്യാനത്തിൽവന്നു" 59
ഇങ്ങിനെമന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻചൊന്നതുകേട്ടുനരൻ
തിങ്ങിനതാപത്തോടെചൊല്ലിനാനവൻതാനും. 60
"എങ്കിലോസഖേ!ശ്രേഷ്ഠജിഷ്ണുദാസനാംവ്യാപാരിപ്രൗഢൻ
തങ്കലുള്ളധനമെല്ലാംവിപ്രർക്കുദാനംചെയ്തു 61
ഖിന്നനായ്നഗരത്തിൽനിന്നുടൻപുറപ്പെട്ടു
അഗ്നിയിൽചാടിത്തിരിപ്പോക്കിമരിപ്പാൻതുടങ്ങുന്നു 62
എത്രയുംപ്രിയനല്ലോജിഷ്ണുദാസൻമമ
മിത്രനാശത്താൽഞാനപ്രാണനെക്കളയുന്നു" 63
മന്ത്രിയുമതുകേട്ടുസങ്കടത്തോടെചൊന്നാൻ
"എന്തുനിന്നുടെബന്ധുവാകിയജിഷ്ണുദാസൻ 64
എന്തൊരുമൂലമിപ്പോൾവഹ്നിയിൽവീണീടുന്നു?
സന്തതംവ്യാധികളാൽദീനനായ്ചമകയോ? 65
ക്ഷുദ്രനാകെമൃത്യുതന്റെദന്തിയനിമിത്തമോ?
ഉത്തമജനങ്ങളെക്കൊണ്ടുപോകയോസഖേ!? 66

കാന്താരതാതകുലസ്ത്രീകളെഗമിക്കയോ?
മാനത്തിന്നൊരുഹാനിസാമ്പ്രതംവരികയോ?”
എന്നതുകേട്ടനേരംചൊല്ലിനാനവൻതാനും 67
“ഇപ്പറഞ്ഞതിലൊന്നുംചെയ്തിട്ടില്ലവനിപ്പോൾ
സൽപുരുഷരിൽമുമ്പനാകുന്നുജിഷ്ണുദാസൻ” 68
രാക്ഷസനതുകേട്ടപിന്നെയുംചോദ്യംചെയ്താൻ
അക്ഷമനായിത്തദാവ്യാകുലഹൃദയനായ് 69
“ചൊല്ലെടോസുഹൃന്മർത്ത്യനതിനുള്ളവകാശം
നല്ലനെത്രയുംജിഷ്ണുദാസനെന്നറിഞ്ഞാലും” 70
എന്തതുപറഞ്ഞതിനിക്കാരിയംമഹാമതേ?
ബന്ധുനാശത്താൽമനംവെന്തുരുകുന്നുമമ 71
കിഞ്ചനപറഞ്ഞീടാമെങ്കിലോകേൾക്കഭവാൻ:--
“വഞ്ചതിയുള്ളചണ്ഡകാത്മജനിയോഗത്താൽ ൭൨
ചന്ദനദാസൻതന്നെകൊല്ലുവാൻകൊണ്ടുപോംപോൾ
ബന്ധുവാംജിഷ്ണുദാസനെത്രയുംഖേദത്തോടേ 73
ചന്ദ്രഗുപ്തനോടപേക്ഷിച്ചിതുപലതരം
ചന്ദനദാസൻമമബന്ധുവാകുന്നിതഹോ! 74
ബന്ധുനിഗ്രഹംവേണ്ടാഭൂപതേ!മഹാധനം
ചിന്തചെയ്യാതെതരാമൊക്കെവെമഹാമതേ! 75
സങ്കടമതുമൂലമേററമുണ്ടിനിക്കിപ്പോൾ
നിൻകൃപയൊഴിഞ്ഞെന്തുശരണംകൃപാനിധേ!? 76
ഇത്തരമവനപേക്ഷിച്ചതുകേളായ്കയാൽ
സത്വരമഗ്നിപ്രവേശത്തിനതുടങ്ങുന്നു” 77
രാക്ഷസനതുകേട്ടുകണ്ണുനീരൊട്ടുതൂകി
തൽക്ഷണേസഗദ്ഗദമിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ:--
“എത്രയുംചിത്രംചിത്രംജിഷ്ണുദാസന്റെയൊരു
മിത്രസ്നേഹത്തിൻബലമെന്നതേപറയാവൂ 79
അർത്ഥകാരണംകൊണ്ടുപുത്രനെക്കൊല്ലുംതാതൻ
പുത്രനുംനിജതാതൻതന്നെയുംകൊല്ലുമല്ലോ 80

ബന്ധുക്കൾക്കുമറിയാതെനൊകൊണ്ടുപോമത്താശയാ
ആനന്ദനെന്നുംകൊണ്ടുചിത്തത്തെതാപിച്ചീടും 81
കാന്തനെയുദ്ധേപോലുംനാരികൾവധിച്ചീടും
കാന്തനും ജകാന്താവിഗ്രഹംചെയ്യുമല്ലൊ 82
ആത്മാപരാധ്യമിതംപെറ്റുകോണനന്നേരം
ചിരുമിജ്ജിഷ്ണുദാസൻമിത്രമൂലത്താലത്തെ 83
രക്ഷയേറ്റുപതിമന്ത്രകൊണ്ടേറ്റുപ്പോം
ഇക്കണ്ടജനങ്ങളിലേതുമെൻജിഷ്ണുദാസൻ 84
ഉത്തരമതിനെന്നുചന്ദ്രഗുപ്തനാംചൊന്നാ-
ളുന്നതമുള്ളനായോദ്ധ്യയെചെയ്യുകമടിയാതെ" 85
അതുനേരത്തുചാണക്യനുരചെയ്താനം:--
"ഞാനവൻചൊല്ലിച്ചതെപാണിനുചരിച്ചാലും:-- 86
ആത്മാവകൊണ്ടല്ലഞാൻചന്ദനദാസൻതന്നെ
സന്താപകോപാഗ്രഹബന്ധിച്ചുവലച്ചതും 87
രാക്ഷസകുടുംബത്തെത്തന്നെഗ്രഹത്തിൽ
രക്ഷിച്ചുവെച്ചുകൊണ്ടുപേക്ഷിക്കണ്ടിതുമവൻ 88
ഇത്രയുംവലരെനിർബ്ബന്ധിച്ചുപറഞ്ഞിട്ടും-
മുന്നാളുമെത്തുകാട്ടീലാശയൊന്നവൻ 89
മന്ത്രിയുടെകളത്രത്തെക്കാട്ടുകയില്ലെന്നവൻ
ചിന്തിതമാകുന്നതിൻകാരണാൽബന്ധിപ്പിച്ചു 90
കൊല്ലുകയൊഴിഞ്ഞൊന്നുകാണ്മീല്ലിനിതവ
നല്ലതിക്കാര്യമറിയാതെപൊയ്ക്കൊൾകെടൊ 91
ജിഷ്ണുദാസനോടേവംചന്ദ്രഗുപ്തനാംനൃപൻ
ഉച്ചിച്ചുപറഞ്ഞതുകേട്ടുവിഷാദത്തോടെ 92
മിത്രത്തെപ്പിരിഞ്ഞൊന്നിരിക്കണമിലെന്നോത്തു
സത്വരമഗ്നിപ്രവേശത്തിനൊരുങ്ങുന്നു 93
മിത്രനാശത്താലൊന്നുപ്രാണനെക്കളവാനാ-
യത്തുപനിരുമന്ത്രിസത്തമാധരിച്ചാലും 94
ചെന്നതുകേട്ടുപതിന്നാളല്ലെന്നിരിക്കിലും
ഇന്നിതുമെപ്പടിനാളത്തൊന്നറിഞ്ഞാലും 95

മിത്രമെന്നിവണ്ണം ശങ്കരം ചമച്ചതി-
നെത്രമാഹാത്മ്യമെന്നു ചൊല്ലാവതോ ചിരിഞ്ഞനാം?" 96
ഉദ്ദണ്ഡകോപത്തൊടു കേട്ടരാജ്യപൻ ചൊന്നാനപ്പോൾ
"ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊന്നിടാശിവശിവ" 97
ചൊല്ലിനാനതുകേട്ടു മന്ത്രിയാകിയവനപ്പോൾ
"കൊല്ലുവാനവകാശമില്ലെന്നുമമാത്യനെ! 98
കാലത്തിൻവിളംബനമാകുന്നതിപ്പോഴതു
നീചന്മാർക്കുപോലുമെ കൊട്ടുവാൻനിർബ്ബന്ധിച്ചു 99
ഭീഷണമായിട്ടുള്ള വാക്കുകൾ പറകയും
ദൂഷണങ്ങളെത്തന്നെ പിന്നെയും പറകയും 100
ഇവണ്ണമോരോതരം കൊണ്ടപ്പോഴെത്രയെന്നും
കേവലം മരണത്തിന്നൊരുങ്ങിച്ചമഞ്ഞവൻ 101
ധന്യനാം ചെവാന്നെ ബന്ധുതചിന്തിച്ചവൻ
എന്തുമെത്രയും ബന്ധുബന്ധനാൽക്കിലനൂനം" 102
ഇത്തരമവൻപറഞ്ഞിടിനൊരനന്തരം
ഉത്തമനായമന്ത്രിപ്രവരൻ നിരൂപിച്ചാൻ 103
'ചന്ദനദാസൻതന്നൊരെത്രയുമൊരുമില്ല
ഭിണ്ണമായൊരുപുകഴ്ന്നുഴിയിൽപൊറുത്തുകണ്ടാൽ 104
ബന്ധുസ്നേഹത്താൽ ചൊന്നെന്തെല്ലാംതെണ്ടങ്ങൾ
എന്തെന്നുമെൻകണ്ണമാരചിച്ചതാകിന്നോരം' 105
എന്തിനിവേറെ ചൊന്നൊരാവേശംമനക്കാമ്പിൽ
ചിന്തിച്ചുനിന്നുടൻ ജ്വലിച്ചു രോഷാഗ്നിയും 106
കണ്ണിണചുവന്നിട്ടു ചെറ്റു പുരികങ്ങൾ
മിന്നുന്നകരവാളും കൈക്കൊണ്ടുപിടിച്ചുടൻ 107
ഉള്ളത്തിലിടിവെട്ടുംപോലെയങ്ങു ചൊല്ലാൻ
"നിശ്ചയം മതിഗുണംകൊണ്ടൊന്നുമെന്നറിഞ്ഞാലും 108
ഇഷ്ടവർദ്ധാവിൽ പ്രവേശിപ്പതിനൊരുമൊട്ടു
ഇല്ലുയാസനത്തെടുത്തിട്ടുകൈക്കൊണ്ടപോയ് 109
ചെന്നുഞാൻ രിപുക്കളെ വെട്ടിക്കൊന്നുകൊന്നുടൻ
ചാണക്യൻ ക്രൂരതതാക്കിടുമവനവർക്കളെ" 110

സന്തോഷിച്ചവനപ്പോൾമന്ത്രിതൻകാക്കൽവീണു
വന്ദിച്ചെഴുന്നീറ്റുനിന്നുരചെയ്തീടിനാൻ 111
"ആര്യൻറകൃപയൊഴിഞ്ഞൊന്നുമില്ലിനിക്കഹോ
വീര്യപൂരുഷന്മാരിൽമുമ്പനല്ലയോഭവാൻ 112
ഞാനൊന്നുപറയുന്നുണ്ടിനിമഹാമതേ!
മാനമേറീടുംഭവാൻവാളുമായടുക്കുമ്പോൾ 113
സന്താപംഭവാനേകുന്നതിന്മുന്നംതന്നെ
വദ്ധ്യനെഗ്രഹിച്ചുഞാൻകൊണ്ടുടനോടിപ്പോകും 114
എന്നതുകൊണ്ടുഭവാനായുധംകൂടാതെപോയ്
ചന്ദനദാസൻതന്നെവേർപെടുത്തയച്ചാലും 115
ഞാനിതാജിഷ്ണുദാസനാകുന്നസുഹൃത്തിനെ
മാനമോടഗ്നിപ്രവേശത്തിങ്കന്നൊഴിക്കുന്നേൻ" 116
"പോകനീ"യെന്നുപറഞ്ഞയച്ചനവനെയു-
മാകുലംകളഞ്ഞമാത്യേന്ദ്രനെഴുന്നീറ്റീ- 117
ട്ടായുധംകൂടാതവൻചൊന്നതുപോലെതന്നെ
വായുവേഗേനവധഭൂമിക്കുനടന്നുതേ 118
ചന്ദനദാസൻതാനുംഭാര്യയുംപുത്രൻതാനും
കുന്തങ്ങൾകരങ്ങളിലേന്തിയചണ്ഡാലരും 119
ചെന്നുടൻകൊലനിലംപുക്കതുനേരത്തിങ്കൽ
ഉന്നതന്മാരാംശിവാകീർത്തികൾചൊല്ലീടിനാർ 120
"ശ്രേഷ്ഠികൾകുലശ്രേഷ്ഠ!കേളെടോഭവാനിപ്പോൾ
നിഷ്ഠുരമായകൊലഭൂമിയിലകപ്പെട്ടു- 121
മന്ത്രിതൻകുടുംബത്തെനൽകുകമടിയാതെ
ചന്ദ്രഗുപ്തനായുള്ളഭൂപതിതന്നിക്കിപ്പോൾ, 122
ഇന്നുമക്കാര്യംഭവാൻചെയ്യുന്നില്ലെന്നുവന്നാൽ
വന്നുപോംദേഹത്തിന്നാശമെന്നറിഞ്ഞാലും" 123
ഇത്തരമവരുടെവാക്കുകൾകേട്ടിട്ടവ-
നുത്തരമവർകളോടിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ 124
"മിത്രകാര്യത്താൽമരിക്കുന്നതിന്നിനിക്കിപ്പോൾ
ചിത്തത്തിലുദ്വേഗമില്ലെന്നുധരിച്ചാലും" 125

കണ്ണുനീരോടുംകൂടിപ്പിന്നെയുംമന്നിക്കാരൻ
തന്നരികത്തുനില്ക്കുംഭാര്യയോടുരചെയ്തു 126
"വല്ലഭേ!പൊയ്ക്കൊള്ളാംകനിബാലകനോടുംകൂടി
ചെല്ലതുംവിചാരിച്ചുഖേദിച്ചീടരുതല്ലോ 127
ബാലനെപ്പരിപാലിച്ചീടുകഭവതിനീ
കാലദോഷത്താൽവന്നതൊഴിച്ചുകൂടാനാഥേ!" 128
ഭർത്താവിൻവചനങ്ങളിങ്ങിനെകേട്ടിട്ടവൾ
ചിത്തതാപേനകരഞ്ഞീവണ്ണമുരചെയ്താൾ 129
"എന്തഹോഭർത്താവെ!ഞാൻനിന്നോടുപിരിഞ്ഞുള്ളാ
മന്നിടത്തിങ്കലിരിക്കുന്നതെങ്ങിനെനാഥേ? 130
നിന്നോടുകൂടെപ്പരലോകത്തുപോന്നതാനും
ധന്യനാംനിന്നെസ്സേവിച്ചീടുകെന്നതെയുള്ളൂ" 131
"ബാലേ!നീകൂടെമരിച്ചീടുകെന്നാകിൽപ്പിന്നെ
ബാലനാമിവനെന്തുശരണംജീവനാഥേ! 132
വാണിഭംചെയ്തുകാലംകഴിച്ചുകൊൾവാനെന്നും
വാണിഭത്തിങ്കൽപരിചയിച്ചീലല്ലോബാലൻ" 133
"അയ്യോമൽപ്രാണനാഥേ!ബാലനെക്കാത്തീടുവാൻ
പൊയ്യല്ലകുലദൈവമുണ്ടെന്നുധരിച്ചാലും 134
ആശ്രയമില്ലാതവർക്കീശ്വരൻതന്നെപുന-
രാശ്രയമാകുന്നതുമെന്നല്ലോപറയുന്നു" 135
അന്നേരംപുത്രൻതാനുംതാതനെവന്ദിച്ചഥ
കണ്ണുനീരോടേകരഞ്ഞിങ്ങിനെചൊല്ലീടിനാൻ:—136
"താതനെപ്പിരിഞ്ഞൊരുനാഴികനേരംപോലും
ചേതസിപൊറുത്താലറിയുന്നതില്ലൊട്ടാനും 137
പിന്നെഞാനെവിടേക്കുപോകുന്നുമഹാമതേ!
മുന്നെഞാനറിയുന്നദേശവുമില്ലപാർത്താൽ 138
ആരിനിപ്പരിപാലിച്ചിങ്ങിനെലാളിപ്പാനു-
മാരിനിത്തരിവളമോതിരംതരുവാനും" 139
ഇങ്ങിനെപറഞ്ഞവൻകണ്ണുനീർതൂകിതൂകി
തിങ്ങിനദുഃഖംപൊറാഞ്ഞുച്ചത്തിൽകരകയും 140

സാഷ്ടാംഗം വീണോടുകണ്ണുനീർവാർത്തു ചൊന്നാ-
“നിർവൃതിചെയ്യുമാനകാത്മജനില്ലാത്തൊരു 141
ഭിക്ഷയിൽ ചെന്നുവസിച്ചീടുക വത്സ! നീയു-
മിക്കവിലയാർന്നിന്നെക്കൊല്ലുമല്ലാസ്ഥിതനം” 142
ഗണപപാണികെട്ടുപോലെകുന്തവുമേന്തിതൊമാ
മണിപാലനോതമിതപുറത്തുംനിന്നു ചൊന്നാർ 143
“നാട്ടിലകഴ്ചിന്നെമേറുവാൻനിന്നെഞങ്ങൾ-
കൊട്ടുമരയവെകിട്ടുകൂടാതെന്നാലിപ്പോഴും 144
ഉഴിഞ്ഞിവിടെന്നാലുമൊറ്റയ്ക്കുകുന്തംകുത്തി-
ട്ടുണ്ടായിട്ടിടവാൻ്റെ ജന്മനിമനാദികഴിവിനാൽ”
“ജന്മഭൂവെന്നതുപെരുപുണ്യമോർത്തുതാനോ
മെഴുകുള്ള കാന്തി!ഭാവിയെ ആരറിയും” 146
ചന്ദനദാസൻതാനും വഞ്ചനകൈവിട്ടപ്പോൾ
നന്ദനനെന്നുമിജമാമിനിയോടുംചൊന്നാൻ 147
“എന്തിനു കരഞ്ഞു? വത്സ! കുമാരാ! നീയും
ഹന്തനീയമോ! കരഞ്ഞീടുകയുണ്ടല്ലോ 148
അപ്പത്തുവയസ്സെന്നാമിതോർത്തുനോക്കുന്നാമോ
താപമെന്തെടുപ്പാനെന്നു ഞാനുരചെയ്തിട്ടില്ലേ? 149
ബന്ധുജനംനിമിത്തം മാറ്റുന്നതിന്നിളക്കുമോ?
ചിന്തിച്ചാൽമരണമോ ഇങ്ങുകൊണ്ടുവന്നതല്ല 150
എന്നതുകൊണ്ടുകരഞ്ഞീടവേണ്ടാ കാലം
കുന്നൽ നേർമിഴിയാളെ! പറ്റുകയൊഴിവില്ലല്ലോ” 151
അന്നേരംപിടിപെട്ടാർ ചന്ദനദാസൻതന്നെ
കണ്ണീരൊഴുകുന്ന മന്ദിരവാതിൽ 152
ചന്ദനദാസൻതാനും ചൊല്ലിനാനന്നേരം
“നന്ദനൻതന്നെപ്പുനർനാശം സിദ്ധിപ്പിച്ചീടുവാൻ 153
കിഞ്ചനകാലം മതിയാകെ”ന്നുരചെയ്തനേരം
നെഞ്ചകംകലങ്ങിത്തൻകൈവിട്ടാനവനെയും 154
പുത്രനെപ്പുണർന്നിട്ടു ഗാഢമായവൻപിന്നെ
“മിത്രമേ ചഞ്ചലിച്ചീടായ്കെ”ന്നു ചൊല്ലീടിനാൻ

“ബാല! നീ ചിരകാലമിങ്ങിരിക്കെ”ന്നാശീർവ്വാദം
കാതരമൊഴുകുംകണ്ണീരോടെ ചൊല്ലീടിനാൻ 156
തൽക്ഷണത്തിൽപ്പിടിക്കണമെന്നു ചൊല്ലിയ ചണ്ഡാലന്മാർ
ചിക്കെന്നപ്പിടിച്ചപ്പോൾ ശൂലത്തിനടുത്തുനേരം 157
തൽപ്പുത്രകളത്രങ്ങളുച്ചത്തിലലറുന്നേരം
“കഷ്ടം! താത”യെന്നാവിട്ടു കരകയും 158
“ആര്യപുത്രാ പരിപാലിപ്പാ”നെന്നു പറകയും
പാരാതെ “ഞാനിതാ”യെന്നു രാക്ഷസാമാത്യൻതാനും
ഉച്ചത്തിൽ വിളിച്ചുടൻ പറഞ്ഞു വന്നെത്തും
അത്ഭുതപ്പെട്ടു കണ്ടീടിനാരവർകളും 160
ക്രുദ്ധനായ്ക്കനിവുപൂണ്ടെന്നമാത്യനും
സന്താപംപൂണ്ടു ചണ്ഡാലന്മാരോടിതി ചൊല്ലീടിനാൻ:—
“ചന്ദനദാസൻ തന്നെക്കൊല്ലുക വേണ്ട നിങ്ങൾ
ഞാനാകുന്നതുതന്നെ കൊല്ലേണ്ടവനിവനോ, 162
സ്വാമിനാശത്തിങ്കൽത്താനനുനായ് മരിയാതെ
ശത്രുവിൻ വിരോധമുള്ള ബന്ധുനാശവും കണ്ട 163
ശത്രുക്കൾക്കെതിരിട്ടുപോരുവാനാവാതൊരു
പാത്രമായ്ത്തീർന്നിടുന്ന ഞാനിതല്ലാതാരെന്റെ 164
കണ്ഠത്തിൽ വധമാലയണിയിച്ചിടുവതെ
ചണ്ഡാലന്മാരേ! നിങ്ങൾ കൊല്ലുവിൻ വൈകീടാതെ”
ചന്ദനദാസൻതാനും ഖിന്നനായതുനേരം
മന്ദമായ് മന്ത്രികുലവീരനോടുര ചെയ്താൻ 166
“എന്തിനായ്ത്തുനിഞ്ഞതിങ്ങനെ ചെയ്യാനെന്നോ ഭവാൻ?
ബന്ധുകാര്യത്തിൻ ഫലം നിഷ്ഫലമാക്കീടാതെ 167
ഭിന്നതചൊല്ലിത്തിരിച്ചീടുകിലിതിനിപ്പോൾ
മിത്രമായിരിപ്പവർക്കുപകാരിക്കാമല്ലോ നൈ!” 168
കണ്ണീർവാർത്തു പറഞ്ഞീടിനാനമാത്യനും
“നന്ദനന്ദനനോടതിബന്ധുവല്ലായ്കയാൽ ഞാനും 169
നിശ്ചയം ബന്ധുത്വത്തിനനുരൂപമാകുന്ന ചെയ്യുന്നു
നീ പരമാനന്ദമായിനി മേവുകയെന്നതല്ലോ?” 170

എന്നതുകേട്ടു ചണ്ഡാലന്മാരിലേകൻ ശീഘ്രം
ചെന്നുമന്നവനോടും ചാണക്യനോടും ചൊന്നാൻ 171
"ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുവാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ
മന്ത്രിരാക്ഷസൻ വന്നു ഞങ്ങളെ വിരോധിച്ചു" 172
ഇങ്ങിനെ കേട്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനും ചാണക്യനും
തിങ്ങിനമോദം പൂണ്ടു വേഗേന പുറപ്പെട്ടാർ 173
ചെന്നുടൻ കൊലനിലം പുക്കമാത്യന്റെ പാദം
വന്ദിച്ചുനിന്നാർ ചണകാത്മജമൌര്യന്മാരും 174
മന്ത്രിയോടന്നേരം ചാണക്യമഹീസുരൻ
മന്ദഹാസവും ചെയ്തു മന്ദമായുരചെയ്താൻ 175
"ചന്ദ്രഗുപ്തനും ഞാനും വന്ദിച്ചുനിൽക്കുന്നേരം
എന്തഹോ ഭവാനൊന്നും മിണ്ടാത്തതെന്തരുൾ ചെയ്യൂ" 176
പിന്നെയും വിഷ്ണുഗുപ്തമൌര്യന്മാർ ചെന്നു കാക്കൽ
വീണുടൻ നമസ്കരിച്ചീടുവാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ 177
കുണ്ഠിതഭാവം പൂണ്ടു ചൊല്ലിനാനമാത്യനും
"ചണ്ഡാലസ്പർശംകൊണ്ടു ദൂഷിതനഹമിപ്പോൾ 178
എന്നതുകൊണ്ടു തൊട്ടുപോകരുതെന്നിങ്ങൾ"
എന്നരുൾചെയ്തു വാങ്ങിനിന്നിതു മന്ത്രീന്ദ്രനും 179
കൌടില്യനതുകേട്ടു മന്ദഹാസവും പൂണ്ടു
കേട്ടതിന്നേവം മന്ത്രിരാക്ഷസനോടു ചൊന്നാൻ 180
"ചണ്ഡാലന്മാരല്ലിവർ ചണ്ഡാലാകൃതിയത്രെ
കണ്ടറിവതിന്നവകാശമുണ്ടിവർകളെ 181
പണ്ടിവർ തവ ഭൃത്യന്മാരെന്നു ധരിച്ചാലും
ദണ്ഡാധികാരിയാകും സിദ്ധാർത്ഥനിവനല്ലൊ 182
വ്യാജേന ശകടനെക്കൊണ്ടെഴുത്തു ലേഖ പണ്ടു
രാജപൂരുഷനെഴുതിച്ചതുമിവനല്ലൊ 183
അന്യനെയറിഞ്ഞതില്ലേ ഭവാൻ മഹാമതേ!
ധന്യനാകുന്ന സമിദ്ധാർത്ഥകനറിഞ്ഞാലും 184
വ്യാജങ്ങളും ഭവാനോടു സന്ധിചെയ്തതിന്നത്രെ
ആചരിച്ചിതു ഞങ്ങൾ സാമ്പ്രതം മഹാമതേ! 185

കിഞ്ചനപോലുംഭവാനോടൊരുവിദ്വേഷത്താൽ
അഞ്ചിതമതിഞാൻചെയ്യുന്നതല്ലറിഞ്ഞാലും 186
ധൈര്യംശൌര്യാദികളുംസിദ്ധാർത്ഥത്വം
ശുദ്ധമായ്ഭവാൻകൊണ്ടുശ്രേഷ്ഠനാമൃപനെത്തും 187
മിത്രമായരികത്തുവന്നൊരുഭക്തപ്രാണനാം
ഇന്നമഃശ്രീശ്രേഷ്ഠ്യാനെന്നൊരുപുരുഷനാം 188
ചന്ദനദാസൻതന്നെബന്ധിപ്പിച്ചുള്ളതെല്ലാം
ചന്ദ്രഗുപ്തനോടിണക്കീടുവാൻഭവാനെഞാൻ 189
ചെയ്യുകർമ്മങ്ങളെന്നകേവലമറിഞ്ഞാലും
എന്നാലുംഭവാനുള്ളിൽമതിയില്ലാകൊണ്ടുന്നമെ 190
ചന്ദനദാസൻതന്റെജീവിതംവേണമെങ്കിൽ
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമന്ത്രിയാകയുംവേണമല്ലോ 191
ഞാനധികാരമദമാനമെടുത്തശസ്ത്രംഭവാൻ
മാനമുൾക്കൊണ്ടുധരിപ്പീടുകനാംബുധേ!" 192
രാക്ഷസനതുകേട്ടുവിപ്രനോടുരചെയ്താൻ
"സാക്ഷാൽഞാനതിന്നധികാരിയല്ലറിഞ്ഞാലും 193
യോഗ്യനായുള്ളഭവാനെടുത്തശസ്ത്രമിപ്പോൾ
ഭാഗ്യഹീനന്മാർക്കെടുത്തീടുകയരുതല്ലോ 194
അത്രയുംവേണ്ടിനിമോഹമില്ലിതിനെന്നും
മിത്രത്തെവധത്തിങ്കൽനിന്നുരക്ഷിച്ചിടേണം" 195
വിഷ്ണുഗുപ്തനതുകേട്ടുചൊല്ലീടിനാൻ
ഉജ്ജ്വലിച്ചമന്ത്രികലശ്രേഷ്ഠനോ"ടെന്നാലിപ്പോൾ 196
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെമന്ത്രിയാകയില്ലെന്നാണെങ്കിൽ
ചന്ദനദാസൻതന്നെക്കൊല്ലുകെയുള്ളൂനൂനം" 197
മന്ത്രിയതുകേട്ടുവിപ്രനോടുരചെയ്താൻ
"ബന്ധുസ്നേഹത്തെക്കാളില്ലപ്പുറമിനിയേതും 198
കാര്യത്തെസാധിപ്പിച്ചീടുന്നതുബന്ധുസ്നേഹം
വീര്യത്തിന്നിതാനമസ്കാരമെന്നതേവേണ്ടൂ" 199
എന്നുരചെയ്തുശസ്ത്രംവാങ്ങിനാനമാത്യനും
അന്നേരംവിഷ്ണുഗുപ്തനേറവുംമോദത്തോടെ 200

മൌൎയ്യനോടുടനെ ചൊല്ലാൻ "രാക്ഷസനിപ്പോൾ തവ
കാൎയ്യസാധകനായിതെന്നറിഞ്ഞാലും 201
എന്നതു ദൈവഗതിവിലാസങ്ങളും പിന്നെ തവ
മന്നവ വിചിത്രമാം ഭാഗ്യത്തിൻ വിലാസവും 202
രാക്ഷസാമാത്യൻതന്റെ നീതിയുമിവ മൂന്നും
ഇക്ഷിതിതലത്തിങ്കലൊന്നായിക്കളിക്കുന്നുപോൽ 203
ദേവകൾപോലുമതിനില്ലെന്നുവരുമിപ്പോൾ
കേവലം ഭൂപനായി വാഴ്ക നീ മടിയാതെ!" 204
മൌൎയ്യനതുകേട്ടു മോദം പൂണ്ടുടൻ ചൊല്ലാൻ
"ആൎയ്യന്മാരുടെ ബലം കേവലമെൻബലം" 205
സന്തോഷിച്ചുള്ളൊരവൻ പിന്നെപ്പാൎത്ഥിവപ്പെട്ട
സന്തതം സന്മാനിച്ചു മന്ത്രിയെപ്പറഞ്ഞാറാം 206
മൌൎയ്യനങ്ങിതുകാലം കൈതൊഴുതുടൻ പറകയാൽ
ആൎയ്യനാമമാത്യനോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലീടിനാൻ 207
"പൎവ്വതപുത്രൻതന്നെ ബന്ധിച്ചുകിടക്കുന്ന
സൎവ്വാദരവുമതു തന്നെ ചെയ്‌വതാം" 208
ഉത്തമനായ മന്ത്രിസത്തമനതുകേട്ടി-
ട്ടുത്തരം പതിയോടിങ്ങിനെ ചൊല്ലീടിനാൻ 209
"പൎവ്വതപുത്രനായ മലയകേതുവിനെ
സൎവ്വാദരിച്ചയച്ചീടുകവേണമല്ലോ 210
ആശ്രയമവനായിക്കഴിഞ്ഞു മുന്നമെന്നാ-
ലാശ്രയമുറ്റവനെ സമ്മാനിച്ചയക്കണം" 211
മൌൎയ്യനതുകേട്ടിട്ടാൎയ്യന്റെ മുഖം നോക്കി-
'കാൎയ്യമാകുന്നതെ" ന്നു പറഞ്ഞു ചാണക്യനാം 212
ബന്ധവുമഴിച്ചുവിട്ടന്നേരം പൎവ്വതക-
നന്ദനൻതനിക്കുള്ള പടയും ഭണ്ഡാരവും 213
പ്രാണനും നഗരവും മൊക്കവേ കൊടുത്തഥ
മാനവവീരന്മാനിച്ചയച്ചാനതുകാലം 214
ആൎയ്യന്മാരുടെ മനം തെളിഞ്ഞു പുനരഥ
മൌൎയ്യനാം മഹീപതി ചന്ദനദാസൻതന്നെ 215

തന്നരികത്തുവിളിച്ചാദരപൂൎവ്വംപിന്നെ
മന്നവൻസൎവ്വനഗരശ്രേഷ്ഠ്യംകൊടുത്തുടൻ 216
മുന്നംതാനടക്കിയഭണ്ഡാരങ്ങളുമെല്ലാം [ൽ
എണ്ണമോരോന്നേകൊടുത്തീടിനാൻസന്തോഷത്താ

ബന്ധിച്ചജനങ്ങളെയൊക്കവെയഴിച്ചുവി-
ട്ടന്തൎമ്മോദേനപാൎപ്പിച്ചീടിനാനവരെയും 218
ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെഗുണവൈഭവങ്ങളെക്കൊണ്ടു
സന്തതംമന്ത്രികളിൽസ്നേഹവുംവളൎന്നതേ 219
ചാണക്യൻതാൻമുൻചൊല്ലൊരുഘോരമാംപ്രതിജ്ഞയെ
മാനത്താൽസന്ധിച്ചുകെട്ടീടിനാൻകുടുമയും 220

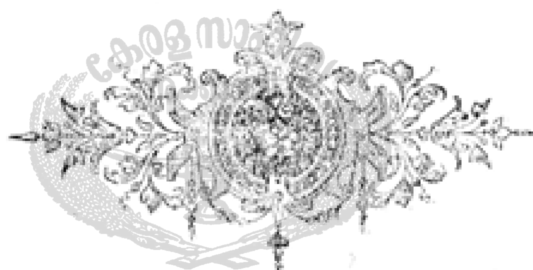
എത്രയുംനിൎമ്മമനാകിലുംചാണക്യന്ന
വിത്തവുമനവധിനൽകിനാൻചന്ദ്രഗുപ്തൻ 221
“ഭൂമിനായകകുലമൌലിനായകക്കല്ലേ!
ഭൂമിയെപ്പാലിച്ചുനീജീവിക്കചിരകാലം” 222

ആശിയുംപലതരമിങ്ങിനെചൊല്ലിച്ചൊല്ലി
ദേശികനായവിഷ്ണുഗുപ്തനാംദ്വിജശ്രേഷ്ഠൻ 223
യാത്രയുംപറഞ്ഞുപോന്നാശ്രമംപുക്കപിന്നെ
നിത്യവുംതപസ്സുകൾചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നിതേ. 224
പിന്നെയുംവന്നുചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കണ്ടുനിജ-
മന്ദിരംപുക്കമരുവീടിനാൻദ്വിജശ്രേഷ്ഠൻ. 225
ഭാഗ്യവാനായീടുന്നചന്ദ്രഗുപ്തനുംപിന്നെ
യോഗ്യമാസ്ഥിതുരാത്തതന്നുടെപ്രതിക്രിയാ 226
ചിന്തിച്ചവണ്ണംതന്നെസാധിച്ചുസന്തുഷ്ടനാ-
യ്മന്ത്രിരാക്ഷസനോടുംചേൎന്നുകൊണ്ടവനിയെ 227
ധൎമ്മത്തിൽപിഴയാതെപാലിച്ചുവഴിപോലെ
സമ്മോദംപൂണ്ടുപുഷ്പപുരിതന്നിൽമേവീടിനാൻ- 228

ഇക്ഷുധാന്യങ്ങൾ തിലനാരികളെ പൊന്നുഭൂ ച-
ന്ദനം ക്ഷീരന്നിലത്ത്ഭേദങ്കളെക്കൊണ്ടു കിളുമിവകൾ 229

ഞ്ഞാവന്യൂകളുരുതന്ന പാൽക്കിട്ടിന ജന്തുകൊട്ടി
ക്കൊപ്പറ്റു പറന്നു പോയിട്ടിനാലുമുറക്കാം. 230

ഇതി ദ്വാദശാദ്ധ്യായം ചാണക്യസൂത്രം സമാപ്തം.

ശ്രീ.

ചാണക്യസൂത്രം

കിളിപ്പാട്ട്.

—:o:—

ഒന്നാംപാദം-കേകാവൃത്തം

വ്യാഖ്യാനം.

പാരലൌകാന്ത...എന്നു മുതൽ നിപ്രയാണം എന്നുവരെ കിളിയോടുള്ള ചോദ്യങ്ങളുടെ അർത്ഥങ്ങൾ.

1. പാരലൌകാന്തം=പരലോകത്തോളം. മാധുര്യം ശുദ്ധി മുതലായ ഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ട്. ശൌരികാന്തമണി=ചൊവ്വരത്നം. സ്ത്രീകളുടെ ശൌര്യത്തിന്നു സമാനമാധുര്യങ്ങൾ ഗുണങ്ങളുള്ളതിനാൽ മാത്രം ഗുണമേറെയുള്ള പ്രസിദ്ധിയെ പൂർണ്ണമില്ലാത്ത വിവർത്തമാണിതു്. ശൌരികാന്തമണി എന്നു ചന്ദ്രകാന്ത എന്നപോലെ മലയാളസ്വരൂപി. മധ്യമത്തൻ. തേൻ, കല്ക്കണ്ടം ശർക്കര മധുരം മുതലായവ കണ്ഠനാളത്തിലെ മാധുര്യം തീർത്തു ശൈത്യത്തെ വരുത്തുന്നവയാകുന്നു. അഭിമന്യുമുഖലക്ഷണം ഉദയാസ്തമാകൊണ്ടു സംഭവിച്ചതു്.

2. മരം, എന്നുമാപല വിചാരങ്ങളെക്കൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചുതായ. ചാരത്തു്=സമീപത്തു്. മോദാത്തോടു=സന്തോഷത്തോടുകൂടി.

5. ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യമില്ല. എന്നു മുതൽ ഇല്ലെന്നു നിശ്ചയമല്ലോ. എന്നുവരെയുള്ള ശ്ലോകംകൊണ്ടു ബുദ്ധിമാന്മാരുടെ മഹത്വത്തെ സാമാന്യരൂപേണ വിശേഷിച്ചിട്ടു് ഇതെന്നായൊരു...ഇന്നതപറയേണ്ടൂ. എന്നു വരെയുള്ള ശ്ലോകംകൊണ്ടു ചാണക്യന്റെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യത്തെ വിശേഷരൂപേണ ഉപന്യസിക്കുന്നു.

8. ചാണക്യൻ=ചണകന്റെ പുത്രൻ. ചിത്രം=അത്ഭുതം.

11. ശുകകലമാലികാലക്ഷണങ്ങൾക്കുടെ വൃത്തത്തിനു് അലങ്കാരം.

12. ഗണനായകൻ=ഗണപതി. വാണി=സരസ്വതി. ധന്യശീലം=നല്ല സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവൾ.

14. നീലികം=നയനം. ചൊൽകൊണ്ട=കേൾപ്പിച്ചിട്ടു. അമരവാദ്യം=കഥാനായകന്റെ അല്ലെങ്കിൽ ശ്രോതാക്കളുടെ പേരിൽ ബഹുമാനത്തോടുകൂടി. മോദം, ആനന്ദം=സന്തോഷത്തോടുകൂടി. ആനന്ദം, ഇയനം,

കളഞ്ഞ്, പൂണ്ട്, ഉറാ, ഉടനെ [illegible]. എന്നും ഇത്യാദി ശബ്ദങ്ങൾ ക്രിയാവിശേഷണങ്ങളാണ്. അവ വിശേഷണവിശേഷ്യങ്ങൾ തമ്മിൽ ചേരുന്ന ഇടങ്ങളിൽ ചേർത്തുവിട്ടു വിളക്കുന്നതുപോലെ കവികൾ പ്രയോഗിച്ചു [illegible] ക്കുന്നതിനാൽ അവയ്ക്കു പ്രത്യേകിച്ച് അർത്ഥം പറയേണ്ടതില്ല. ഏതു [illegible]=കഥാശ്രവണത്തിൽ ശ്രോതാക്കളുടെ ശ്രദ്ധയെ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നതിന് [illegible] സംബോധനം ചെയ്യുന്നു.

16. മന്ദാകിനി=ഗംഗാനദി. തുംഗം=ഉന്നതം. പാടലീപുത്രം=ഒരു നഗരം. ഇപ്പോൾ 'പാറ്റ്നാ' എന്നു പറയുന്നതുതന്നെ. 'പാടലീപുത്രം' എന്ന പേരിന്റെ കാരണവും ചരിത്രവും 'കഥാസരിത്സാഗരം. കഥാപീഠലംബകം. മൂന്നാം തരംഗത്തിലുണ്ട്'.

17. [illegible]=[illegible]. ചെങ്കതിരവൻ=ചെവന്ന കതിര കൾ=(രശ്മികൾ) ഉള്ളവൻ (സൂര്യൻ)

18. [illegible] [illegible]=സോമവംശത്തിലുണ്ടായവൻ. ന [illegible]=നന്ദനെന്നു [illegible]. ഈ നന്ദൻ എന്ന പേർ സാമാന്യനാമമാ യിരുന്നുവെന്നു [illegible] [illegible] ചില [illegible]ങ്ങളിൽനിന്ന് [illegible]ക്കാം. സങ്ക [illegible]=(ക്രി. [illegible]) [illegible].

19. [illegible]=(ഉ. സ്ത്രീ. ത്രി. ഏ) നല്ലയശസ്സോടുകൂടി. ശ [illegible]=(അ. ന. ദ്വി. ഏ) [illegible].

20. സർവ്വ [illegible]=[illegible] സമ്പത്തിനെ [illegible] ചെ യ്യുന്നവൻ.

21. [illegible]=[illegible]ജാതിയിൽ ജനിച്ചവനല്ല. [illegible] ക്രൂരൻ.

22. സുന്ദരാംഗികൾ=സുന്ദരങ്ങളായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയവർ. [illegible]=പ്രിയപ്പെട്ട.

24. [illegible]=[illegible]. ക്ഷത്രിയപുത്രി=ക്ഷത്രിയന്റെ പുത്രി (ക്ഷ ത്രിയസ്ത്രീ)

25. [illegible], [illegible]=[illegible] [illegible] [illegible]കൾ ഉണ്ട്. വിപ്രൻ=ബ്രാഹ്മണൻ. ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] വൻ എന്ന [illegible]) [illegible]=[illegible] ([illegible] [illegible] [illegible]) [illegible]=([illegible] [illegible] വെള്ളം) [illegible]കൊണ്ടു [illegible] [illegible].

29. [illegible]=[illegible]. കന്നൽ [illegible]=കന്നലിനു=(കു [illegible]=(തുല്യം) ആയ മിഴികളോടുകൂടിയവൾ. (സുന്ദരി)

31. [illegible]=[illegible] [illegible]ടുകൂടിയവൾ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] വെള്ളം [illegible]

കുവലയലോചനങ്ങളെക്കൊണ്ടലംകൃതമായി അതിരമ്യമായ തന്റെ ശരീരത്തിൽ തെറിച്ചുത്ത് ഏറ്റവും ഉത്സുകരായി എന്നുള്ള താല്പര്യത്താൽ ജനങ്ങളോടെ ദേഹം കണ്ടുനിൽക്കുന്ന സാരം.

34. ക്ഷുദ്രാ=അന്യേസ്സാരമില്ലാത്തവ. ക്രോധം=കോപം. തപോനിധി=തപസ്വി.

35 വന്ന കാര്യത്താൽ=വന്ന കാര്യത്തെക്കുറിച്ച്.

36 തന്വംഗി=തന്നുകളായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയവൾ (കൃശാംഗി) ഉൾക്കാമ്പ്=മനസ്സ്. രാജപത്നിമാർ പ്രസവിക്കാതിരുന്നുള്ളകൊണ്ട് ആദ്യമായി ഉണ്ടായ ഗർഭം മനസ്സന്തോഷപ്രദമാകുമല്ലോ. ഉത്തമൻ=നല്ല ലക്ഷണങ്ങളുള്ളവൻ

38. ഭീഷ്മവാൻ=തേജസ്വി. ഔരസൻ=ഭാര്യയുടെ പുത്രൻ.

39. പുത്രന വേണ്ടുംകർമ്മം=ജാതകർമ്മം, നാമകരണം, അന്നപ്രാശനം, ചൌളം, കർണ്ണവേധം, വിദ്യാരംഭം മുതലായ ഷോഡശസംസ്കാരങ്ങൾ. അനുക്രമേണ=ആനുപൂർവ്വികം.

40. വിദ്യ=ശാസ്ത്രം. വിനയം=അറിവ്. നയം=നീതി. അനന്തരം=(ആദ്യ) മിവതരേ.

43. ആത്മം=സ്ഥാനം. ഗർഭകർമ്മ=ഗർഭാധാനം. വൈദ്യൻ ജ്യോതിഷി, മന്ത്രവാദി മുതലായ വരുടെ വിധിയനുസരിച്ചുള്ള മണി മന്ത്രാഷധാദി പരിശോധനങ്ങൾ. നിരന്തരം=(ആദ്യ) എപ്പോഴും.

44. മാംസപിണ്ഡം=മാംസക്കട്ട. (ഗർഭം വേണ്ടവണ്ണം വളരാതെ മാംസപിണ്ഡമായി വിട്ടുപിരിയുന്നതല്ലാ പ്രസവിച്ചതു എന്നുള്ളതാണ ഭയത്തിന്റെ കാരണം.

45. ജിഷ്ണു=ഇന്ദ്രൻ. അശരീരിവാക്ക്=അശരീരിയുടെ വാക്ക്. (ആകാശവാണി) .

46 ഉപാന്തികമണി മിഥ്യം=രാജാന്ത്യൻ. അശരീരിവാക്ക കേട്ടിട്ടും രാജാവിന്റെ ഭയം ശമിക്കാതിരുന്നു. ഈ നിശ്ചയമായ മാംസപിണ്ഡത്തിൽനിന്ന് വല്ല പുത്രന്മാരുണ്ടാകുമോ എന്ന വിശ്വാസം വരാഞ്ഞതുകൊണ്ടും അതു സാധിപ്പാനുള്ള ഉപായം തോന്നാഞ്ഞതുകൊണ്ടും ആകുന്നു.

48. ഉദകമന്ത്രസൻ=ഉരുചിതൻ. ('ശിക്ഷിതമാനസ'നെന്നു ചിലരെന്നിൽ സംശയിച്ചിരിക്കുന്നു) മൈനാസൻ=രാക്ഷസനായ മന്ത്രിക്ക്. ബലാൽ=ബലവത്തായി.

49. ചെറു ലതാധികം=ഒന്നാമതായി മുറിക്കുക. തലകടത്തൽ=എണ്ണ നിറച്ചു കടത്തൽ. (തിലത്തിന്റെ വികാരം=തൈലം. എന്ന് അവയവാർത്ഥം)

51. ജന്തകകണ്ടകം=(ക്രി. വി) കണ്ടകങ്ങളോടുകൂടി. ശിക്ഷിച്ചു പഠിക്കുക=അഭ്യസിച്ചു മനസ്സിലാക്കുക.

52. ശത്രുസംഹാരം=ശത്രുക്കളുടെ വധം.

53. യൌവനം=താരുണ്യം (യുവാവിന്റെ ഭാവം=യൌവനം) ഗർവ്വിതന്മാർ=അഹങ്കാരത്തോടുകൂടിയവർ. നിജപുത്രന്മാർ=നിജന്മാരായ (തന്നെ സംബന്ധിച്ച) പുത്രന്മാർ (കർമ്മധാരയൻ) 'സ്വകനിത്യനിജം ത്രിഷു' എന്ന അഭിധാനംകൊണ്ടു നിജശബ്ദം വിശേഷ്യത്തെ അനുസരിച്ചു മൂന്നു ലിംഗത്തിലും വരുന്നതാണ്. അന്തികേ=(അ ന. സ, ഏ.) സമീപത്തിൽ. കാനനം=തപോവനം. ഗതി=പരലോകസുഖം.

56. കമ്പം=ഇളക്കം. ഒരുത്തൻ പോലും ദേവസമമായുള്ള ജനിച്ചുവരേക കൊണ്ട് രാജാക്കന്മാരുടെ നടപ്പനുസരിച്ചു ദ്രുപദം നോക്കുവാൻ തരമില്ലാത്തതിനാലുള്ള ഈ ആലോചന വേണ്ടിവന്നതു്.

58. പാത്രം=യോഗ്യൻ. മാന്യകർമ്മം=മാന്യമെന്ന കർമ്മം.

60. അന്തകൻ, ഒരു ചിന്ത്യമില്ലാത്ത എന്തോ മാന്യകർമ്മത്തിനു കല്പിച്ചീടുവാൻ മൂലം എന്തെന്ന കല്യാണം (ആകുന്നു) നിരൂപിച്ചാൽ കേവലം സ്നേഹം ഇല്ലായ്കതന്നെ (മൂലം ആകുന്നു) എന്നാശയം.

62. ശ്രേഷ്ഠത്വം=ജാതികൊണ്ടുള്ള ഉൽകൃഷ്ടത. ജ്യേഷ്ഠൻ=വയസ്സുമൂപ്പുള്ളവൻ. ഹാസ്യം=നിന്ദ്യം.

64. രാജത്വം=രാജാവിന്റെ സ്ഥാനം, നീചത്വം=താഴ്മ. മമ=(അസ്മച്ഛബ്ദം. ഷ. ഏ) എന്റെ.

65. നൃപബീജത്വം=രാജാവിന്റെ ബീജത്തോടുകൂടിയവൻ എന്ന അവസ്ഥ.

69. കസ്യ തിഷ്ഠതേ (ഏഷണിപ്രയോഗം)

74. നക്രനാസത്യൻ=നക്രനാസൻ എന്നു പേരുള്ളവൻ. ശുക്രതുല്യൻ=നീതിശാസ്ത്രപാണ്ഡിത്യംകൊണ്ടു് അസുരാചാര്യനായ ശുക്രമഹർഷിക്കു സമൻ.

78. വൃഷലീസുതൻ=ശൂദ്രസ്ത്രീയുടെ പുത്രൻ. അന്തരം=ഛിദ്രം.

79. സാപത്ന്യം=ഒരു പുരുഷന് ഒന്നിലധികം ഭാര്യമാരുണ്ടായിരുന്നാൽ അവർ തമ്മിലുള്ള മത്സരം. (സമാനനായ പതിയോടുകൂടിയവൾ സപത്നി; സപത്നിയുടെ ഭാവം=സാപത്ന്യം)

80. ദാസീപുത്രൻ=ദാസിയുടെ പുത്രൻ. (ശൂദ്രസ്ത്രീയായ മുരയുടെ പുത്രനായതുകൊണ്ടു പരിഹാസമായിപ്പറഞ്ഞതു്.)

81. ശൌര്യഗുണം=കസ്തൂരികം. വ്യവസായകം=നിശ്ചയങ്ങൾ.

86. ഈശ്വരപരീക്ഷകൾ=ഈശ്വരനെ സാക്ഷീകരിച്ചുള്ള പരീക്ഷകൾ (നെരിപ്പൊട്ടുക മുതലായതു്.) ഈശ്വരഭാവം=ദൈവത്തിന്റെ സങ്കല്പം. (ദൈവവിധി)

89. പാകശാസനൻ=ഇന്ദ്രൻ.

92. കനനത്തിന്=കാനനത്തിൽനിന്ന് (വൎണ്ണലോപം). ശില്പമായി=നല്ലവണ്ണം.

94. അന്യോന്യം=പരസ്പരം. (തമ്മിൽതമ്മിൽ) ഉപേക്ഷിക്കുകളുണ്ടാകിൽ അല്ലയോ.

95. ബഹുനായകം=പല നായകന്മാരുള്ളത് (ബഹുനായകത്വം നാശകാരണമല്ലോ)

101. ലോഭം=അധികാരതൃഷ്ണ.

103. അന്ധൻ=ബുദ്ധിഹീനൻ. അന്ധകാരത്തെ=മൂഢതയെ.

106. ശിക്ഷിക്ക=ഉപദേശരൂപമായി പറക. മന്ദമാനസന്മാർ=അല്പബുദ്ധികൾ.

107. നവനന്ദനന്മാർ=നന്ദപുത്രന്മാർ.

109. ദുശ്ചൎയ്യം=ദുൎമ്മാൎഗ്ഗം. നവനായകം=നവന്മാരായ (പുതിയ) നായകന്മാരോടുകൂടിയത്, അല്ലെങ്കിൽ നവ=(ഒമ്പതു) നായകന്മാരോടുകൂടിയത്. നായകന്മാർ പുതുമയും ബഹുത്വവും കാൎയ്യഹാനികരമാണല്ലോ. ചേണാർന്ന=ശോഭയുള്ള അല്ലെങ്കിൽ നന്മയുള്ള.

111. ജയിപ്പിക്ക=ഫലിപ്പിക്ക. മന്ത്രനിശ്ചയം=ആലോചിച്ചുറക്കുക.

113. പ്രാജ്യകീൎത്തി=വളരെ കീൎത്തിയുള്ളവൻ. അൎത്ഥിക്ക=അപേക്ഷിക്ക.

115. മന്ത്രികൾവൈഭവം=മന്ത്രികളുടെ സാമൎത്ഥ്യം.

119. ഗുണോൽകൎഷം=ഗുണങ്ങളുടെ ആധിക്യം.

121. രാജ്യതന്ത്രത്തിന്ന്—അന്തരം=രാജസ്ഥാനത്തിന്ന മാററം.

123. സേനാധിപത്യം=പടനായകന്റെ സ്ഥാനം. നിൎവ്യാജം=ഉള്ളററമില്ലാതെ. മാനം=ചിത്തസമുന്നതി. (മഹാമനസ്കത) പുത്രസമ്പത്തി=പുത്രസമൃദ്ധി. കൌശലം=സാമൎത്ഥ്യം. നീതികൾ=നയപ്രയോഗങ്ങൾ. ആശയം=മനസ്സ്. ശുദ്ധി=നൈൎമ്മല്യം (സപ്തമ്യന്തമായി). ഭോഷന്മാരായ നവനന്ദനന്മാരെ ക്ഷണിക്കുവാൻ ശ്രമിച്ചത് അവരെപ്പോലെ രാജപുത്രനായ തന്നെ അവർ വകവെയ്ക്കാതെ പ്രവൎത്തിപ്പാൻ തുടങ്ങിയതുകൊണ്ടെന്നും ആശയശുദ്ധികൊണ്ടല്ലെന്നും സമാധാനം).

മൌൎയ്യവധം.

126. അതുകണ്ട്=രാജ്യം മൌൎയ്യന്റെ വശമായതുകണ്ട്. ശോഭ സാരം=ശാപം=(ദ്വേഷം) ആയ മത്സരം (സ്പഷ്ടം).

128. [illegible] — [illegible] [illegible] നിരൂപണം.

129. [illegible] (ഗ്രന്ഥകാരൻ) [illegible]
(ഉപമാലങ്കാരം)

132. [illegible] [illegible]. വിരോധം=[illegible].
[illegible].

138. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] ഇവിടെ [illegible]
[illegible].

139. [illegible]=[illegible]. [illegible]=വിസ്താരകരത്തെതു് (ഏട്ടിയതു്).

145. [illegible] (ഭാഗഭൂമിയ സഭാ) [illegible]
[illegible]. [illegible]

152. [illegible] [illegible] [illegible]. (കൊല്ലിക്കുറുക്കു്, [illegible] മാല മുതലായതു്).

153. [illegible]. [illegible].

155. ആചാരം=നടപടി.

161. [illegible]. [illegible]=[illegible].

163. [illegible] മതിപ്രായം. [illegible]
വിധി.

164. [illegible]. [illegible].

167 [illegible] (ദൈവവിധി) [illegible]
[illegible] ([illegible]).

171. [illegible]. [illegible]=പുറത്തുപോവുക.

180. [illegible]. [illegible].

182. [illegible]=ശിരസ്സ്. [illegible]=അനുഗ്രഹവാക്യം. [illegible]
[illegible].

188. [illegible]. (നാട്ടിൽ [illegible] [illegible] [illegible] ഇനിയെല്ലാം [illegible] എന്നു വിചാരം [illegible]).

ചന്ദ്രഗുപ്തമോചനം.

191. [illegible] (ത്രി. വി.) അഹങ്കാരത്തോടുകൂടി.

194. [illegible] (ബഹു.) [illegible] (അ [illegible]) [illegible] കിങ്കരന്മാർ.

195. [illegible] (ന. ന്ത്രി. ന. ഏ.) നല്ല യശസ്സോടുകൂടി

196. [illegible]=കൂട്ട്. [illegible] [illegible]. അദ്ധ്യാസാ=(അദ്ധ്യ)വശത്തിൽ.

198. [illegible]=സിംഹം. ([illegible] [illegible]വൻ എന്ന അർത്ഥം)

200. [illegible] + [illegible]. വിശിഷ്ടന്മാർ=[illegible] [illegible]വൻ. നല്ലൻ=നല്ലവൻ. ഈ പദം നല്ല എന്ന ഗുണവാചകശബ്ദത്തിൽ അൻ എന്ന പുല്ലിംഗപ്രത്യയം ചേർന്നുണ്ടായ രൂപമാകുന്നു. "[illegible]" എന്ന [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]" എന്നതിൽ "[illegible]" എന്ന [illegible].

202. [illegible]. [illegible]=[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]. ചന്ദ്രഗുപ്തൻ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] എല്ലാ [illegible] അറിയുന്നവനാണെന്ന സാരം.

204. [illegible]? [illegible]? ([illegible]).

205. [illegible]=[illegible]. "[illegible]" എന്ന [illegible] [illegible] കാണുന്നു. അതിന് "[illegible]" എന്ന [illegible] '[illegible]' എന്നർത്ഥം കല്പിക്കാം. എന്നാൽ [illegible] [illegible] കേട്ടിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] ([illegible]) മുതലായ [illegible] '[illegible]' [illegible] [illegible] പ്രസിദ്ധി [illegible] [illegible] [illegible], എന്നാൽ അതി[illegible] പ്രസിദ്ധി [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) ([illegible]) എന്നർത്ഥം കല്പിച്ചാൽ [illegible]മില്ല.

207. [illegible]=[illegible]വൻ. [illegible]=[illegible]വൻ. [illegible] ([illegible] [illegible].) [illegible] [illegible].

208. [illegible]=[illegible] മുതലായവ.

214. [illegible]

219. [illegible]. [illegible].

220 [illegible]

223. [illegible]. [illegible]

225. [illegible]

226. [illegible]

227. [illegible]

228. [illegible]

229. [illegible]

230. [illegible] "[illegible]" [illegible]

231. [illegible]

233. [illegible]

235. [illegible]

236. [illegible]

239. [illegible]

240. [illegible]

ന്യായമാണ്. അങ്ങനെ വസ്തുകൊണ്ടിടുകുന്നതു ഭാഗ്യവിഷ പിഴയാണ്. (ശുശ്രൂഷയുദ്ധസമയമാണിതേ) എന്നുമല്ലോ. ഏതിലും ഉള്ളാക ഭക്ഷ്യങ്ങളെല്ലാം ഭക്ഷിക്കേണ്ടതാവശ്യമാണ്.

241. അനേകരിൽ—ആധിപത്യം= അപ്പുനായ ഭാഗ്യം കൂട്ടത്തിലുള്ള മനസ്ഥാധിപത്യം, കൊടുത്താൽ ശുശ്രൂഷിക്കേണ്ടവരുടെ ഭയപ്പെടേണ്ടിവരും.

242. പാത്രം=യോഗ്യൻ. മനയം=സ്നേഹം.

244. അഗ്രാസനം=യജ്ഞകന്മാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ സാക്ഷിയായി ഇരുന്ന ശ്രേഷ്ഠരായ ബ്രാഹ്മണരുടെ ഭോജനം. ഇവിടെ അഗ്രശബ്ദം ശ്രേഷ്ഠവാചകമാകുന്നു. "പരാർദ്ധ്യാഗ്ര്യപ്രാഗ്രഹര പ്രാഗ്ര്യാഗ്ര്യാഗ്രീയമഗ്രിയം ശ്രേയാൻ ശ്രേഷ്ഠഃ" എന്നമരം.

246. ചേതസാ=(സം. തൃ. ഏ.) മനസ്സുകൊണ്ട്.

248. തൽപരൻ=ശ്രദ്ധയുള്ളവൻ. തൽ=(അതു്) പരം=(പ്രധാനം) ആയിട്ടുള്ളവൻ. അനിശം=(അന്വ്യ) ദിവസേന. വല്ലഭം=സാമർത്ഥ്യം.

251. ഒന്നിലുമില്ലെന്നു വിചാരിച്ചിട്ട്. (പ്രായപ്രയോഗം) നയചാതുരിത്വം അത്ഭുതപൂർണ്ണം.

ദ്വാരകാരാസം=ഉരുവായും ഭാഗിനേയനും അധികരിച്ചു (വിശേഷികളിച്ച് മറ്റു കൃതി) "രമിയാനാശാരാകന്നും"—മുതലായ പ്രയോഗം പോലെ കാണുകൊൾക.

കേകാവൃത്തം—അതിന്റെ ലക്ഷണവും വിവരണവും 'വൃത്തമഞ്ജരി'യിൽനിന്നു ഗ്രഹിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

ഒന്നാംപാഠം കഴിഞ്ഞു.

രണ്ടാം പാഠം

(കാകളിവൃത്തം)

1. "ബാലോത്സവശീലേ" എന്നതുമുതൽ "ആനന്ദമിനിക്കുള്ളിൽ" എന്നുവരെ തത്തയോടുള്ള അപേക്ഷ.

5. "എങ്കിലോ എന്നതുമുതൽ—ചൊല്ലീടുവാൻ" എന്നുവരെ തത്തയുടെ വാക്യം. കഥാവതരണം. ചാണക്യൻതാനും—ഉരുവേ="വിദ്യുന്നത്തുക

[illegible]

10. [illegible]

15. “[illegible]” എന്ന ‘[illegible]’ എന്ന [illegible].

16. [illegible].

17. [illegible].

18. [illegible].

20. [illegible].

21. [illegible].

22. [illegible].

23. [illegible].

24. [illegible].

25. [illegible].

26. [illegible].

27. [illegible].

28. [illegible].

29. [illegible].

30. അന്ത്യ (അറ്റ്യ) ഭാഗത്തിൽ. ശതാനീകീനം=അശ്വമേധയജ്ഞ ടാകെ. (ശ്രീ. വി) പാരിൽ=ഭൂമിയിൽ. പ്രസിദ്ധൻ=കേൾവിപ്പെട്ടവൻ. ധാർത്ത്യൻ=ചമ്പകൻ്റെ പുത്രൻ.

32. കൈടഭ്യർ=കടിഞ്ഞമായ (വളരെ) സഹായമുള്ളവർ.

33. വിശ്വശ്രുതൻ=വിശ്രുതിനാൽ ശ്രുതൻ (കേൾവികേട്ടവൻ).

34. നവഗ്രഹത്തനം നവഗ്രഹങ്ങൾ അനുഗ്രഹം.

35. "ശല്യൻ.........കഴിപ്പാനം" എന്നുള്ള ഭാഗത്തിൽ. ഉ ദാനാചാരങ്ങളും അനുവാദമുള്ള പലതരം ഒഴിവനില്ലാത്തതുകൊണ്ടും സമ ന്വയം ക്ലിഷ്ടതയുണ്ട്. ബ്രാഹ്മണന്മാർ ആയ മന്നവർക്കു വരുന്നവരെ ശമ ണിപ്പിക്കുവാൻ ഇഷ്ട ദ്രവ്യം കഴിപ്പാനം ആകിട്ട്. ശല്യൻ മദ്ര രാജ ഷൻ ആകുന്നവർ. അതു കേട്ടിട്ട് എന്നന്വയം. വൃഷലൻ=ശൂദ്രൻ.

36. ഇന്ന്=ഇപ്പോൾ. അവൻ=ആ വൃഷലൻ.

37. തകഴിൽ=അവൻ്റെ കഴൽ (കൽകഴൽ എന്നാണ വാക്ക്). അതിനൊരാൾ പിന്നത്തെ ഭാഗത്തിലെ കവിതയാൽ പ്രയോഗം ശരിയാകയില്ല. അതിനാൽ സന്ദിഗ്ദ്ധത്തിലെ ത ദ്രവ്യം ശ്ലോകത്തിലെ തത്ത്വവും അതിലുള്ള ഭേദത്തെ ശരിക്കത്തെ പ്രയോഗിച്ചതാ യിരിക്കണം.

39. തപസ്വിമരണനം= അന്നായുള്ള കാലിലെ ചൊരിക്കും. ഇതു ബ്രഹ്മനാതിശയോക്തികമായ പ്രയോഗം.

42. മാലിനോത് ദ്രുപതസ്ത്രീ=രാജനിയുക്തനായ അധികാ രിയെ നോട്ട് അനാദപ്പെട്ടും വൃഷലൻ എന്നു പറഞ്ഞു ശരിയായില്ലു ന്നു വിചാരിച്ച് അതുതന്നെ താഴ്ത്ത ദൃഷ്ടാന്തമായി പറയുന്നു. അപ്പിമിം അവിവേകത്തെ ദണ്ഡനീയ അവസരം.

43. വിപ്രമതിസമ്പദം= ബ്രാഹ്മണരെപ്പോലെ ചാപല്യം. പൌണ്ഡ്രൻ=പുണ്ഡ്രൻ്റെ പുത്രൻ.

44. ഒരുചാരം=നടപ്പ് (മര്യാദ).

45. സങ്കടനാശനം=വിധ, ലോകസമ്പ്രദായമെന്നാണ്ടും മുഖ ഖായ ഗുണങ്ങളുള്ളതുകൊണ്ട്. ഇവ വക ഉപാഖ്യാനിത അവരുടെ ചെറു പ്പു കൊന്നതായില്ലെങ്കിലും. ഉദ്ദേശം=നാട്ടിൽ. (വക്താവിനെ) പൊ രാളി=കരവ്.

47. വരണം=അനുഗ്രഹം. പ്രത്യക്ഷം=വിനയം. ഒരു ഭ മക്കളെ കയിട്ട=താതൻ പാദങ്ങളെ വന്ദിച്ച്.

50. നിത്യവും=എല്ലായ്പ്പോഴും. ആരാധ്യ=പ്രീതി.

51. ശരണം=രക്ഷയായ. പൊൽക്കളം=തങ്ങളുടെ മെയ.

52. ശകടിലിനാലക്ക് സുഷെൻറ ഗൃഹത്തിലേക്ക്. ഇത് ആ ചാരന്മാരായി പറഞ്ഞതാണ്.

53. അത്യുത്കടം=ഇല്ലം (മാം) "അത്യുഗ്രങ്ങളായ പാപപുണ്യങ്ങളുടെ ഫലം ഇവിടെ തന്നെ വരും" എന്നർത്ഥം. വിഗ്രഹിച്ച=ശഠിനം ചിത്രം. അന്തകം=വ്യസനം.

56. താരകപ്പിനാമത്തിൽ അപ്പൂന്റെ നാമം. സന്ദേശനാമം=സന്ദേശങ്ങളുടെ നാശം. അതിന്റെ വിശേഷം=അതികിരസ്ത്രമായ അവസ്ഥ ശേഷം.

57. മെലിനീചലകന്മാർ=രാജകന്മാർ. വൃത്തം=ചരിത്രം.

58. ഉപാദാനം=തൊണ്ട്. ഉദനം വരാതെ=വേണ്ടപോലെ.

59. മഹീസുരപത്നികൾ=ബ്രാഹ്മണരായ ഉപാദ്ധ്യായന്മാർ. സ്നാനാദികം=കുളി, ജപം മുതലായ നിത്യാനുഷ്ഠാനങ്ങൾ. ഭോജനശാല=ഊട്ടുപുര.

61. വേശം=ഭോഗ്യം=മറു ദേശം. (ചോദകന്നിന്നും എന്ന ക്രിയയുടെ വിശേഷണം).

62. മൌർവ്യപംക്തി=വിധിവൈഷമ്യം. മന്ത്രദാനം=അനുഗ്രഹം. ഭക്ഷകവാക്കുകൾ=കയ്യിൽ വയ്ക്കുക. (സ്വീകരിക്കുക) ക്രിയാസമാസം.

63. ഇഷ്ടമിത്രരാസ്യർ=ഇഷ്ട ബ്രാഹ്മണർ. ആശ്രിത്യ=ആശ്രയിച്ച്. (യകാരലോപം) പ്രതിക്രിയ=പ്രതികാരം (ഇങ്ങോട്ട് ചെയ്ത ദ്രോഹത്തിന്റെ പകവീട്ടുക) ഇന്ദ്രൻ=ഭൂതിയാകുൻ.

64. അഗ്രാസനം=മാന്യപീഠം. (പ്രധാനസ്ഥാനം) നിജപുരം=തന്റെ ഗൃഹം.

68. മുകളിലാലാന്തരം= (അ, ന, സ, ഏ, വ)=ഇതടുപ്പുകളുടെ അകത്ത്. തട്ട=അവിടെ. (അവ്യ) കനിവോട്=ഇവിടെ കനിവെന്ന 'ദയ'യെന്ന അർത്ഥം വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളു. 'ഇനിമേലാട്ട്' എന്നായിരുന്നെങ്കിൽ ശരിയാകുമായിരുന്നു. ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ അനേകസ്ഥലങ്ങളിൽ പലേടത്തും 'കനിവ്' പ്രയോഗിച്ചു കാണുന്നുണ്ട്.

69. തളികകൾ=കിണ്ണങ്ങൾ (ഉണ്ണാനുള്ള പാത്രങ്ങൾ).

71. വെള്ളത്തിലെ താർപോലെ=ഈ ഉപമ പാത്രങ്ങളുടെ സംഖ്യാബാഹുല്യത്തെയും, അവയുടെ തിളക്കത്തെയും നിമിത്തീകരിച്ച് ചെയ്യപ്പെട്ടതാകുന്നു. മെഴുകിട്ട്=അടുക്കിട്ട്. പാചകന്മാർ=വെപ്പുകാർ. സംപൂർണ്ണമയം=സംപൂർണ്ണം കൊണ്ടുള്ള (സംപൂർണ്ണമായത്).

73. മാന്യസ്ഥലം=പൂജ്യസ്ഥാനം. ഉത്തമം-(അവ്യ) ഉണ്ടതു.

79. കൌടില്യബുദ്ധൻ= കൌടില്യനെന്ന ബ്രാഹ്മണൻ (ഇതു ചാണക്യന്റെ മറുപേരാകുന്നു).

80. ആപ്തൻ=വിശ്വസ്തൻ. അല്പവയസ്സ്=വയസ്സു കുറവായിട്ടുള്ളവൻ (ചന്ദ്രഗുപ്തൻ).

82. വടു=ബ്രാഹ്മണകുമാരൻ (നിന്ദയോടുകൂടി പറയുമ്പോൾ ബ്രാഹ്മണനെ വടു. മണ്ണുമകൻ എന്നു പറയുന്നതു സാധാരണമാണ്. ഗ്രന്ഥകാരൻ സഹിച്ചില്ലല്ലൊ.

84. അനാത്മജ്ഞനു=അനാത്മജ്ഞനായ (=ബുദ്ധിയില്ലാത്ത) ശിഷ്യ= (ശിഷ്യ)നോടുകൂടിയവൻ (ശിഷ്യ കൂട്ടക്കാരനായ). ഷ. ശ്രീ

88. കർഷകൻ=കൃഷിക്കാരൻ. തസ്കരൻ=കള്ളൻ. മത്സരൻ=പകയോടു കൂടിയവൻ. ഹൃദം=ഹൃദയം.

90. നാലുവേദങ്ങൾ=ഋക്, യജുസ്സ്, സാമം, അഥർവ്വം. ആറു ശാസ്ത്രങ്ങൾ=ജ്യോതിഷം, കല്പം, നിരുക്തം, ശിക്ഷ, വ്യാകരണം, ഛന്ദസ്സ്. അശങ്കിതം=നിശ്ചയമായിട്ട് ഒരുവിധത്തിൽ മറുകയില്ലാതെ. ധ്രുവമായ്=ഉറപ്പായി. (സംശയംകൂടാതെ).

92. ശസ്ത്രികന്മാർ=ആയുധമെടുത്തവർ. ദ്രവ്യം=ധനം. ഉപായം=ഉപാധി

95. അമാത്യന്മാർ=മന്ത്രിമാർ.

101. ആകാരം=ശരീരം. പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം. (ആ പ്രതിജ്ഞയുടെ പ്രകാരമെന്നു പറയുന്നു).

102. ദുഷ്ടൻ=ദുരാഗ്രഹി. മൂർഖൻ=അജ്ഞൻ. ധിക്കൃതൻ=നിന്ദിക്കപ്പെട്ടവൻ.

103. ഉപാലംഭിതർ=ആക്ഷേപത്തിൽപെട്ട ഹീനന്മാർ (നികൃഷ്ടന്മാർ). ചാരിച്ചിരിക്ക=ഇവിടെ ചാരിച്ച്. ഭൂമ=ഭൂമി. കൊന്നതുണ്ട്=ഈ പ്രതിജ്ഞയിൽ ഒരു പ്രത്യേകപ്രയോഗമാണ്. "പാണിയിൽചാരിരിക്കുന്നുണ്ടതാൻ" ഇത്യാദി പ്രയോഗവും നോക്കുക.

105. ക്ഷത്രിയകുലർ=ക്ഷത്രിയരിൽ അധമന്മാർ.

107. കഷ്ടർ=വിരുദ്ധന്മാർ.

108. അഗ്നിഹോത്രി=വിപ്രകുലത്തിൽ ഒരുത്തൻ. വിവശൻ=തന്റെ വശമില്ലാത്തവൻ. ലാളിതം=വാചനം. കാമം=യഥേഷ്ടം. (ശ്രീ. വി)

110. മൌര്യപുത്രൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പുത്രൻ.

116. ചന്ദ്രഗുപ്തൻതാൻ നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നത് =“അച്ഛനെയും സോദരന്മാരെയും ചതിച്ചുകൊന്ന നന്ദന്മാരെ ഉന്മൂലനാശം ചെയ്തു പകവീട്ടണം” എന്നാണ്. അന്തരം=വ്യത്യാസം.

117. തൽപദം=അവന്റെ (ചാണക്യന്റെ) പദം.

118. പാദയുഗ്മത്തിൽ-കരുക്കൾ=മേലാൽ ചെയ്യേണ്ട കാര്യങ്ങളെ കുറിച്ചുള്ള നിശ്ചയങ്ങളും. ബുദ്ധിമതി=മഹാബുദ്ധിമാൻ.

122. സബ്രഹ്മചാരി=ഒരുമിച്ചു പഠിച്ചവൻ (സഹപാഠി). ബ്രഹ്മബന്ധു=ഒരു ബ്രാഹ്മണൻ; ബ്രാഹ്മണരുടേയും ക്ഷത്രിയന്മാരുടേയും പേരുകളുടെ കൂടി ശർമ്മാ എന്നും, വർമ്മാ എന്നും ഉപപദങ്ങളും ചേർക്കുന്നു എന്നു താല്പര്യം. ഇതുപോലെ വൈശ്യർക്കും ശൂദ്രർക്കും ഗുപ്ത എന്നും ദാസ എന്നും ക്രമവിവക്ഷ കൂടാതെ പ്രയോഗിച്ചുവരുന്നു. ദേവശർമ്മാ, രാമവർമ്മാ, ചന്ദ്രഗുപ്ത, ശങ്കരദാസ ഇത്യാദി ഉദാഹരണം.

123. ജ്യൌതിഷം=ജ്യോതിസ്സുകളെ സംബന്ധിച്ച ശാസ്ത്രം. ജ്യോതിസ്സുകൾ=ഗ്രഹനക്ഷത്രാദികൾ. പാണ്ഡിത്യം=വൈദഗ്ദ്ധ്യം, നൈപുണ്യം.

126. സർവ്വനാഗകുലം=എല്ലാ നാഗന്മാരുടെയും കുലം. നാഗന്മാരോരോരുത്തരെയും അവരുടെ സന്തതികളെയും എന്നു സാരം.

127. ഉദ്യമനം=മനസ്സുറപ്പ്, സ്ഥിരനിശ്ചയം. വ്രതമിടുക=നോൽമ്പു നോൽക്കുക. (വ്രതം=നടകൾ എന്നാണർത്ഥമെങ്കിലും പഴനി, ശബരിമല മുതലായ ക്ഷേത്രങ്ങളിലേക്കു പോകുന്നവർ നോൽമ്പിടുക, വ്രതമെടുക്കുക എന്നു പറയാറുണ്ടല്ലോ. അതുപോലെ എന്തു വൈഷമ്യം നേരിട്ടാലും നിശ്ചിതകാര്യം സാധിച്ചല്ലാതെ മടങ്ങാനും പ്രവൃത്തിക്കയില്ലെന്നുറയ്ക്കുക. ഉപരോധനം=ബന്ധനം, മറപ്പ്, മൂട്.

128. നിസ്പൃഹൻ=യാതൊന്നിലും ആഗ്രഹമില്ലാത്തവൻ. യോഗിവാക്യം=യോഗിയുടെ വാക്ക്. ബുദ്ധസൂക്തിമതം=ബൗദ്ധമതം.

131. കാരുണ്യം=അനുഗ്രഹം. ശ്രാവകോത്തമ=ശ്രാവക! ഇതിൽ ശ്രേഷ്ഠ എന്നു പാഠഭേദം. 'ശ്രാവക!' എന്നു മറ്റുള്ളവരെ വിളിച്ചുകൊണ്ട് ശ്രാവകൻ=കേൾക്കുന്നവൻ. എന്നു വ്യുൽപത്തി. പ്രാവചനികൻ=പഠിച്ചു ബൗദ്ധ സമ്പ്രദായത്തെക്കുറിച്ചവൻ.

132. ക്ഷപണകൻ=ബൗദ്ധസന്യാസി.

133. കിലെന=(അവ്യയം) അല്പംപോലും. വചനസംശയം=വചനത്തിൽ സംശയം, കളവിനെപ്പറ്റി സംശയം. കഷ്ടം=ഗഹനം. (കടുപ്പം).

134. വിപ്രനിരാസം=ബ്രാഹ്മണനെ തള്ളിക്കളക. അവൻ=ആ ബ്രാഹ്മണൻ.

135. വിഷാദം=കുണ്ഠിതം (മനസ്സിടിവ്). മന്ത്രികോത്തമൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ,

136. ദീർഘമായ്ക്കണ്ട്=ഇവ വക ദുഷ്കൃതങ്ങൾ നിമിത്തം പലർക്കും ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ദോഷങ്ങളെപ്പറ്റി ദീർഘാലോചനചെയ്ത്. അതിന്=ആ ബ്രാഹ്മണനിരാസംകൊണ്ടു വരാവുന്ന ദോഷനിവാരണത്തിന്.

137. ഭൂപാലകർ=ഭൂമിയെ രക്ഷിക്കുന്നവർ (രാജാക്കന്മാർ). അവ

[illegible] 'ഹിംസകർമ്മാദിഷ്വാർത്ഥാൽ' എന്നർത്ഥം. [illegible]=അരുളിച്ചെയ്തു.

138. നിത്യദാനം=പതിവായി കൊടുക്കുന്ന [illegible]. [illegible]— എന്ന് [illegible]—(ഇരുന്ന്) എന്ന്. [illegible] വഴി.

140. [illegible] എന്നർത്ഥം. [illegible] എന്ന [illegible] പ്രവൃത്തിച്ച്= [illegible] ചെയ്ത്. [illegible] അരുളിച്ചെയ്തു [illegible].

144. [illegible]. [illegible] എന്നത് [illegible] പ്രയോഗിച്ചിട്ടില്ല. "[illegible]" ഇത്യാദി നോക്കുക. '[illegible]' എന്ന [illegible] ഇല്ല.

146. [illegible]. അമാത്യൻ=മന്ത്രി. രാക്ഷസനെ 'അമാത്യൻ' എന്നും 'അമാത്യരാക്ഷസൻ' എന്നും പറയാറുണ്ട്. വിനീതൻ=വിനയത്തോടുകൂടിയവൻ. മന്ത്രജ്ഞൻ=മന്ത്രങ്ങളെ അറിയുന്നവൻ.

117. യോഗി=സന്യാസി. കേവലം=മാത്രം. സന്യാസിയായിട്ടു കൊണ്ടു ധ്യാനം മുതലായ പ്രവൃത്തികളിൽ [illegible] എന്നർത്ഥം.

150. ക്ഷപണകൻ=ബൌദ്ധസന്യാസി. '[illegible]' എന്ന് [illegible]. '[illegible]' എന്ന [illegible] പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. [illegible]=മനസ്സിൽ.

151. [illegible] (വസ്ത്രങ്ങൾ) [illegible] രാക്ഷസൻ=രാക്ഷസൻ [illegible] (ഇങ്ങനെ) [illegible] (അവ്യയം) [illegible]. [illegible] (വിചാരിക്കു [illegible] മന്ത്രിമാർ പറയുമായിരുന്നില്ലല്ലോ). [illegible] (അവ്യയം) [illegible].

155. [illegible]!= [illegible]. [illegible]=വ്യസനം. [illegible]=ഭയം. [illegible].

155. [illegible] (അവ്യയം) [illegible]. [illegible] എന്ന സാരം. [illegible] (അവ്യയം) [illegible].

[illegible] തന്നെ. [illegible] = [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

157. [illegible] = [illegible]. അതിൽ = അവരിൽ, ദിവസം കഴിപ്പൂർ = [illegible]. [illegible] = [illegible].

159. [illegible] = [illegible] മതിയാകും. ([illegible] = [illegible]) [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

162. [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

165. [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

167. [illegible]. ([illegible]) [illegible].

170. [illegible] = (സ്ത്രീ. വി). [illegible]. ([illegible]. [illegible]. [illegible])

171. [illegible].

172. [illegible] = [illegible]. "[illegible]" എന്ന [illegible]. [illegible] എല്ലാവ[illegible] [illegible]. [illegible] പറയുന്നു.

176. [illegible] = [illegible]. ('[illegible]') എന്ന ഉപായം തന്നെ.

180 [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

181. [illegible] = (അ. വ്യ. സം. ഏ) [illegible].

184. [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

187. [illegible] = [illegible].

188. [illegible] = [illegible] ([illegible]).

189. അയൽനാട്ടുവാഴി=അടുത്ത നാടിനെ ഭരിക്കുന്നവൻ.

190. വീര്യവാൻ=പരാക്രമമുള്ളവൻ. കിരാതാധിനാഥൻ=കാട്ടാളരാജാവ്.

191. പാവനമാനസൻ=ശുദ്ധമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ (ബ. വ്രീ). പൈതൃകാർത്ഥം=പൈതൃകം(അപ്പന്റേത്) ആയ. അർത്ഥം(ധനം). മിത്രം=ബന്ധു.

192. വശീകരിക്കുക=സ്വാധീനമാക്കുക. (ഇതു ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ 'സുഗുണത്വം' എന്ന നീതിസാമർത്ഥ്യം)

ഇനി ചാണക്യന്റെ കഥയെ തുടരുന്നു.

195. മ്ലേച്ഛാധിനാഥൻ=മ്ലേച്ഛദേശത്തിലെ രാജാവ്. ("പ്രത്യന്തോ മ്ലേച്ഛദേശസ്യാൽ") എന്ന് അമരകോശകാരന്റെ ഭാരതഖണ്ഡത്തിന്റെ പുറത്തുള്ള രാജ്യമെന്നു വിചാരിക്കാം.

ചാണക്യന്റെ "സന്ധി" എന്ന നയപ്രയോഗം.

197. മ്ലേച്ഛകുലശേഖരൻ=മ്ലേച്ഛവംശത്തിലെ നായകൻ. വീരശിഖാമണി!=വീരന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ. സ്വച്ഛമതി=നിർമ്മലമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ. (ബ. വ്രീ).

198. നന്ദനാമാങ്കിതന്മാർ=നന്ദന്മാർ എന്ന പേരുള്ളവർ. മന്ദമതികൾ=ബുദ്ധിഹീനന്മാർ.

199. ധിക്രിയ=അപമാനം. കുപിതൻ=ക്രുദ്ധൻ. ആ കുലം=നന്ദവംശം. മൌര്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

202. കനം=ഗൗരവം (ഭാരം)

203. നാട്ടർദ്ധഭാഗം=നാട്ടിൽ പകുതി. (സംസ്കൃതത്തിൽ ഇല്ലാത്ത പഴയപ്രയോഗം) "പാതാളമൊന്നകളഞ്ഞിട്ടു തരാമെന്നു ചൊല്ലുക" ഇത്യാദി നോക്കുക.

204. സന്ധിപ്പതും ഞാനതിമോദമോടായവ—(എന്റെ) എന്ന വാക്യപൂരണം.

205. ഭാസുരം=തെളിവുള്ളത് (സ്പഷ്ടം)

206. തമ്പി=അനുജൻ.

207. മലയകേതുപ്രമുഖന്മാർ=മലയകേതു മുതലായവർ.

208. ചിന്തം ചെയ്ത്=മനസ്സു വെച്ച്.

209. നീതിമാൻ=നീതിശാസ്ത്രം അറിയുന്നവൻ.

211. ക്ഷുദ്രൻ=നിസ്സാരൻ. മുരാപുത്രൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

212. മന്ത്രിപദം=മന്ത്രിസ്ഥാനം. മ്ലേച്ഛപതികൾ=മ്ലേച്ഛരാജാക്കന്മാർ.

213. പാർശ്വമന്നർ=പാർശ്വപ്രദേശത്തിലെ രാജാക്കന്മാർ.

218. പരബലസേനാധിപന്മാർ=അന്യ പടനായകന്മാർ. സിന്ധുനിവാസികൾ=സിന്ധുദേശത്തിൽ വസിക്കുന്നവർ. ശകന്മാർ=ശാലിവാഹനൻ എന്ന പ്രസിദ്ധനായ രാജാവിന്റെ പരമ്പരയിലുള്ള ഒരു ജാതിക്കാർ.

219. പാരസീകന്മാർ=പാരസീകം (പേർഷ്യ) എന്ന ദേശത്തിലുള്ളവർ (പാഴ്സികൾ). യവനഗണങ്ങൾ=യവനന്മാരുടെ (ഗ്രീക്കരാജ്യത്തിലെ ജനങ്ങളുടെ) കൂട്ടം.

220. ആനകശംഖമൃദംഗാദിവാദ്യം=പെരുമ്പറ, ശംഖു, മൃദംഗം മുതലായ വാദ്യം. (പഞ്ചൻ+ബാ. ഗ്രീ). വെക്കം=വേഗം. ധരിത്രി=ഭൂമി.

224 ചാണക്യചാരന്മാർ=ചാണക്യന്റെ ചാരന്മാർ. ചാരന്മാർ=ഗൂഢമായി നടന്നു നാട്ടുവർത്തമാനമറിയുന്ന കിങ്കരന്മാർ

225. നരേന്ദ്രസേനാധിപന്മാർ= നരേന്ദ്രന്മാരുടെ പടനായകന്മാർ. (ഇതു ചിറപ്പണകന്റെ 'ഭേദം' എന്ന ഉപായം) രഹസ്യം=ഗൂഢം. പ്രത്യേകം=ഓരോരുത്തരോടായി.

226. ആഷാഢകൃഷ്ണപക്ഷദ്വാദശിക്ക്=ആഷാഢമാസ (കർക്കടക)ത്തിലെ കറുത്ത പക്ഷത്തിന്റെ [illegible] ദിവസത്തിൽ. ഉഷസ്സിന്=വെളുപ്പിന്. കലവറക്ക്=ചോറ്റുപ്പുരക്ക്. (അ. പ്ര. സ. ഏ) തിരുമനം=ഭക്ഷണം.

229. കലശലൊക്കെ=[illegible]. ഏശാതെ=ഏല്ക്കാതെ. (ശത്രുക്കളുടെതിരിടാതെ).

232. ഘോഷംകൊള്ളുക=പ്രസിദ്ധമാവുക.

235. ലക്ഷണക്കാരൻ=ലക്ഷണം അറിയുന്നവൻ, (ജ്യോതിഷക്കാരൻ). ഓരോരോകാര്യം ഉണർന്നു പറഞ്ഞു=മന്ത്രിമാരോടാലോചിച്ചു രാജാവിനോടോ പറഞ്ഞ് അവധിവാങ്ങി എന്നു സാരം. ഘോരതരം=അതിഭയങ്കരം.

240. പൈതൃകം=പിതാവിനെ സംബന്ധിച്ചത്. (ഇതു 'ദാനം' എന്ന ഉപായമാകുന്നു).

244. ആവോളം=ആകുംവണ്ണം.

247. മറാപ്പുറമേ=തെക്കും, പടിഞ്ഞാറും ഭാഗങ്ങളിൽകൂടി.

249. യുദ്ധസന്നദ്ധർ=പോരിനൊരുങ്ങിയവർ. മതിവിട്ടും=ബുദ്ധികെട്ടു.

254. അന്തരാ=മനസ്സിൽ, (അവ്യ) രുഷ്ടൻ=ക്രുദ്ധൻ

255. ദക്ഷിണഗോപുരത്തൂടെ=തെക്കെ ഗോപുരത്തിൽകൂടി. കിരാതാധിനായകൻ=കാട്ടാളരാജാവ്.

257. അസ്ത്രവം=സഖ്യം

258. വീരമകുടമണികൾ=വീരന്മാരുടെ കിരീടത്തിലെ രത്നങ്ങൾ=(മഹാവീരന്മാർ).

259. കുംഭം=മസ്തകം. കുംഭിവരന്മാർ=വലിയ ആനകൾ.

261. തെല്ലിടകടാതെ ചക്രങ്ങൾ=ചാണക്കല്ല് നിറവും മൂർച്ചയുമുണ്ടാക്കീട്ടുള്ള ചക്രങ്ങൾ. ചവളം=ഒരുമാതിരി ചാട്ടകുന്തം.

262 തോമരം=ഇരിമ്പുപാര. പട്ടസം=തലപ്പു് അടിയാൻ നന്നായിട്ടുള്ള ഒരായുധം.

263. ശതഘ്നികൾ=മുൾത്തടികൾ. (ഒരടിക്ക് അനേകംപേരെ കൊല്ലുന്നതായ ഒരായുധം. ഇതു് ആനകൾക്ക് ധരിക്കത്തക്ക ഒരായുധമായിട്ടാണ ഭാരതയുദ്ധത്തിലും മറ്റും വർണ്ണിച്ചുകാണുന്നതു്.) നിസ്ത്രിംശം=കഠിനം. മുസലം=ഇരിമ്പുലക്ക. ശക്തികൾ=വേലുകൾ.

264 ശസ്ത്രങ്ങൾ=ആയുധങ്ങൾ. സന്നദ്ധർ=ഒരുങ്ങിയവർ

265. ചട്ട=യുദ്ധത്തിൽ ശത്രുക്കളുടെ ആയുധം ഏല്ക്കാതിരിക്കാൻ ദേഹത്തും ഉണ്ടാക്കുന്ന കുപ്പായം. ധുര്യർ=ശ്രേഷ്ഠന്മാർ. പത്തിവരന്മാർ=കാലാൾത്തലവന്മാർ.

268. ഉത്തരഗോപുരം=വടക്കേ കോട്ടവാതിൽ.

270. ബദ്ധസന്നാഹൻ=ബദ്ധം (കെട്ടപ്പെട്ടതു്) ആയ സന്നാഹം (കവചത്തോടുകൂടിയവൻ "കവചോദ്യോഗസന്നാഹൌ സന്നാഹോ പടഹാപിച" എന്നഭിധാനം.

272. മന്ത്രശാലാന്തരാളം=മന്ത്രശാലയുടെ ഉൾഭാഗം.

274. രാജപുത്രപം=രാജാവിന്റെ പുത്രൻ എന്ന അർത്ഥം, രാഷ്ട്രകൂടം=രാഷ്ട്രത്തിന്റെ ഒരു ഭാഗം.

276. ഇത്ഥം=ഇങ്ങനെ. (അവ്യ) പാപമതി=ദുർബ്ബുദ്ധി.

278. പരുഷങ്ങൾ=ക്രൂരവചനങ്ങൾ.

282. പാർത്ഥനാഗരാജബലൌഘങ്ങൾ= പാർത്ഥരാജാവിന്റെയും നാഗരാജാക്കന്മാരുടെയും സൈന്യങ്ങൾ.

285. അത്ത്രാസം=പേടിപ്പ്. പിൽപ്പട്ടെ=പിന്നാക്കം. പിൻപെട്ട=പിൻഭാഗത്തു്.

289. കശക്ക=പ്രഹരിക്ക. നിധനം=മരണം. ചാപങ്ങൾ=വില്ലുകൾ. മലച്ചുക=മലപോലെയാവുക (വീഴ്ക).

292. തട്ടുകെട്ട്=തറക്കെട്ട്. പട്ടുകിടക്കുക=പടിഞ്ഞുകിടക്കുക. ക്രുരമ്പു=ക്രൂര അമ്പു്.

294. "ഘോരം പട"=യുദ്ധം ഭയങ്കരം (ആണ്) സംഗരം=യുദ്ധം.

296. അന്തകാവാസം=അന്തകന്റെ ആവാസം (ആലയം)

297. ചീർക്കുന്നു=പെരുകുന്നു. (ചീർ=വർദ്ധനാർത്ഥം).

298. നിർവിചാരന്മാർ=ആലോചനയില്ലാത്തവർ.

314. കെട്ട്=ദോഷം. ആകുലപ്പെടുക=വ്യസനിക്കുക.

317. ശോധകന്മാരെ=(ഗൂഢ)ചാരന്മാരെ.

318. അന്തഃപുരം=രാജധാനിയുടെ ഉൾഭാഗം.

327. ചാണക്യശാസനം=ചാണക്യന്റെ കല്പന. വൃഷലം=ശൂദ്രം.

329. സൈന്യഘോഷം=സൈന്യത്തിന്റെ ധ്വനി.

333. അരാജകം=രാജാവില്ലാത്തത്.

339. ഇതഃ=ഇവിടെ (എനിക്ക് എന്നു സാരം). പൗരജനം=നഗരവാസികൾ.

343. മന്ത്രിക്കുക=ആരും അറിയാതെ ആലോചിക്കുക. മന്ത്രഫലം=ആലോചനയുടെ ഫലം.

348. ഉദയതടം=ഉദയം പ്രാപിച്ചതിനുള്ള അഗ്രസ്ഥാനം.

349. തപോവനം=തപസ്സു ചെയ്യുന്നതിനുള്ള കാട്.

351. ആനന്ദമോദം=(ക്രി. വി.) സന്തോഷത്തോടുകൂടി

352. അന്തർഗ്ഗതമായിട്ട്=ഉള്ളിൽ വ്യസനത്തോടുകൂടി. ചാണക്യകല്പിതം=ചാണക്യന്റെ കല്പന. ആവില്ല്-ഇല്ല-എന്നു-കല്പിച്ച്=ഒഴിഞ്ഞൊത്ത തരമില്ല എന്നാക്കി.

356. ഉർവ്വീദേവകുലോത്തമൻ=ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ (ഉർവ്വീ=ഭൂമി).

357. അവൻതക്കങ്ങൾ=അവന്റെ ആലോചനകൾ. അഥ=(അവ്യയം) പിന്നെ. "പാർത്താൽ"—എന്നുമുതൽ. 'വന്നിവൻകാരണം വീണിതെല്ലാ ദുഃഖം" എന്നുവരെ ചാണക്യന്റെ വിചാരം. ഈ വിചാരത്തിൽനിന്ന് അമാത്യരാക്ഷസന്റെ ബുദ്ധിശക്തി, സ്വാമിഭക്തി, നീതിനൈപുണ്യം മുതലായ ഗുണങ്ങളും, അതുനിമിത്തം ചാണക്യനു രാക്ഷസാമാത്യനെക്കുറിച്ചുള്ള ബഹുമാനവും വ്യക്തമാകുന്നു.

359. പാർത്താൽ=ആലോചിച്ചാൽ. ഇവൻ=പർവ്വതരാജൻ. മഹാബലൻ=വളരെ സൈന്യശക്തിയുള്ളവൻ.

361. ബാധിക്കുക=ഉപദ്രവിക്കുക. നീതിബലംകൊണ്ട്=(സൈന്യബലംകൊണ്ടല്ല.) എന്നു സാരം.

362. അനന്യവീര്യൻ=കെല്പുറപ്പുള്ളവൻ. മന്ദം=പതുക്കെ (ക്രമത്തിൽ).

366. മനോഗ്രഹം=അനുഗ്രഹം. (രാക്ഷസമാതൃഭാവത്തോടുകൂടി.) കല്യാണക=കല്യാണ+ഏക=കല്യാണതരമായ.

375 സത്യവ്രതൻ=സത്യനിഷ്ഠയുള്ളവൻ. നിജസത്യം=തന്റെ സത്യം (നരവധംചെയ്കയില്ലെന്നു ചെയ്തിരുന്നതായുള്ള സത്യം.

377. സാനുഗ്രഹം= (അ. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ. വ.) അനുഗ്രഹത്തോടുകൂടി.

രണ്ടാംപാദംകഴിഞ്ഞു.

മൂന്നാംപാദം.

(കേകാവൃത്തം)

1. ഇതുമുതലിങ്ങു "പാരമാനന്ദ എന്നുമുതൽ—ചാരകനി" എന്നവരെ തന്ത്രയോഗമുള്ള അഭിപ്രായം.

8. നിരസന്മാർ=അറിവില്ലാത്തവർ. സരസന്മാർ=അറിവുള്ളവർ.

10. തിരസ്കൃത=മടിക്കുക.

11. സമാരാധന=സച്ചിത്സിദ്ധി.

13. മന്ത്രശാലാഗൃഹം=കാര്യവിചാരസ്ഥലം.

14. താരകളോട്=ചന്ദ്രനക്ഷത്രാദികളോട്.

15. പഞ്ചത്വം=മരണം

18. മനോരോഗാദികൾ=മാനം മദം മുതലായവ. (ബാല്യപ്രീതി) മീനൻ=പരവശൻ.

24. മോഹം=അറിവില്ലായ്മ.

26. സാക്ഷാൽ= (അവ്യ) പരമാർത്ഥമായിട്ട്.

27. മന്ത്രിപ്രവരൻ=പ്രധാനമന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ.

28. വ്യാജം=കളവ്.

29. പ്രയോഗം=ഉപായം. ചതുരായ്=കൗശലിയായ്, അനുസരിച്ച്=സമ്മതിച്ച്. (അനുസരിച്ച്)

32. മനസ്സോടുകൂടി=ആലോചനയോടുകൂടി.

33. ഗാഢമത്സരം=ഉഗ്രമായവൈരം.

34. ഹസ്തിപൻ=ആനക്കാരൻ. ശില്പി=ചിത്രപ്പണിക്കാരൻ. യന്ത്രികന്മാർ=യന്ത്രപ്രയോഗം ചെയ്യുന്നവർ.

35. രക്ഷസപ്രയുക്തന്മാർ=രാക്ഷസനാൽ നിയോഗിക്കപ്പെട്ടവർ.

36. ധന്യർ=ഭാഗ്യവാന്മാർ.

38. പാദപീഠാസനൻ=മുഖ്യമന്ത്രി. (ടി. ശ്രീ) [illegible]

43. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

45. [illegible]=[illegible] കൈക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു.

46. സിദ്ധിലേഖക=മുദ്രിക.

47. [illegible]=ഞാനും ചന്ദ്രഗുപ്തനും തമ്മിലുള്ള ശത്രുതകളിന് ഇളക്കംവരുന്നതിലേക്ക എന്നുള്ള സംശയത്താണ്, അമാത്യരാക്ഷസന്റെ [illegible] മരണത്തിന്.

48. സർവ്വകാംക്ഷിതങ്ങളും=എല്ലാ ആഗ്രഹങ്ങളും (ചന്ദ്രഗുപ്തനെ തന്നെ സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെ [illegible] വാഴിക്കണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹം.)

49. [illegible]=ശിക്ഷ്യന്മാർ.

51. പർവ്വതകേശ്വരനെ= പർവ്വതകരാജാവിന്റെ അഭിപ്രായത്തെ.

53. [illegible]=ആശ്വാസം. [illegible] ചന്ദ്രഗുപ്തനോടുകൂടി [illegible] പർവ്വതകൻ [illegible]; [illegible] ചന്ദ്രഗുപ്തനെന്നപോലെ പർവ്വതകനോടും [illegible] ഉള്ളതിനാൽ ഇപ്പോഴും [illegible] പർവ്വതകൻ വളരെ പ്രിയനായി.

56. തൽപുത്രൻ=അവന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു). [illegible]=[illegible]. തൽഭ്രാതാവ്=പർവ്വതകന്റെ സഹോദരൻ. ഇവിടെ ഒരു [illegible] നശിപ്പിക്കുവാൻ അയാളുടെ [illegible] ഒരു പ്രയോഗം [illegible] അയാളും തന്റെ കയ്യിൽ സാധിച്ചുന്നതിനാൽ [illegible] ഉപായവും സാധിക്കുന്ന നയവും വ്യക്തമാകുന്നു.

58. [illegible]=[illegible]. നിഷ്കിയാളി=ശല്ല്യ [illegible]. ശല്ല്യ=[illegible] ഒരു അസ്ത്രം=(നിയമം). '[illegible]' എന്നതു 'ശല്ല്യ' എന്നതിന്റെ തത്ഭവരൂപമാണ്; എന്നാൽ 'നിഷ്കിയാളി' എന്ന പ്രയോഗത്തിന ഗതി കല്പിക്കുവാൻ വഴി കാണുന്നില്ല. [illegible] ഇതിൽ വളരെ അധികം കാണുന്നു.

62. അളിചാരകർമ്മം= മാരണകർമ്മം. നിസ്സ്വകായ്=[illegible]. [illegible]. ഇങ്ങനെയുള്ള കർമ്മം [illegible] പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

64. [illegible]=[illegible]. [illegible] (ടി. ശ്രീ) [illegible]= [illegible] [illegible]. [illegible] (ടി. ശ്രീ)

66. ജനകീശ്വരി=സീത. ഉദിതാ=പ്രാപ്തയായ.

ധന്യശീലാ=നല്ല ശീലത്തോടു കൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ) അതിസുന്ദരാംഗി=ഏറ്റവും സുന്ദരി. (ബ. വ്രീ)

68. മന്ദിരമണി=സ്ത്രീരത്നം.

69. അഭിരാമം=മനോജ്ഞം.

71. ഭൃത്യജനങ്ങൾ=പരിചാരകർ. നിയമമതി= കൃത്യനിഷ്ഠയുള്ളവൻ (ബ. വ്രീ)

72. സാശങ്കം=വ്യസനത്തോടുകൂടി.

73. ഓഘം=സമൂഹം.

74. ചന്ദ്രമുഖി= ചന്ദ്രനെപ്പോലെ മനോഹരമായ മുഖത്തോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ) വിലാസിനി=സ്ത്രീ. വിലാസമുള്ളവൾ എന്ന് അവയവാർത്ഥം.

76. സൽഗുണരൂപാ=എല്ലാവരെയും രസിപ്പിക്കുന്ന രൂപമുള്ളവൾ. (ബ. വ്രീ)

77. പുണ്യരാശി=മംഗലത്തിന്റെ കൂട്ടംപോലെയുള്ള കാന്തിയോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ)

78. വിലാസവതി=വിലാസമുള്ളവളായ സ്ത്രീ.

79 കമനീയകളേബര=നല്ല ശരീരമുള്ളവൾ. (ബ. വ്രീ) മഞ്ജുഭാഷണം=മനോജ്ഞമായ (നല്ലവാക്ക്) ആകുന്ന ഭാഷണം. മഞ്ജുവാക്കായ ഭാഷണമാകുന്ന 'ഭാഷകൾ ഭാഷണം' എന്നതിന് '...' എന്ന് അർത്ഥം കിട്ടുന്നതിനായിരിക്കാം കവി, ഭാഷണമെന്നു പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നത്. അങ്ങനെ അർത്ഥം കിട്ടണമെങ്കിൽ 'ഭാഷകൾ ഭാഷണഭാഷണം' എന്നു പ്രയോഗിക്കേണ്ടതാണ്. ഭാഷയ്ക്ക് അനുസരണമല്ലെന്നും സ്ത്രീലിംഗമാണ്.

80. സസ്മിതം=പുഞ്ചിരിയോടുകൂടിയത്. (ബ. വ്രീ) മുഖപദ്മത്തിനു വിശേഷണം (ക്രിയാവിശേഷണം)

81. ശയനമന്ദിരം=കിടപ്പുമുറി.

83. കുലമന്ത്രി=കുലത്തിലെ (വംശപരമ്പരയിലെ) മന്ത്രി.

89. നീതിയുക്തി=ന്യായവാദി. സമക്ഷത്തു=മറ്റുള്ളവരുടെ മുമ്പിൽ (പ്രത്യക്ഷമായി) മന്ത്രികുലശേഖരൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ.

90. തരം=തക്കം.

92. പയോധിസംഭവ=കാമധേനു. പാലൊഴുകുന്ന (ചുരത്തുന്ന) മുലകളോടുകൂടിയവൾ. (ബ. വ്രീ.)

94. യാത്രയ്ക്കു.

96 മുഗ്ദ്ധം=സുന്ദരം. ഭൂപാലപുംഗവൻ= ഭൂപാലന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ. (ഷഷ്ഠീ, ഷഷ്ഠീതൽപുരുഷ സമാസം)

97. വൻകരൾ=ധനവാൻ (മുതലാളി). കളത്രം=ഭാര്യ.

101. നിസ്സ്വതാ=പരമ ദാരിദ്ര്യം.

104. ഹാനി=നാശം.

103. ലോകരഞ്ജനം=ജനങ്ങളുടെ പ്രീതി എന്നർഥം. തെളിപ്പിക്ക=തെളിയിപ്പിക്കുക.

105. ജീവനം=ഉപജീവനം.

106 കുണപം=ശവം. വരമിഴിമിഴിയാൾ=വരമിഴി(അഴകുള്ള)കൊണ്ടുള്ള മിഴിയോടുകൂടിയവൾ=സ്ത്രീ (ബ. വ്രീ)

107 ഭ്രൂണഹനം=ഭ്രൂണ(ഗർഭ)ത്തെ ഹനനം. കൊലപാതകർ പാപികൾ.

109. ശോകരോഗാദികൾ=ശോകം (ദുഃഖം) രോഗം (രോഗം) മുതലായവ. ബന്ധുക്കളിലുള്ള ശോകം, ശത്രുവായ രാജാവിന്റെ കോപം. കാവില്ല്=നടില്ല (വാസ്തവത്തിലില്ലെന്ന സാരം).

110. ശക്തിഗ്രഹം=രാജാവിന്റെ (പ്രവൃത്തികളുടെ) വശം. മന്ത്രികുലനിപുണൻ=മന്ത്രിവര്യന്മാരിൽവച്ച് നിപുണൻ.

111. ഭടന്മാർ=കിങ്കരന്മാർ.

112. ശൂന്യം=നിർജ്ജനം (ആരുമില്ലാത്തത്).

113. ഭരണാധിപൻ=പ്രധാനമന്ത്രി.

114. നയജ്ഞൻ=നീതിയറിയുന്നവൻ. വിഷ്ണുഗുപ്തൻ=ചാണക്യൻ

116. ഉദ്യോഗിക്കുക=ഉത്സാഹിക്കുക.

119. സർവ്വതഃ=(അവ്യയം) എല്ലായിടത്തും.

120. തെളിപ്പിക്കുക=അകറ്റുക.

122. ഭാഗധേയം=ഭാഗ്യം. ഇല്ലിവ്വ്=നിശ്ചയമില്ല്. സചിവൻ=മന്ത്രി.

124. നിഖിലഗുണനിധി=സകലഗുണങ്ങളുമുള്ളവൻ.

126. സർവ്വദാ=(അവ്യ)എപ്പോഴും.

128. പഥ്യം=ഹിതം.

131. ധൃഷ്ടൻ=ഉദ്ധതൻ.

132. വ്യാജം=കള്ളവ് (ചതി)

133. ഉഗ്രശാസകൻ=ഉഗ്രമായ ശാസനത്തോടുകൂടിയവൻ, (ബ. വ്രീ)

134. ഘോഷണം ചെയ്യുക=ഉറക്കെ പറയുക.

135. കർഷം=ഭയാനം,

137. കല്മഷം=അപരാധം.

139. അന്ധകാരജാലം=വിസ്തീർണ്ണതമസ്സ്,

141 പ്രേതകൃത്യം=മരിച്ചവനെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള കർമ്മം; (അസ്സുരന്റെ ശേഷക്രിയ എന്നു സാരം) ധാത്രീധാരണഭാരത്തിന്റെ സഹായം. (ധാ=ഭൂവ്. ധർമ്മശേഷം) കർണ്ണധാരകൻ.

142. ചാതുര്യം=മിടുക്ക്.

143. ക്രമം=അനുവാദം.

147. ശത്രുശേഷം=ശത്രുക്കളുടെ ശേഷം. ശത്രുക്കളിൽ പ്രധാനം പോലെ നിഗ്രഹിച്ചിട്ട് ശേഷം ചിലരെ നിഗ്രഹിക്കാതെ വിട്ടുകളയുന്നതു നീതിശാസ്ത്രവിരുദ്ധമാകുന്നു.

150. പുഷ്പപത്തനം=കുസുമപുരം.

156. മൗര്യചന്ദ്രമസി= നിസ്സാരന്മാരെന്നു ചന്ദ്രഗുപ്തനെ ധരിപ്പിച്ചു പറയുന്നതാകുന്നു.

159. പ്രതിമാ=രൂപം.

161. മണിപാത്രം=മണിപൂരകം. (സുവർണ്ണമയത്തിലുള്ള കരകം).

162 ശത്രുഭേദം= ശത്രുക്കളായ ചന്ദ്രഗുപ്തചാണക്യന്മാരെ തമ്മിൽ തെറ്റിക്കുക.

163. ഭംഗിപ്പിക്ക=പൊളിക്കുക.

165. വിദേശപ്പെരുമാൾ=അന്യദേശത്തുള്ളവൻ. (ശ. റി)

166. ദേശകാലഭേദം=ദേശത്തിനുള്ള ഭേദം.

169 മാനവകുലോത്തമൻ= മനുഷ്യവംശത്തിൽ തലവൻ (രാജാവ്.)

170. പുഷ്പപുരപ്രവേശം=കുസുമപുരത്തിലെ രാജധാനിയിൽ പ്രവേശിക്കുക. ശത്രുനിഗ്രഹം കഴിഞ്ഞാലും ഉടനെ ശത്രുവിന്റെ രാജധാനത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നതു് അപകടമാകുന്നു എന്നു നീതിശാസ്ത്രവിധാനമുള്ളതിനാൽ ചാണക്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ ഇതുവരെ പുരപ്രവേശം ചെയ്യിപ്പിച്ചിട്ടില്ല. ശില്പികൾ=കരകൗശലക്കാർ. രാജധാനിയുടെ അലങ്കാരങ്ങൾ തീർത്തു് അലങ്കരിക്കുന്നവർ.

171. നന്ദമന്ദിരപ്രവേശം= നന്ദന്മാരുടെ രാജധാനിയിൽ കയറുക.

173. തോരണം=ഗോപുരദ്വാരത്തിന്റെ പുറത്തു കമാനാകൃതിയിൽ ഉണ്ടാക്കുന്ന അലങ്കാരവിശേഷം. "തോരണോസ്ത്രീ ബഹിർദ്വാരം" എന്നു് അമരകോശം. കാന്തം=മനോഹരം.

174. ഗോപുരം=കോട്ടപ്പടിവാതിൽ 'പുരദ്വാരന്തു ഗോപുരം' എന്നു് അമരകോശം. വാപികൾ=കുളങ്ങൾ. കൂപങ്ങൾ=കിണറുകൾ. നിഷ്കണ്ടകം=അഴുക്കില്ലാത്തതു്. ശത്രുക്കൾ ജലാശയങ്ങളിൽ വിഷം കലക്കും. അതിനെ പരിഹരിക്കണം.

176. സൂത്രകാരന്മാർ=ശില്പികൾ.

177. കാഞ്ചനതോരണം=സ്വർണ്ണമയമായ തോരണം. ചാഞ്ചല്യം=ചപലത (സംശയം).

178. വിശ്വൈകമനോഹരം=ലോകത്തിൽവച്ച് ഏറ്റവും മനോഹരമായിട്ടുള്ളത്. വിശ്വകർമ്മാവ്=ദേവശില്പി.

179 രമണീയം=ശോഭയുള്ളത്. മനസ്സിനു പ്രസാദകരമായിട്ടുള്ളത്. രമണീയഗോപുരം= കോവിലകത്തിന്റെ പടികൾ. (അ. നാ. സം. ഏ. വ)

180. ശില്പശാസ്ത്രം=തച്ചുശാസ്ത്രം.

134. മരണം=വധം.

186. വേണ്ടതില്ല=കാര്യമം (നന്നായി) മറ്റൊപ്പുറം=എതിർഭാഗം. (അവർക്ക് വിപരീതമായിട്ട്).

187. പ്രശംസിക്കുക=പുകഴ്ത്തുക. (അഭിനന്ദിക്കുക).

188. ഉചിതജ്ഞൻ=വേണ്ടത് അറിയുന്നവൻ.

289. സ്വാമി=രാജാവ്. ഉടയോർ=നല്ലവണ്ണം.

191. ഉഴറോടെ=വേഗത്തിൽ.

192. കൊണ്ടന്ന്= കൊണ്ടുവന്ന് (സന്ധിയിൽ വകാരലോപം) അഥ=അനന്തരം (അവ്യ).

194. സമ്മാനിക്കുക=സമ്മാനം കൊടുക്കുക.

195. മുമ്പിൽത്താൻ പറഞ്ഞതിന് അന്തരം വരാഞ്ഞുനായ്=നല്ല വചനത്തിന്റെ പ്രസ്ഥാനം സംഹരിച്ചാൽ രാജ്യത്തിൽ പകുതി കൊടുക്കാമെന്ന താൻ പറഞ്ഞതിന്ന് വിഘ്നം വരാതിരിപ്പാൻവേണ്ടി.

196. പീഠത്തിന്മേൽ=ആസനത്തിൽ.

197. അർദ്ധരാജ്യം=രാജ്യത്തിന്റെ പകുതി.

198. ശപഥം=പർവ്വതേശനെ കൊല്ലിച്ചുള്ള ചാണക്യനാലുണ്ടായ വിഷയം.

201. പട്ടം=കിരീടം വെക്കുന്നതിന്റെ മുമ്പിൽ നെറ്റിമേൽകെട്ടുന്ന ഒരു ഉഷ്ണീഷബന്ധം.

202. ചട്ട=രാജകഞ്ചുകം. ശോഭ=തെളിവ്.

203. മണിമകുടം=രത്നം പതിച്ച കിരീടം. കണ്ഠിക=കണ്ഠാഭരണം. (കണ്ഠിക-അണിയുക-ഇവയിലെ ഢകാരംപോലെ പറയും) കാഞ്ചികം=അരഞ്ഞാണം. ചാതുര്യം=ചന്തം. (സപ്തസാഗരമേഖലാഭിഷിക്തന്മാർ ഉള്ള വഴിപോലെ) എന്ന മുമ്പിൽപറഞ്ഞിട്ട് പിന്നെ ഓരോ അലങ്കാരങ്ങളെ വിസ്തരിച്ചു പറയുന്നതുകൊണ്ട്. ആദ്യം സമഷ്ടിയായിപ്പറഞ്ഞതിനെ വിവരിച്ചുവെന്നല്ലാതെ ഇവിടെ പൗനരുക്ത്യമില്ല)

204. ഗജവരൻ=വലിയ ആന (ആനപ്പുറത്ത് അമ്പാരികെട്ടി രാജാക്കന്മാർ അതിൽ കയറി സഞ്ചരിക്കുന്നതു പ്രസിദ്ധമാണല്ലൊ)

206. സമസ്തർ= എല്ലാവരും. പാർത്ഥിവജാമാതാവു= പാർത്ഥിവന്റെ ജാമാതാവ് (ഭാഗിനേയകൻ) മന്നൻ=രാജാവ്. കല്പിക്ക=നിയമിക്കുക.

203. വെൺകൊറ്റക്കുട= വെളുത്തനിറത്തിലുള്ള രാജചിഹ്നമായ കുട (കർമ്മധാരയൻ) കുട=പലനിറത്തിൽ പട്ടുകളെക്കൊണ്ടു തൊങ്ങൽ പിടിപ്പിച്ചു കമ്പപോലെ ഒരു കഴിയിൽ കെട്ടിയുണ്ടാക്കി ആനപ്പുറത്തും നിലത്തും പിടിക്കുന്ന ഒരു അലങ്കാരസാധനം. വെൺചാമരികൾ=വെളുത്ത ചാമരങ്ങൾ. ശംഖമദ്ദളഭേരീമുരശവാദ്യങ്ങൾ=ശംഖങ്ങളും, മദ്ദളങ്ങളും, ഭേരികളും, മുരശങ്ങളും (ചെണ്ട) ആയ വാദ്യങ്ങൾ. (കർമ്മധാരയൻ). ഭേരി=പെരുമ്പറ. ആയുധപാണികൾ=ആയുധം പാണിയിലുള്ളവർ. (ബ. വ്രീ)

209. പുഷ്പപുരംപുക്കിട്ട്=പുഷ്പപുരത്തിലേക്ക്. യന്ത്രതോരണച്ചുവട്ട്=യന്ത്രങ്ങളോടുകൂടിയ തോരണത്തിന്റെ ചുവട്ട്.

212. പൌരജനം=ജനസമൂഹം (അക്ഷൌഹിണിയും മറവും)

213. ഹസ്തിനി=പിടിയാന.

214. ചന്ദ്രഗുപ്താംബഷ്ഠൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ അംബഷ്ഠൻ (ആനക്കാരൻ) ബർബ്ബരകാഖ്യൻ=ബർബ്ബരകൻ എന്ന പേരുള്ളവൻ.

215. രാക്ഷസാജ്ഞ=രാക്ഷസന്റെ കല്പന (ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കുക). ഉറയൂരുക=ഉറയിൽനിന്ന് ഊരുക (ക്രിയാസമാസം).

216. ചിരക്കുന്ന്=ദൂരത്തിൽ.

217. ഗതിവേഗം=ഗതിയുടെ വേഗം. (ഗതി=നടപ്പ്).

218. ഭ്രഷ്ടലക്ഷ്യം= ഭ്രഷ്ടം (തെറ്റിയത്) ആയ ലക്ഷ്യ (ലാക്ക്=ഉന്നം)ത്തോടുകൂടിയത്. (ബ. വ്രീ) കരികൊള്ളാത്തത് എന്ന സാരം). മൂർദ്ധാവ്=ശിരസ്സ്.

219. നിഷ്ഫലം=ഫലത്തോടുകൂടാത്തത് (നഞ്, ബ. വ്രീ) ആത്മവിനാശം=തന്റെ വിനാശം.

220. ഉടലേറുക=ഉടലുകളിൽ ഏറുക, (ക്രിയാസമാസഃ സപ്തമീതൽപുരുഷൻ). പാപപാതകൻ=ദുർബ്ബുദ്ധി.

224. പുരപ്രാപ്തി=പട്ടണപ്രവേശം.

225. അഭയദത്താഖ്യൻ= അഭയദത്തൻ എന്ന പേരോടുകൂടിയവൻ (ബ. വ്രീ)

227. വീര്യം=ഫലശക്തി. ചൂർണ്ണം=പൊടി.

228. ദോഷത്രയം=വാതപിത്തകഫങ്ങളുടെ കോപം.

229. ശ്രീപർവ്വതകേന്ദ്രൻ=ശ്രീപർവ്വതേശ്വരൻ. വർണ്ണം=നിറം.

23[illegible]. [illegible] = [illegible].

235. [illegible] (ഔദാര്യം) ഇവിടെ ഈ വിഷയത്തിൽ (കാര്യത്തിൽ)

23[illegible] ആചാരം = നടപ്പ്.

23[illegible]. [illegible] = ലോകത്തിൽ പ്രധാനമായവകൾ.

2[illegible]. [illegible] = [illegible].

240. [illegible] = [illegible] നിയോഗിക്കപ്പെട്ടവൻ. [illegible] = വളരെ ധനമുള്ളവൻ.

241. [illegible] = [illegible].

24[illegible]. [illegible] = [illegible] വഴി.

245 [illegible] = പരസ്പരവിരുദ്ധമായി.

246. [illegible] = അപഹരിക്കുക.

249. [illegible] = [illegible].

250. [illegible] (തിലവര). [illegible] തരം വരുന്ന സമയം.

252 [illegible] = [illegible].

253. [illegible] = [illegible].

256. [illegible] = [illegible].

257. [illegible] (അന്യ). [illegible] = നില [illegible] (അ. ന. സ. [illegible] വ)

258. [illegible] = [illegible].

259 [illegible] = പരവശരാവുക. ധൂമം = പുക.

560. [illegible] = തീയിന്റെ നാളങ്ങൾ. [illegible] = [illegible]ഹിക്കുക.

261 [illegible] = ഏറ്റവും (അന്യ). സാവധാനം = മനസ്സിരുത്തി [illegible]

272. [illegible] = യോഗത്തിൽ (അന്യ). [illegible] = വശീകരിക്കുക. [illegible] = നാശം. [illegible] (അന്യ).

2[illegible]. പ്രധാനപുരുഷന്മാർ = പ്രധാന ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ. [illegible] = [illegible] ദൂതന്മാർ.

2[illegible]. [illegible] = ചന്ദ്രഗുപ്തൻ. കൈതവം = കളവ്.

2[illegible]. പക്ഷപാതികൾ = [illegible]. മന്ത്രിവീരന്മാർ = മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠന്മാർ.

2[illegible]. [illegible] = നല്ല സ്വഭാവമുള്ളവർ. വിക്രമന്മാർ = പരാക്രമികൾ (കരുത്തുള്ളവർ).

267. അയത്നം=വരുത്തു്, ഇളകാതെ്. (ഇതു ആർഷപ്രയോഗമാണെന്നു തോന്നുന്നു.) പ്രയത്നം=ഉത്സാഹം (വേല).

268 പർവ്വതപുത്രൻ=മലയരചൻ.

270. ഉത്ഭവകൌതുകം=സന്തോഷത്തോടെ. (ക്രി. വി)

272. പ്രാഭവം=കളവായി (അ. പു. ദ്വി. ഏ. വ)

273. ഒട്ടുമേ ശുഭം=അൽപവും നന്നല്ല.

277. അഴൽ=ആലസ്യം.

മൂന്നാം പാദം കഴിഞ്ഞു.

നാലാം പാദം.

(മിശ്രകാകളിവൃത്തം)

1. ശുകതരുണി!=പെൺതത്ത. സുശീലഗുണമാധുര്യം=സൽസ്വഭാവം കൊണ്ടു ശോഭിച്ചുള്ള്. തവ=നിന്റെ. മധുരഭാഷണം=രസമായ വാക്ക്. ഹൃദയസുഖപൂരണം=മനസ്സിനു രസം വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നത്.

2. മഹിതനയമോഹനം=വിശേഷമായ നീതിശാസ്ത്രത്തിന്റെ സ്വരൂപമായിട്ടുള്ളത്. സകലജനമോഹനം=എല്ലാ ജനങ്ങളേയും രസിപ്പിക്കുന്നത്. സർവ്വമോദാവഹം=എല്ലാവർക്കും സന്തോഷമുണ്ടാക്കുന്നത്. സർവ്വശോകാപഹം=എല്ലാ ദുഃഖങ്ങളേയും കളയുന്നത്.

3. കീരം=തത്ത.

4. ഫലമധുസിതാദി=പഴം, തേൻ, പഞ്ചസാര മുതലായത്. ഉപഭോജ്യതരം=ഭക്ഷിക്കപ്പെട്ടാലും. (ലോട്. ആത്മനേപദം പ്ര. പു. ഏ. വ. കർമ്മണി).

5. കഥയ കഥയ=പറക പറക. (കേൾക്കാനുള്ള ഔത്സുക്യാതിശയത്തെ കാണിക്കുന്നതായ ദ്വിരുക്തി) (ലോട്. പരസ്മൈപദം മ. പു. ഏ. വ).

10. യമപടം=യമന്റെ ചിത്രം വേഷം തിരിയുക=വേഷം മാറുക. അമിതതരഭക്തി=അന്തകനിൽ വളരെ ഭക്തി.

11. അതിനിപുണൻ=വളരെ മിടുക്കൻ. ഉഴറി=ബദ്ധപ്പെട്ടു്.

13. അയിസുമുഖ=സുമുഖ, ഒ, ഇത്യാദികൾ ശ്രോതാക്കളോട് അവരുടെ സംപ്രീതിസൂചകമായി ചെയ്യുന്ന സംബോധിയാകുന്നു. അഖിലജനസ്തുതം=സകലജനങ്ങളുടെ സ്വഭാവം.

15. അഖില..........നികരമണി=സകല രാജാക്കന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ.

18. ശൌര്യം=പരാക്രമം. വീര്യം=മഹിമ. ശ്രീ=ഐശ്വര്യം. പ്രതാപം=തേജസ്സ്. കീർത്തി=യശസ്സ്.

20. ശരണം=രക്ഷാസ്ഥാനം. (അവ്യ)

22. നയനിപുണ!=നീതിശാസ്ത്രജ്ഞ! ഗുണസദന!=ഗുണങ്ങളുള്ളവനേ! (രണ്ടും നിപുണകസംബോധനം).

29. രോഷേണ=(അ. പു. തൃ. ഏ. വ) കോപത്തോടുകൂടി. (ശത്രുനാശത്തിനുവേണ്ടിത്തന്നെ കോപകാരണം).

36. മിത്രം=സ്നേഹിതൻ.

39. ഹൃദയം=മനസ്സ്. (അവന്റെ ഹൃദയത്തെപ്പോലെ വിശ്വാസഭാജനമെന്നു സാരം)

40. പുഷ്പകചത്വരം=പുഷ്പകം എന്ന തെരുവ്. മണികാരശ്രേഷ്ഠൻ=രത്നവ്യാപാരി.

41. നിലയം=ഗൃഹം.

44 കുടുംബം=ഭാര്യാപുത്രാദികൾ.

45. ഇതി=ഇങ്ങനെ. (അവ്യ)

54. സഃ=(തച്ഛബ്ദം പു. പ്ര. ഏ. വ) അവൻ. ഖലു (അവ്യ) പുനഃ (അവ്യ). സഃ ഖലു പുനഃ=അവനാകട്ടെ പിന്നെ.

55. അംഗുലിമുദ്ര=മുദ്രമോതിരം.

56. ഭംഗിയിൽ=നല്ലവണ്ണം. (ഇതൊരു ക്രിയാവിശേഷണമാണ്).

59. അംഗുലീയാഗമം=മോതിരം കിട്ടിയ വിവരം.

60. അതിനിപുണമായി=വളരെ സൂക്ഷ്മമായി (വെടിപ്പായി)

63. കപടവേഷൻ=വേഷം മാറിയവൻ (ബ. വ്രീ)

64 നഗരമണികാരൻ=നഗരത്തിലെ രത്നക്കച്ചവടക്കാരൻ.

66. അങ്കം=കറ. മോഹനൻ=സുന്ദരൻ.

67. കോലാഹലം=ശബ്ദം.

69. മന്ദം=പതുക്കെ. (ക്രി. വി).

70. സുന്ദരാംഗി=സുന്ദരി. (ബ. വ്രീ)

71. കോമളം=മനോഹരം. ഗാത്രം=ശരീരം.

72. നിഭൃതവിലോചനം=കറുത്ത കണ്ണുകളോടു കൂടിയവൾ (സുന്ദരി). (ബ. വ്രീ)

73 പുരുഷാംഗുലിക്ക്=പുരുഷന്റെ വിരലിന്. ശില്പം=ഭംഗി.

74 കന്നൽമിഴി=കന്നൽ (കരിങ്കൂവളപ്പൂവ്)പോലെയുള്ള മിഴി (കണ്ണുകളുള്ളവളായവൾ). (ബ. വ്രീ). അംഗുലീയം=മോതിരം.

75. പാദത്തിനോളം=കണങ്കാൽവരെ. ബലാൽ=യത്നപൂർവ്വമായി.

76 ഊനം=കുറവ്.

77. അക്ഷരങ്ങൾ=എഴുത്തുകൾ (ലിപികൾ) വിസ്മയിക്ക=അത്ഭുതപ്പെടുക. (രാക്ഷസൻ കുടുംബാദികളെ വളരെനാൾക്കു മുമ്പുതന്നെ നാടുവിട്ടു പോയിരിക്കുന്നുവെന്നു പ്രസിദ്ധമായിരിക്കുമ്പോൾ ഈ രത്നവ്യാപാരിയുടെ ഗൃഹത്തിൽ ഉള്ള ഒരു സ്ത്രീയുടെ കയ്യിൽനിന്ന്, രാക്ഷസനാമാങ്കിതമായ ഈ അംഗുലീയം ഉതിർന്നുവീഴുവാൻ കാരണമെന്തെന്നുള്ള വിചാരംതന്നെ വിസ്മയകരണം).

78. മാനം=അഭിമാനം (ചാരന് ഒരു ഉദ്യോഗസ്ഥമാനം കിട്ടുന്നതു് അഭിമാനകരമാണല്ലൊ).

80. ചാരനിപുണകോക്തികൾ=ചാരനായ നിപുണകന്റെ വാക്കുകൾ.

82. കാതില=ഇതു കർണ്ണാഭരണമെന്നു സാമാന്യമായി സങ്കല്പിച്ചു 'കടുക്കൻ' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ ഉപയോഗിച്ചിരിക്കയാണെന്നു തോന്നുന്നു. എന്നാൽ ഇതു സ്ത്രീകൾ കാതിൽ അണിയുന്ന ഒരുതരം ആഭരണമായിട്ടു മാത്രമേ പറയാവൂ. തെങ്ങ്, പന, കൈത ഇവയുടെ ഇളയ ഓല ഒരുവിധത്തിൽ കീറി മടക്കൽ മുതലായവ ചെയ്തു ചുരുട്ടിയുണ്ടാക്കി തെരുളും സ്വർണ്ണംകൊണ്ടും, രത്നം പതിച്ചും ഇങ്ങനെയെല്ലാം ഇതു ഉണ്ടാക്കപ്പെടുന്നതിനാലത്രേ ഇതിന് 'കാതില' 'കാതിയോല', 'ഓല' എന്ന പേരുകൾ ഉണ്ടായതു്. 'കർണ്ണികാ താലപത്രം സ്യാൽ' എന്ന് അമരകോശം ഇതിനെ സ്പഷ്ടമാക്കുന്നുമുണ്ട്.

85. സപ്തതഃ=ഏഴുവരിൽ (തസിൽ പ്രത്യയാന്തം, അവ്യയം)

86. നിരൂപിച്ചുകല്പിച്ചു=ആലോചിച്ചുറച്ചു.

89. ഇങ്ങനെ= ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാർ തന്നതാണെന്നുള്ള സംഗതി.

91. ഖണ്ഡം=ഭാഗം.

93. യവനൻ=ഗ്രീക്കുകാരൻ. കിരാതന്മാർ=മലയരകർ.

94. സേനാധിനായകർ=സേനാപതികൾ.

95. കൌലൂതരാജൻ=കൌലൂതരാജ്യത്തിലെ രാജാവ്. മലയനൃപൻ=മലയം എന്ന രാജ്യത്തിലെ രാജാവ്.

96. ശത്രുവിധ്വംസനൻ=ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവൻ.

97. സിന്ധുസേനൻ=സിന്ധു(സിന്ധുവെന്ന ദേശ)ത്തിലെ രാജാവ്. സിന്ധുവിൽ അശ്വങ്ങൾകൊണ്ടു നിറഞ്ഞ സൈന്യങ്ങൾ ഉണ്ടായിരുന്നതും കാട്ടുതിപ്പലിയുള്ള വനങ്ങളും മരിപ്പാപകങ്ങളും പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ.

അന്തഃപുരങ്ങളെ ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവരെന്ന സാരം. പ്രതിയോഗികൾ=ശത്രുക്കൾ. കല്പിതൻ=കല്പിതനായിരിക്കുന്ന രാജാവ്.

98. സിന്ധുവിഷയവാസി=സിന്ധുരാജ്യത്തിൽ വസിക്കുന്നവൻ. ശകാധിപൻ=ശകരാജ്യത്തിലുള്ള ഒരാൾ. സിന്ധുഷേണാഖ്യൻ=സിന്ധുഷേണൻ എന്ന് ആഖ്യയുള്ളവൻ (ബ. വ്രീ.)

99. പാരസീകന്മാർ=പേർഷ്യാരാജ്യവാസികൾ.

101. വ്യാജം=കള്ളവ്. കറി=കറിമരുന്ന്. പത്രം=എഴുത്ത്. രാജപ്രവരർ=രാജശ്രേഷ്ഠന്മാർ. ചിത്രവർമ്മാദി മുൻപറഞ്ഞ പഞ്ചരാജാക്കന്മാർ.

102. ക്രൂരനാൽ= ക്രൂരനായ മലയകേതുവിനെക്കൊണ്ട്. കൊന്നതാൻ=എന്നെ (എന്നുള്ളത് പ്ര. പു. ഏ. വ) ഇതു ഞാൻ (വ്യാജമായ ഒരു കറി എഴുതിച്ചുകൊടുപ്പിച്ചു ക്രൂരനെക്കൊണ്ട് അമാത്യനെ ദൂരെ കളയിപ്പൻ എന്നാശയം.)

103. ശകടദാസൻകയ്യാൽ=ശകടദാസന്റെ അധീനത്തിൽ.

104. രാജപുത്രന്മാർ=രാജകിങ്കരർ.

106. ധന്യമതേ!=സൽബുദ്ധേ! ഗുണവാരിധേ!=വളരെ ഗുണമുള്ളവനേ! ബുദ്ധിവിലാസങ്ങൾ=ബുദ്ധിചാതുര്യങ്ങൾ.

107. സുമുഖ!=മിടുക്ക!

108. കായസ്ഥവരനെ=എഴുത്തുകാരനെ.

109. ലേഖ=എഴുത്ത്. ഇംഗിതം=നിർദ്ദേശ്യമായ പ്രകാരത്തെക്കുറിക്കുന്ന സൂചനമാം. വാചകം=വാക്യം. (പദസമൂഹം)

110. ആരാനും= ഒരാൾ (ഞാൻ) ഏതാനും ഒന്ന്= ഒരു സാധനം (ഈ സാധനം) ഉണ്ട്=(കൊടുത്തയച്ചിട്ട്+ഉണ്ട്) എന്ന വാക്യാർത്ഥം. ചൊല്ലുകൊൾക ഒരുത്തന്=ഒരാൾക്ക് (നിങ്ങൾക്ക്).

111 ഊഹ്യം=ആലോചിച്ചറിയത്തക്കത്. സ്വയം=താൻതന്നെ. (അവ്യ) വാച്യം=പറയേണ്ടത്. ബഹ്വാനമങ്ങൾ=സാക്ഷാൽ 'സംജ്ഞകൾ (പ്രത്യക്ഷപ്പേരുകൾ എന്ന സാരം) ഇതിന്റെ താൽപര്യം ഒന്നുകൂടി വിശദമാക്കാം "ഞാൻ നിങ്ങൾക്ക് ഈ സാധനം കൊടുത്തയക്കുന്നു. എനിക്കു പറവാനുള്ള സംഗതി നിങ്ങൾതന്നെ ആലോചിച്ചറിയുമല്ലോ" എന്നേ എഴുതാവൂ. ആര് എഴുതുന്നുവോ അയാളുടെയും, ആർക്കെഴുതുന്നുവോ അയാളുടെയും, ഏതുസാധനം കൊടുത്തയക്കുന്നുവോ ആ സാധനത്തിന്റെയും സാക്ഷാൽപേർ എഴുതരുത് എന്നർത്ഥം. അതല്ലാതെ കാര്യം വ്യക്തമായി പറഞ്ഞാൽ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ വിശ്വസ്തമിത്രമായ ശകടദാസൻ ഇതു ചാണക്യന്റെ പ്രയോഗമാണെന്നും സിദ്ധാർത്ഥൻ ചാണക്യചാരനാണെന്നും മനസ്സിലാക്കുവാനിടവരുന്നതാണല്ലോ.

112. ഇത്തരം അക്ഷരങ്ങൾ=ഈ വക വാക്കുകൾ. സാദൃശ്യം=ഐകരൂപ്യം. വൃത്തം=സ്വഭാവം.

115. വാ (ക്രി. മ. പു. ഏ. വ). അപത്യന്മാരുടെ പറയുന്ന വിധേയപ്രകാരം വരിക എന്നർത്ഥം.

117. കായസ്ഥൻ=ഗുമസ്തൻ (അമാത്യരാക്ഷസന്റെ) ഉപായം=കൗശലം. പത്രം=എഴുത്ത്.

118. വാചികപത്രം=സന്ദേശിപ്പുള്ള എഴുത്ത്.

120. ഒപ്പ്=എഴുത്തടയാളം (എപ്പോഴും ഒരുപോലെ വ്യത്യാസം വരാതെ തന്റെ കൈയെഴുത്തുകൊണ്ട് അടയാളപ്പെടുത്തുന്നതിനാൽ ഇത് അന്വർത്ഥസംജ്ഞതന്നെ. തിരുവിതാംകൂർ മഹാരാജാവിന്റെ ഒപ്പിനെ ഇല്ല്യം ചാർത്തുക എന്നു പറയാറുണ്ട്. അതിൽനിന്ന് ഈ അർത്ഥം വ്യക്തമാകുന്നു.

122. ഖലവിഹിതപത്രം=കള്ളവായി ഉണ്ടാക്കിയ എഴുത്ത്.

123. സുവിനയമൊട്ടും=നല്ല വിനയ(അടക്ക)ത്തോടുകൂടി. സാദരം=ബഹുമാനപുരസ്സരം.

126. മുദ്രയാ=(ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ) മുദ്രകൊണ്ട്. മുദ്രിതം=അടയാളപ്പെടുത്തപ്പെട്ടത്. (പത്രം എന്നതിന്റെ വിശേഷണം) ഭദ്ര=മിടുക്കി! (സംബോധന)

127. ഉന്നം=ഊഹിക്ക (ആദ്യം).

128. ലേഖകന്മാർ=എഴുതുന്നവർ. (ഗുമസ്തന്മാർ) എന്നു നോക്കേണ്ടതാണ്.

129. ക്രൂരൻ=ദുഷ്ടൻ.

130. വ്യാജേന=കള്ളമായി (അ. പു. തൃ. ഏ. വ)

131. മുദിതമുഖം=സന്തോഷത്തോടുകൂടിയവനായ രാക്ഷസനെ എന്നതിന്റെ വിശേഷണം (അ. പു. ദ്വി. ഏ. വ)

132. മന്ത്രിപ്രവരൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

133. തുഷ്ടിമൂല്യം=പ്രസാദം.

135. ഉടയാട്=നല്ലവസ്ത്രം.

138 സാചിവ്യം=മന്ത്രിത്വം.

139. നിശ്ചലചിത്തൻ=ഇളക്കമില്ലാത്ത മനസ്സോടുകൂടിയവൻ.

141. അതിചതുരൻ=വളരെ സമർത്ഥൻ.

142. ആശി=അനുഗ്രഹം

143. ചാണക്യസ്യ ചരണവന്ദനം=ചാണക്യന്റെ പാദങ്ങളെ വന്ദിക്കുക.

144. നയനിപുണമതി=നയ(നീതിശാസ്ത്ര)ത്തിൽ നിപുണം (നല്ല അറിവുള്ള) ആയ ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ.

145. നികടിതഭുവി=തന്റെ സമീപത്തിൽ.

146. മേളംവരുത്തുക=അടുകറുക.

147. കാലപാശികൻ, ദണ്ഡപാശികൻ=ഇവർ രണ്ടുപേരും വധശിക്ഷ വിധിച്ചവരെ കൊല്ലുന്നതിനു ഏറ്റാളുകളാകുന്നു.

150. മുഖ്യമന്ത്രി=മുഖ്യനായ മന്ത്രവാദി. ആഭിചാരമാരണാദികം ചെയ്യുന്നവൻ.

151. ഝടിതി=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ. പുനരപി=പുനഃ അപി=പിന്നെ. ചായില്യം=ഒരു ചുവപ്പുചായം. അതിനു സംസർഗ്ഗമുള്ളതിനാൽ വിഷമിപ്പിക്കുന്നു. ഇവിടെ 'ചായില്യമിട്ട കഴവിനാലധരാഗ്രവിൽ' എന്നോ 'ചായില്യമിട്ടകഴവിനാലധരവുവിൽ' എന്നോ മൂലം എന്നു സംശയമുണ്ട്; കഴവിന്റെ വിശേഷണമാണെങ്കിൽ വധ്യന്റെ ദേഹത്തിൽ തറക്കുന്നതായ താഴെയറ്റത്തിൽ ചെന്നതായിരിക്കും. വിശേഷിപ്പിച്ചായ ശല്യം തറച്ചാൽ ഉണ്ടാകുന്ന ദുസ്സഹമായ വേദന അവനെ അനുഭവിപ്പിക്കാനായിരിക്കാം അങ്ങനെ ചെയ്യുന്നത്. വധ്യനെയാണ ചായില്യം തേക്കുന്നതെങ്കിൽ കാണികളുടെ കണ്ണിനെ അവന്റെ നേരെ ആകർഷിക്കേണമെന്നു ഉദ്ദേശ്യം വരുത്തേണമെന്നോ ഉള്ള ഉദ്ദേശ്യംകൂടിയുണ്ടായിരിക്കാം.

155. അതികോപിതർ=വളരെ കോപിച്ചവർ.

156. തദാ=(അവ്യ) അപ്പോൾ.

157. അത്യുഗ്രബലയോധാൻ= (അ. പു. ദ്വി. ബ. വ) അതിബലവാന്മാരായ യോദ്ധാക്കളെ.

158. രാക്ഷസം=(അ. പു. ദ്വി. ഏ. വ) രാക്ഷസനെ വീക്ഷിതും=(അവ്യ) കാണ്മാൻ

160. മന്ദമല്ലാതെ=വേഗത്തിൽ.

161. മന്ദിരം=ഗൃഹം. ഭൂരിശുഭമംഗലഘോഷവാദ്യങ്ങൾ=ഭൂരിശുഭമായ കലഹ(ശബ്ദായമാന)ത്തിൽ ഉത്സവപ്പൂവരിൽ ചാണക്യൻ (ചാണക്യൻ) ശാസനാർഹമല്ലാത്ത ഹേതുവായിട്ട് (അ. ന. പ. ഏ. വ)

163. ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര!=ഹേ ചെട്ടിശ്രേഷ്ഠ! ധനപതേ!=മുതലാളി!

166. കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു=നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നു.

168. കൃപണമയം. ധാടി=ഉശി.

169. ത്രാസം=ഭയം.

170. അപരാധം=തെറ്റ്. പ്രകൃതി=രാജ്യത്തിലെ ജനം.

171. അമാത്യകളത്രം=രാക്ഷസന്റെ ഭാര്യ. വഞ്ചിക്കുക=മറവിൽ താമസിപ്പിക്കുക (ഒളിക്കുക).

176. വിശ്വാസവഞ്ചനം=വിശ്വസിപ്പിച്ചിട്ട് ചതിക്ക.

177. ശിരഃശേഖരം (പൂമാല) പുത്രപൗത്രാദികൾ=മക്കൾ, ശിഷ്യ ഭൃത്യവർ.

181. ഗേഹാന്ത്=ഭവനത്തിൽ.

182. ആശു=വേഗം

183. സ്വച്ഛന്ദങ്ങൾ=ഭോഗാന്തരം.

184. ശ്രീപാലമന്ദിരഗോപുര= ശ്രീകോവിലകത്തിന്റെ ഗോപുരങ്ങൾ. (ആ. ന. സ. ഏ. വ)

185. പിടകാണ്ട്=വന്ന്. (ആചാരപരം)

187. ചെമ്മേ വന്നാലും ചൊല്ലേണ്ട ഭാവനയ്ക്കും=ഭാവനയ്ക്ക്, ആത്മം ചൊല്ലും ചൊല്ലുന്നത്, അവൻ (അശ്വത്ഥ)എന്ന് അന്വയം. മാമനി നിക്ക്=ഇനിക്ക് മറ്റ് ഏത്? (ഉണ്ട്?) എന്നന്വയം.

188. രാജനിയോഗം=രാജാവിന്റെ കല്പന, രാജപുരുഷന്മാർ=രാജകിങ്കരർ.

190. വിനീതർ=വണക്കത്തോടുകൂടിയവർ.

191. അവനിസ്വാമിമാരുടെ സമ്പ്രദായം (ചാണക്യ കവിട്ട്=വഴിപ്പെട്ട്. ആചാരം=ഉപചാരം. പാർത്ഥിവൻ=പിന്നാക്കമായി.

192. ഉചിതം=യോഗ്യം. അതിന്=ചാണക്യനോട് ഉപചാരത്തിന്. അഥ=പിന്നെ സഖേദം ചാണക്യസ്യ അന്തികം=സമീപം. ചാണക്യന്റെ=ഒരു പരിചാരകന്റെ.

195. സമ്മാനവാക്കുകൾ=സല്ക്കാരവചനങ്ങൾ. ധർമ്മശാസ്ത്രം 'ധർമ്മ പൃഥ്വീരാജ്യ ധനം പാദേ സമ്പാദ്യമാകുന്നു' എന്നർത്ഥം.

196. അനുചിതം=യോഗ്യമല്ലാത്തത്. സമ്മാനം=ബഹുമാനം. ഇപ്പരിക്ക്=എന്റെ കരത്തിൽ.

199. വൈശിഷ്ട്യം=മഹത്വം. ഔചിത്യം=യോഗ്യത.

202. കല്മഷം=ദോഷം.

204. ശ്രേഷ്ഠിവര്യ=ചെട്ടികളിൽ പ്രധാനിയായവനേ!

205. വാണിജങ്ങൾ=വ്യാപാരങ്ങൾ. വാണിജ്യം എന്ന സംസ്കൃത പദം നാട്ടുഭാഷയിൽ വാണിഭമായിത്തീർന്നു എന്നതു സ്മരണീയം. എല്ലാപ്പോഴും നാണിയം=നാണ്യം. (കച്ചവടത്തിന്റെ)

206. ആപ്തൻ= യോഗ്യൻ (മന്ത്രി) കാര്യങ്ങൾ=ഗുണങ്ങൾ.

207. സചിവൻ=ജനങ്ങളെ രക്ഷിക്കുന്നവൻ (രാജാവ്)

208. ലോഭം=ദുർമോഹം. പീഡ=ദുഃഖം. ദരിദ്രം=ദുർഗതി.

209. കല്പനങ്ങൾ=ചെവികൾ.

210. കെട്ടുകം=സന്താപം.

211 പൌർണ്ണമാസി=വെളുത്തവാവ്. പൂർണ്ണഗുണം=പൂർണ്ണം (തികഞ്ഞ്) ആയ ഗുണം (രാമധർമ്മം;

213. രാമഗുണം=രാമന്റെ ഗുണം. ആശയം=മനസ്സ്.

217. അർത്ഥം=ധനം.

220. നമ്മരാജ്യം=നമ്മളുടെ രാജ്യം. (നമ്മുടെ മുന്ന കാലത്തൊപ്പാരമ്പര്യമുള്ള രാജ്യം എന്നു സാരം)

221. അർത്ഥാഗ്രഹം=ധനത്തിലുള്ള ആഗ്രഹം.

222 ഇളപ്പമില്ല=അല്പംപോലുമില്ല, മുരാപൌത്രൻ=മുരയുടെ (മുരാ-സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെന്ന രാജാവിന്റെ ശൂദ്രസ്ത്രീയായ ഭാര്യ) പൌത്രൻ=പുത്രന്റെ പുത്രൻ.

223 ആനന്ദം=സുഖം. പ്രിയം=ഇഷ്ടം.

224. മഹാരാജൻ=മഹാൻ(ഉത്തമൻ) ആയ രാജാവ്; രഞ്ജിപ്പിക്കുന്നവൻ-രാജാവ് എന്ന നാമത്തെ യഥാർത്ഥമാക്കുന്നവനെന്നർത്ഥം. ഉദ്ദേശം=വിഷയം.

225. വയം=ഞങ്ങൾ. (അസ്മച്ഛബ്ദം-പ്ര. ബ. വ.)

227. വിപരീതം=വിരോധം. ആചരിച്ചീടായ്കിൽ=ചെയ്യാതിരുന്നാൽ.

230. അയ്യോ! ശിവ! ശിവ!=(അവ്യ) വിസ്മയമായവികാരദ്യോതകം, പൊള്ള=അസത്യംതന്നെ (പൊള്ള്)—ഏ എന്ന പദാന്ത്യം. പലരും=ചിലർ—എന്ന പ്രകൃത വാക്യപൂരണം. കണ്ടായ്കയാൽ=അദൃഷ്ടിതമായിട്ട്.

231. ഉണക്കറ്റം=പുല്ലുകറ്റം. (ഇവിടെ ഉണങ്ങിയപുല്ല് അല്ലെങ്കിൽ വൈക്കോൽ എന്നായിരിക്കും വിവക്ഷിതാർത്ഥം) വഹ്നി=അഗ്നി (വൈക്കോൽ തീയ്ക്കൊട്ടു പിണങ്ങിയാൽ സംഭവിക്കുന്ന അവസ്ഥയല്ലേ ഇതു മഹാരാജാവിന് അപ്രിയം ചെയ്താൽ എനിക്ക വന്നുകൂടുന്നതു? എന്നു സിദ്ധാന്തം).

232. എതിരെ=എന്നാൽ-ഇതും=പുല്ല് തീയിനോടു പിണങ്ങുന്ന രീതി.

233. വൈരം=വിരോധം. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

234. പത്തനേ=ഗൃഹത്തിൽ—(അ. ന. സ. ഏ. വ)

235. പൊയ്യ്=അസത്യം. മെയ്യേ=മെയ്—ഏ=സത്യമായിട്ട്.

236. ഉപലാളിതരോട്=രാക്ഷസനോടിണങ്ങിയതിന്. ക്ലേശങ്ങളുണ്ടാകേണം നിമിത്തമുണ്ടാകുന്ന ശിക്ഷകളും മറ്റും.

237. പൌരജനം=പുരവാസികളായവർ.

243. മുമ്പിൽ പറഞ്ഞു നിയില്ലേനും—"അമാത്യന്റെ പുത്രകളത്രാദികളേയും നിതാന്ത പത്തനേ വച്ചു സൂക്ഷിക്കുന്നതില്ലയോ" എന്ന

ചോദിച്ചതിനുത്തരം നീ ഇല്ല എന്നു പറഞ്ഞു. പിന്നെ പറഞ്ഞതിപ്പോൾ ഇങ്ങനെ അസത്യമാണോ? ഇതിൽ ഏതാണു വിശ്വസിക്കേണ്ടതു്?

244. ഗോഷ്ഠിപറഞ്ഞാൽ മതിയാകയില്ല=ഞാൻ ചോദ്യം ശരിയാക്കുകയില്ല.

245. നിരപ്പ്=സമങ്ങളായ വഴികളുള്ള. കേറിക്കണ്ടാൽ ശരിയായ തിരിച്ചറിയാനാകുകയുള്ളൂ. ('ദൈവത്തിന്റെ നിരപ്പായ വഴികൾ') ഇത്യാദി പ്രയോഗം ഓർക്ക.

251. അന്നു് = അമാത്യരാക്ഷസന്റെ യാത്രാദിവസം. കലശൽ=തിരക്കം (തിരക്ക്.)

254. മന്ദഹാസം=പുഞ്ചിരി. (പരിഹാസസൂചകം)

256. ചേതസി=മനസ്സിൽ. (സ. നാ. സ. ഏ. വ)

259. അനുശം=അനുഗ്രഹം.

260. നയവിപുലബലം=നയ (നീതി)വും വിപുലം (വലുത്) ആയ ബലവും (ശക്തി). അഗ്രസചിവൻ=നന്ദരാജമന്ത്രികളിൽ ഒരു പ്രധാനി.

261. ലക്ഷ്മി=മഹാലക്ഷ്മി (രാജശ്രീ).

264. ചിര..............ശേഷനാഗം=ചിരമവരവർ (രാക്ഷസനും ...) ഉടെ ശയ്യ(തല്പം)ത്തിന്റെ കണ്ഠവും (ഗളികയും) ഉടെ മസ്തകം (പത്തിക്കു)കൊണ്ടു ശേഷനാഗം (വ്യാപിച്ചു) ചുറ്റി (നിറം)കൊണ്ട്. അതുണ്ടാ=ചൂടുന്നതു്.

265. ശിശിര...............കലാ=ശിശിരകര(ചന്ദ്ര)ന്റെ മഹിത(പൂജ്യ)യായ കല. സിംഹവദനം=സിംഹത്തിന്റെ വായ്. ദംഷ്ട്ര=കോമ്പല്ല്. ഇവിടെ ചാണക്യൻ, 'തന്നാൽ സുരക്ഷിതനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കുവാൻ (അല്ലെങ്കിൽ രാജ്യഭ്രഷ്ടനാക്കുവാൻ) രാക്ഷസാമാത്യനാൽ സാദ്ധ്യമല്ല എന്നു പറയുന്നതിനു പകരം 'സിംഹത്തിന്റെ വായിൽനിന്നു ദംഷ്ട്രയെ പറിച്ചെടുപ്പാൻ ആർക്കു സാധിക്കും?' എന്നു് അപ്രസ്തുതരൂപമായ വാക്യത്തെ പറയിപ്പിക്കുന്നതുകൊണ്ടു് 'അപ്രസ്തുതപ്രശംസ' എന്ന അലങ്കാരം സിദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നു.

267. വിവിധം=പലപ്രകാരത്തിൽ. ഇതി=(അവ്യ) ഇങ്ങനെ. വിശങ്കയം=(ക്രി. വി) ഭയംകൂടാതെ.

268. വിരുത്=സാമർത്ഥ്യം (ശേഷി).

269. അഗ്രകുലോത്തമൻ= അഗ്രകുല(ബ്രാഹ്മണജാതി)ത്തിൽ ഉത്തമൻ. (ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠൻ) ഉഗ്രം=ഭയങ്കരം.

270. ഉന്നയം=തോന്നിവാസം. അനുഭവം=ഫലം.

273. ശാഠ്യകർമ്മങ്ങൾ=വാശിയോടുകൂടിയുള്ള പ്രവൃത്തികൾ.

274. കല്യം=കല്പം. ഔഷധം=ശിക്ഷ.

276. കാൽക്ഷണം ഒഴികാതെ=ഒട്ടും താമസിക്കാതെ. രാജശാസനയാ=രാജാവിന്റെ കല്പനപ്രകാരം (ആ സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ)

277. ചിത്രം= വിശേഷമായിട്ടുള്ളതു. രാജപ്രസാദം= രാജസമ്മാനം.

281. ആവിർഭവിക്ക=തോന്നുക. ചിത്തത്തിൽ=മനസ്സിൽ.

282 ഭീഷണം=ഭയപ്പെടുത്തുന്നതു്. ലോഭവിഹീനൻ=ലോഭമില്ലാത്തവൻ.

283. സത്യം=(ക്രി. വി) വാസ്തവമായിട്ട് (രക്ഷിച്ചുകൊള്ളുന്നു).

285. ഉത=അഥവാ. വിശ്വാസം=സമ്മതം.

286. ഭാവുകം=നിരന്തരതു്.

288. സാമദാനാദികൾ=സാമം, ദാനം മുതലായതു്. 'ശ്രേഷ്ഠിപ്രവര! ധനപതേ!' എന്നിത്യാദി സാമത്തിനു്. 'രാക്ഷസൻ തന്റെ കളത്രത്തെയും നൽകി ചിരകാലമുള്ള രാജപ്രസാദത്തിനും ഏറ്റവും നന്നായ്വരുവിച്ചീടാ!' എന്നിത്യാദി ദാനത്തിനു്. 'ശ്രേഷ്ഠികുലശ്രേഷ്ഠ.................ന്നി ചാടുന്ന ഉന്മത്തകാര്യങ്ങളാരും ഉദ്ധത ഭീഷണങ്ങൾ............... നാട്ടിൽനിന്നു പോയിട്ടില്ലയോ' എന്നിത്യാദി ഭേദത്തിനും. 'പിന്നെ രാക്ഷസൻ... ....ഭീതിയുമില്ലാതിരിക്കുന്ന... ....ഇവൻ കഷ്ടമാം ദണ്ഡമനുഭവിക്കുമല്ലോ' എന്നിത്യാദി ദണ്ഡത്തിനും. ചിന്തയിലുകാണതാകുന്നു്=ഇങ്ങിനെയിരിക്കുന്നതു കണ്ടു്. ചിത്തം ഇവൻതന്നിൽ=ഇവന്റെ സ്വഭാവം അറിഞ്ഞു.

290. നിർണ്ണയം=ഉറപ്പു്.

292. അസിലത=വാൾ (ലതപോലെയുള്ള അസി; കനകാവൃതകാണ്ഡ ലതയോടു സാദൃശ്യം).

293. ഗളതലം=കഴുത്തു് ചന്ദ്രഗുപ്താജ്ഞയാ= ചന്ദ്രഗുപ്തരാജാവിന്റെ കല്പനപ്രകാരം.

294. ബലവണിജ!= കള്ളക്കച്ചവടക്കാര! ദുരാത്മാവേ!=ദുർബ്ബുദ്ധേ.

297. മമ=എന്റെ. ചമത്കാരേട്ട്=ഭംഗിയായി. (ഇതും മറ്റു കാര്യങ്ങളെക്കാളും ഭംഗിയുള്ള വൈഭവമെന്ന പരിഹാസസൂചകം. അതിനെത്തന്നെ അനന്തരവാക്യങ്ങളാൽ വ്യക്തമാക്കുന്നു.)

300 മദിച്ചു്=ഉത്സാഹം കാച്ചു്.

301. ഉരംഭാവം=മനസ്സു്. കിളരുക=ഉയരുക. മൂർഖൻ=മൂഢൻ (കാര്യാകാര്യവിവേകമില്ലാത്തവൻ)

303. എതിർപ്പിടിക്കുക=എടുത്തുപിടിക്കുക.

304. അന്ധൻ=കണ്ണില്ലാത്തവൻ.

306. അന്ധതാമിസ്രസമാനം=അന്ധതാമിസ്രമെന്ന നരകത്തിനു തുല്യം.

307. ഭണ്ഡാരം=കരുതിയിരിപ്പുമുതൽ.

309. കദനം=കഷ്ടം (ദുഃഖം) അന്തരേ=മനസ്സിൽ. (ആവൂ)

310. സ്വാന്തേ=(ശ. പു. സ. ഏ. വ) സ്വാന്തത്തിൽ. സദ്ഗുണസംഹാനി=എല്ലാ ഗുണവും നശിക്കുക.

313. കാലാന്തകോപമന്മാർ=കാലനോടും അന്തകനോടും തുല്യന്മാർ (ഇവിടെ കാലനെന്നും അന്തകനെന്നും, ഏകപര്യായങ്ങളായിരിക്കെ രണ്ടു കാലപാശികളെന്ന പ്രസിദ്ധന്മാർ നാമരൂപങ്ങളിൽ മാത്രം ഭേദമെന്നല്ലാതെ കർമ്മഭേദമില്ലെന്ന സൂചിപ്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ കാലാന്തകൻ=ശിവൻ. സംഹാരത്തിൽ തുല്യന്മാർ എന്ന കല്പിക്കാം.)

316. കനകപാഷാണസംഘടിതം= കനക(സ്വർണ്ണ) പാഷാണ(കല്ലു)ങ്ങളാൽ സംഘടിതം (നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടത്).

317. വിശിഖാലം=ഒരുവശമാണ് (ആകുന്നു).

318. ചേതസി=(ശ. ന. സ. ഏ. വ) മനസ്സിൽ. ആളന്മാർ=ഉദിതന്മാർ.

320. നിധികരം=നിക്ഷേപജാലം,

321. കേവലിസ്പൃം=ദ്വാരം.

322. രത്നകിരണം=വിശേഷമായ കിരണം (രത്നംപതിച്ച കിരണം) അമൃതഗുണഗണം=പല ഗുണം.

323. കണ്ഠീരവകലിൽ=ഈശാനകോണും ആഗ്നേയകോണും ഒരുവിധത്തിലാവാം. ഈശാനകോണാകുന്നതിൽ അതിന്റെവശത്ത് ഒരു കണ്ണ്, ആഗ്നേയകോണാകുന്നതിൽ ഒരുകാൽ സഹിതവും ഒരുകണ്ണ്; സർവ്വാഭിപാദങ്ങളുടെയും ഇതുപ്പെടിയായിട്ടാണ് കണക്കാക്കുന്നത്.

324. ഭദ്രപ്പെട്ടി=വസ്ത്രങ്ങളോടും മറ്റും ആയുധങ്ങളായ ഭാണ്ഡം സൂക്ഷിക്കുന്ന പെട്ടി; പുരാതനകാലങ്ങളിൽ ഭാണ്ഡങ്ങളെല്ലാം പന്ന ഭാരഭാവികമായിരുന്നതിനാൽ ഈ പേര് അന്വർത്ഥമാകുന്നു.

325. കതിരവാതകൾ പൂട്ടുകളും വാതിലുകളും മറ്റും കതിരുമ്പ് അപഹരിക്കുക. കരുന്നത്=കൊണ്ടുവന്നു (വകാരലോപം)

326. അർത്ഥം=ധനം. ഏറ്റപ്പതിം=എല്ലാം.

327. അന്തഃകരണം=മനസ്സ്.

328. രാക്ഷസമന്ത്രികളെല്ലാം=രാക്ഷസമന്ത്രിമാരായവരിൽനി ന്നും=അവരിൽനിന്ന്. ജീവിതം=ജീവൻ.

329. സാരമെടുത്ത്=സാരസംഗ്രഹണം.

332. മദ്ധ്യമം=നല്ലഭാഗം.

333. കമ്പം=ക്രസൽ.

337. തുടൽ=ശൃംഖല.

338. നിയോഗം=കല്പന. ധൃഷ്ടൻ=സമർത്ഥൻ. മാല്യവാന്മന്ത്രി=മാല്യവാൻ എന്ന മന്ത്രി.

340. ഔചിത്യം=യോഗ്യം. പാർത്ത്=ആലോചിച്ച്.

341. വരസചിവൻ=ഉത്തമമന്ത്രി. രീതി=ഭംഗി.

342. പ്രിയസചിവനയവചനനിശമനാനന്തരം=പ്രിയസചിവ(ഇഷ്ടമന്ത്രി)ന്റെ നയവചന(നീതിയായ വാക്ക്)ത്തെ നിശമനാനന്തരം (കേട്ടപ്പോൾ). പർവ്വതപുത്രൻ=പർവ്വതരാജാവിന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു) രാക്ഷസാമാത്യനെ ചൊല്ലിവിട്ടിട്ടു വരുത്തിനാൻ (ആളെ പറഞ്ഞയച്ച് രാക്ഷസാമാത്യനെ വരുത്തി) എന്ന് അന്വയം.

344. കെപ്പുകം=വസ്ത്രാഭരണാദികം.

345. സ്വാമിവിനാശം=നന്ദരാജവിനാശം. കാമം=ഇഷ്ടം.

346. ഭൂഷണം=ആഭരണം. അലങ്കരിക്കുക=അണിയുക.

347. ഇത്ഥം=(ഏവം) ഇങ്ങനെ.

349. സുകൃതേ!=സുകൃതി! വീരശിഖാമണേ!=വീരന്മാരുടെ ശിഖയിൽ (ശിരസ്സിൽ) ഉള്ള രത്നമേ! (മഹാവീര!)

352. വീര്യം=പ്രതിയോഗികളെ ജയിപ്പാനുള്ള സാമർത്ഥ്യം. കോപം=പ്രതിയോഗികൾ ചെയ്യുന്ന അപരാധങ്ങളെക്കൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന മനഃക്ഷോഭം. മാനം=പ്രതിയോഗികളുടെ തിരസ്കാരങ്ങളുണ്ടാകുന്ന മാനാഭവ്യം (ലജ്ജ) വേഗം=തനിക്കും തന്റെ പക്ഷക്കാർക്കും നാശംവരുന്നതിനാലുണ്ടാകുന്ന മനോവൈക്ലബ്യം. ശൌര്യം=വീര്യംതന്നെ. (ശൂരന്റെ കർമ്മം)

354. ഏഴ്നിലമാടം=ഏഴ്നിലയിലുള്ള കോവിലകം (രാജമന്ദിരം) വീര്യം=പ്രഭാവം (തേജസ്സ്) 'വീര്യം ബലപ്രഭാവൌ ച തേജസ്സാമർത്ഥ്യയോരപി' എന്ന് അഭിധാനം. സിംഹാസനം=രാജാസനം. ഏള്ള്=ചെവള്. (കറള്).

359. ഒക്കവണ്ണം=ഇഷ്ടംപോലെ, അനുഷ്ഠിക്കുക=ചെയ്യുക.

360. ദിവ്യം=വിശേഷമായ. പൊന്മണിമാല=സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുള്ള വിശേഷമായ മാല.

361. ആദരപൂർവ്വം=ബഹുമാനത്തോടുകൂടി.

364. ശില്പം=കൃത്രിമം. ആഹിതുണ്ഡികവേഷം=ആഹിതുണ്ഡിക(പാമ്പാട്ടി)ന്റെ വേഷം (ആകൃതി).

365. പാമ്പിൻകലടകം=പാമ്പിനെ സൂക്ഷിക്കുന്ന കൂടകം (ഓട, ഈറ, മുള മുതലായവയെ കീറി നെയ്തുണ്ടാക്കുന്ന ഒരുതരം പാത്രത്തിന്, 'കൂട' എന്നാണ് സാധാരണ മലയാളികൾ പറയുന്ന പേർ. എന്നാൽ അതിനെ 'കലട'യാക്കിയതു കവിയുടെ ഒരു വികൃതിയെന്നേ പറവാൻ തരമുള്ളൂ. പൂച്ചയെ പൂശകനാക്കിയ കവികളുണ്ടല്ലോ).

367 ചിന്താകുലതയാ= മനോവ്യസനത്തോടുകൂടി. (അ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ)

369 ഉണ്ടെന്നതില്ല=മനസ്സിലായില്ല.

370. ധന്യൻ=ഭാഗ്യവാൻ.

372. കണ്ണുനീർ ധാരയോടെ=ധാരയായി. (തനിക്കുവേണ്ടി തന്റെ സ്നേഹിതന്മാർ അനുഭവിക്കുന്ന ക്ലേശങ്ങളെ ഓർത്തുള്ള അന്തസ്താപം തന്നെ ദുഃഖകാരണം.)

373. പര്യങ്കസീമനി=(ന. ന. സ. ഏ. വ) കട്ടിലിന്മേൽ.

374. ഭീമൻ പാചകവേഷം. വലലൻ=പാചകൻ (മതിയിലധികം ബലമുള്ളവൻ എന്ന അർത്ഥത്തിൽ ഈ പേർ വന്നതായിരിക്കാം.)

375. അഹോ!=ആശ്ചര്യം.

376. സുന്ദരരൂപൻ=നല്ല രൂപത്തോടുകൂടിയവൻ. ഈശ്വരാ!= ദൈവമേ! (അന്തസ്താപസൂചകമവ്യയം)

377. രൂപവിജിതമാരൻ=കാമദേവൻ. ദേവൻ=സ്വാമി.

378. ആപാദചൂഡം=(അവ്യ) അടിമുതൽ മുടിവരെ (അവ്യയീഭാവസമാസം). ചാരവീ=ഉത്കൃഷ്ടസ്ഥിതി. (തന്റെ സഹായിയായിരുന്ന 'സമ്പൂർണ്ണസിദ്ധി' മുതലായവരെയിരിക്കുന്ന കാലമായിരുന്നതിൽ താൻ അദ്ദേഹത്തെക്കാണാതെ സമ്പൂർണ്ണത്വം സമ്പാദിച്ച് ആപാദചൂഡം നിന്നെ അലങ്കരിപ്പിക്കുമായിരുന്നു എന്നു സാരം.)

379. വിധിവിഹിതം=ദൈവകല്പിതം. ഇദം=ഇത്. (ഇദം ശബ്ദം ന. പ്ര. ഏ. വ)

380. ചിന്താവികാരാൽ=മനോദുഃഖത്താൽ.

381. അത്യാദരം=(ക്രി. വി) വളരെ ആദരവോടുകൂടി.

383. അലം അലം ഇത്=(ശ്രേയ) മതി മതി. (അവ്യ) ആശു=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ.

384. കാലാന്തരേ=കാലക്രമേ.

385. ദുർഗ്ഗതൻ=ദരിദ്രൻ. വൃഷ്ണികുലം=യാദവവംശം.

387. മുനിശാപാത്=മഹർഷിമാരുടെ ശാപത്താൽ. ഈ കഥ ഭാഗവതം ഏകാദശസ്കന്ധത്തിലും ഭാരതം മൗസലപർവ്വത്തിലും പറയുന്നുണ്ട്. 'വിശ്വാമിത്ര, അസിത, വസിഷ്ഠ, കശ്യപാദി മഹർഷിമാർ ശ്രീകൃഷ്ണദേവനെ കാണാനായി ദ്വാരകയിലേക്കു വന്നപ്പോൾ 'ദേവൽപുത്രന്മാർ പലതുമൊന്നില്ല', ആ മഹർഷിമാരെ പരിഹസിപ്പാനായി സാംബനെ ഒരു ഗർഭിണീവേഷം കെട്ടിച്ച്, 'ഇവൾ പെറുന്നതു പുത്രനോ പെണ്ണോ? ദിവസമെത്ര ഉണ്ട്?' എന്ന് അവരോടു ചോദിച്ചു. അവർ അന്യോന്യം ആലോചിച്ചപ്പോൾ കലശൽ തട്ടുവാൻ പാടില്ല; ഇവൻ നാശകുലമടക്കി

ഭിക്കുന്നു എന്ന മനസ്സിലാക്കി; ഇവൾക്ക പ്രസവം അടുത്തിരിക്കുന്നു; ഇവൾ ഒരു ഉത്തമപുരുഷനെ പ്രസവിക്കും; 'അതിനാലെ കലം ഉടിയും നിലൾക്ക്" എന്ന വിധിച്ച് ആ ശിഷ്യന്മാർ എഴുന്നേല്ക്കുകയും അപ്രകാരമെല്ലാം സംഭവിക്കയും ചെയ്തു'. എന്നാണതിന്റെ സംക്ഷേപം.

388. മന്ദൻ=നിസ്സാരൻ. അവകാശം=സംഗതി.

390. മാതൃകാശ്രുതി=മനുഷ്യന്റെ കയ്യെഴുത്തും. പ്രാണവിനാശഭയം=മരിച്ചുപോകുന്നതിലുള്ള ഭയം.

391. നിത്യം=എല്ലായ്പോഴും. പാരതന്ത്ര്യം=അന്യന്മാരുടെ അനുവൃത്തി.

392. സ്വപക്ഷേ=സ്വപക്ഷത്തിൽ; പരപക്ഷത്തിൽ (അ. പു. സ. ഏ. വ) ഒരു ഉപാധിയ്ക്ക്=എന്റെ സ്വാമിയായ രാജാവിന്. അരിവർഗ്ഗം=ശത്രുക്കളുടെ കൂട്ടം. ആരംഭം=ഉദ്യോഗം. (ശേഷമാത്രാഭ്യൂഹ്യതാമത. നാഗ്. ഷം. ശ്രീ)

393. സന്തതം=എപ്പോഴും.

394. നിഗ്രഹം=ന്യൂനതം (നാഗ്. ഷ. ശ്രീ)

395. ഭിത്തിയുണ്ടെങ്കിലെ ചിത്രമുള്ളു=ചിത്രത്തിന്നാധാരം ഭിത്തിയാകകൊണ്ട് ആധാരമായ ഭിത്തി നശിച്ചാൽ ആധേയമായ ചിത്രവും നശിക്കുന്നു. അതുപോലെ രാജാവുള്ളപ്പോൾ നീതിപ്രയോഗം ചെയ്യുന്ന മന്ത്രിയായ ഞാൻ രാജാവു നശിച്ചിട്ട് പിന്നെയും നീതിപ്രയോഗം ചെയ്യുന്നതു നിഷ്ഫലമെന്ന എന്ന സാരം. കിം ഫലം=ഫലമെന്ത്?

396. സ്വാമിവിനാശം=സ്വാമി(രാജാവ്)യുടെ നാശം. കാമം=അനുഗ്രഹം.

399. നന്ദമഹീപതി=നന്ദരാജാവ്. അനുഗ്രഹാർത്ഥം. തന്നെ ഉണരുന്ന ജീവിച്ചിരിപ്പുണ്ട്'. എന്ന പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം തന്നെ കഴിച്ച് എന്തെങ്കിലുമൊക്കെ ചെയ്യിക്കുന്നവനാ പറയുന്നു.

400. ഓട്ടം=ഒരു സംഗതിമാത്രം. കാൽക്ഷണം=അല്പസമയം പോലും.

401. മാനസേ=ഉള്ളിൽ.

404. ബന്ധുജനമനോരഥൈശ്ച=ബന്ധുജനങ്ങൾക്ക മനസ്സാഉ (രാക്ഷസൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ നശിപ്പിച്ച ജയം സമ്പാദിക്കുമെന്നുള്ള ഉറപ്പ്) തീക്ഷ്ണൻ=ക്രൂരൻ.

405 തീക്ഷ്ണരസദാഭിഃ=തീക്ഷ്ണന്മാർ (ക്രൂരന്മാർ) ആയ രസദന്മാർ (വിഷപ്രയോഗനിപുണന്മാർ). കല്പിക്കുക=നിയമിക്കുക.

406. രക്ഷക=ആഹാരാദികൾ കൊടുത്തു രക്ഷിക്കുക. അനഭിന്നം=ഭിന്നമനസ്സ (അദ്ധ്യ).

407. [illegible] = ശത്രുവിന്റെ പ്രവൃത്തി.

408. കിം ഇഹ ഫലം = അങ്ങനെയൊക്കെ ചെയ്തിട്ട് ഇവിടെ എന്തു ഫലമാണ്?

410. ശാർദ്ദൂലശാവകത്താൽ = പുലിക്കുട്ടികളാൽ. (പുലിക്കുട്ടികളെ വളർത്തിയാൽ അവ വലുതാകുമ്പോൾ വളർത്തിയവരെത്തന്നെ കൊന്നു തിന്നുന്നതുപോലെയാണ് ചന്ദ്രോത്സവത്തിന്റെ പ്രവൃത്തി എന്നു സാരം.)

413. കൈതവം = ഇന്ദ്രജാലൻ (വിദ്യ) [illegible] (കപടം എന്നു സാരം)

414. കിമുത കഥയ [illegible] = വേഗത്തിൽ പറക പറക. ([illegible])

415. ആകർണ്യ = (ഭൃത്യന്റെ) [illegible] കേട്ടിട്ട്.

418. [illegible] ആയത്. [illegible] = [illegible].

420. [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

421. [illegible] = (ചന്ദ്രോത്സവത്തിന്റെ [illegible]) [illegible].

424. [illegible] = [illegible] പ്രയോഗങ്ങൾ. [illegible] = [illegible] സമ്പ്രദായങ്ങൾ.

425. [illegible] = [illegible].

428. [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

429. [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

430. [illegible] = [illegible]. [illegible] = ചന്ദ്രോത്സവത്തിന്റെ [illegible] കീഴിൽ [illegible] അതിൽനിന്നു [illegible].

431. [illegible] = [illegible].

432. [illegible] = [illegible]. [illegible] = [illegible].

433. [illegible] = [illegible] മനസ്സിനെ [illegible].

434. [illegible] = [illegible].

435. [illegible] = [illegible] ([illegible] ചന്ദ്രോത്സവത്തിന്റെ [illegible] ചെയ്യിച്ചിരുന്നത്.) [illegible] = [illegible].

436. പുരാ=(അവ്യ) പണ്ട്. മഹാഭാരതസംഗരേ=വലുതായ ഭാരതയുദ്ധത്തിൽ. വിഷ്ണുപർണ്ണാഘൻ=ദേവേന്ദ്രൻ.

437. ഉജ്ജ്വലവിത്തൻ=ഉജ്ജ്വലം (ശോഭിച്ചത്) ആയ വിത്തം (ധനം) ഉള്ളവൻ (ബ. വ്രീ) വാസ്തവ്യാന്തരം=വസിക്കുവാൻ. തൻ വൈഭവംകൊണ്ട്=തന്റെ മഹത്വംകൊണ്ട്.

438. ജിഷ്ണു=അർജ്ജുനൻ (ജയിക്ക ശീലമായിട്ടുള്ളവൻ) ഏലാതെ=ഏൽക്കാതെ. (കൊള്ളാതെ)

439. എന്നാളെ പോരടരയാൻ=രാക്ഷസൻ (ഘടോൽകചൻ ഭീമസേനാത്മജൻ) എന്നപോലെ=കർണ്ണനെന്നപോലെ.

440. കന്യാവിരോധംകൊണ്ട്=കന്യകയുടെ ആകൃതിയിലുള്ള ഒരു വിഗ്രഹയോഗംകൊണ്ട്. ('കന്യാവിനോദേന' എന്നും പാഠാന്തരമുണ്ട്.)

441. കല്പിച്ചത്=മാറ്റിച്ചത്. ചാണക്യൻ നയംകൊണ്ട്=നീതികൊണ്ട്.

443. ശാക്ത്=ശക്തി (കുന്തം), കർണ്ണന്റെ വേലിന്റെ കഥ ഭാരതത്തിൽ സൂക്ഷ്മമായി പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ട്; അതിന്റെ ചുരുക്കം-കർണ്ണന ജന്മനാലേയായിട്ട് ഒരു കവചം (ചട്ട) ഉണ്ടായിരുന്നു. അതുള്ളപ്പോൾ ശത്രുക്കളുടെ ആയുധം അവന്റെ ദേഹത്തിൽ ഏൽക്കുകയില്ല. സ്വപുത്രനായ അർജ്ജുനൻ കർണ്ണനെ കൊല്ലേണമെന്ന് പോഷം ചെയ്തിട്ടുള്ളതു സഫലമാക്കണമെന്ന വിചാരിച്ച് ഒരു ദിവസം ദേവേന്ദ്രൻ ഒരു ബ്രാഹ്മണവേഷം ധരിച്ചു കർണ്ണനോട് അയാളുടെ കവചം യാചിച്ചു. ദാനശീലന്മാരിൽ മുമ്പനായ കർണ്ണൻ യാചകന്മാർ തന്റെ പ്രാണനെപ്പോലും ചോദിച്ചാൽ മടിക്കുകയില്ല. അതിനാൽ കർണ്ണൻ തന്റെ ശരീരത്തോടൊട്ടിയുള്ള ആ കവചത്തെ ഉടനെ പൊളിച്ചെടുത്ത് ബ്രാഹ്മണരൂപനായ ഇന്ദ്രന്ന് കൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. ത്രൈലോക്യനാഥനായ ഇന്ദ്രനാകട്ടെ കർണ്ണന്റെ ഔദാര്യം കണ്ടു വിസ്മിതനായിട്ട് അമോഘവും ദിവ്യവുമായ ഒരു വേൽ കൊടുത്തു. ഇതു പ്രയോഗിച്ചാൽ ഒരാളെ കൊല്ലും. അതു പിഴ വരികയില്ല പിന്നെ ഒരിക്കലും പ്രയോഗിക്കാൻ സാധിക്കയുമില്ല. എന്നുപദേശിച്ചു മറകയും ചെയ്തു. കർണ്ണൻ ആ വേല അർജ്ജുനവധത്തിനായി കരുതി സൂക്ഷിച്ചിരുന്നു; ഭാരതയുദ്ധത്തിൽ പാർത്ഥസാരഥിയായ ഭഗവാൻ ശ്രീകൃഷ്ണൻ കർണ്ണന്റെ വേൽ പോകുന്നതുവരെ അർജ്ജുനനെ കർണ്ണനോടു നേരിട്ടുവരാതെ കഴിച്ചുകൂട്ടി. പതിനാലാം ദിവസം അർദ്ധരാത്രിയുണ്ടായ രാത്രിയുദ്ധത്തിൽ ഭീമപുത്രനായ ഘടോൽകചൻ എന്ന രാക്ഷസനും കർണ്ണനും തമ്മിൽ ഘോര പോരുതുകൊണ്ടിരിക്കെ കർണ്ണന ഘടോൽകചന്റെ ബലപരാക്രമങ്ങൾ സഹിപ്പാൻ വഹിയാതെയായിട്ടു കർണ്ണൻ തന്റെ വേൽതന്നെയെടുത്തു പ്രയോഗിക്കയും, അതുകൊണ്ടു ഘടോൽകചൻ മരിക്കയും വേൽ നശിക്കയും ചെയ്തു.

444. വിഷ്ണുഗുപ്തൻ ....മൂർത്തിയവതരിക്കാത്തവൻ നിശ്ചയം=ശ്രീകൃഷ്ണൻ ശിശുപാലാദിമഹാരഥന്മാരെയെല്ലാം നിഗ്രഹിപ്പിച്ച് കൗരവന്മാരെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ചു പാണ്ഡവന്മാരെ രാജ്യത്തിൽ സ്ഥാപിച്ചതുപോലെ ചാണക്യനും നന്ദവംശവിനാശം വരുത്തി മൗര്യനായ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ രാജ്യത്തിൽ പ്രതിഷ്ഠിക്കാനായി അവതരിച്ച ഒരു മഹാത്മാവാണെന്ന് എന്നുതന്നെ പറയണം.

447. നിശ്ശ്വസിപ്പിക്ക=പുറത്താക്കുക.

448. രാജവർഷ്മപരിപാലനം=ശത്രുക്കൾ മുതലായവരെ രക്ഷിക്കുക.

449. കൊന്നു................അനന്തരം=ശൂലത്തിന്മേലിട്ടു കൊന്നതിനുശേഷം.

450. കരുതുംകൊണ്ടു ഉണ്ടെന്നിട്ട്=ഉണ്ടെന്ന് ഉദ്ദേശിച്ച്. അന്ധകാരകണ്ടാ=അന്ധകാരം (ഇരുട്ട്) ഉള്ള കണ്ടം.

457. മോഹം=ആഗ്രഹം (ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വധിക്കാമെന്ന്) ഹാ! ഹാ!=കഷ്ടം! കഷ്ടം!!

458. നിശ്ശേഷനാശം=നിശ്ശേഷം (സകലം) ആയ നാശം.

459. ശൂലശിരോരോഹം=കഴുവിന്മേൽ കയറ്റം, ശീലഗുണം=സച്ചരിതഗുണം.

462. ഉന്തു വരുന്നു ശകടദാസൻ=ശകടദാസൻ വരുന്നുണ്ട്.

463. മോദാകുലത=സന്തോഷംകൊണ്ടുള്ള പാരവശ്യം.

466 ഉഴറി=ബദ്ധപ്പെട്ട് (പരിഭ്രമിച്ച്)

468. അതിവിനയം=വളരെ വണക്കം.

469. അതികൗതുകം=വളരെ സന്തോഷം. ഗാഢാലിംഗനം=മുറുകെ കെട്ടിപ്പിടിക്ക.

471. അയി! ശകട!=ഹേ ശകടദാസ!

472. മരണഭയം=മരണത്തിൽനിന്നുള്ള ഭയം. പ്രിയസുഹൃൽ!=പ്രിയമിത്രമേ!

473. സചിവവരവചനം=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠന്റെ വാക്ക്. ഇതി=ഇങ്ങനെ.

474. കഥനിലം അറിഞ്ഞിതു ഞാൻ അഹോ!=ഞാൻ കഥയെല്ലാം ഉള്ള ചെന്നവചന്നതാണ്. പിന്നത്തെ കഥ അറിയേണ്ടുംതന്നെ. പ്രിയതര സുഹൃത്ത്=ഏറ്റവും പ്രിയനായ ബന്ധു.

476. ശകടഗിരം=(ബഹുവചനം. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ. വ) ശകടദാസന്റെ വചനത്തെ. വഴികെ=ഇളകുക. (കവിയുക)

477. സല്ലാപം=അടുപ്പമായിട്ടുള്ള സംഭാഷണം.

478. സിദ്ധാർത്ഥൻ=സിദ്ധം (സാധിച്ചത്) ആയ അർത്ഥ(കാര്യ)ത്തോടുകൂടിയവൻ. ഞാനും=എന്നതിലെ 'ഉം' എന്ന അവ്യയത്തിന്റെ സാമർത്ഥ്യംകൊണ്ട്, താൻ സ്വതേ പേരുകൊണ്ടുതന്നെ സിദ്ധാർത്ഥനാണല്ലോ. ഇപ്പോൾ അങ്ങേടെ സഹായംകൊണ്ടു ഞാനും സിദ്ധാർത്ഥനായി എന്നർത്ഥം സിദ്ധിക്കുന്നു. താൻ എനിക്ക് ഒരു വലിയ കാര്യം സാധിച്ചുതന്നു എന്നു സാരം.

480. ഭവാൻ ഇതു തവ=അങ്ങേക്കു ഞാൻ ഇതു തരുന്നു. പുനഃ=പിന്നെ.

482. ബഹുമാനമോടു=സന്തോഷപൂർവ്വം.

485. കാരുണ്യം=കൃപ.

486. ഭൂഷണം=ആഭരണം.

487. അംഗുലീയം=മോതിരം. അടയാളം=മുദ്ര. ഭണ്ഡാരമഞ്ച=ഭണ്ഡാരപ്പെട്ടി. (ഈ 'മഞ്ച' എന്ന സംജ്ഞ ചിറ്റൂര്, പാലക്കാട് മുതലായ ദിക്കുകളിലാണ് അധികം പ്രയോഗിച്ചുകണ്ടിട്ടുള്ളത്. ഇതു ഗ്രന്ഥകാരനെ അനുമാനിപ്പാനുതകുന്ന ഉപകരണമായിരിക്കും)

488. ആവശ്യം=പ്രയോജനം.

489. നിയോഗാൽ=കല്പനപ്രകാരം (അ. പൃ. പ. ശ്ലോ. വ)

490. അമാത്യനാമാങ്കം=അമാത്യന്റെ നാമം (പേർ) ആകുന്ന അങ്ക(അടയാള)ത്തോടുകൂടിയത്. ('രാക്ഷസൻ' എന്ന പേർ കൊത്തിയത്).

491. ഓതിനാൻ=പറഞ്ഞു.

493. വണ്ടാർതഴക്കുഴലാൾ=വണ്ടിൻകൂട്ടംപോലെ (കറുത്ത) തഴച്ചുള്ള (ഇടതിങ്ങിയുള്ള) ആയ കുഴൽ (തലമുടി) യോടുകൂടിയവൾ (സുന്ദരി) കാന്ത=പത്നി (ഭാര്യ)

494. ഉണ്മയെ=എന്നോടു പിരിയുന്നതുകൊണ്ടുണ്ടായ ശോകം=ദുഃഖം. പൊറാഞ്ഞു=സഹിക്കാൻ വയ്യാഞ്ഞു. ഉൾത്താരാർവിനോദം=മനസ്സിനെ വിനോദിപ്പിപ്പാൻവേണ്ടി.

495. അഴിച്ചുകൊണ്ടാൾ=; അഴിച്ചുവാങ്ങി. (നായികാനായകന്മാർ പരസ്പരമൊന്നിച്ചില്ലെങ്കിലും സ്വനാമമടയാളപ്പെടുത്തിയ ഭൂഷണം കണ്ടിട്ടെങ്കിലും സങ്കല്പസുഖം അനുഭവിക്കുന്നതിനായി പരസ്പരം ഭൂഷണങ്ങളെ കൈമാറുന്നതു പതിവാണല്ലോ. ഏവം=ഇങ്ങിനെ.

498. കുസുമപുരവാസി=കുസുമപുരത്തിൽ വസിക്കുന്നവൻ.

499. ഗേഹനികടഭൂമി=വീട്ടിന്റെ സമീപസ്ഥലം.

500. ശിക്ഷ ശിക്ഷ=ഒന്നു ശരിതന്നെ. ഇങ്ങനെ=ഈവിധം. വസ്തു=പദാർത്ഥം.

501. വണിക്കുകൾ=കച്ചവടക്കാർ.

502. തിരക്കുക=അന്വേഷിക്കുക.

503. മന്ത്രിനാമാങ്കിതം= മന്ത്രി(രാക്ഷസ)യുടെ പേർ കൊത്തിയതു്.

504. മതി=മനസ്സ്. (മനസ്സ്) മതി=തൃപ്തി. വധം അരുതു് എന്നിടത്തോളം. അർത്ഥം=ധനം. മാനിപ്പു്=സന്തോഷിപ്പു്.

505. വികടം അകലെ കളഞ്ഞേൻ=എനിക്കതിന്ന യാതൊരു വിരോധവുമില്ല.

506. കില്പു്=സംശയം; ചേതസ്സ്=മനസ്സ്. പ്രസാദം=സന്തോഷം.

507. ചൊറവ്=കട്ടം.

503. അംഗുലീദളം=മോതിരം. ഉത്തമാമാത്യപ്രവരൻ= ശ്രേഷ്ഠനായ മന്ത്രി.

511. ചാണക്യപ്രത്യവിപ്രിയം=ചാണക്യനോടു വിരോധം;

512. ഇടർ=സംശയം (വ്യസനം)

513. ശുശ്രൂഷ=പരിചരണം.

514. ആശയം= വിചാരം. നിന്മതം=നിന്റെ അഭിപ്രായം.

515. ഖേദം=ദുഃഖം (ഭയം)

516. ഇഷ്ടസേവകൻ=ഇഷ്ടനായ സേവകൻ. (പരിചാരകൻ)

517. ലേഖകൻ=എഴുത്തുകാരൻ (ഗുമസ്തൻ)

518. ശത്രുനാശനം=(ശ്രീ. വി.) അവർപറ്റും കായമെന്ന.

519. ഇവർ= ശകടദാസസിദ്ധാർത്ഥകന്മാർ. മദ്ധ്യേ=ഇടയിൽ (സംഭാഷണമദ്ധ്യത്തിൽ) വൃത്താന്തശേഷം=വൃത്താന്ത (വർത്തമാന)ത്തിന്റെ ശേഷം.

521. ഖേദം=വ്യസനം. മോദം=സന്തോഷം, മുറ്റംകൊണ്ടു്=മുറ്റിൽ നിറഞ്ഞു്.

522. ഇഹ പോരും=നമ്മുടെ ഭാഗ്യദോഷം. പൊറുതികേടു്=പൊറുപ്പാൻ ഉപദ്രവം.

523. ഭദ്രഭടാദിപ്രധാനപുരുഷന്മാർ=ഭദ്രഭടൻ മുതലായ പ്രധാനജനങ്ങൾ. ഛിദ്രിപ്പു്=ഇടഞ്ഞുപിരിഞ്ഞു്.

524. പർവ്വതകാത്മജൻ= പർവ്വതകരാജാവിന്റെ പുത്രൻ (മലയകേതു) ജനരവം=അപകേട്.

525. ഉന്നിച്ചിട്ടു=ഓർത്തു്. വൈരം=വിരോധം.

526. കല്പനാശാസനികം=ആജ്ഞയുടെ ശാസനം.

527. നിർണ്ണയം=നിശ്ചയം.

528. ചാണക്യമതമെല്ലാമേവരാചാരാരംഭം = ചാണക്യ വൃത്ത

(ചാണക്യ)ന്റെയും മൌര്യ(ചന്ദ്രഗുപ്ത)ന്റെയും വൈര (വിരോധ)ത്തിന്റെ ബീജ(മൂല)ത്തിന്റെ ആരംഭം (ഉത്ഭവം.) രാജ്യഭ്രംശാദിപ്രവാസം=രാജ്യത്തിൽനിന്നു പ്രവാസം (പുറത്തു കളയുക)

529. അവൻ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ. മാനിക്ക=സമ്മാനം മുതലായ ഉപചാരങ്ങൾ സ്വീകരിപ്പിക്ക.

530. വൈതാളികർ=സ്തുതിപാഠകർ.

532. ഭംഗനാദം=തടസ്സനാദം.

533. വിസ്ഫുരണം=മാഹാത്മ്യം.

536. കുസുമപുരവൃത്താന്തം=കുസുമപുരത്തിലെ വർത്തമാനം.

537. ക്ഷിപ്രം=വേഗത്തിൽ.

538. ആസ്യതാം=ഇരിക്കുക.

539. കൈക്കൊള്ളുമാറാവാൻ=വാങ്ങേണമെന്ന്.

542. ത്രൈഗുണ്യം=മൂന്ന് ഗുണങ്ങൾ.

545. മന്ത്രിവൈഭവം=എന്റെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യം.

546. ധിക്കാരം=അഹങ്കാരം (ചന്ദ്രഗുപ്തനെക്കുറിച്ചു പറഞ്ഞു)

547. ആധിപത്യം=മേധാവിത്വം. ഏകൻ=മറ്റവൻ (ചന്ദ്രഗുപ്തൻ) മൽ പ്രതിജ്ഞ=എന്റെ ശപഥം (നന്ദവിനാശം വരുത്തുമെന്നുള്ള പ്രതിജ്ഞ). ഏകൻ=മറ്റവൻ (ചാണക്യൻ)

548. അന്യോന്യം=പരസ്പരം. വിമർദം=മത്സരം.

551. ഭേദം=വിള്ളൽ.

ഇങ്ങനെ മുദ്രാരാക്ഷസത്തിൽ 'രാക്ഷസവഞ്ചനം' എന്ന
നാലാം പാദം സമാപ്തം.

അഞ്ചാം പാദം.

(കാകളിവൃത്തം)

1. ശ്രീകമൽമെയ്യൊലിമാല=പൊൻതരങ്ങളിൽ ഉത്തമം. മനോജ്ഞം=മനസ്സിനെ സുഖിപ്പിക്കുന്നവൻ.

4. മധു=തേൻ. തകർന്ന്=കുഴങ്ങി. മൽ അകതാർ പരി=മനസ്സിന്റെ ഉള്ളിലുള്ള തിരക്കുകൾ.

5. ചാതുര്യം=അതിശോഭിതയായി.

6. വൃത്തം=ചരിതം.

7. വൈഷമ്യം=പ്രയാസം.

---

11. വ്യൂഢം ഉറംകൊണ്ട്=കരുവായിട്ട്. ചേറിച്ച്=തളിച്ച്.
12. ഗ്രന്ഥം=മയക്കം.
15. മറ്റു കണ്ണ്=ഗൂഢമായി ആലോചിച്ച്.
16. ഇടഞ്ഞ്=തെററി.(തമ്മിൽ പിണങ്ങി) മോഹം=മയക്കം.

17. ചന്ദ്രകോത്സവം=ചാന്ദ്രോത്സവം. ഈ വസന്തത്തുവിൽ ഒരു ചാന്ദ്രമാസത്തിലെ വെളുത്ത വാവുന്നാൾ അവസാനിക്കത്തക്കവണ്ണം ഇരുന്ന ഒരു ഉത്സവമാണ്. ഇതിന് "കൗമുദീമഹോത്സവം" എന്നും പറയാറുണ്ട്. ഘോഷിച്ചുകല്പിക്കുക=നാട്ടിലൊക്കെ പ്രസിദ്ധമാക്കത്തക്കവണ്ണം വിളംബരം ചെയ്യുക.

20. ലോഭരഹിതൻ=ലോഭമില്ലാത്തവൻ.
23. സാരം=ആശയം ഒതുക്കി (ക്രി. വി)
24 സ്വകർമ്മാവൻ=സ്വതന്ത്രൻ.
25. ആശി=അനുഗ്രഹം.
26. ദൈവികൻ=ജ്യോത്സ്യൻ (മുഹൂർത്തക്കാരൻ).

27. നിശ്ചിതമുഹൂർത്തം=അങ്ങയുടെ തിരുമനസ്സ്. (കല്പിക്കുന്ന അവസരം അങ്ങയുടെ വ്യവസ്ഥ).

28. ശത്രുപ്രയോഗങ്ങൾ=ശത്രുക്കളുടെ പ്രവൃത്തികൾ.
31. പാരിതം=ഭൂമി. അധിനാഥൻ=അധിപതി.
32. ധർമ്മസംശ്രയൻ=ധർമ്മശീലൻ. അനുഗ്രഹം=അനുഗ്രഹം.
34. പ്രശ്രയം=വിനയം.
35. കാര്യപുരുഷൻ=കാര്യസ്ഥൻ (മന്ത്രി)
37. പാടവം=പടുത്വം (സാമർത്ഥ്യം)
38. കിന്നാ=(അവ്യ) കഷ്ടം.
39. ധിക്=എന്നെക്കുറിച്ചുള്ള പുച്ഛം (ധിക്കാരം)
40. ഉപചാരൻ=ശുശ്രൂഷകൻ.
41. പാതകം=നിന്ദ്യം (ദുഷ്ട്). സത്വരം= അടിയന്തരമായി.
42. ഇതൊരു പാതകം പറഞ്ഞു=പാതകം പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടോ
43. കാര്യം=ചോദ്യങ്ങള്.
44. ശിഷ്യൻ=ശാസിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യൻ.

45. സത്യം അത്രേ=അങ്ങുന്ന പറഞ്ഞതു വാസ്തവംതന്നെ. ശിഷ്യൻ അല്ല എന്ന് എനിക്ക് ഇല്ല=ശിഷ്യനാണ് എന്നുതന്നെ ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. എന്നമാത്രമല്ല ഭൃത്യൻ അല്ലീ? എന്ന് സംശയം ഉള്ളിൽ ഉണ്ട്=ഞാൻ അങ്ങയുടെ ഭൃത്യൻ (ദാസൻ അനവസ്ഥാളികൾ തന്നെ ഒരിക്ക

ല്പ്പെടുന്നവൻ) [illegible] എന്നുകൂടി എനിക്കു സംശയം തോന്നുന്നു. (അഞ്ചു [illegible] [illegible] [illegible] എന്നു [illegible])

46. [illegible] കാര്യം [illegible], അങ്ങനെ കാര്യം അറിയാതെ [illegible] പറയാവുന്നതല്ലല്ലോ. എന്നാൽ കാര്യം അറിയാതെ [illegible] കാര്യം അറിയുന്നവർ ആ കാര്യത്തെ വിവരിച്ചു പറയേണ്ടതല്ലേ? എന്നു [illegible] കരുതിപ്പോകുന്നു.

49. സ്വായത്തസിദ്ധികർ=സ്വ (തനിക്ക്) ആയത്തം (അധീനം) ആയ സിദ്ധി (കാര്യപ്രാപ്തി)യോടുകൂടിയവർ. (താൻതന്നെ കാര്യം നടത്തുന്നവർ. ബ. (ദ്വി) സചിവായത്തസിദ്ധികർ= സചിവന് (മന്ത്രിക്ക്) ആയത്തമായ സിദ്ധിയോടുകൂടിയവർ ബ. (ദ്വി) (മന്ത്രിയുടെ ഇഷ്ടാനുസാരം കാര്യം നടത്തുന്നവർ)

50. രണ്ടും സമായത്തസിദ്ധി=രാജാവും മന്ത്രിയുംകൂടി കാര്യം നടത്തുന്നവർ. (ഉഭയായത്തസിദ്ധികർ)

52. അന്തരം (മദ്ധ്യം) പുക്ക്=ഇടയിൽ കടന്ന്. കയർക്കുക=കലശലാകുക. (മുഷിയുക).

53. [illegible]=പൂർണ്ണമായി.

54. ഉടിയർക്ക=പറയുക. ('ഉ'ടിയാട്ടിന്റെ രൂപം 'ഉരയാടുക' യല്ലാതെ 'ഉടിയർക്കുക'? എന്ന് ഗ്രന്ഥപാഠികന്മാർ ആലോചിക്കേണ്ടതാണ്)

55. [illegible]=[illegible]. [illegible]=[illegible].

56. മന്ത്രിപ്രവരൻ= രാമസേനൻ. വൈതാളികൻ= സ്തുതിപാഠകൻ.

57. വന്ദിപ്രവരൻ=(മുമ്പിലത്തെ അർത്ഥം)

58. ജയ! ജയ! പ്രിയ (ലോട്ട്. പരസ്മൈ. മ. പു. ഏ. വ)=ജയിക്കുക. (ജയിപ്പതാക)

59. [illegible] (കൊണ്ടാടുന്നവൻ) വൈഭവം=മഹത്വം. [illegible]=[illegible]. (വിസ്മയം)

60. കരമേറി=ഉയർന്നവന്.

61. അഹംഭാവിച്ച്=ഗർവിച്ച്. വീണുപോകുന്നു= ഇടിഞ്ഞുപോകുന്നു.

62. [illegible]=[illegible]. [illegible]=[illegible].

63. കണ്ണ് കൊള്ളുകയെന്നു= കൊള്ളുന്നതിനിടവരാത്തവിധം. ഒഴിച്ച് [illegible].

64. [illegible] വരം=ഇത്തരം വരം (കണ്ണുകൊള്ളാനിടവരം) [illegible]=സംഗതി

65. [illegible]=[illegible].

66. സത്യലോകം=ബ്രഹ്മലോകം. [illegible] ... [illegible] ([illegible]) [illegible] കല്പന.

67. അറിയാതവർ=[illegible]. മഹീതലേ=ഭൂമിയിൽ.

68. [illegible]=[illegible] അലങ്കാരം. (കിരീടകുണ്ഡലാദി)

69. പ്രാജ്ഞൻ=ബുദ്ധിമാൻ.

70. ഇത്തരം [illegible]=[illegible]. ഭൂപൻ=ഭൂമിയെ പാലിക്കുന്നവൻ.

71. [illegible]=പ്രശംസകൾ എന്ന സാരം.

72. അന്തരം=അവസരം.

73. [illegible]=[illegible] വരുത്തുക.

74. [illegible] പ്രയത്നങ്ങൾ ([illegible] എന്ന [illegible]) [illegible] അറിവാൻ പ്രയാസമുള്ളത്.

76. [illegible] കിരണങ്ങൾ. അത്ര=(അത്ര) അവിടെ.

80. [illegible]=[illegible]

82. [illegible]=[illegible]. വ്യസനം=[illegible]. [illegible]=[illegible] പ്രവൃത്തിക്കുക.

84. പ്രാജ്ഞൻ=പണ്ഡിതൻ (ബുദ്ധിമാൻ).

85. [illegible]=[illegible].

87. [illegible]=[illegible].

88. [illegible] ഞാൻ ഇന്ന്. അധികാരം=ഞാൻ ഇന്ന് എന്റെ അധികാരം ഒഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

89. [illegible]. [illegible]. [illegible].

51. [illegible]=[illegible].

93. [illegible] ([illegible]).

94. [illegible]?

95. അജ്ഞൻ=അറിവില്ലാത്തവൻ. ([illegible] അറിയാത്തവൻ)

96. [illegible]=[illegible].

98. [illegible]=[illegible] [illegible]=[illegible] (വലിപ്പം)

99. [illegible]. ([illegible]) [illegible]=[illegible].

100. ഉൽക്കർഷകരിനം. അപരാധം=കുററം. ധാരണാധ്യക്ഷൻ=ധാരണ (തൂക്കം) ആളുടെ അദ്ധ്യക്ഷൻ (വിചാരിപ്പുകാരൻ)

102. ആലോചകൻ=കാര്യവിചാരിപ്പുകാരൻ.

103. പ്രഭുക്കൾ=സ്വാമിമാർ.

105. ദാനമാനങ്ങൾ=ദാനവും മാനവും.

106. ധിക്കാരങ്ങൾ=തോന്നിയവാസങ്ങൾ. ജീവിതം=ശമ്പളം. പ്രവൃത്തിമുഖ്യത്വം (അധികാരം) വിരോധിക്ക=തടയുക.

108. രാജസന്നിധാനത്തിൽ=രാജാവിൻെറ സ്ഥാനത്തിൽ. തവ സേവകൻ=അങ്ങയുടെ വലിയ സേവകൻ.

109. മോഷണം=കളവ്.

111. ഉത്സാഹം വിട്ട്=ധൈര്യം വിട്ട്.

112. ബാലവൃദ്ധാധികാരന്മാർ=ബാലവൃദ്ധന്മാരധികാരികൾ.

113. ലോകം=ജനസമൂഹം. പൌരാസ്ഥയെന്നിട്ട്=പൌരരെയെന്ന വിചാരിച്ചിട്ട്.

115. പട്ടസേവകൻ=പട്ടരാജാവിൻെറ സേവകൻ.

116. തൽപുത്രൻ=അവൻെറ (പട്ടികളുടെ) പുത്രൻ. തൽപിതാവിനെ=അവൻെറ അച്ഛനെ.

117. തന്നിലം=തൻെറ സ്ഥലം.

118. നില=(പക്ഷം) നിനച്ചിരിച്ച് ഉണ്ട്; ആയതുമൂലം (എന്ന പക്ഷം.)

119. ഭയം=ശിക്ഷ അതിലെപ്പറ്റും എന്ന ഭയപ്പെട്ട്. ധനവാന്മാരെ ചണ്ഡാലന്മാരെ സേവിക്കാതെ എന്ന് സാരം. കണ്ണൻ ഭക്ഷിക്കുന്നൻ.

120. പട്ടിപുത്രൻ=പട്ടിയുടെ കുട്ടി.

121. അങ്ങ=(അവിട്ടു) അപ്പുറം (അങ്ങനെ വന്നശ്രേയിച്ചപ്പുറം)

124. പുത്രപൌത്രന്മാർ=മക്കളും പുത്രന്മാരും. വെറുപ്പിക്കുക=ദ്രോഹിക്കുക.

128. ധൃഷ്ടർ=ശക്തിയുള്ളവർ (വാശിയുള്ളവർ)

129. പണ്ടില്ല ചെയ്യരുതില്ല= ഇല്ല സ്വപുത്രന്മാരോടും. (അല്ലെങ്കിൽ സ്വപുത്രരെ രക്ഷിച്ച രാജാവിനോടിടത്ത് ആ രാജാവിൻെറ ശത്രുവിനെ സേവിക്കുവാൻ പോവുക)

131. ചാണക്യശ്ലോകത്തിലെ ചാണക്യൻെറ വാക്ക്.

133. വിശ്വപുത്രകർ=വിശ്വം (കർത്തൃസാമർത്ഥ്യം) ഉള്ള പുത്രർ.

134. പിച്ച=നിസ്സാരം (കളി)

135. തള്ള്=അപരാധികളെ വെച്ചുകൊണ്ടിരിക്ക എന്നല്ല.

137. ചെലപ്പം=സാമർത്ഥ്യം. വാശി=നിർബ്ബന്ധം.

139. [illegible] (കണിപ്പ്)

140. പ്രതിവിധാനം=പ്രതിവിധി (മരുന്ന്). അനുഗ്രഹം=സന്തോഷത്തോടുകൂടെ സമ്മാനിപ്പിക്കുക. നിഗ്രഹം=ശിക്ഷണോപായങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ച് ശിക്ഷിക്കുക.

141. [illegible]=[illegible].

142. സപ്തവ്യസനങ്ങളാൽ=സപ്ത (ഏഴ്) വ്യസന(ആപൽകാര)ങ്ങളാൽ. (അവ—സ്ത്രീസേവ, ചൂതുകളി, നായാട്ട്, മദ്യപാനം, വാക്പാരുഷ്യം, ദണ്ഡപാരുഷ്യം, അർത്ഥദൂഷണം ഇവയാകുന്നു. ഇവയിൽ ആദ്യത്തെ നാലും കാമജങ്ങളും മറ്റേ മൂന്നും ക്രോധജങ്ങളുമാകുന്നു. എന്നു വിവേകം). പ്രമത്തർ=അവരവരുടെ കൃത്യങ്ങളിൽ മനസ്സിരുത്താത്തവർ. "പ്രമാദോനവധാനതാ" എന്നഭിധാനം. നിഷ്കാസിതാധികാരികം=അധികാരം ഒഴിപ്പിക്കപ്പെട്ടവർ (ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു പിരിക്കപ്പെട്ടവർ)

143. അനാഥത്വം=[illegible].

145. [illegible] അനുഗ്രഹം [illegible]. ഇതും=ഇങ്ങനെയുള്ള ഇതും (ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്ന് പിരിക്കൽ) അനുഗ്രഹമാകുന്നു. ശിക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടവരെ [illegible] ഉദ്യോഗത്തിൽനിന്നു പിരിക്കുക മാത്രം ചെയ്താൽ അത് അനുഗ്രഹമല്ലേ എന്നു താൽപര്യം.) [illegible] ദോഷം അറിയാതെ ഇല്ല എന്നമേ=ഇതിനു ദോഷമില്ലെ? എന്നു ശങ്കിക്കുന്നവരിൽ അദ്ദേഹം ദോഷമില്ലാതെ ഇരിക്കില്ല. എന്നാൽ പിന്നെ ഉള്ളതിൽ ദോഷം [illegible] ചെയ്യുക [illegible] വിചാരിച്ചാണ് ഇങ്ങനെ ചെയ്യുന്നത്.

147. [illegible] പ്രകൃതികൾ=കിളിയെയാണ് [illegible] എന്നു വിചാരിക്കുന്ന സചിവന്മാർ.

149. [illegible]=[illegible] ധനവും പ്രാണനും നശിക്കുമെന്നുള്ള ഭയം.

150. പരവശപ്പെട്ടവർ=പരന്ന് അധീനപ്പെട്ടവർ.

151. സാഹസികന്മാർ=സാഹസം (വിശുവിചാരമില്ലാത്ത പ്രവൃത്തി) ചെയ്യുന്നവർ.

153. രണ്ടുപക്ഷം=അനുഗ്രഹവും നിഗ്രഹവും (ഇവിടെ ക്രമവിപര്യയമുണ്ട്). മുന്നത്=ആദ്യത്തേത് (അനുഗ്രഹം)

154. പിന്നെപ്പറഞ്ഞപക്ഷം=നിഗ്രഹം. വൈഷമ്യം=ദോഷം (അപകടം) ആ ദോഷങ്ങളെ താഴെ വിവരിക്കുന്നു.

156. പ്രധാനമന്ത്രികൾ=മുഖ്യന്മാർ. ദണ്ഡം=ശിക്ഷ. രാജ്യം=രാജപ്രസിദ്ധിയോടു കൂടിയ (അന്യായം)

157. വിശ്വാസം=ദോഷം വരികയില്ല എന്നുള്ള ഉറപ്പ്.

160. ആദരപൂർവ്വകം=ആദരവോടുകൂടി.

162. ബഹുരോഷം=കോപത്തോടുകൂടി.

163. ഉത്സാഹം=അവനവന്റെ കാര്യത്തിൽ ഉണർവ്.

164. അസ്ത്രശസ്ത്രാഭ്യാസം=ആയുധങ്ങളെക്കൊണ്ടുള്ള പയററൽ

167. പാടവം=കാര്യസാമർത്ഥ്യം.

171. പൂർവ്വം=പണ്ട്. (നന്ദവധത്തിന്നുസഹായിച്ച കാലത്തു) പ്രതിശ്രുതം=കരാറു ചെയ്യപ്പെട്ടത്. നന്ദവധത്തിന്ന സഹായിച്ചാൽ പകുതി രാജ്യം കൊടുക്കാമെന്ന കരാറു ചെയ്തിട്ടുള്ളത്).

174. കൃതഘ്നർ=ഉപകാരം ചെയ്തവരെ നിഗ്രഹിച്ചവർ. [illegible]യം=കേളി. (അപവാദം)

178. അന്തർന്നഗരത്തിൽ=നഗരത്തിനുള്ളിൽ.

179. ഏതൊന്നുകണ്ടിട്ട്=ഏതുപായം കണ്ടിട്ട്. ഉപേക്ഷിക്കുക=കൈവിട്ടുകളയുക.

180. വൈരസ്യം=വിരോധം.

181. ഉള്ളിൽ കിടന്നാൽ=നഗരത്തിൽ ഇരുന്നാൽ.

186. ഏററം ഉപായങ്ങൾ=വളരെ കൗശലങ്ങൾ.

187. ഉള്ളിൽ=മനസ്സിനകത്ത്. ഉൾക്കാതൽ=ഉറപ്പ്. ശല്യം=അമ്പിന്റെ മുന, തോക്കിന്റെ ഉണ്ട മുതലായ വേദനയുണ്ടാക്കുന്ന സാധനം.

188. വിഭ്രമം=മനക്കറവ്.

189. വിക്രമം=പരാക്രമം (ശൗര്യം) പാട്ടാക്കുക= സ്വാധീനമാക്കുക.

191. പ്രാണൻ കളയുക=മരിക്കുക.

192. ശുഭം= നല്ലതല്ല. കണ്ടുകളക=ആലോചിച്ചു കൈവിടുക.

193. കാമം=മോഹം. ഗുണജ്ഞൻ=ഗുണങ്ങളെ അറിയുന്നവൻ (വിദ്വാൻ) മന്ത്രിസത്തമൻ=മന്ത്രിമാരിൽ അതിശ്രേഷ്ഠൻ. (അത്ര യോഗ്യനായ ഒരാളെ നശിപ്പിക്കുന്നതു വലിയ നഷ്ടമാണെന്ന സാരം)

194. കാട്ടിൽ കിടക്കുന്ന കാട്ടാനയെപ്പോലെ=കാട്ടാനയെ പിടിപ്പാൻ ആളും ആയുധവും കൂട്ടിച്ചെന്നു നേരിട്ടാൽ അതു നമ്മെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിച്ചു കളയും. അല്ലെങ്കിൽ നാം പ്രയോഗിക്കുന്ന ആയുധങ്ങളേററ് അതു മരിച്ചുപോയെന്നും വരാം. അതിനാൽ ചതിയായി വാരിക്കുഴിയിലോ കൊപ്പത്തിലോ അകപ്പെടുത്തി, അതിന്റെ ഇഷ്ടംപോലെയുള്ള ഭക്ഷണാദികൾ കൊടുത്തു വശീകരിച്ചു നല്ല മർമ്മജ്ഞന്മാർ അതിനോടു നയത്തിൽ പെരുമാറിയാൽ ഇതരന്മാർക്കു ദുഷ്കരങ്ങളായ അനേകം കാര്യങ്ങൾ അതിനെക്കൊണ്ടു സാധിക്കാമല്ലോ. അതുകൊണ്ട് ഇണങ്ങിയാലും പി

ഞ്ഞിയാപ്യം 'മഹാസത്വത'കൊണ്ടു് അമാത്യരാക്ഷസൻ ഒരു ഭൂഷണമെ പ്പോരലയാരണെന്നു സാരം. വിളിൽ വരുത്തുക=സ്വാധീനമാക്കുക.

195. അച്ഛൻ-പറഞ്ഞാൽ-മടക്കറാൻ ആരുമല്ല- (ഞാൻ) എന്നു ചേർത്തു് അന്വയിക്കണം.

197. അതിശയം=ഗുണാധിക്യം.

198. ഭൂതലാമരവേ!=ബ്രാഹ്മണ! "ഭൂതലാമര്യഷ്യിമവലം" എന്നു് അമരം.

199. നരപ്പതികൾ=നരരാജാക്കന്മാർ. നിത്യമയി=പതിവായി. മന്ദിരം=ഗൃഹം (രാജധാനി) ചിന്താകാലം=വിചാരിച്ച സമയത്തു്.

200. നിജവാസിതം=തന്റെ വാസം. ('വാസം' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'വാസിതം' എന്നുള്ളതിന്റെ സാധുത്വം ചിന്ത്യം) വന്നിലെന്നില്ല=വന്നില്ല. മനസി=(സ-ന-സ-ഏ-വ) മനസ്സിൽ. മേ=എന്റെ.

201. കല്പിതം=നിശ്ചയിച്ച സംഗതി. സാധിപ്പതിനറിയാതെ=സാധിപ്പാനുള്ള മാർഗ്ഗം ഇന്നതെന്നു മനസ്സിലാവാതെ. കല്പാന്തം=പ്രളയം വരെ ദീർഘകാലം എന്നു താല്പര്യം. വസിച്ചീടുക=കാത്തിരിക്കുക. യോഗ്യം=ചേരിയുള്ളതു് (യുക്തം).

202. അത്ര മൂലം=വളരെക്കാലം കാത്തിരിക്കുന്നതു യോഗ്യമല്ലെന്നുള്ള കാരണത്താൽ. വാണാൻ=രാജധാനിയിൽ പ്രവേശിച്ചു. അനന്തരം=ഉടനെ (കഴിച്ചു്)

203. അതിശയ്യം=വളരെ ശേഷിയുള്ളതു് (ശ്രേഷ്ഠം) ശ്രീ—വി.

204. ഏകത്ര=(അവ്യ) ഒരേടത്തു്.

206. അന്തഃപുരകാരം=അന്തഃ(വന)വും, പുരകാരം=പുരകാരം (തുരംഗരേഖം) അതും അന്ത്യവും എന്നു താല്പര്യം. നിജബുദ്ധിവിലാസം=തന്റെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യം.

208. ചിത്തം ഉറപ്പിച്ചു്=മനസ്സുറപ്പിച്ചു്.

209. ഒന്നു്=ഒരു സംഗതി (ഒരു വിചാരം) സാക്ഷാൽ=(അവ്യ) സ്പഷ്ടമായിട്ടു് ആ വിചാരമെന്തെന്നു പറയുന്നു.

210. നരേന്ദ്രപരന്മാരെ—എന്നു തുടങ്ങി—ചന്ദ്രഗുപ്തനെ വാഴിപ്പതിനു നിവാരണകളകചട്ടു്—എന്നുവരെ.

213. പരമാത്തു്=പരമാർത്ഥം.

215. ഖേദം=പശ്ചാത്താപം. അഹംഭാവം=താനെന്ന ഭാവം (ഗർവ്വ്).

216. ദൈവം=വിധി "ദൈവം, ദിഷ്ടം, ഭാഗധേയം, ഭാഗ്യം, സ്ത്രീ നിയതിർവ്വിധിഃ" എന്നമരം.

218. ദൈവം=ദൈവത്തെ (അ-ന-ഒ.ദി-ഏ-വ) പ്രമാണിക

രിക്കുക=സല്ക്കർമ്മങ്ങളെ വിചാരിക്കുക. "ലോകത്തിൽ നടക്കുന്ന സംഗതികളെല്ലാം വിധിവിഹിതമാണ്. മനുഷ്യന്നു അതിൽ കർത്തൃത്വമില്ല" എന്നു വിചാരിക്കുക. കേവലം ശൂദ്രർ=ശൂദ്രരായ കഥയില്ലാത്തവർ

219. വസ്തു=തന്റെ വലിപ്പം (ആത്മപ്രശംസ). ഔദ്ധത്യം=ഗർവം. വിപ്രകുലപാതക!=ബ്രാഹ്മണാധമ!-ബ്രാഹ്മണർ വിശേഷിച്ചും ആത്മപ്രശംസ ചെയ്യുകയില്ല എന്നു് അഭിപ്രായം.

221. ശസ്ത്രം=ആയുധം. പൂജിക്കുക=പൂജിപ്പിക്കുക. (ശസ്ത്രം വിറ്റു കളഞ്ഞു പൂജയൊക്കെ ചെയ്യേണം)

222. പോരും=മതി. പറഞ്ഞുകൊടുക്കാതെ=പറയരുതു. ദുരാത്മാവേ!=ദുർബുദ്ധേ!

223. ജളപ്രഷ്ഠ=കഥയില്ലാത്തവരിൽ മുമ്പൻ.

224. വൃഷലൻ=ശൂദ്രൻ.

225. നവനന്ദവധം=നവനന്ദന്മാരുടെ വധം. മന്യുമാനാൻ=കോപമേറി.

226. ഉജ്ജ്വലിപ്പിക്ക=കത്തിക്കുക.

228. ശാഠ്യം=ശഠത. വാൾ=മന്ത്രിസ്ഥാനചിഹ്നമായ വാൾ അതും എല്ലാ ഞാൻ ഉപേക്ഷിക്കുന്നു=നിന്റെ ഈ വക അധിക്ഷേപവാക്കുകളും കേട്ടുകൊണ്ടിരിക്കാം, സ്വാതന്ത്ര്യാധികാരങ്ങളും കണ്ടു സഹിപ്പാനും ഞാൻ പോരുന്നില്ല.

230. തന്നിട=തന്റെ വാസസ്ഥലം.

231. സുപ്രസൂതം=അതിസൂക്ഷ്മം.

234. തൽഫലം=അതിന്റെ ഫലം (ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരെ 'ഭേദം' എന്ന ഉപായംകൊണ്ടു തമ്മിൽ തെറ്റിപ്പിരിയിക്കാമെന്നുള്ള വിചാരത്തിന്റെ ഫലം) ഇതു രാക്ഷസനോടു നേരിട്ടു പറയുന്നതുപോലെയുള്ള വിചാരമാണു്.

237. കാര്യം=വാസ്തവമായിട്ടുള്ളതു്.

238 ഭാവം=മനോവികാരസൂചകമായ ചിഹ്നങ്ങൾ. ഭാവിക്ക=നടിക്ക.

239. വല്ലായ്മ=തരക്കേടു്. (അപകടം;

241. വൈരം=വിരോധം.

243. സ്വാതന്ത്ര്യംകൊള്ളുക=പ്രസിദ്ധമാവുക.

244. സച്ഛൻ=നിർമ്മലൻ (കപടപ്രയോഗങ്ങളില്ലാത്തവൻ)

245. തത്വം=പരമാർത്ഥം.

247. ചാതുര്യം=മിടുക്കു.

248. നടക്കുക=ആചരിക്കുക.

അഞ്ചാം പാഠം കഴിഞ്ഞു.

ആറാം പാദം.

(അന്നനടവൃത്തം)

1. അരിയ=(സ. വി) ശ്ലാഘ്യമായ.

3. തെളിക=ശോഭിപ്പിക.

4. ഇളമധു=ഇളംതേൻ (തേൻ മുതലായ കയ്പുരസം വരുന്നതു കൊണ്ടു് ആ ദോഷമില്ലാത്തതെന്നു സാരം.) മാറുമിളച്ചു്=ദേഹം തീണ്ടു്.

5. വിചിത്രം=ഭംഗിയുള്ളതു്.

6. അതിപ്രവരൻ=അതിസമർത്ഥൻ. മതിപ്രാഭവം=ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യം. അമാത്യൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ.

7. പ്രസ്താവം=ആവശ്യമായ സമയം.

9. മൊഴിഞ്ഞു=പറഞ്ഞു.

11. പാരകനായകൻ=പാരായാൽ ആരുമില്ലെന്നു ഭാവം. (നിങ്ങളുടെ നിസ്സഹായകരണമെന്നു സാരം) വയസി=(സ. ന. സ. ഏ. വ) വയസ്സിൽ.

13. ഭദ്രഭടാദികൾ=ഭദ്രഭടൻ പുരുഷദത്തൻ മുതലായവർ.

14. അഭിമതം=സമ്മതം. (ഭദ്രഭടാദികളുടെ പ്രവേശത്തെ വിവരിക്കുന്നു.)

19. വിരഞ്ഞു്=തിടുക്കപ്പെട്ടു്.

21. അധിനായിട്ടു്=പടക്കു്. (ആന, കുതിര മുതലായവയുടെ ആധിപത്യം)

22. (ഭദ്രഭടാദികൾ ഗൂഢമായറിയിച്ച സംഗതി വിവരിക്കുന്നു)

24. ഒരുവസ്തു=ഒരു സംഗതി.

26. അവസരം=സമയം (തക്കം).

30. അതു സത്യം=രാക്ഷസാമാത്യൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു യോജിക്കാൻ തരം നോക്കിയിരിക്കയാണെന്നും, അതുകൊണ്ടു മലയകേതുവിനെയും അദ്ദേഹത്തെ സഹായിക്കാൻ ഒരുങ്ങിയിരിക്കുന്ന തങ്ങളേയും അമാത്യരാക്ഷസൻ ചതിക്കുമെന്നും, ഭദ്രഭടാദികൾ പറഞ്ഞ സംഗതികളെല്ലാം.

32. പതിയെ സ്വയം പോരിക്കുന്നുള്ളോനെ=സേനാപതിയായ ശിഖരസേനനെ.

34. അതുകേട്ടു്=ശിഖരസേനൻ വിശ്വസ്തനാണു് എന്നും രാക്ഷസാമാത്യൻ ചതിയനാണു് എന്നും ഭദ്രഭടാദികൾ വിചാരിച്ചതു ശരിയാണെന്നു ഭാഗുരായണൻ പറഞ്ഞതു കേട്ടു്.

36. ചിരിച്ചു ഭാഗുരായണൻ = ചിരിക്കുവാൻ കാരണം, മലയകേതുവിന്റെ ഈ അഭിപ്രായം മാറി രാക്ഷസാമാത്യനെ വിശ്വാസമില്ലാതെയാക്കുവാൻ താൻ വഴി കണ്ടിട്ടുണ്ടെന്നുള്ള കരുതൽ ആണു്.

37. അതിസന്ധാതുമശക്യമില്ല="അമാത്യനെപ്പോലെ ചെവി കൾ സ്നേഹമുള്ളവർക്കുമാത്രമില്ല" എന്ന് അങ്ങുന്ന് പറഞ്ഞതിനെ യാതൊരു സംശയവുമില്ല. അമാത്യരാക്ഷസനെപ്പോലെ സ്വാമിഭക്തി മറ്റാർക്കുമില്ല എന്ന് എനിക്കും സമ്മതമാണ്. പക്ഷെ അതു് അങ്ങയുടെ പേരിലല്ല, ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ പേരിലാണെന്നാണ് ഞങ്ങൾ വിചാരിക്കുന്നതു്. അതിനെ ഈ കാരണങ്ങളെ പറയാം എന്നഭിപ്രായം.

38. 'ചാണക്യനോട്'—പിണക്കമുണ്ടെങ്കിലും, ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു പിണക്കമില്ലെന്നല്ല ഏറ്റവും ഇണക്കമുണ്ട്; അതുകൊണ്ട് വക്രബുദ്ധിയായ ചാണക്യന്റെ ക്രൗര്യം കണ്ടുകണ്ടു സഹിക്കാതെ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മന്ത്രിസ്ഥാനത്തെ ഒഴിപ്പിച്ചാൽ അപ്പോൾ അമാത്യരാക്ഷസൻ ചന്ദ്രഗുപ്തനോടു ചേർന്ന് അദ്ദേഹത്തിന്റെ മന്ത്രിയായിരിക്കയും ചെയ്യും. അപ്പോൾ അങ്ങേക്ക ഉദ്യോഗികളോട് അവിശ്വാസം തോന്നാനിടവരും. അങ്ങനെ വരുമെന്നു കരുതീട്ടാണ് അവർ ഇപ്പോൾതന്നെ ശിഖരസേനനെ ആശ്രയിച്ചു് അങ്ങയെ കാണാൻ വന്നതു്.

49. നിരന്നിളു=മയാതിരിപ്പു.

50. കടുമ=കടുപ്പം (ക്രൂരത്വം)

52. മമത=സ്നേഹം.

55. പിതൃഹന്താവ്=അച്ഛനെക്കൊന്നവൻ.

57. ജലക്രിയ=ഉദകക്രിയ.

60. ശിരസി=(സ. ന. സം. ഏ. വ) തലയിൽ.

61. ഉഴറി=തിടുക്കത്തിൽ.

62. പരക്കെ വേണ്ടാ=പരിവാരങ്ങളും മറ്റും വേണ്ട.

65. വസുസമൻ=വസുക്കളോടു (ദേവവിശേഷം) തുല്യൻ. അതിമാനുഷൻ എന്ന താല്പര്യം

66. പഥികവേഷമായ്=വഴിയാത്രക്കാരന്റെ വേഷത്തിൽ. വൃന്ദം=പുരത്തെ (മോഹനം സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ. വ)

68. പ്രവിഷ്ടൻ=കടന്നുവന്നവൻ.

69. ചേരികെ നന്നു ഏറ്റം വരിക അരികിൽ=സ്വാഗതം അരുളുവതു.

70. രഹസ്യം= ഗൂഢം. പുറത്തിരുന്നു സംസാരിച്ചാൽ മറ്റുള്ളവർ അറിയാനിടവന്നാലോ എന്നു ശങ്കിച്ചു് ഉള്ളിൽകടന്നു് ഇരുന്നു പറയാമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു.

72. അതിഗുണനയം=വളരെ ഗുണങ്ങളും നയവും.

74. മലയകേതുവും സചിവനും=മലയകേതുവും മന്ത്രിയായവനും.

75. അറയിലേവന്നുകേട്ട്=അമാത്യരാക്ഷസൻ കുറിക്കുകയാണെന്ന് അവിടെയുള്ളവർ പറയുന്നുകേട്ട്.

76. ഇറപൊത്തു്=കരിച്ചു്. (ഇതൊരു ദേശ്യഭാഷാപ്രയോഗമാണെന്നു തോന്നുന്നു)

77. കൗതുകേന=താൽപ്പര്യത്തോടുകൂടി (അ. ന. തൃ. ഏ. വ)

78. അരിപുരം=ശത്രുവിന്റെ പട്ടണം.

82. ബാഹുലകം=പരക്കെ അറിയത്തക്കവണ്ണം.

83. ഹാസകരം=കളിവുകരം (ഹാസ്യജനകം)

85. അതിവിദഗ്ദ്ധൻ=അധികം സമർത്ഥൻ.

88. പരുവതകപുത്രൻ=പർവ്വതകപുത്രൻ (പാർവ്വതി=പാറു എന്നപോലെ തത്ഭവരൂപം)

89. തിരിയുന്നില്ല=മനസ്സിലാകുന്നില്ല.

90. നൃപ............ത്തമ!=രാജശ്രേഷ്ഠ! കപടമന്ത്രികൾ=കളവുള്ള മന്ത്രികൾ.

91. പ്രശ്രയോദം=ക്ഷമിക്കുവോളം.

94. അഗതിവശം=പിള്ളക്കാരന്റെ വടിവു്.

96. 'ചാണക്യനോട്—എന്നുമുതൽ ധരണിയിൽതന്നെ സ്തുതിക്കേണം' എന്നുവരെ മന്ത്രി പറഞ്ഞതായിട്ടുള്ളപ്രകാരം.

99. മനംകെട്ട് = മനസ്സ് ഇടിഞ്ഞു്. നയനിയനചിന്തയാ=(ആ. സ്ത്രീ. തൃ. ഏ. വ) നയവിധം ഓർത്തു്.

100. നിരുത്സാഹേന=(അ. പു. തൃ. ഏ. വ) ഉത്സാഹക്കുറവോടുകൂടി.

102. ഉദ്യോഗം=ഉത്സാഹം.

103. ഉന്നത=ഉയരിയ.

104. കുമുദബാന്ധവൻ=ചന്ദ്രൻ. മനോഭവനിഭൻ= കാമദേവതുല്യൻ.

105. മണികലശം=രത്നകുംഭം.

106. നിറയുക=ശോഭിക്കുക (നിറമുള്ളതായിത്തീരുക)

108. പരവശം=പാരവശ്യം (തളർച്ച).

109. നിവിർത്തുക=എഴുന്നീല്പിച്ചിരുത്തുക. നിവൃത്തി=ശേഷി.

115. ആജ്ഞാഭംഗം=കല്പനക്കു തടസ്സം.

117. ചാരൻ=ഒറ്റുകാരൻ.

118. വിരുത്=സാമർത്ഥ്യം.

119. ഭേദം=ഭേദോപായം. (തമ്മിലിടയിക്കുക). 'ശിഷ്യഗണം' എന്നുമുതൽ 'മനസി സന്തതം' എന്നുവരെയുള്ള ശ്ലോകംകൊണ്ട് സ്തനകലശന്റെ ഭേദപ്രയോഗത്തിന്റെ പ്രയോജനത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

122. അരാര്‍=പരമശത്രുക്കളായവര്‍.

123. ഗുണപ്രശംസചെയ്യുമമാത്യന്റെ മന്ത്രീന്ദ്രന്‍=മന്ത്രീന്ദ്രന്‍ അമാത്യന്റെ ഗുണപ്രശംസചെയ്യ് കേട്ടില്ലെ എന്ന് അന്വയം. ഗുണപ്രശംസ=ഗുണങ്ങളെ പുകഴ്ത്തുക.

124. ഇംഗിതം=യോജിപ്പ്. "രാക്ഷസാമാത്യന്‍ ചന്ദ്രഗുപ്തനോട് ചേരുവാന്‍ ഭാവിക്കും. ചാണക്യനോട് മാത്രമേ അദ്ദേഹത്തിനു വിരോധമുള്ളൂ" എന്ന ഭാഗുരായണന്‍ മുമ്പു പറഞ്ഞതിന് ഇണങ്ങുമെന്നു സാരം. അതിനെത്തന്നെ ഒന്നുകൂടി ഉറപ്പിപ്പാനായിട്ട് ഭാഗുരായണന്‍ പറയുന്നു. "ഇതില്‍പരമെന്തൊന്നറിവതിന്നിനി".

130. സചിവന്‍=ഭാഗുരായണന്‍.

131. മൂലംതിരഞ്ഞിട്ട്=കാര്യമന്വേഷിച്ചറിഞ്ഞിട്ട്. ചന്ദ്രഗുപ്തന്‍ ചാണക്യനോട് പിണങ്ങുവാനുള്ള കാരണം ചന്ദ്രോത്സവം മുടക്കിയതു മാത്രമാണോ? പിന്നെയും വല്ലതുമുണ്ടോ? എന്ന ചോദ്യം കടന്നയലാണല്ലോ.

135. അധികാരത്തിങ്കന്ന്=അധികാരത്തിങ്കല്‍നിന്ന്.

143. ഗൂഹനം=ഒളിച്ചുപിടിക്കല്‍.

145. ചലചിത്തന്‍=ഇളകിയ മനസ്സോടുകൂടിയവന്‍.

147. നിരക്കുക=ഇണങ്ങുക.

149. കപടം=ചതിവ്.

150. വെടിഞ്ഞമാത്യനാം നൃപതിവീരനോട്=മന്ത്രിയെ ഉപേക്ഷിച്ച രാജാവിനോട്. ഉയര്‍ത്തെഴുവാന്‍=ഭരിപ്പാന്‍ (ആധിപത്യം സ്ഥാപിപ്പാന്‍.

151. ഗുണസമന്‍=ബൃഹസ്പതിതുല്യന്‍. (നീതിജ്ഞതയില്‍)

152. വടു=ബ്രഹ്മചാരി (വടു ബ്രഹ്മബന്ധു, ഉവ അധിക്ഷേപാര്‍ത്ഥത്തില്‍ പ്രയോഗിക്കപ്പെടുന്നു) കടു=ഏറിയ (അവ്യ)

154. അടവി=കാട്.

157. പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം.

155. വികല്പം=സംശയം.

160. പിഴകി=കള്ളി.

161. വൃഷലീപുത്രന്‍=ശൂദ്രസ്ത്രീയുടെ പുത്രന്‍. വസുമതി=ഭൂമി.

162. അഹമതി=ഗര്‍വ്വ്. ധിക്കാരം=നിന്ദ.

173. അഖില..................കുലം=സകല രാജസമൂഹം.

174. നരപതികള്‍ക്കധിപതി=ചക്രവര്‍ത്തി. അധിപതിയുന്ന എന്നതുതല്‍ മൂന്നു ശബ്ദത്തിന്റെ വിശേഷണം.

175. [illegible].

176. [illegible]=വക്രബുദ്ധി. [illegible].

178. [illegible].

180. [illegible] എന്ന [illegible].

181. [illegible]=ഉള്ളിൽ കറങ്ങി (കിടക്കുന്ന) വള.

183. [illegible]=മനസ്സിലെ സംശയം.

184. [illegible].

190. [illegible]=സന്തോഷം, [illegible].

192. [illegible]. വസിക്കുന്നു [illegible].

194. [illegible]=(സം. ത. സം. ശ്ലോ) [illegible]. [illegible] അത് [illegible] ഉണ്ടാക്കുന്ന [illegible] താണെന്നു സാരം.

195. [illegible].

197. [illegible].

203. [illegible].

204. [illegible].

206. [illegible] (ഉത്തരീയം) [illegible] (തൊടാട്ട്) [illegible] എന്ന [illegible].

208. [illegible]. "[illegible]" എന്ന [illegible]. പ്രകൃതിദോഷം=സ്വഭാവദോഷം. [illegible] (സ്വാമികൾ)

209. [illegible]=ചണ്ഡാലൻ. നിരാകൃതൻ=അധികാരത്തിൽനിന്നു തള്ളപ്പെട്ടവൻ.

213. [illegible].

215. [illegible].

216. [illegible].

217. [illegible].

219. [illegible].

220. [illegible] (കണ്ട് ആശ്രയിച്ച് ഇരിക്കും) എന്ന വാക്യാർത്ഥമാണ്.

221. അവസ്ഥ=കാര്യത്തിന്റെ സ്ഥിതി.

222. [illegible]=ശക്തിയോടുകൂടി. (ശക്തി കാണിച്ച് സ്വാമി [illegible] എന്ന സാരം).

227. നിശ്ചയം=തന്റെ നില.

228. പ്രയത്നം=ശ്രമം. തനിസ്സ്വം=തനിയാകെ (പ്രാപ്തനാകം)

229. തനിക്കധീനമാം പണം=സ്വായത്തസിദ്ധികളായ.

230 സചിവായത്തൻ=മന്ത്രിയധീനൻ. (രാജ്യകാര്യത്തിനും മന്ത്രിയുടെ സഹായം കൂടാതെ നടത്തുന്നവൻ "സ്വായത്തസിദ്ധികൻ" 'സചിവായത്തസിദ്ധികൻ,' 'ഉഭയായത്തസിദ്ധികൻ' എന്ന മൂന്നുതരക്കാരാണ് രാജാക്കന്മാരെന്ന നീതിശാസ്ത്രനിപുണന്മാർ പറയുന്നു.

231. പൊളികള്ളൻ=ഒപ്പടിക്കാത്ത കള്ളാളിക്കുടിയവൻ(കള്ളൻ)

232. സ്നാനസ്ഥർ=കൂലിക്കു ചിരിക്കുന്നവർ. ഭണ്ഡം=ധനം.

236. വികല്പം=വ്യത്യാസം.

237 പക്ഷാവസ്ഥ=പല സംഗതി

239. പ്രതിപക്ഷം=എതിർഭാഗം. കരുത്ത്=ഉടയത്. യുദ്ധത്തിൽ പ്രതിപക്ഷത്തിലെ ആളുകളെ സഹായിക്കാൻ വരുന്നവരുടെ കൂടെ ഉള്ളവരുടെ സ്വഭാവങ്ങളിൽ അതു വ്യത്യാസമല്ലോ, അതിനാൽ അതും ഒരു ബലമായി ഗണിക്കും.

241. അസ്ത്രപ്രതിജ്ഞം=പ്രത്യേക ശപഥമായതിനാലുള്ള അവസര ത്തെക്കുറിച്ച് ഭക്തികളും പ്രതിജ്ഞയോടു കൂടെ ധൈര്യം പരസ്പരം അറി ഞ്ഞു പരിചയിപ്പാനിടവരുന്നു.

243. ഇവയെല്ലാം ഒന്നും വരികയെന്ന്=മൂന്നാമതെ ഒരു സം ഗതികൾ ഇങ്ങനെയിരിക്കുകയാണ്. ഇവിടെ ചാണക്യനെക്കൊണ്ടു ചെയ്യിക്കുന്ന യോഗം പൂർണമാകുന്നതിന് ഒരു സംഗതികളെ കൂടിയ സാമർത്ഥ്യം പറയുന്നത്. ൧. ആയുധമുള്ള പടയണം, ൨. അതിന് ഏകനായകത്വം, ൩. പ്രതിപക്ഷത്തിൽനിന്നിടയ്ക്കുപോന്ന് സ്വപക്ഷത്തിൽ ചേർന്നവരുടെ സഹായവും. ഇതു മൂന്നും സ്വപക്ഷത്തിലെ ഗുണങ്ങളാകുന്നു. ഇതുപോലെ പരപക്ഷത്തിലെ ദോഷങ്ങളും. ൧. മന്ത്രിവിപ്ലവം, ൨. ഭൂതന പ്രതിപക്ഷക്കാരുടെ പ്രയോഗം വരേണ്ടു, ൩. പ്രജകൾക്ക് പൂർവരാജാവിലുള്ള മമതയ്ക്കു കുറച്ചിൽ വരേണ്ടു. ഇവയെല്ലാം ഇങ്ങനെയിരിക്കുകയാണ്. കരതലഗതം=കയ്യിൽ കിട്ടിയിരിക്കുന്നത്.

245. പടപുറപ്പെടുക=പടയും പുറപ്പെട്ടു.

246. അട്ടഹാസം=(ശക്തം ഹാസം) ഉറക്കെ വരുന്ന ചിരി.

248. ശിലിപ്രപാതൻ=പച്ചക്കുതിര.

250. വഴിയെ=വേഗത്തിൽ.

252. കപടമുള്ള=വ്യാജമായുള്ള. ഉഴറോടെ=ധൃതിയോടുകൂടി.

253. കപടയോഗിയൻ=കള്ളസ്സന്യാസി.

254. പരമബന്ധു=വലിയ സ്നേഹിതൻ.

256. ദിനം=ദിവസം, മുഹൂർത്തം. വിധിക്ക=കല്പിക്ക.

257. പരൽ=കവിടി. നിരത്തുക=ഓരോ സംഖ്യകളും വച്ചു ഗണിക്കുക.

259. ഉത്തരം=ശരിയുത്തരം.

260. തിരിഞ്ഞു പാദാപചയത്തിന്= സൂര്യൻ ഉച്ചതിരിഞ്ഞ് അടിയിടിക്ക്. തിഥി=പക്കം. നിറവുള്ള വാസ്തിപി=വെളുത്ത വാവ്.

261. നക്ഷത്രം=നാൾ. ബൃഹസ്പതിവാരം=വ്യാഴാഴ്ച.

262. മറുത പഞ്ചാംഗം.

263 ലഗ്നം=ഉദയരാശി. മുഹൂർത്തം, ജാതകം, പ്രശ്നം ഇവ എഴുതാൻ ഉദിക്കുന്ന രാശിക്ക് 'ലഗ്നം' എന്നു പേർ. ലഗ്നത്തിൽ ശുഭഗ്രഹങ്ങളുണ്ട് "ലഗ്നേ സ്ഥിതേ ശുഭഗ്രഹേ സർവ്വദോഷാ വിനശ്യന്തി" എന്ന ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രവചനപ്രകാരം ലഗ്നത്തിന് ബലമുണ്ടെന്ന സാരം

263. കേന്ദ്രത്തിലും ശുഭന്മാർ=കേന്ദ്രം എന്ന ഗ്രഹം ഉദയത്തിലുണ്ട് എന്നും ശുഭന്മാർ (ഗുരുശുക്രന്മാർ) അതിൽ നിൽക്കുന്നു എന്നും സൂചിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു.

264 ഷഷ്ഠിയിൽ ക്രൂരൻ=ആറാം ഭാവത്തിൽ പാപഗ്രഹം. പാപഗ്രഹങ്ങൾ ആറാമിടത്തു വന്നാൽ ശുഭമാണെന്നു സാരം

265. ശുഭയോഗം=ശുഭം എന്ന പേരായ ഒരു യോഗം. ഇതു സൂര്യൻ മുതലായ ഏഴ് ഗ്രഹങ്ങളും കൂടി മൂന്നു രാശിയിലായിട്ടു നിന്നാലുണ്ടാകുന്ന ഒരു യോഗമാകുന്നു. "സദ്യഃ പ്രാപ്നോതി ... ശുഭയോഗം ..." എന്ന ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രം പ്രമാണം. "ശുഭ ..." എന്ന് അതിന്റെ ഫലവും ശാസ്ത്രത്തിൽതന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

266. ശരിയായ=ശുഭം. ശുഭഗ്രഹയോഗം=ശുഭസംയോഗം എന്ന യോഗം ശുഭം=ശുഭം, ദോഷമില്ലാത്തത്. ഗ്രഹങ്ങൾ ഒന്നിച്ചു കൂടി ഒരു രാശിയിൽ നിന്നാലുണ്ടാകുന്ന ഒരു യോഗമാണിത്.)

268. കരതലാമലകമെന്നപോലെ ഉള്ളംകൈയിൽ ഇരിക്കുന്ന നെല്ലിക്ക, (ഉള്ളംകൈയിൽ ഒരു നെല്ലിക്ക കൈകയിൽ കിട്ടിയതുപോലെ ഇതും നിശ്ചയമാകുന്നു എന്നു സാരം). പ്രതിയോഗി=പ്രതിഭാഗി (ശത്രു).

270. മതിഭ്രമം=ബുദ്ധിഭ്രമം. പിതൃക്രിയ=ശ്രാദ്ധകർമ്മാദികൾ.

272. മാറുമാളികക്കാർ=മേൽക്കോയ്മ ജന്മികൾ

275. പക്ഷം=മതം (അഭിപ്രായം) വിഷ്ണുനമ്പൂരി (ചാണക്യൻ) നീലകണ്ഠൻ (നമ്മുടെ കഥാപാത്രം) ഇവർ രണ്ടുപേരും ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്ര

ത്തിൽ അതിപാണ്ഡിത്യമായ ആചാര്യന്മാരാണെന്നും വാഗ്ഭടാദികളാ ചാര്യൻ തന്റെ കാവ്യാനുശാസനത്തിൽ ആറാമദ്ധ്യായത്തിൽ പറയുന്നു ണ്ടല്ലോ. "ആയുർവ്വേദം വിശ്വരൂപാദി ഭാഗവതം ധന്വന്തരിസിദ്ധാന്ത ശാസ്ത്രം" എന്നും "സമ്പത്തെന്ന കിരാതസിദ്ധാന്തഗ്രന്ഥമായും പറയ പ്പെടുന്നു" എന്നും.

278. കപിതൻ=കോപിച്ചവൻ. പരുഷം=നിഷ്ഠുരം.

279. അലം, അലം=മതി, മതി (അവ്യ).

282. വിരാഗനാതിരം=ദുഃസന്യാസിവര്യ.

283. ഭഗവിത നൻ=ആദിത്യൻ.

285. നല..................പകപ്പ‌ത്തം=മായ്, തേൻ, ശർക്കര, കളിപ്പഴങ്ങൾ.

ആറാം പാദം സമാപ്തം.

ഏഴാം പാദം

(കളകാഞ്ചിവൃത്തം)

1. അവിദ.............ഗതോ!=സകല ചരാചരങ്ങളുടെയും ശിരോ ലക്ഷണമേ!. ആ ദര.............സകല്പാദമേ!=ഭൂപാലന്മാർ അടുത്തിന്റെ ലക്തതേ!

2. തരു=നിരന്തരം, വചന.............മധു=വാഗ്ജാലമാകുന്ന മധുര മുള്ള തേൻ. താപം കെട്ടുപതി=ഭൂവും ശമിനത്തക്കവണ്ണം. പീതം=ആപാ ദിക്കപ്പെട്ടത്.

3. മതി=മനസ്സ്. മതി=ബുദ്ധി. തെളി=പ്രസാദി. കഥാവശേ ഷം=കഥയുടെ ബാക്കി.

5. നരപതി.............മണി=രാജാക്കന്മാരിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ.

8. യോഗഹിതം=(ക്രി. വി) യോഗ്യമായ. വിപുലബലം=അധി കം ശക്തി. രൂപം ചിന്തിച്ചത്.=ശരീരസാമർത്ഥ്യൻ ചന്ദ്രപ്പുറപ്പാട് ചെ യ്യാൻ ശ്രമിക്കയാണെന്നു ഭാഗ്യമെന്നൻ പറഞ്ഞപ്രകാരം മലയാളകളു വിചാരിച്ചിരിക്കുന്നത്.

9. അരി.............നഗരി=കന്യാകുബ്ജം. തടിനി=ഗംഗ ത്തിൽ.

10. ശർക്കരികൾ=മമ്മുള്ള ആനകൾ. ഗുരുഗതി=കതിരക്കൂട്ടം. ഭടപങ്ക്തി=ഭടന്മാർ.

11. അസി............ശസ്ത്രങ്ങൾ=വാൾ, ഇരിമ്പുലക്ക, കവണ മുതലായ പലതരത്തിലുള്ള ആയുധങ്ങൾ. വിരുത്=സാമർത്ഥ്യം.

12. തെക്ക്യ=തെക്കുള്ള. ചേകവീരർ=ചേക (ഒരു ജാതിക്കാർ) ന്മാരായ വീരന്മാർ. പാരസീകന്മാർ=പാഴ്സികൾ.

13. സുഭ............വീരർ=നല്ല പടയാളിവീരന്മാർ. മഹാബല്യം=ഉൽകടം (കഠിനം) മല്ലടാദി=മല്ലടൻ, പൃഥാഷേണൻ മുതലായവർ. (മുമ്പു കഥാപുസ്തകത്തിൽനിന്നു വന്നിട്ടുള്ളവർ)

14. ഗിരി............നായന്=മലയരകളുവിനെ. അതിബന്ധുക്കൾ=വലിയ സഹായികൾ. ശംഭീരർ=ശകന്മാർ, പഞ്ചരാജകൾ=ചിത്രവർമ്മ, സിംഹനാദൻ, പുഷ്കരാക്ഷൻ മുതലായവർ.

15. സചിവവരൻ=മന്ത്രി.

16. ഉദധി=സമുദ്രം. സേനാധിപൻ=പടനായകൻ.

17. പുനരപി ച=പുനഃ അപി ച=പിന്നെയും. ശകട............ആളി=ശകടാസുരൻ, സിദ്ധാർത്ഥൻ മുതലായവർ.

18. നിഷദ്യസി=(സ. ന. സ. ഏ) അവന്റെ ഉള്ളിൽ. ശങ്ക=ദാസൻ ചതിക്കുമെന്നുള്ള സംശയം.

19. കനക............രവി=സ്വർണ്ണമയമായി വിളങ്ങുന്ന തേരിൽ.

20. മന്ദലീലം=നീതി. മന്ത്രികുലോത്തമൻ=രാക്ഷസൻ.

21. പടഹമുഖ............വാദ്യം=പെരുമ്പറ മുതലായി പലതരത്തിലുള്ള വാദ്യം.

22. ടങ്കാരത്തിൽക്ക്=ഞാണികൾകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന ഘോഷങ്ങൾക്ക്. സംഭാരങ്ങൾ=ഉപകരണങ്ങൾ.

23. വേഷം തിരിഞ്ഞ്=വേഷം മാറി, ചാരജനങ്ങൾ=അവിടവിടെ നടന്ന വർത്തമാനങ്ങളറിയുന്ന രഹസ്യഭടന്മാർ.

24. പട=യുദ്ധസന്നാഹം. ശ്രീപാദങ്ങൾക്കു(അ. ന. പ. ഏ) രാജാവിന്റെ മുറ്റത്തുനിന്ന്

25. ധൂളി=പൊടി. ഇന്ദ്രലോകം=സ്വർഗ്ഗം (ആകാശം)

26. കഠിനതരം=(ക്രി. വി) ഉച്ചത്തിൽ. നിനാദം=ഒച്ച. മാനിച്ച്=ആദരിച്ച്

27. മൊഴിയും=ചൊല്ലുന്ന. രഥഹയരവങ്ങൾ=കുതിര കരയുന്ന ശബ്ദങ്ങൾ.

28. കരിണ............നാദം=ആന, ചേന മുതലായവയുടെ ഗർജ്ജിതങ്ങളും, കാളകളഹളം (പടക്കാർ=യോദ്ധാക്കൾ, ബഹളങ്ങൾ)

29. ഇതി=(അവ്യ) ഇങ്ങനെ. വിവിധ..........ളിതങ്ങൾ=പലവിധത്തിലുള്ള ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഭയങ്കരമായ.

30. കുസുമ............പുരി=(ഉ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) കുസുമപുരത്തിന്റെ സമീപത്തിൽ.

31. അഖിലജനം=മററു സകല ജനവും. ആവാസദേശം=ആ ദേശം.

33. അമല............തനയ!=പവിത്രമായ പുത്ര! ഗുണഗണസദന!=സകല ഗുണങ്ങൾക്കും ഇരിപ്പിടമായവ! സമ്പ്രതം=(അവ്യ) ഇപ്പോൾ. കല്പിക്കേണ്ടതറിയിക്കുക.

34. ഇഹ കടകത്തിൽനിന്ന്=ഈ കൂട്ടത്തിൽനിന്ന്. “ഒരു കേന്ദ്രീനിരുഭാനാമ ക്രമിതാനാമനന്തരം, സമുദ്രലാവണ്യാമായാഗി വലയന്താവെപ്പി” എന്ന കാവ്യം.

35. മമ നികടഭുവി=എന്റെ സമീപത്തിൽ. തവ തനുജന്മാ=അങ്ങയുടെ കല്പനയോടുകൂടി. ഇത=അങ്ങോട്ടേക്കും.

38. വിരതൻ=വിരക്തൻ. (മുദ്ര എന്ന ചെറുത്തരക്കാർക്ക്) അവർ കർമ്മത്തിൽ=ചാണക്യചാരന്മാർതന്നെ തമ്മിൽ. ചാണക്യന്റെ അടുക്കൽ വരുന്ന പൊതുചാരന്മാരെ എന്തിനും അവരെ അറിവാൻ സാധിക്കയില്ലെന്നു വരുത്തുവാനാണ് ഇത്.

42. അമല പ്രാപ്തനയഗിരം=(ഭവാനന്തരം. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ) പവിത്രകരമായുള്ളനായ മലയകേതുവിനെ ഗിരിമന=ഗർവ്വിനെ

44 പാത്രം മമ ഭവാൻ കണ്ടു അയക്കുന്നു=മമ പാത്രം ഭവാൻ കണ്ടു അയക്കാറു എന്നന്വയം. പത്രം=എഴുത്ത് (പാസ്സ്, ടിക്കറ്റ്, ചീട്ട്)

46. അന്തരം=വ്യത്യാസം, നിമിഷം. (ഒരു നിമിഷം കൊണ്ടെന്നാകും ക്രിയാസന്ധി.)

47. തദനു=(അവ്യ) അതിനുശേഷം. പുനഃപ്രതിഗ്രഹം=പുനഃപ്രതിഗ്രഹം എന്ന പദം മുമ്പു ചെയ്യാൻ പാടില്ലാത്തതിനാൽ അപാഠം തന്നെ.

48. പൊളിഞ്ഞ് = തുറന്നിച്ചിട്ട്.

49. മയി=(അസ്മത്. സ. ഏ) എന്നിൽ. സതതം=(അവ്യ) എപ്പോഴും. അധികതരവിശ്വാസം=ഏറ്റവും വിശ്വാസം. മാം=(അസ്മത്. ദ്വി. ഏ) എന്നെ.

50. ഉന്നയം=കൃപകരീതി. (വിശ്വാസിയായ ചതിക്കുക എന്നതു മഹാപാപമായത്)

52. വിധിവിഹിതം=ദൈവകല്പിതം. ഇത്=ചാണക്യന്റെ പ്രതിപ്രയോഗത്തിൽപ്പെട്ട ഒന്നത്രേ എന്നു താൽപ്പര്യം. വിദ്വാൻ=അറിവുള്ളവൻ.

54. നയവിനയ............ശാലൻ=നീതിയും അറിവും വണക്ക ത്തോടും ഉള്ളവൻ. സുമുഖി=ഭദ്രേ!

55. മനാക്=(അവ്യ) അൽപ്പവും.

56. നരനാം വീര(ൻ)മനിലെ കീർത്തിവിശേഷത്താൽ=സമ്പാദി ത്തിനിരിക്കണം.

57. നിഖില............നിരതമതി=സകല നീതിശാസ്ത്രങ്ങളി ലും അറിവുള്ളവൻ.

58. സപദി=ഇപ്പോൾ (അവ്യ)

60. കപടസചിവരുടെ=കള്ളമുള്ള മന്ത്രിമാരുടെ. മതം=അഭി പ്രായം. കിഞ്ചന=(അവ്യ) അല്പം

61. പ്രാരംഭണം=പ്രവൃത്തിപഥം.

62. ചൊല്ലി=പറഞ്ഞു. (വാക്കുകൾകൊണ്ട്)

63 കുസൃതി=കള്ളപ്പൂരത് (യാചിച്ചിരിക്കുന്നവരെ തെളിപ്പിപ്പാ നുള്ള കൗശലമോ)

64. സാമ്പ്രതം=(അവ്യ) ഇപ്പോൾ.

65. ക്ഷിപ്രം=വേഗത്തിൽ.

66. ചേതനം=മതി

68. വിവിധ..............സഗുണ!=പലവിധ ഗുണങ്ങളുടെ ഇരി പ്പിടമായുള്ളോവേ!

69. പ്രണയം=സ്നേഹം. ചൊല്ലുന്നത്=വല്ലതു (ഉണ്ടല്ലോ)

70. “വിശ്വസിച്ചാൽ ചതിച്ചീടുകയില്ലഞാൻ” എന്ന ബാഹുക യനൻ പറഞ്ഞതിന്റെ സാരം, എത്ര ഗുണമായ കാര്യവും എനിക്കു പറ യാൻ വിരോധമില്ലെന്ന ഭാവമെന്നോ വിശ്വസിപ്പിക്കാനാകുന്നു. ഭ ർത്താവിന്നും ദമയന്തിക്കും ചന്ദ്രന്റെ ചാരന്മാരെക്കൊണ്ട് അവരു ടെ അവിടത്തെ നില അന്യോന്യം അറിയുന്നതുകൊണ്ടു ദമയന്തിയെ വിശ്വസിപ്പിക്കാൻവേണ്ടി ബാഹുകൻ ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞിട്ടാവശ്യ മില്ലല്ലോ.

71. നിസ്തുഷിതം=നിശ്ചയമായും. (അതുകൊണ്ടു പറഞ്ഞുകൂടാ എന്നല്ലാ. തനിക്കു പറവാനുള്ള സംഗതി അത്രത്തോളം ഗോപ്യമാണെന്നാ ണ ദമയന്തികൾ നടിക്കുന്നത്.

72. അതിന്=പറയുന്നതിന്. വിഷമത=വൈഷമ്യം. എന്ന മേ=മടിയരും.

73. അന്തരാ=(അവ്യ) മദ്ധ്യേ.

74. ഭീതി=ഭയം.

75. ഭയം അതിന് കിമപി നഹി=അതിനു ഭയം ഒട്ടും വേണ്ട. (ഈ അനവാദം സമ്പാദിപ്പാൻ വേണ്ടിയാണ് ഭയം നടിച്ചത്)

76. ഭയവിവശഹൃദയൻ=പേടികൊണ്ടു ചഞ്ചലമായ മനസ്സോടു കൂടിയവൻ.

77. ഉചിതതരകുസുമപുരം=മനോഹരമായ കുസുമപുരം, ഏഷ ഞാൻ=ഇത ഞാൻ (ഏഷ=ഏതച്ഛബ്ദം. പു. പ്ര. ഏ. വ)

78. വിഷമവിഷകന്യകയായ=കടുപ്പമുള്ളവിഷംകൊണ്ടു് അപായകരമായ.

79. കഠിനതരഹൃദയൻ= അതി ക്രൂരമായ മനസ്സോടു കൂടിയവൻ. ഖലൻ=ദുഷ്ടൻ.

80. നിശിനൃപപതിവരനെ=പർവ്വതരാജനെ. നിശി=(ശ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) രാത്രിയിൽ. കന്യാവിഷപ്രയോഗം=കന്യാ (സ്ത്രീ) രൂപമായ വിഷപ്രയോഗം. ഇതിൽനിന്നു വിഷകന്യകയെ നിർമ്മിച്ചതു താനാണെങ്കിലും, രാക്ഷസനാണു് ഉണ്ടാക്കിച്ചതെന്നും, തന്നോടു മറെറാരുപ്രകാരത്തിൽ പറഞ്ഞു വിശ്വസിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നും വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. ഇതുകൊണ്ടു രാക്ഷസൻ വ്യാജം പറവാനും ദുഷ്കർമ്മങ്ങൾ ചെയ്യുവാനും മടിക്കുന്നവനല്ലെന്നു് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.

81. ക്ഷപണഗിരം=ക്ഷപണകന്റെ വാക്കിനെ.

82. വ്യസനഭയഹൃദയത്തോടു=വ്യസനവും ഭയവും ഉള്ള മനസ്സോടുകൂടി. പിതൃമരണത്തിൽ വ്യസനം. രാക്ഷസസഹവാസത്തിൽ ഭയം എന്നു വിവേകം.

83. ചണകസുതവരതരൻ=ശ്രേഷ്ഠനായ ചാണക്യൻ.

84. പരമതരബന്ധു=അതിബന്ധു.

87. അന്നേ=അപ്പോൾ. അതിൽ=കുസുമപുരത്തിൽ.

88. അചലവരനൃപനെ=പർവ്വതരാജനെ. ഇവൻ ആയതു കൊന്നതു് എന്നു്=പർവ്വതരാജനെ ഇവനാണു് (ഞാനാണെന്നു് അന്യന്മാരെ ധരിപ്പിക്കുന്നതു്) എന്നുള്ള നിശ്ചയം. അതിഖലൻ=വളരെ ദ്രോഹിച്ചവൻ. വിരവിനൊടു നഗരത്തിൽനിന്നു തള്ളിനാൻ=ഇതുകൊണ്ടു ചന്ദ്രഗുപ്തനു, നന്ദവധത്തിൽ സഹായിച്ച പർവ്വതരാജനെ കൊന്നതു് സ്വസ്വാമിയായ ആര്യചാണക്യനു വളരെ വിരോധമായിരുന്നുവെന്നും, തന്റെ സ്വാമിവധത്തിനു സഹായിച്ചവനാണെന്നുള്ള ദോഷംകൊണ്ടു് അതു ചെയ്തിട്ടുള്ളതു രാക്ഷസാമാത്യനാണെന്നും, വിഷകന്യകയെ നിർമ്മിച്ചതു താനാണെങ്കിലും തന്നോടു രാക്ഷസാമാത്യൻ വ്യാജംപറഞ്ഞുണ്ടാക്കിച്ചതാണെന്നും സിദ്ധമായല്ലോ. അതുതന്നെയല്ല—കഴിഞ്ഞതിലും വലുതായ ഒരുകാര്യം ഇനി വരുവാൻ ഭാവിക്കുന്നു എന്നു പറയുന്നു.

90. അഹം=ഞാൻ. ഇവിടെ= മലയകേതുവിന്റെ അടുക്കൽ. വിവശമൊടു=പാരവശ്യത്തോടുകൂടി. വന്നനന്തരം=വന്നതിനു ശേഷം.

91. ശേഷപര്യന്തം=മരിക്കും.

92. രണായതനി=യുദ്ധഭൂമി, അഭിചാരം=മാരണകർമം.

93. കൊല്ലുവാൻ പറഞ്ഞ്=കൊല്ലുവാൻ (ആരെ എന്ന്) പറഞ്ഞ് വേണം അഭിചാരം ചെയ്യേണ്ടത്. വിപരീതമായി=ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ ശത്രുവായ മലയകേതുവിനെ ഒഴിപ്പാനായിട്ട്.

94. കുസൃതി=കള്ളപ്രവൃത്തി. കുമതി=ദുർബുദ്ധി. കദർഥിതം=നിന്ദിതം. (വിശ്വസിച്ചവരെ ചതിക്കുക എന്ന നിന്ദ്യകർമം ചെയ്യുന്നവൻ).

95. തവ സചിവ! വചനം ഇദം (ഹേ സചിവ! തവ വചനം ഇദം)=ഹേ മന്ത്രി! അങ്ങയുടെ ഇത് വാക്ക് എന്നു വാക്യാർത്ഥയോജന. (ഹേ മന്ത്രി! രാജനീതിയിൽ അങ്ങു പറയുന്ന വാക്കുകളെയൊക്കെ കേൾപ്പാനുള്ള തരത്തിൽ ഉണ്ടായ ആളല്ല ഞാൻ. മുമ്പേ ഞാൻ അങ്ങു പറഞ്ഞപ്രകാരം ഒരു വിഷകന്യകയെ ഉണ്ടാക്കി. അതുകൊണ്ടു പർവ്വതരാജനെ കൊന്നു. അതു നിമിത്തം ആർക്കും എന്നെക്കുറിച്ചു വിശ്വാസമില്ലാതെയായി. ഇനി ഇതു ചെയ്താൽ എനിക്കു ജീവിച്ചിരിപ്പാൻ തരമാകയില്ല. അതുകൊണ്ടു ഞാനിതു ചെയ്യുകയില്ല. എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞു എന്നു താൽപര്യം.)

96. സപദി=(അവ്യ) ഉടനെ. മനിച്ച്=ഗർവ്വു നടിച്ച്. (ഞാൻ പറഞ്ഞാലും നീ ചെയ്യുന്നവനല്ലേ? എന്ന് അഭിമാനം നടിച്ച്)

98. അതിന്=ഞാൻ പറഞ്ഞപ്രകാരം ചെയ്യുന്നതിന്. അതിവിഷമം=വളരെ പ്രയാസം. അത്ര=ആ വശത്തിൽ. അതിന്=അതുനിമിത്തം.

99. മിരി മിറി=(ശ. സ്ത്രീ സ. ഏ) ഓരോ ദിക്കിൽ(വല്ലിടത്തും) കൃപാനിധേ!=ദയാലുവായുള്ളോവേ!

100. സചിവവരൻ=മന്ത്രിശ്രേഷ്ഠൻ (ഭാഗുരായണൻ) അതികുതുകമോട്=അധികം സന്തോഷത്തോടെ. ഞങ്ങൾ ഇതുവരെ തെറ്റിദ്ധരിച്ചിരുന്നു. ഇപ്പോൾ വാസ്തവം മനസ്സിലായി എന്നുള്ള സന്തോഷം. അതുതന്നെ താഴെ പറയുന്നു. അതിശാഠ്യത്തെ=നന്ദവധത്തിനു സഹായിച്ചാൽ പകുതിരാജ്യം തരാമെന്നു പർവ്വതരാജാവിനോടു കരാർ ചെയ്തപ്രകാരം കൊടുപ്പാൻ മടിച്ചിട്ട്.

101. ചണകസുതഹതകൻ=ദുഷ്ടനായ ചാണക്യൻ.

102. ക്ഷുദ്രതരം=അഭിചാരാദി നീചകർമങ്ങൾ.

103. വിശ്വൈകവിദ്വാൻ=ലോകത്തിലുള്ള വിദ്വാന്മാരിൽ ഒന്നാമത്തവൻ. ചണകവിപ്രാത്മജൻ=ചണകൻ എന്ന ബ്രാഹ്മണന്റെ പുത്രൻ. ഇതുകൊണ്ടു വംശശുദ്ധിയും പാണ്ഡിത്യവുമുള്ള ചാണക്യൻ നീതിശാസ്ത്രപ്രകാരം പ്രവർത്തിച്ചു വിജയം നേടുന്നതല്ലാതെ അഭിചാരാദി ക്ഷുദ്രകർമങ്ങൾ, പ്രതിജ്ഞാലംഘനം, വിശ്വസ്തവധം മുതലായ നീചാചാരവും ചെ

ത്തും ചെയ്യുന്നതല്ലെന്നും, ഈ വകയെല്ലാം കപടമന്ത്രികളായ രാക്ഷസാദികളുടെ ചെയ്തുകളാണെന്നും വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.

104. അവനിപതേസ്സചിവൻ= രാജമന്ത്രി (ബ്രാഹ്മണൻ) ഋജും=(ഋ സ്ത്രീ ദ്വി. ഏ) ഋജുവായ. അജ്ഞൻ=അറിവില്ലാത്തവൻ (മൂഢൻ)

105 കുസുമകരം=പുഷ്പങ്ങളും. (പിന്നാമ്പലികരം)

106. ശ്രുതം. അഖിലം അയി സുമുഖ!=ഹേ സുമുഖ!=(ഒ!) അഖിലം (എല്ലാം) ശ്രുതം (കേട്ടു). വജ്രപാതസമാനൻ=ഇടിവാളിനൊത്തവൻ (ആർക്കും മുതിരുവാൻ പോലും കഴിയാത്തവയും അതിശയങ്ങളുമായ കർമ്മങ്ങളെ ചെയ്യാൻ മടിയില്ലാത്തവൻ.)

107. അത്യന്തബന്ധു=ഏറ്റവും ബന്ധു. സംഭ്രമം=അതിരായ ധാരണ.

108 മന്ത്രിപ്രവരനെ കണ്ട് അവൻചാരത്തിൽ= അവന്റെ (മന്ത്രിപ്രവരന്റെ) ചാരത്തിൽ

109. മമ ജനകന് ഉദകം നൽകി=എന്റെ അച്ഛന് ഉദകക്രിയ ചെയ്തു. പരലോകം=അന്യലോകം.

111. സകലഗുണഗണമുടയ=എല്ലാ ഗുണങ്ങളുമുള്ള. സർവ്വഥാ=(അവ്യ) എല്ലാ പ്രകാരത്തിലും (എങ്ങനെയെങ്കിലും)

112. പലവുരു=പലപ്രാവശ്യം. നിഭൃതതരം=അതി ഗൂഢമായിട്ട് പറഞ്ഞാൽ തടസ്സമെങ്കിലും (ആയിരിക്കുന്നു) എന്ന വാക്യശേഷം. തടസ്സമില്ലെങ്കിൽ ഇപ്രകാരം ഇരുവരും രാക്ഷസമൈത്രിയെ കൊള്ളും എന്നായിരിക്കുന്നു. അതിനു സമ്മതിച്ചുകൂടാ.

113. രഹസി=(സ. ന. സ. ഏ) രഹസ്സിൽ(സ്വകാര്യമായി.) ആവേശം=മനസ്സിൽ കോപത്തിന്റെ പ്രവേശം. (കോപം) ഇവ കേട്ടാലും=ഞാൻ പറയുന്ന വിവരങ്ങൾ കേൾക്കുക. കോപിക്കാൻ വരട്ടെ. അതിനുള്ള കാലമായില്ല.

114. അഖിലനയനിപുണതകൾ=സകല നീതികളിലും നൈപുണ്യം. ആർജ്ജവം=അറിവ്

115. അമിതഗുണമുടയ=വളരെ ഗുണങ്ങളുള്ള. നിജസ്വാർത്ഥസിദ്ധി=തന്റെ (സ്വാമിയായ) സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെന്ന നവനന്ദന്മാരുടെ അച്ഛൻ. ഇതിന് അധിനാഥൻ=രാജാവ്. നവനന്ദവധം നടന്ന കാലത്ത് സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി മരിക്കാതെ കാട്ടിൽ തപസ്സ് ചെയ്യുകയായിരുന്നു. അതിനാൽ ചന്ദ്രഗുപ്തനെ നിഗ്രഹിച്ച് വീണ്ടും സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിയെത്തന്നെ രാജാവാക്കണം എന്നായിരുന്നു രാക്ഷസന്റെ വിചാരം.

116. മൌര്യനൃപാനന്തരം=ചന്ദ്രഗുപ്തനന്തരം.

117. തവ ജനകൻ അധികതരമല്ലേ (ആകുന്നു) എന്നാണ്. ഏ

ഉപകരണങ്ങളാൽ സ്വതേ ശ്രീമാനായ ചന്ദ്രഗുപ്തൻ, അത്രയ്ക്ക് , അദ്ദേഹത്തിന്റെ സഹായങ്ങൾകൊണ്ടാണ് നവനന്ദവധം സാധിച്ചത്. അതിനാൽ അദ്ദേഹം ഇപ്പോഴും ചന്ദ്രഗുപ്തനെ കൊന്നു രാജ്യം സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധിക്കു കൊടുപ്പാൻ സാധിക്കയില്ല. അതുകൊണ്ടു മുമ്പിൽ അദ്ദേഹത്തെ കൊല്ലണം. എന്നു വിചാരിച്ചാണ് രാക്ഷസൻ അന്ന് അങ്ങനെ ചെയ്തത്. ഇപ്രകാരം സർവ്വാർത്ഥസിദ്ധി കാട്ടിൽവെച്ചു മരിച്ചതിനാൽ രാക്ഷസന്റെ അന്നത്തെ ആഗ്രഹം സാധിപ്പാൻ തരമില്ലാതെ വന്നിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ഇപ്രകാരം രാക്ഷസവധത്തിനു പരിശ്രമിക്കേണ്ടതില്ല. എന്നു സാരം.

119. കാര്യശേഷവശാൽ= (അ. ന. ച. ഏ) ആവശ്യത്തിന്റെ ശേഷവും (ബാക്കി) അനുസരിച്ച്.

120. ഹിതജനം=ബന്ധുജനം. ഹന്തവ്യൻ=കൊല്ലപ്പെടേണ്ടവൻ.

122. അപരം=അതിന്മേൽ. (ശത്രുവധം മുഴുവൻ കഴിഞ്ഞതിനുമേൽ). യഥാമനസി തോന്നുംപ്രകാരം=അങ്ങയുടെ ഉള്ളിൽ തോന്നുന്നപോലെ.

123. പ്രിയസചിവൻ=വിശ്വസ്തമന്ത്രി. വിപുലനയമൊട്ടു=വളരെ നീതിയോടുകൂടി.

124. അഥ=ഇതു കഴിഞ്ഞതിനുശേഷം, ചാണക്യസുതമതിരിട=ചാണക്യചാരന്മാരിൽ അറിയ=നല്ലവനായ. അമ്മമേൽ=ബുദ്ധിമാനായും. മന്ത്രി=രാക്ഷസാമാത്യൻ.

125. ചാണക്യസുതമായവിഹിതമായും=ചാണക്യന്റെ കള്ള എഴുത്തും. (മുമ്പ് ശകടദാസന്റെ കൈപ്പടയിൽ എഴുതിച്ചിട്ടുള്ള എഴുത്ത്) മുദ്ര=രാക്ഷസാമാത്യന്റെ മോതിരംകൊണ്ടുള്ള മുദ്ര. ചാരുമട്ട്=ഭംഗിയിൽ.

126. കപടമതി=കള്ളസ്സൂത്രങ്ങളറിയുന്നവൻ. കംബളം=കമ്പിളി (കരിമ്പടം)

127. മുദ്ര=രാക്ഷസന്റെ മുദ്ര.

128. കടകം=കൂടാരം. പാളി=പാളയത്ത്.

129. അഥ സരഭസഗതി=അനന്തരം അവൻ വേഗത്തിൽ. സിദ്ധാർത്ഥകം=(അ. പു. ദ്വി. ഏ) സിദ്ധാർത്ഥകനെ. അഞ്ജസാ=(അവ്യ) വേഗത്തിൽ, ഉടനെ. കുടിൽ=കൂടാരം.

132. കരബലം=കയ്യൂക്ക്. നിജസചിവൻ=തന്റെ മന്ത്രി. (ഭാഗുരായണൻ)

136. സാക്ഷാൽ അമാത്യന്റെ=രാക്ഷസാമാത്യന്റെ, ഉടൻ=സ്വയമേവ കൊണ്ടുപോകുന്ന അതും.

137. ഇത്ഥം=(അവ്യ) ഇപ്രകാരം.

8. ഉദാരത്തിൽ=വലുതായിട്ട.

139. അതിചതുരമതി=വളരെ ബുദ്ധിചാതുൎയ്യമുള്ളവൻ. കാൎയ്യഗൗരവം=കാൎയ്യത്തിന്റെ മഹത്വം (തിടുക്കം) വിപുലബലമുടയ=വളരെ ശക്തിയുള്ള.

140. നൃപശാസനം=രാജാവിന്റെ ആജ്ഞ. കാൎയ്യസ്യ=(ഷ. ന. ഷ. ഏ) കാൎയ്യത്തിന്റെ.

141. സചിവം=(ദ്വി. പു. ഷ. ഏ) മന്ത്രിയോട്. കപടം=കളവ്.

144. മമ കിമപി നഹി മാറാപ്പിൽ=മമ (എന്റെ) മാറാപ്പിൽ കിമപി(ഒന്നും) നഹി (ഇല്ല.)

145. അതിരോഷം=വളരെ കോപം.

146. കഠിനതരം=(ക്രി. വി) അധികകഠിനമായിട്ട്. അവർകളോട് (ഭടന്മാരെ ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചു പറയുന്നു) താഡനം=അടി.

148. പ്രഹരിക്ക=അടിക്ക.

149. ലകുടം=വടി.

150 ഉരം=അധികം. രുധിരാംബു=ചോരവെള്ളം.

151. സപദി=ഉടനെ (അവ്യ)

152. ചാണക്യസുതകപടകൃതപത്രം=ചാണക്യന്റെ കളവുകൊണ്ടുണ്ടാക്കപ്പെട്ട എഴുത്ത്. ഭൂഷണമണിമാലകൾ സഹിതവും രത്നങ്ങൾകൊണ്ടുള്ള മാല.

154. കാഞ്ചനമാല=പൊന്മാല.

എഴുത്തിലെ വാചകം താഴെ പറയുന്നു:—

156. ഒരുവൻ എഴുതിയ കുറി=(എഴുത്ത്) എഴുതിയ ആളുടെ പേർ പറയാതെ, ആളെ അന്യോന്യം അറിയാമെന്നുള്ള ഭാവത്തിലും അന്യന്മാരെ അറിയിക്കാതിരിപ്പാനാകുന്നു. കല്പിച്ചവണ്ണം=അയച്ചിട്ടുള്ള പ്രകാരം.

157. മയി=(അസ്മത്. സ. ഏ) എന്റെ നേരെ. രിപുതാപം=ശത്രുതാപം (ശോകം) മൽപ്രസാദാർത്ഥം=(അവ്യ) എന്റെ സന്തോഷത്തിനു വേണ്ടി.

159. സ്വാശ്രയോന്മൂലനംചെയ്ത്=തങ്ങളുടെ ആശ്രയത്തെ നശിപ്പിച്ച്.

160. തവ=(നിന്റെ) ചരണനളിനയുഗം=തൃക്കാലുകളെ. ആശ്രയിക്കുക=സേവിക്കുക. താല്പൎയ്യം ഉൾക്കൊണ്ട്=ഉത്സാഹത്തോടുകൂടി.

161. അരിനഗരം=ശത്രുവിന്റെ (മലയകേതുവിന്റെ) നഗരം=പട്ടണം.

162. പ്രണയമോടു് = സ്നേഹത്തോടുകൂടി. മമ = എനിക്കു്. ഖലു = (അവ്യ) വാക്യാലങ്കാരം. ഭവൽഭൂഷണത്രയം = അങ്ങയുടെ മൂന്നു് ആഭരണം. കൊടുത്തുവിട്ടതു = കൊടുത്തു + വിട്ടതു് = കൊടുത്തയച്ചതു്. ലഭിച്ചീടിനേൻ = എനിക്കു കിട്ടി.

163 കനകമണിശബളതരം = സ്വർണ്ണവും രത്നവും ഇടകലർത്തി ചേർത്തുണ്ടാക്കിയതു്. കൊടുത്തുവിട്ടിട്ടുണ്ടു് = കൊടുത്തയച്ചിട്ടുണ്ടു്. (ഞാൻ എന്നു ചേർക്കണം.)

164. വിമലമണിഖചിതം = പ്രകാശമുള്ള രത്നം പതിച്ചതു്. മോതിരമുദ്ര = മുദ്രമോതിരം (പേരുകൊത്തിയ മോതിരം.) വിശ്വസിച്ചീടുവാനായി (അങ്ങു്) എന്നു ചേർക്കണം.

165. ദൃഢഹൃദയൻ = ബുദ്ധിക്കുറപ്പുള്ളവൻ. നിഭൃതതരം (ക്രി. വി) വളരെ ഗൂഢമായി.

166. നീതി നിരൂപിച്ചു് = ന്യായം ആലോചിച്ചു്.

168. മണികനകം ഇടസരികലർന്നുള്ള = രത്നവും സ്വർണ്ണവും ഇടയ്ക്കിടയ്ക്കു ചേർന്നതായ.

169. നിഖിലം = സകലം. സംശയം ഒക്കവേ നിർണ്ണയിക്കാം = സംശയമെല്ലാം തീർക്കാം.

170. നന്മയിൽ = നല്ലവണ്ണം. നിഗൂഢമായ് = ഒളിവായി.

172. ഉഴറോടുകൂടി = പരിഭ്രമത്തോടുകൂടി. (വേഗത്തിൽ)

174. അതികുടില! = വലിയ കള്ള!

176. കുറി അറിവതിനു പണികൾ ഉണ്ടാകകൊണ്ടു് = എഴുത്തു് ആർക്കുള്ളതാണെന്നറിവാൻ പ്രയാസമുള്ളതുകൊണ്ടു്. മറ്റെന്തു വർത്തമാനങ്ങൾ ചൊല്ലീട്ടു് = വർത്തമാനങ്ങൾ പറഞ്ഞിട്ടു് എന്തു കാര്യമാണു്?

177. അതും കിമപി നഹി നഹി = അതു് ഒന്നുമില്ല. വർത്തമാനങ്ങളും കുറിവാചകം കണ്ടാൽ അറിഞ്ഞുകൂടേ = എഴുത്തിലെ വാചകം കണ്ടാൽ വർത്തമാനങ്ങളും അറിഞ്ഞുകൂടേ? (ഞാൻ പറയേണ്ടതുണ്ടോ?) എന്നു ദൂതവാക്യം.

179. ഹൃദയഗതം = ഉള്ളിലുള്ളതു്.

180. അതിരഭസമൊടു് = അതിവേഗത്തിൽ. ആർത്തി = വേദന.

186. അഭയം = രക്ഷ.

188. ഭയം ഇഹ കിമപി നഹി = ഒട്ടും പേടിക്കേണ്ടാ. സർവ്വദാ = എപ്പോഴും (അവ്യ). ചാരൻ അല്ലോ നീ = ചാരന്മാരെ ഉപദ്രവിച്ചിട്ടാവശ്യമില്ലല്ലോ. അതുകൊണ്ടു നീ പേടിക്കേണ്ടാ എന്നു സാരം.

189. ശുഭമയിൽ = നല്ലവണ്ണം (തെളിവായി)

190. നയവിശദമതി = നീതിശാസ്ത്രനിപുണൻ.

191. പ്രണയമൊടു് = സ്നേഹത്തോടുകൂടി. ധരണിപതിമെയ്യുന്ന

നൽകുവാൻ മലയും മുളയും പാറയും പാറാതിരിക്കാൻ [illegible] എന്നർ
ഥമാകുന്നു എന്ന താൽപര്യം.

192. (ഭൂപതേ! ചൊന്നതുകേൾപ്പവൻ കേട്ടാലും) എന്ന ശ്ലോകം ഇനി പറവാൻപോകുന്നതിന്റെ ഉപക്രമം.

193. അധികതരബലമുടയ=വളരെ ശക്തിയുള്ള. [illegible]=[illegible] രാജാവ്. [illegible]=[illegible]

194. വിമതഭയ[illegible]=[illegible] മലയപതി=മലയരാജ്യത്തിന്റെ രാജാവ്. ശത്രുവിധ്വംസനൻ=ശത്രുക്കളെ നശിപ്പിക്കുന്നവൻ. അത്യന്തവീരൻ=വളരെ ധൈര്യമുള്ളവൻ.

195. [illegible]=വലിയ [illegible] തുല്യൻ ([illegible] വന്നാലും യാതൊരു [illegible]ല്ലാത്തവൻ) അധിക ഭീഷണൻ=വളരെ ഭയങ്കരൻ. കാശ്മീരനാഥൻ=കാശ്മീരത്തിലെ രാജാവ്.

196 ഉദയി=[illegible]. സിന്ധുപാലൻ=സിന്ധുരാജ്യത്തെ പാലിക്കുന്നവൻ.

197. പാരസീകരാജൻ=പാരസീകരാജാവ്. (പാരസീകം=പേർഷ്യ)

198. [illegible]=[illegible] രാജാക്കന്മാർ.

199. [illegible]=[illegible]ന്റെ രാജ്യം.

201. [illegible]. ചിന്തിതം=വിചാരിച്ചത്.

205. [illegible]=[illegible] (ദിവിജൻ) ആയ മന്ത്രി ([illegible]). സേവകന്മാർ=ഭൃത്യന്മാർ.

206. നിജമനസി=(സ. ന. സ. ഏ) തന്റെ മനസ്സിൽ. വിവിധം ഇതി=പലപ്രകാരം ഇങ്ങനെ.

207. [illegible]=[illegible].

209. നികടഭുവി=(ഭൂ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) സമീപത്തിൽ.

211. [illegible]=[illegible] മൂന്നാമതും. [illegible]=[illegible]

212. [illegible]=മലയകേതുവിന്റെ പുത്രൻ.

213 ധരണി[illegible]=[illegible].

216. സന്നിധൌ=(ഉ. സ്ത്രീ. സ. ഏ) സമീപത്തിൽ [illegible]. ([illegible]). [illegible]=[illegible]. [illegible].

217. [illegible]. ([illegible])

218. വിവിധമണിഖചിതം=പലതരം രത്നങ്ങൾ പതിച്ചത്.

219. കനകകൃതവിമലതരകടകയുഗം= സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ ശോഭയുള്ള അരഞ്ഞാണ് (രണ്ടെണ്ണം) കങ്കണാദ്യാഭരണങ്ങളും=വള മുതലായ ആഭരണങ്ങളും. (ഇങ്ങനെ വിവരിച്ചുവന്നപ്പോൾ സമ്പൂർണ്ണമായിരിക്കുന്നു. ഇതിനാൽ കങ്കണാദ്യാഭരണങ്ങൾ മുമ്പിലെ രാശിയിൽ പെട്ടവയല്ലെന്നു വിചാരിക്കണം. അതിനാണ് 'മറ്റുള്ളതും' എന്ന പദം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നത്.)

223. രസം=പരിമളം. പത്മമുദ്രാദികളെപ്പറ്റി ചോദിപ്പാനുള്ള തിടുക്കം.

224. മധുരതരസൂപതിശിരം=(മ. ശ്രീ. പി. എ) അതി [illegible] യിലുള്ള [illegible] രാജാവിന്റെ വാക്കിനെ.

228. ഉറപ്പിച്ചുപോരുന്ന=ഉറപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന.

229. സപ്തനായകർ=[illegible].

231. മലയപതിമുഖനൃപതിവീരർ= മലയരാജാവു മുതലായ വീരന്മാർ.

533. ഇതഃപ്പര വെടിഞ്ഞു =ഇതുമുതൽ [illegible] വിട്ട്. ([illegible]) "അനന്തരമിൽ" എന്നർത്ഥം.

236. ഇതഃ=ഇവിടെ (ഇവിടെനിന്ന്)

238. കുറവില്ല=കുറവില്ല.

239. [illegible]=ഉത്തരത്തിൽ. ലേഖനം=എഴുത്ത്. അൽപ്പരതിന്=[illegible]. തെല്ലില മാനസേ=മനസ്സിൽ ഒട്ടുമില്ല.

243. കിം ഇദം ഇതി വദ സുമുഖി! സിതശോഭിതേ!=സുമുഖി! സിതശോഭിതേ! ഇദം കിം ഇതി=ഇത് എന്തെന്ന വദ=പറക. (ക്രിയ. ലോട്. പരസ്മൈപദം. മ. പു. ഏ. വ) കല്യാണശീലൻ=സുശീലൻ.

244. നയനജലം=കണ്ണുനീർ വഴിഞ്ഞു=ഒഴുകി.

246 തവ മനസി നിഹിതം അഖിലം=അങ്ങയുടെ മനസ്സിൽ [illegible] വച്ചിരിക്കുന്നതെല്ലാം

247. അയിസുമുഖി! മമ മനസി കീദൃശം ചിന്തിതം=എന്റെ മനസ്സിലെ വിചാരം എങ്ങനെയുള്ളതാണ്?

248. [illegible]=[illegible].

249. കല്പിച്ചിരുന്നത്=(സ്വപ്നത്തിൽ) എന്നോടു പറഞ്ഞിരുന്നത്.

250. [illegible] സചിവനെ=തന്റെ മന്ത്രിയെ ([illegible])

251. അധികഭയവും തലജ്ജയും=വളരെ പേടിയും വലിയ നാണവും. പേടി, അഭിലാഷമാകില്ലല്ലോ എന്ന വിചാരിച്ചുണ്ടാകുന്നു, അത്യ

രാക്ഷസന്റെ കല്പനയെ അതിന്റെ മുമ്പിൽവെച്ച് പുറത്താക്കണ തിനെക്കുറിച്ച്. (ഇതു മലയകേതു കേട്ടറിയിച്ചതാണ്.)

252. അവൻ=ഭാഗുരായണൻ.

253. നയവിശാരദ!=(രാക്ഷസനോടുള്ള സംബോധി) നീതിശാസ്ത്രകുശലനായുള്ളോവേ!

256. ചൊല്ലു=എന്ന രാക്ഷസൻ സിദ്ധാർത്ഥകനോടു പറയുന്നു. ദുർമ്മതേ!=ദുർബുദ്ധേ!

257. അഹം=ഞാൻ (ചൊല്ലേണ്ടൻ എന്നതിന്റെ കർത്താവ്) അമലസചിവ!=ഉത്തമമന്ത്രിയായുള്ളോവേ! ശൃണു=(ലോട്ട്. പരസ്മൈപദം. മദ്ധ്യമപുരുഷൻ ഏകവചനം) കേട്ടാലും. (നീ എന്ന കർത്താവ്)

258. കഷ്ടം! അനൃതം (അസത്യം) ഇദം=ഇതു കള്ളമാകുന്നു. (കഷ്ടം എന്നതു വിഷാദദ്യോതകം)

259. ഗിരിപതിപുത്രൻ=മലയകേതു.

261. അഖിലസചിവവരൻ=സകല മന്ത്രികളിൽ ശ്രേഷ്ഠൻ.

262. ചണകസുതകപടകൃതഭേദം=ചാണക്യന്റെ കള്ളവുകൊണ്ടുണ്ടാക്കപ്പെട്ട ഛിദ്രം. ഇദം=(ഇദം ശബ്ദം, നപും. പ്ര. ഏ) ഇത്.

263. മതാസ്ത്ര=ഒരു സാധനം, കൊടുത്തയച്ചിട്ട് (ഉണ്ട്) എന്നും—

264. ചണകസുതകപടകൃതമോ?—എന്ന മലയകേതുവിന്റെ ചോദ്യം.

265. കനകമണിലളിതം=സ്വർണ്ണവും രത്നവുംകൊണ്ടു മനോഹരം.

266. അനുമോദം=സന്തോഷം.

269. പ്രണയം=സ്നേഹം. നൃപതിവരന്=രാജാവിന് (മലയകേതുവിന്)

270. അധിക തവ സചിവവര! ചെയ്തു=ഹേ സചിവവര! തവ അധിക(യാകുന്ന) ചെയ്തി (എന്ന) അറിഞ്ഞാലും എന്നാശയം. താൻ അത്ര സ്നേഹത്തിലണിയുമതെ മറ്റൊരാൾക്ക കൊടുക്കുമാണെങ്കിൽ പിന്നെ അങ്ങയ്ക്കു ചെയ്യാൻ വയ്യാത്തതെന്താണ്?—(എല്ലാം ചെയ്യും)

272. മനസി തവ പെരികെ ഒരു സന്തോഷകാരണാൽ=അങ്ങയ്ക്കു ഉള്ളിൽ വലുതായ സന്തോഷം ഹേതുവായിട്ട് (ആ സന്തോഷമെന്താണെന്നു പറയേണ്ടില്ലല്ലോ—എന്ന വ്യംഗ്യം) ഇതു ഇപ്രകാരം ഒരെണ്ണം കൊടുക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. ആഭരണം=ഭൂഷണം. ഖേദിയായി—എന്ന ഭാഗുരായണൻ ഒരു പക്കലിലേക്കു ചൊല്ലുന്നൊരു കാര്യം വരുന്നു.

273. ഇതു ചണകസുതകപടവിരചിതം (ആകുന്നു) എന്റെ കൈയല്ല—എന്ന രാക്ഷസൻ പറയുന്നു.

275. കപടജനവിഹിതം=കള്ളന്മാരായ ആളുകൾ ഉണ്ടാക്കിയതാണ്. കശ്മലന്മാർ=കള്ളന്മാർ. അവർക്ക് എന്താണതാത്തതായിട്ടുള്ളത് —എന്ന രാക്ഷസൻ അതിനെ അന്തസ്സാരത്തെ സംഭാവനയാൽ സമർത്ഥിക്കുന്നു.

276. ശങ്കിതം=സംശയം കൂടാതെ. (ക്രി. വി)

277. സചിവൻ=അമാത്യരാക്ഷസൻ ഇഹ സകലം അപി ചൊന്നു' ഭോരക്ഷ=അമാത്യൻ ഇവിടെ പറഞ്ഞതൊക്കെ സത്യമാണെങ്കിൽ ഈ എഴുത്തെഴുതിയത് ആരെന്നു നിശ്ചയിക്ക (നീ) പറക

278. ഉള്ളിലും കീഴ്പോട്ടു നോക്കിനിന്നിട്ടാൻ=ഉള്ള കപടലക്ഷണം, അല്ലെങ്കിൽ തന്റെ സ്വാമിയായ അമാത്യരാക്ഷസന്റെ മുമ്പിൽ വെച്ചു താനെന്തുപറയേണ്ടു എന്നുള്ള അധോമുഖത്വം.

279. നൃപസചിവൻ=ഭൃത്യനായവൻ.

280. പ്രഹാരഭയം=അടിയിലുള്ള പേടി.

282. മുദ്രയെഴുത്തു ശകടനെങ്കിൽ ഞാൻ താൻ തന്നെ=ശകടദാസൻ എനിക്ക് എന്നെപ്പോലെ വിശ്വസ്തനാകയാൽ ഞാൻ തന്നെ എഴുതിയതാണെന്നു ഞാൻ സമ്മതിക്കുന്നു എന്ന സാരം.

284. പ്രിയസചിവൻ=ഇഷ്ടനായവൻ.

286. കഴിവു=നിവൃത്തിമാർഗ്ഗം.

288 തെളിവിൽ=സ്പഷ്ടമായിട്ട്.

290. തുല്യം=സമം, അക്ഷരം=എഴുത്ത് (എഴുത്തിന്റെ വടിവ് എന്ന സിദ്ധാന്തം). അമാത്യൻപക്കൽ=അമാത്യന്റെ വശം.

291. നിജമനസി=(സ. ന. സ. ഏ) തന്റെ മനസ്സിൽ. തിരളും=വർദ്ധിക്കുന്ന.

292. ശകടകൃതലിപികം=ശകടദാസനാൽ എഴുതപ്പെട്ട എഴുത്തുകം. മുദ്രയോടു=മുദ്രയോടുകൂടി (ഒരേ വടിവിൽ) ശങ്കാ=സംശയം. നിയതം=നിശ്ചയം.

293. ശത്രുപക്ഷാശ്രയം ചെയ്തിതോ=എതിർകക്ഷിയിൽ ചേർന്നുവോ ദൈവമേ! എന്ന വിതർക്കദ്യോതകം.

294. പാപം= കഷ്ടകർമ്മം. (വിശ്വസിച്ചവനെ ചതിക്കുക) സംശയിച്ചു പ്രകാരത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

295. സിദ്ധാർത്ഥകമിത്രം=സിദ്ധാർത്ഥകന്റെ സ്നേഹിതൻ. (ചാണക്യനിയോഗപ്രകാരം ശകടദാസനെ കൊല്ലുവാൻ കൊണ്ടുപോയപ്പോൾ സിദ്ധാർത്ഥകൻ രക്ഷിച്ചുവെന്നു മുമ്പു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് പ്രാണരക്ഷ ചെയ്ത സിദ്ധാർത്ഥകൻ ശകടദാസന്റെ സ്നേഹിതനാണല്ലോ എന്ന സാരം)

296. അപരലിഖിതം=മറ്റൊരാളുടെ എഴുത്ത്. (ആരും ചതിച്ചാൽ ശകടനും—എന്നു നിശ്ചയിച്ചിട്ട അതിനു കാരണം ഊഹിക്കുന്നു)

297. ചാണക്യസുതവടുവചനാദ്ഭേദേനംകൊണ്ട് = ചാണക്യവടുവിന്റെ വാക്കുകളെക്കൊണ്ടുള്ള ഭേദനം—ഭയമില്ലാ നിവൃത്തനായ സഖിയിൽ ആകറുക എന്ന മൂന്നാമത്തെ ഉപായം—ഭേദോപായമായിട്ട്. (അങ്ങനെയല്ലെങ്കിൽ ശകടദാസൻ മരിക്കും ഇതുതന്നെ കൊണ്ടുവന്നതല്ല) ചാണക്യചന്ദ്രഗുപ്തന്മാരോട്. സന്ധിച്ച് = മായമിച്ച്.

299. വിഗ്രഹം=പരവശതയോടെ.

301. വിവിധമണിഗണഖചിതം=പലവിധ രത്നങ്ങളും പതിച്ചത്. ഇദം=ഇത്. വക്രമതി=വക്രതയുള്ള ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ.

302. കൈതവൻ=(ഞാൻ) വിലക്ഷണവാണി.

303. അധികതരസരഭസം=(ക്രി. വി) വളരെ പരിഭ്രമത്തോടുകൂടി.

304. ജനകസുതതല്പതം=അച്ഛനാൽ എപ്പോഴും ധരിക്കപ്പെട്ടിരുന്നത് (അച്ഛനണിഞ്ഞിരുന്നത്) മൌര്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ. ഹസ്തഗതം=കൈയിലായത്. (പർവ്വതകരാജാവ് കുസുമപുരത്തിൽവെച്ച് വിഷകന്യകനിമിത്തം മരിച്ചപ്പോൾ ആ ദേഹത്തിലെ ആഭരണങ്ങളെല്ലാം അന്യായമായി മൌര്യന്റെ അധീനത്തിലായി. ആ ആഭരണങ്ങൾ പട്ടണപ്രവേശോത്സവത്തിൽ ആ ഗൃഹത്തിന് ശർവ്വവർമ്മാവിന്റെ കുപ്രയോഗംകൊണ്ട് നിശ്ചയം പ്രാപിച്ചു. പർവ്വതപുത്രനായ തന്റെ (മലയകേതു) ഭയപ്പെട്ട കുസുമപുരത്തിൽനിന്ന് ഒളിച്ചോടിപ്പോയി. ഇതോടുകൂടി അവന്റെ ആഭരണങ്ങളെല്ലാം ചന്ദ്രഗുപ്തനായി—എന്ന വിവക്ഷ.

305. ധനികന്മാർ=ബ്രാഹ്മണർ. കൈതവം=വിലക്ഷണവാണി. ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ കൈയിലിരുന്നിരുന്ന ആഭരണം ബ്രാഹ്മണർ വില്പാനവകാശമുണ്ടോ? ചക്രവർത്തിയായ ചന്ദ്രഗുപ്തന് ആ ആഭരണം വിറ്റ വല്ല ലാഭവും സമ്പാദിക്കേണ്ടതുണ്ടോ?—ഇതെല്ലാം ശുദ്ധമേ കളവുതന്നെ—എന്ന ഞാൻ കരുതുന്നു.

307. ശഠൻ=വക്രബുദ്ധി. കഠിനഹൃദയൻ=ക്രൂരബുദ്ധി.

308. അചല..............ശരീരൻ=(അ. ന. സ. ഏ) പർവ്വതകപുത്രനായ മലയകേതുവിന്റെ വാക്ക കേട്ടപ്പോൾ. അന്ധനായവൻ=ഞാൻ കഥയില്ലാത്തവനായിത്തീർന്നവല്ലോ ബ്രാഹ്മണരുടെ ആഭരണവിക്രയവും സിദ്ധാർത്ഥകന്റെ ആഗമനവും കളവാണെന്നറിഞ്ഞില്ലല്ലോ.

309. അചല..................ഭൂഷണം=പർവ്വതരാജാവിന്റെ നല്ല ആഭരണം.

310. ആര്യമതപ്രയോഗങ്ങളും= ആര്യന്റെ (ആര്യചാണക്യന്റെ) മതപ്രയോഗങ്ങളും (ബുദ്ധിപ്രയോഗങ്ങളും). ആശ്ചര്യം=അത്ഭുതം തന്നെ. ഇവിടെ 'ആര്യമതപ്രയോഗങ്ങളും' എന്നതിന് 'ആര്യമതിപ്രയോഗങ്ങളും' എന്നത്രമേ വിചാരിച്ചിട്ടുള്ളുവെന്ന തോന്നുന്നു.

311. ലിഖിതകരലേഖ=എഴുതപ്പെട്ട കൈയെഴുത്ത്. എന്റെ അല്ലെന്ന്=ഞാൻ അയക്കുന്നതല്ലെന്ന്.

312. പ്രണയം അരുത്തുകളഞ്ഞ്=സ്നേഹം കൈവിട്ട്.

313. അഖില...............ചരണനാം=സകല രാജാക്കന്മാരാലും നമസ്കരിക്കപ്പെടുന്ന പാദങ്ങളോടു കൂടിയവൻ (ചക്രവർത്തി).

314. ശിരസി=(സ. ന. സ. ഏ) തലയിൽ, മമ=എന്റെ; ലിഖിതം=എഴുതപ്പെട്ടത്. ഇദം=ഇത് (ഇത് എന്റെ തലയിലെഴുത്താണ് എന്നുതന്നെ പറയേണ്ടതുള്ളൂ.)

315. അന്ധൻ=എന്തു ചെയ്യേണ്ടതാണെന്ന് അറിയാത്തവൻ.

316. ശൈലേശാത്മജൻ=മലയകേതു. "ആര്യനോടൊന്നു ചൊല്ലുന്നു" (ഞാൻ) എന്നു യോജ്യം. ഇവിടെ 'ആര്യൻ' എന്നതു പൂജകവിശേഷണമായിട്ടു പ്രയോഗിച്ചുവന്നിരുന്ന പതിവനുസരിച്ചു ചേർക്കപ്പെട്ടതാണ് "മഹാകുലകുലീനാര്യ സഭ്യസജ്ജനസാധവഃ" എന്ന അഭിധാനപ്രകാരം ആര്യശബ്ദത്തിനു പൂജ്യൻ എന്നർത്ഥം സിദ്ധം.

317. ആര്യനല്ലോ ഞാൻ അനാര്യനത്രേ ദൃഢം=ഇതുവരെ മുൻപറഞ്ഞ സംഗതികളെക്കൊണ്ടു ഞാൻ 'ആര്യൻ' എന്ന വിശേഷണത്തിന് അർഹനല്ല— അനാര്യൻതന്നെ.

318. ക്ഷുദ്രമതേ!=(ഇ. പു. സം. പ്ര. ഏ) ദുർബുദ്ധിയായുള്ളോവേ! സ്വാമിപുത്രൻ=സ്വാമി(രാജാവ്)യുടെ പുത്രൻ. നന്ദവംശരാജാവിന്റെ പരമ്പരയിലുണ്ടായവനാകകൊണ്ടിങ്ങനെ പറഞ്ഞതാകുന്നു. മൌര്യൻ=ചന്ദ്രഗുപ്തൻ.

319 രിപുതനയൻ=ശത്രുവിന്റെ പുത്രൻ—(പാർവ്വതകരാജാവ് നന്ദരാജാക്കന്മാരുടെ ശത്രുവും, രാക്ഷസൻ നന്ദപക്ഷക്കാരനുമായിരുന്നതിനാൽ ശത്രുതയാ നിർദ്ദേശിച്ചു. ചന്ദ്രഗുപ്തൻ നന്ദശത്രുവാണെങ്കിലും, സ്വസ്വാമിപുത്രപരമ്പരയിലുള്ളവനാകകൊണ്ടു ശത്രുതാസാമ്യമില്ലെന്ന് അഭിപ്രായം.) രോഷം=ദ്വേഷം.

320. അഭിമതം=സമ്മതം, അധികതരവിത്തം=അനവധി ധനം. ആദരാൽ=ബഹുമാനത്തോടെ. മന്ത്രിപദം=മന്ത്രിസ്ഥാനം

321. മരുവുമളവ്=വസിക്കുമ്പോൾ. മൂഢം അനാര്യൻ അത്രേ=നീചൻതന്നെ.

323 കുസൃതികൾ=ഏഷണിപ്രയോഗങ്ങൾ. ഭവാന് അത്രേ=അങ്ങയ്ക്കുതന്നെയാണ്. വിവേകം=സത്യാസത്യജ്ഞാനം.(അല്ലെങ്കിൽ ശത്രുമിത്രജ്ഞാനം.)

324. ഗിരിപതിതനയ!=ഹേ പാർവ്വതരാജപുത്ര! വിധിവിലസിതം ഇതൊക്കവേ=ഇതെല്ലാം ദൈവവിലാസംതന്നെ. ബന്ധുവിനെ ശത്രുവെന്നും ശത്രുവിനെ ബന്ധുവെന്നും ഇല്ലാത്ത സംഗതികളെ വാസ്തവമ

ണെന്നും ഉള്ളവരെ ഇല്ലാതാവുമെന്നും തോന്നുവാനിടവന്നാലും ഒരു ... സംശയം, കൗടില്യന്മാരുടെ പരാജയങ്ങളെ ഗ്രഹിച്ച ചാണക്യന്റെ മേലാപ്പുറത്തു പറയേണ്ടതില്ല. കേവലം ഒരു മനുഷ്യനായ ചാണക്യന്റെ കർമ്മങ്ങൾക്ക് ഇത്രയും ഫലസിദ്ധിയുണ്ടാവാനൊ ... ന്യായമില്ല. ഇതെല്ലാം ദൈവത്തിന്റെ കളിയാണ്, അല്ലെങ്കിൽ ... ചാണക്യനൊപ്പംതന്നെ പല നീതിതന്ത്രങ്ങളും പ്രയോഗിക്കുന്നില്ല. അതെല്ലാം വിഫലമാവുകയും ചാണക്യൻ പ്രയോഗിച്ചതെല്ലാം സഫലമാവുകയും ചെയ്തു. അതുകൊണ്ട് ദൈവാനുകൂല്യമില്ലാത്തതിൽ പൗരുഷം സഫലമാകുന്നതല്ല എന്നുള്ള ആപ്തവചനത്തെത്തന്നെ രാക്ഷസൻ സമ്മതിക്കുന്നു.

325. അതികുപിതൻ= വളരെ കോപിച്ചവൻ. അത്യന്തരൂക്ഷൻ=അതി ക്രൂരഭാവത്തോടു കൂടിയവൻ.

326. അലം അലം=(അവ്യ) മതി മതി. ഇതൊക്കെയാ വിധി വിലസിതം (ആകുന്നുവോ? എന്ന് ആക്ഷേപം). നയരീതികൾ=നയതന്ത്രങ്ങളുടെ സമ്പ്രദായങ്ങൾ.

327. കൊടിയ=ഭയങ്കരമായ. കാന്തിമദ്വപു=ശ്രീമാനായ.

328. കലിതരാഗമതേ! ശഠ!= വക്രബുദ്ധിയായ ദുഷ്ട! ക്രൂര് ക ഇഷ് ഇരിക്കുന്ന കമ്മത്ത് =സ്പർദ്ധാരണത്തെയിരിക്കുന്നോരം.

239. അരികളുടെ ശേഷം കൊണ്ട്= പത്രഗൃഹപക്ഷത്തിലേക്ക് തെറിപ്പിച്ച് (അല്ലെങ്കിൽ ചിത്രവല്ലികളായ പഞ്ചരാജങ്ങളോടുകൂടി)

330. സഭയംകലന്ന്=ഭയത്തോടുകൂടി. അതിരഭസം=പെട്ടെന്ന് വയം കല്പിച്ചതു ഞാനാണെന്നും ഇപ്പോൾ അഞ്ചായ കൊല്ലാൻ ഞാൻ ശ്രമിക്കുന്നുവെന്നും ഉള്ളതിനു ഇഷ്ടം.

331. 'അഹോ! കുനികരുവെന്നപ്പോൾ പുനരിളം' എന്ന ഭാവത്തോടുകൂടിയ വിചാരം. കുനികരാപോലെ — പൊണ്ണതരതോലുരിഞ്ഞ ഒരു മൃഗത്തിന്റെ മേലെ പൊതുതുന്നിയ വേദനയോടുംകൂടി. ഇതു മലയാളത്തിലും സംസ്കൃതത്തിലും നടപ്പുള്ള ഒരു ശൈലീപ്രയോഗമാണ്. "ഗന്ധമാന്യപേടിപിടികച്ചി സംവൃതഃ" എന്ന ശ്ലോകത്തിലും.

332. ഇതി മനസി വിവശമതേ=ഇങ്ങനെ മനസ്സിൽ പരവശതയോടുകൂടി.

383. ഹാഹന്ത!=(അവ്യ) കഷ്ടം!. വീരശിഖാമണേ!=വീരന്മാരിൽ അഗ്രഗണ്യനായുള്ളവനേ!

334. സകലലോകമഹിത!= സകല ലോകങ്ങളിലുംവെച്ച് അഗ്രസരനായുള്ളവനേ!

335. നൃപതികുലതിലക!= രാജശ്രേഷ്ഠ! തവ= (അങ്ങയുടെ)

വക്ക്ല =(വക്കിന്) എതിർവാക്ക് (മറുത്തുള്ള മറുപടി). നിത്യൻ=നാശമറ്റവൻ. ത്രൈലോക്യസഞ്ചാരിയായ ഈശ്വരൻ എന്ന് ആശയം.

336. ക്ഷപണൻ=ക്ഷപണകൻ; ക്ഷുദ്രൻ=നീചൻ. മിത്രം=സ്നേഹിതൻ.

337. അസ്ത്=മലയകേതുവിന്റെ ആ വാക്ക്. 'ക്ഷപണകനോടു ചോദിച്ചാലറിയാം' എന്ന വാക്ക്. ഏററ=കൊണ്ട്. (തറച്ച്) ശല്യം, പാഷാണം, നാരാചം മുതലായതുപോലെ അതു ദുസ്സഹമായിത്തീർന്നുവെന്ന സാരം.

339. മമ ഹൃദയം അപി=എന്റെ ഹൃദയവുംകൂടി. ഒരു മനുഷ്യന് ഏററവും രഹസ്യമായിട്ടുള്ളത് ഹൃദയമാണല്ലോ. രിപുജനം=ശത്രുക്കൾ. കൊണ്ടുപോയിതോ?=അപഹരിച്ചുവോ? ക്ഷപണകനറിയാത്തതായി തന്റെ മനസ്സിൽ യാതൊന്നുമില്ല. ക്ഷപണകനെ ഹൃദയംപോലെ വിശ്വസിച്ചിരുന്നുവെന്ന സാരം.

340. ശിഖരസേനൻ=സേനാധിപൻ.

341. കുലസചിവനമ്മയോട്=രാക്ഷസാമാത്യനോടു യോജിച്ച്. സന്തതം വാഴ്ന്ന=എപ്പോഴും വസിക്കുന്ന. ഐവർ=അഞ്ചുപേർ.

342. അതിദൂരം=അതിവേഗത്തിൽ.

343. അധികബലൻ=മഹാശക്തൻ. അരിമിത്രം=അരി(ശത്രു)യുടെ മിത്രം (ബന്ധു). രാക്ഷസബന്ധുവെന്ന സാരം.

344. മത്തൻ=ഗർവ്വിഷ്ഠൻ. ധാത്രി=ഭൂമി.

347. അതിബലം ഉടയ=വളരെ ബലമുള്ള.

348. ഹസ്തിവരം (അ. പു. ദ്വി. ഏ. വ)=(എന്റെ) ആനയെ

350. കഠിനശാസനം=തീക്ഷ്ണമായ കല്പന.

351. ആനെക്കളിപ്പിച്ച്=ഓട്ടിക്കളിപ്പിച്ച്.

352. ശസ്ത്രം=ആയുധം.

353. അവകരണം=മടിക്കൂടാതെ, (ക്രി. വി)

354. അതികരുണം=വളരെ സങ്കടത്തോടെ.

355. അവടം=കുഴി. "ഗർത്താവടെ ഉവാചോളി" എന്നമരം. വിപ്പ്=ശോഷം.

356. പുനഃ ഇതരവർ=പിന്നെയുള്ള രണ്ടുപേർ. ശൈലാകാരൻ=മലപോലെയുള്ളവൻ. ഹസ്തി=ആന.

357. ഉദരം=വയറ്.

359. അക്ഷിമണി=കൺമിഴി.

360. രാക്ഷസൻ=രാക്ഷസജാതിയിലുള്ളവൻ, (രാക്ഷസന്മാർക്ക്

ഏതു ക്രൂരകർമ്മം ചെയ്യാനും മടിയില്ലല്ലോ. അതിനാൽ നീയും ഒരു രാക്ഷസൻതന്നെയെന്നു (ഗുണസാമ്യത്താൽ) ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു എന്നു താൽപര്യം.

361. കടകം=കൂടാരം. അലങ്കാരം=ആഭരണം. അഞ്ജസാ=വേഗത്തിൽ (അവ്യ).

362. ഉന്നയം=കപടതന്ത്രം.

364. രൂക്ഷതയോട്=ക്രൂരതയോടുകൂടി.

366. അഥ സഃ ഖലു രാക്ഷസാമാത്യഃ=അനന്തരം ആ രാക്ഷസാമാത്യനാകട്ടെ. കരവാൾ=വാൾ. വാളും കയ്യിലെടുത്തുകൊണ്ട്.

367. ഗമനം ഒഴിച്ചു മനസി നിശ്ചയം കൂടാതെ=ഇന്ന ദിക്കിലേക്കാണു പോകേണ്ടതെന്നു മനസ്സിൽ യാതൊരു നിശ്ചയവും കൂടാതെ. ക്ലേശിച്ച്=വ്യസനിച്ച്.

368. അധികകരബലമുടയ=വളരെ കൈയൂക്കുള്ള. നിഹതർ=കൊല്ലപ്പെട്ടവർ.

369. അഖിലസുഹൃദേകവധം=എല്ലാ ബന്ധുക്കളുടെയും കൂട്ടമായ വധം.

370 കിമപി മയി കരുണ നഹി ദൈവത്തിനും=ഈശ്വരനും മയി (എന്നിൽ) കിമപി (ഒട്ടും, അല്പംപോലും) കരുണ നഹി (ഇല്ലല്ലോ). മനുഷ്യർക്കാർക്കും എന്റെ നേരെ കരുണയില്ലാതെയായി പരമകാരുണികനായ ദൈവത്തിനും കരുണയില്ലാതെയായല്ലോ, അല്ലെങ്കിൽ എന്നെ ഈ കഷ്ടാവസ്ഥകളെല്ലാം അനുഭവിപ്പാനായിട്ട ജീവിപ്പിച്ചിരുത്താതെ കഴിക്കയില്ലായിരുന്നില്ലേ? എന്നു വ്യസനാധിക്യത്താൽ ആത്മോപാലംഭം ചെയ്യുന്നു.

371. അടവിതലം=കാട്. തപിക്ക=തപസ്സുചെയ്ക. അന്തരം=(അവ്യ) മനസ്സിലെ. വൈരം=ദ്വേഷം. (ശത്രുക്കളോടുള്ളതു) ദ്വേഷാദികളെ ത്യജിക്കാതെ മനശ്ശുദ്ധിയുണ്ടാകയില്ല. മനശ്ശുദ്ധിയില്ലാത്തവരുടെ തപസ്സും നിഷ്ഫലംതന്നെ. അതിനാൽ തപസ്സിനു ഞാൻ ഇപ്പോൾ അർഹനല്ല എന്നു സാരം.

372. മമ=എന്റെ. ധരണിപതികളുടെ=രാജാക്കന്മാരുടെ. സഹഗമനം=അനുഗമനം അതായതു മരണംതന്നെ. അതും ശരിയല്ലെന്നു പറയുന്നു. ഉറവരികലം=ശത്രുവംശം. ജീവിച്ചിരിക്കുമ്പോൾ=ശത്രുവംശവിനാശം വരുത്താതെ സ്വാമ്യഭക്തനും ഒരു ഗുണം ഉണ്ടെന്നുമെ സ്വാമിക്കൊന്നു വിഹിതമല്ല. അതു താഴെ പറയുന്നു

373. യുവതിജനചരിതം ഇതം=ഇതു സ്ത്രീകളുടെ സ്വഭാവമാണ്. പുരുഷന്മാരിൽ മരണം യോജിച്ചതല്ല. എന്നാൽ യുദ്ധംചെയ്തു മരിക്കാമെന്നു വിചാരിച്ചാലതിനും ശക്തിയില്ലെന്നു പറയുന്നു.

374. അനന്തരം പറഞ്ഞാൽ=മനസ്സിൽ വിചാരിച്ചാൽ=തൻ്റെ ആത്മമിത്രമായ ചന്ദനദാസൻ താൻനിമിത്തം കാരാഗൃഹത്തിൽ കിടക്കുന്നതിനാൽ അയാളെ വിട്ടുവിക്കാതെ യുദ്ധം ചെയ്തു മരിക്കാനും തരമില്ല. ഈ വിചാരങ്ങളെല്ലാം രാക്ഷസാമാത്യൻ്റെ മഹാമനസ്കതയെ പ്രത്യക്ഷമാക്കുന്നു. ക്ഷണം. അഴൽയുദ്ധം.

375 ആകുലചിത്തൻ=ആകുലം (പാരവശ്യം) ആയ ചിത്തത്തോടു കൂടിയവൻ.

376. ചണകസുതചരൻ=ചാണക്യൻ്റെ ദൂതൻ. ഉന്ദുരകാഖ്യൻ=ഉന്ദുരകൻ എന്നു പേരുള്ളവൻ.

377. സചിവവരഗമനം=രാക്ഷസാമാത്യൻ്റെ യാത്ര. തൽപാർശ്വം=അരുകെ.

378. വിപുലബലം ഉടയ=വളരെ സൈന്യമുള്ള. പർവ്വതപുത്രൻ=മലയകേതു. നാലംഗപ്പട=നാലംഗങ്ങളുള്ള സൈന്യം. നാലംഗങ്ങൾ=ആന, തേർ, കുതിര, കാലാൾ.

380 പടത്തുക=സൈന്യം ശേഖരിക്കുക. അനന്തരം ചാർത്ത്=മനസ്സിൽ ആലോചിച്ച്.

381. കരി............വിവിധകലോലം=ആന, കുതിര, തേർ, പലതരത്തിലുള്ള കാലാൾ.

383. ഗജ............പത്തിപ്രവരന്മാർ=നല്ല ശൗര്യമുള്ള സൈന്യങ്ങൾ. കാലപുരിപുക്ക=മരിച്ചു.

384. ഇളകിമണ്ടി=അണിവിട്ടോടി.

386. അരികിൽ=മലയകേതുവിൻ്റെ കൂടെത്തന്നെ. അത്യുന്നതന്മാർ=വളരെ പരാക്രമികൾ. ഭദ്രഭടാദികൾ=ഭദ്രഭടൻ, പുരുഷദത്തൻ മുതലായ ചാണക്യചാരന്മാർ. ചാണക്യനെ പിണങ്ങിപ്പിരിഞ്ഞവരാണെന്നു വ്യാജം നടിച്ചുവന്നു മലയകേതുവിനെ ആശ്രയിച്ചിട്ടുള്ള വിവരം മുമ്പിൽ അഞ്ചാം പാദത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. അവർ-

387. രണാജിരേ=(സം. ന. സ. ഏ) യുദ്ധമധ്യത്തിൽ. രാജസമീപേ=രാജാവിൻ്റെ അരികിൽ. മറുത്ത്=എതിർത്ത്.

389. ജയപടഹം=വെന്നിപ്പെരുമ്പറ (ജയഭേരി). പാടാക്കി=വശത്താക്കി.

390. ചണകസുതൻ്റെ വചനഗൌരവം=ചാണക്യൻ്റെ കല്പനാശക്തി.

393. വിപുലകാരാഗൃഹം=വലിയ ജെയിൽ. നിക്ഷേപണം ചെയ്ത്=ഭദ്രമായി വെച്ച്.

395. വിപുല............നിപുണത=വളരെ ബലവും വിശേഷമായ നീതിസാമർത്ഥ്യവും. ഭദ്രഭടാദി............ജനങ്ങൾ=ഭദ്രഭടൻ മുതലായ പ്രധാനപുരുഷന്മാർ.

396. അതിവിദഗ്ദ്ധയാ= അതിസാമർത്ഥ്യമുള്ള. (മലയകേതുവിന്റെ പാളയത്തിൽവെച്ച് അടിപിടികൂട്ടുക മുതലായ ബന്ധങ്ങളേറെ മലയകേതു രാക്ഷസന്മാരെ തമ്മിൽ തെറ്റിപ്പിച്ചതുതന്നെ അതിവിദഗ്ദ്ധത്. ജീവസിദ്ധ്യാര്യൻ=ജീവസിദ്ധിയെന്ന പേരുള്ളവൻ.

397. മനസി= (സ. ന. സ. ഏ) മനസ്സിൽ. മതിവരും അളവ്=തൃപ്തിവരുവോളം.

398. കനകമണിഗണം=സ്വർണ്ണരത്നങ്ങൾ.

399. അധികമുദം=(മ. സ്ത്രീ. ദ്വി. ഏ)=വളരെ സന്തോഷത്തെ. അകതളിരിൽ വച്ച്=ഉള്ളിൽ വഹിച്ച്.

400. പ്രണയഭരഹൃദയമൊടു=മനസ്സിൽ അതി ഭക്തിയോടുകൂടി. മോദമോട=സന്തോഷംകൊണ്ട്.

402. നിയതം=നിശ്ചയമായി (താൽപ്പര്യത്തോടെ) ഉന്ദുരകൻ തന്നെ=ഉന്ദുരകനെന്ന ചാരനെ (മലയകേതുവിന്റെ പാളയത്തിൽനിന്ന പേരായ അമാത്യരാക്ഷസനെ പിന്തുടർന്നവൻ) പാർത്തിരുന്നാർ=കാത്തിരുന്നു.

403. കെട്ട്=കഴിഞ്ഞു.

404. അമൃതരസമധുരമൊഴി=അമൃതിന്റെ രസംപോലെ മധുരമായ വാക്കോടുകൂടിയവൾ. ആമോദമുൾക്കൊണ്ട്=സന്തോഷത്തോടെ.

രാക്ഷസവഞ്ചനം എന്ന

ഏഴാം പാദം കഴിഞ്ഞു.

എട്ടാം പാദം.

(കേകവൃത്തം)

1 പൈങ്കിളി=ചെറിയ തത്ത. തേൻമൊഴിയാൾ=തേൻപോലെയുള്ള (മധുരമായ) മൊഴിയോടുകൂടിയവൾ.

3. ഉപചാരം=ഉപായം (വിശേഷ്യം) മാനവും. ഉള്ളം=മനസ്സ്. മനോരമം=മനസ്സിനെ സന്തോഷിപ്പിക്കുന്നവൾ. കഥാശേഷം=കഥയുടെ ശേഷം. കഥയ കഥയ=(ക്രി. ലോ. പ. മ. പു. ഏ) പറക പറക. ("ചൊല്ലേടാ ശേഷം കഥ" എന്ന മുൻപാദത്തിനൊത്തന്നെ ആവർത്തിക്കുന്നത്, കേൾപ്പാനുള്ള ഉൽസുകത്വാതിരേകം.)

5. ഒളിച്ചവർ=മറഞ്ഞവർ. ഉപരോധിതൻ=തടുക്കപ്പെട്ടവൻ. മന്ത്രിവരൻ=രാക്ഷസാമാത്യൻ. പരിതാപമേൽ=ദുഃഖത്താൽ (അ. ന. പം. ക്ലി) ഖിന്നൻ=പീഡിതൻ.

6. ചാണക്യപ്രണിധി=ചാണക്യന്റെ ചാരൻ. ഇന്ദുകാഖ്യൻ=ഇന്ദുകൻ എന്ന പേരുള്ളവൻ.

7. ജീർണ്ണോദ്യാനം=പഴക്കംകൊണ്ടു നശിച്ചുകിടക്കുന്ന ഒരു പൂങ്കാവ്.

8. വിവേകം=വകതിരിവ് (ഗുണദോഷജ്ഞാനം).

9. സചിവരില്ല=നല്ലമന്ത്രിയില്ല. പൗരുഷം=ആൺമ. വീണ്ടുകൊള്ളുവാൻ=വീട്ടുവാൻ (പകവീട്ടുവാൻ) വിശ്വാസത്തിന്റെ ഹതം=വീണു.

11 തൽപുത്രൻ=അവന്റെ (പർവ്വതരാജന്റെ) പുത്രൻ. പുനരഹം=പുനഃ അഹം=പിന്നെ ഞാൻ. നിഷ്ഫലം=വ്യർത്ഥം. തത്സേവാഫലം=അവന്റെ സേവയുടെ ഫലം.

12. ഞാൻ ഒരു പുരുഷനായിത്തീർന്ന ഒന്നുമല്ലാതിരിക്കുന്ന ഞാൻ. മാനവവീരന്മാർ=രാജാക്കന്മാർ.

13. ബുദ്ധിമാൻ കാണണമെന്ന്=ഞാൻ അതെങ്ങനെ ചെന്നായിരിക്കണമെന്ന്. തന്റെ ശത്രുവിനെ ആക്രമിക്കുകയെന്ന കൗടില്യകർമ്മം ഒരു പുരുഷനായ ഞാൻ ചെയ്യും എന്ന്. ഈ വിചാരം രാക്ഷസന്റെ ആത്മാഭിമാനത്തെയും സ്വാമിഭക്തിയെയും വ്യക്തമാക്കുന്നു. ദൈവത്തിൻ ബലമത്രേ=വിധിതന്നെ ബലവത്തരം.

14. ഉപഹതൻ=തള്ളപ്പെട്ടവൻ (നശിപ്പിക്കപ്പെട്ടവൻ) ശൂലം=അല്ലല് (ദുഃഖം). ഹാ ഹന്ത!=കഷ്ടം കഷ്ടം.

16. മന്ത്രിസത്തമൻ=പ്രധാനമന്ത്രി.

17. കെട്ടിക്കിടക്കുക=സമയംനോക്കി കാത്തു കിടക്കുക.

18. പൗരന്മാർ=പട്ടണവാസികൾ.

19. പ്രേക്ഷകന്മാർ=കാഴ്ചക്കാർ (കാണാൻ നില്ക്കുന്നവർ) പുരം=(അഗ്ര്യ) പട്ടണം.

20. പദവി=പ്രൗഢി. രാജ്യതന്ത്രാകരൻ=രാജാവിന്റെ കല്പനകളെ നടത്തുന്നവൻ.

21. വിധിബലം=ദൈവശക്തി (യോഗം). പണ്ടുവേ=പണ്ടേ.

22. ഇക്കാര്യം നിനക്ക് ഇന്ന്=(സംഭവിക്കട്ടെ) എന്ന്. നിയോഗിക്ക=കല്പിക്ക. (ദൈവകല്പന അലംഘ്യംതന്നെ)

23. മന്ദൻ=ബുദ്ധിയില്ലാത്തവൻ.

24. അത്=ചന്ദനദാസവൃത്താന്തം.

25. വിഷണ്ണൻ=ഖിന്നൻ.

31. കായനാശത്തെ ചെയ്വാൻ=ആത്മഹത്യ ചെയ്വാനായിട്ട്.

32. കാണാതെ=നിന്നെ കാണാത്തതുപോലെ.

34. കർണ്ണത്തിൽ=ചെവിയിൽ.

37. ഗന്ധർവ്വവിവാഹം=(ആ. സ്ത്രീ. പു. ഏ) രണ്ടാളിന്റെ ഇഷ്ടപ്രകാരം. ശിവാകിനീദിവ്യവേഷത്തെപൂണ്ട്=കർണ്ണികയുടെ വേഷത്തെ ധരിച്ച — അതായത് കലയാളികളുടെ വേഷമെന്ന താൽപര്യം.

40. കഠിന=ദാരുണമായ. ഭീഷണത്വം=ഭയങ്കരത്വം.

41. പാശം=കയറ്. ചാണ്ഡാലന്മാർ=നീചന്മാർ.

42. കൊലനിലം=കൊല്ലുവാനുള്ള സ്ഥലം (അധികം ജനവാസമില്ലാത്ത സ്ഥലങ്ങളാണല്ലോ വധശിക്ഷ നടത്താറുള്ളത്)

43. ശ്രേഷ്ഠി=ചെട്ടി. കുടുംബിനി=ഭാര്യ. ഭൃത്യർ=പരിചാരകന്മാർ.

45. വധ്യമാല=കൊല്ലപ്പെടുവാനുള്ളവനെ ധരിപ്പിക്കുന്നമാല.

47. താലുകം=[illegible].

48. കിമിദം=കിം ഇദം=ഇതു് എന്തു്?

50. ബന്ധുനാശം=ബന്ധുവിന്റെ നാശം.

51. അത്യന്തമൽ=കുറ്റവും ഇല്ലാത്തവൻ.

52. മിത്രനാശം=ബന്ധുവിന്റെ നാശം. ഗോത്രനാശം=ജീവനാശം (രണ്ടും ഉദ്ദേശിച്ചു)

53. അന്തരംഗത്തോടെ=വ്യത്യാസമില്ലാതെ. (സത്യമായിട്ട്)

55. സാമ്പ്രതം=ഇപ്പോൾ.

57. നിർബ്ബന്ധിക്ക=ശാഠ്യം പിടിക്കുക.

61. സപത്നശ്രേഷ്ഠി= സപത്നതുല്യനായ ചെട്ടി. അർത്ഥം=ധനം.

65. വഹ്നി=അഗ്നി. വ്യാധികൾ=രോഗങ്ങൾ.

66. ക്ഷുദ്രൻ=ദുഷ്ടൻ. ഉത്തമജനങ്ങളെ കൊന്നുപോക=അറിയാതെ ബ്രഹ്മഹത്യാദി ചെയ്യു.

67. ഗുപ്തതരങ്ങൾ=ഭർത്താവല്ലാതെ അന്യപുരുഷന്മാർ കാണാൻ പാടില്ലാത്ത. കുലസ്ത്രീകൾ=പതിവ്രതാസ്ത്രീകൾ.

68. സൽപുരുഷർ=സജ്ജനങ്ങൾ.

69. അക്ഷമൻ=കാലതാമസം സഹിക്കാൻ കഴിവില്ലാത്തവൻ. വ്യാകുലചിത്തൻ=പരവശമായ മനസ്സോടു കൂടിയവൻ.

70. സുഹൃന്മരണം=സ്നേഹിതന്റെ മരണം.

72. കിമേനം=(എന്തു്) കാരണത്താൽ.

75. മഹാധനം=വലുതായ ധനം.

78. സംസർഗ്ഗം=സംസർഗ്ഗ (കൂടെയിരിപ്പാനുള്ളതുകൊണ്ടു്).

79. മിത്രസ്നേഹം=ബന്ധുവിനെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹം.

80. അർത്ഥനാശനം=ധനനാശിത്വം.

81. അർത്ഥശൗചം=(ആ. സ്ത്രീ. ത്രി. ഋ) ധനത്തെ കുറിച്ചുള്ള ആഗ്രഹം ഹേതുവായിട്ട്.

82. കാന്തൻ=ഭർത്താവ്. നിജകാന്താനുഗ്രഹം=തന്റെ ഭാര്യയെ രക്ഷിക്കുക.

83. അർത്ഥമാഹാത്മ്യം=ധനത്തിന്റെ മഹിമ. മിത്രബലത്താൽ=ബന്ധുനിമിത്തം.

88. രാക്ഷസകുടുംബം=രാക്ഷസന്റെ ഭാര്യാപുത്രന്മാർ.

89. അത്=രാക്ഷസകുടുംബം. ശഠൻ=വഞ്ചിയ്ക്കുന്നവൻ.

91. ഉരിയാടുക=പറയുക. (വിളയാടുക, പോരാടുക, ഇത്യാദി പോലെ.

96. വിധിയവൻ=ബ്രഹ്മാവ്. (സർവ്വപ്രപഞ്ചസൃഷ്ടികർത്താവ് എന്ന നിലയിലെ അർത്ഥത്തിൽ സർവ്വജ്ഞനെന്ന് അർത്ഥമായ വേദങ്ങളുടെ പ്രകാശകൻ എന്ന നിലയിലെ ബ്രഹ്മാവിനെ സർവ്വജ്ഞന്മാരിൽ പ്രധാനനെന്ന ഗണിക്കാമല്ലോ)

99. വിജ്ഞന്മാർ=ശാസ്ത്രികൾ. അവർ നിലക്കാർക്കുളളിലായവരെ അവരുടെ ഭാര്യയെ

105. [illegible]

106. ആവേശം=ഏകാഗ്രമായ വിചാരം. ശോകാഗ്നിക്കു കാരണമാകുന്ന തിട്ട്.

107. [illegible]

108. നിരാശം [illegible]—(നീ) എന്ന വാക്യം.

109. കൃഷ്ണവർത്മാവിൽ=അഗ്നിയിൽ.

112. വിശ്വപ്രതാപന്മാർ=വിശ്വം (ലോകത്തെ) [illegible].

114. വധ്യൻ= വധിക്കപ്പെടുവാൻ യോഗ്യൻ (ചന്ദനദാസൻ). ഘാതകന്മാർ=കൊലയാളികൾ.

118. വധ്യഭൂമി=കൊല്ലുന്ന സ്ഥലത്തേക്ക്.

121. നിഷ്ഠൂരം=ഭയങ്കരം.

125. മിത്രകാര്യം=സ്നേഹിതന്റെ കാര്യം.

126. മണികാരൻ=രത്നവ്യാപാരി.

128. ബാലൻ=ശിശു. (ചെറിയ കുട്ടി)

132. ശരണം=രക്ഷ.

133. വഹ്നിമം=കർപ്പൂരം.

134. കുലദൈവം=തറവാട്ടുപരദേവത (ഇതുകൊണ്ടു് ആ സ്ത്രീയുടെ ഭത്തൃസ്നേഹം, ധമ്മനിഷ്ഠ, ഈശ്വരവിശ്വാസം മുതലായ ഗുണങ്ങളും വ്യഞ്ജിക്കുന്നു).

137. ചേതസി=(സം. ന. സ. ഏ) മനസ്സിൽ.

140. കരകവും (ചെയ്തു) എന്നു് അദ്ധ്യാഹാരം ചെയ്തുകൊൾക.

142. കിതവന്മാർ=ചതിയന്മാർ.

143. ദണ്ഡപാണി=അന്തകൻ. ചണ്ഡാലന്മാർ=ഘാതകന്മാർ, ചണ്ഡാലവേഷം ധരിച്ചിരിക്കുന്നു.

145. ഊഴിയിൽ ഇരുന്നാലും (നീ) എന്നദ്ധ്യാഹാര്യം.

147. നിജമൗലിനി=തന്റെ മുടി.

150. ഇമസ്ഥാനം=മഴിസ്ഥാനം.

152. പൂവത്തിയ=പൂവപ്പിള്ള.

154. കിഞ്ചന കാലം=അല്പം സമയം. അനേകം കളിത്തു്=(ഭയംകൊണ്ടു) മനസ്സു തണുത്തു.

155. മിത്രങ്ങളെ ഉപേക്ഷിതാസ്സു-(നീ) എന്നു ചേർണം. ഈ 'ചാവതി'യായി പുത്രനുപദേശിക്കുന്നതുകൊണ്ടു ചണ്ഡാലസേനന്റെ ഹൃദയമന സ്യൂത പ്രത്യക്ഷമാകുന്നു.

157. ശ്വപാകന്മാർ=ചണ്ഡാലന്മാർ. "ചണ്ഡാലപ്ലവമാതംഗദിവാകീർത്തിജനംഗമാഃ നിഷാദശ്വപചാവന്തേവാസിചണ്ഡാലപുക്കസാഃ" എന്നമരം.

158. മൽപതേ!=(ഇ. പു. സം. ഏ) എന്റെ ഭർത്താവേ! താത!=(അ. പു. സം. ഏ) അച്ഛ! കരകവും പാരകവും(ചെയ്തു) എന്നു ചേർക്ക.

159. "ഞാനോ"— "പരിപാലിപ്പാൻ"—എന്നു പൂവ്വവാക്യത്തോടു ചേർത്തുകൊൾക.

162. മന്ദൻ=മൂഢൻ. "മൂഢാല്പപടുനിർഭാഗ്യാഃ മന്ദാഃ" എന്നു കോശം. ഈ നാലത്ഥവും ഇവിടെ യോജിക്കും—മന്ദതയെത്തന്നെ താഴെ വിവരിക്കുന്നു.

164. പരാഭവങ്ങളും=അവമാനങ്ങളും.

167. ബന്ധുകർമ്മത്തിൻഫലം=ബന്ധുവായിരിക്കുന്നവൻ ചെയ്യേണ്ടുന്ന കർമ്മത്തിന്റെ ഫലം. നിഷ്ഫലം=പാഴ്.

168. ചിത്രമെത്ര ചൊല്ലിയ സ്തോത്രങ്ങളാവലി. ചിത്രം=വിശേഷം. വിഷ്ണുപദം=വിഷ്ണുലോകം. (അതുകൊണ്ടു് എന്റെ സൽഗതിയെ തടസ്സം ചെയ്യരുതു് എന്നു് ആശയം.

170. ഏകദേശം=അല്പം. നിപുണനായവൻ=നിന്റെ ബുദ്ധിയായിട്ടുള്ളവൻ.

174. ചാണക്യമൗര്യന്മാർ=ചാണക്യനും ചന്ദ്രഗുപ്തനും (മൌര്യൻ)

175. മണ്ഡലനാഥം=പൃഥ്വിപതി. മണ്ഡലം=പട്ടണം.

178. കന്ദുകക്രീഡം=പന്താട്ടം. ചണ്ഡാലസ്പർശം=ചണ്ഡാലന്മാരുടെ സ്പർശം (തീണ്ടൽ). ശുചിത്വം=അശുദ്ധമാം.

179. ദേശങ്ങൾ=ചിലദേശം ദേശം.

181. ചണ്ഡാലവൃത്തി=ചണ്ഡാലവേഷം ധരിച്ചവർ.

183. വ്യഞ്ജനം=(അ. ന. ഇ. ഏ) കൂടിയായിട്ട്. ലേഖ=എഴുത്ത്.

185. സന്ധി ചെയ്യുക=യോജിക്കുക.

186. കിമന്യ ചോദ്യം=കഷ്ടം. അത്ഭുതമേതത്=(ഇ. പു. സം. ഏ) ആശ്ചര്യമേ!

187. ഭക്ഷണം=ഭക്ഷിക്കൽ. ഭക്ഷണത്തിനുള്ള ദ്രവ്യം ആഹാരങ്ങളും.

192. അധികാരസ്ഥാനം=അധികാരമേറ്റിരിക്കുന്നവനായിട്ട്.

193. ശസ്ത്രം=ആയുധം (വാൾ) ആയുധധാരികളിൽ അർഹൻ (യോഗ്യൻ)

194. യോഗ്യൻ=മന്ത്രിസ്ഥാനത്തിന് അർഹൻ. ഭാഗ്യഹീനന്മാർ=ഭാഗ്യമില്ലാത്തവർ.

195. അന്യരും വേണ്ടിവ=അന്യരാരുമല്ല.

199. കാര്യത്തെ സാധിപ്പിച്ചിട്ടല്ലാതെ=സാധിക്കാൻ എന്നതുകൊണ്ട് ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ മന്ത്രിസ്ഥാനം വഹിപ്പിക്കുന്നതിനെക്കുറിച്ചു കാര്യത്തെ സാധിപ്പിക്കുന്നത്. ബന്ധുസ്നേഹം=ഏതൊരു ബന്ധുവായ ചന്ദനദാസനെ രക്ഷിപ്പാനുള്ള വിചാരം തന്നെ, വിശ്വാസിന്=അവരുടെ ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യത്തിന്.

201. കാര്യസാധകന്മാർ=കാര്യങ്ങളെ സാധിപ്പിക്കുന്നതിനെ വേണ്ടുന്നതു ചെയ്യുന്നവൻ.

202. ബുദ്ധിവിലാസങ്ങൾ=ബുദ്ധിസാമർത്ഥ്യങ്ങൾ. വിചിത്രം=ആശ്ചര്യം. വിലാസം=ചേഷ്ടിതം.

204. കൌടില്യൻ=കുടിലനായ ചാണക്യൻ.

206. സമ്മാനിക്ക=ബഹുമാനിക്ക.

208. സർവ്വം=(അവ്യ) എല്ലാപേരും. തവ മതത്തിന്=അങ്ങയുടെ അഭിപ്രായത്തിന്.

211. ആശ്രയം= അവലംബം. (എനിക്ക് എന്ന് അദ്ധ്യാഹാര്യം).

212. കാര്യം ആകുന്നത് = അത് അങ്ങിനെതന്നെ ചെയ്യേണ്ടതാണ്.

214. മനോവവീരൻ=യോദ്ധശ്രേഷ്ഠൻ.

215. ആര്യന്മാർ=സജ്ജനങ്ങൾ.

216. ആദരപൂർവ്വം=(അവ്യ) ബഹുമാനത്തോടുകൂടി. സർവ്വനഗരശ്രേഷ്ഠ്യം=നഗരത്തിലുള്ള സകല ശ്രേഷ്ഠികളുടേയും തലവൻ എന്ന സ്ഥാനം.

218. അന്തർമ്മാമനാ= (അ. ന. ഇ. ഏ) മനസ്സന്തോഷത്തോടുകൂടി.

219. ഗുണവൈഭവങ്ങൾ=ഗുണാധിക്യങ്ങൾ. മന്ത്രിക്ക് =അമാത്യരാക്ഷസന്.

220. ഖേദം=കഠിനം. (സാധിപ്പാൻ പ്രയാസമുള്ളത്) പ്രതിജ്ഞ=ശപഥം. (നന്ദന്മാരെ ഉന്മൂലനാശം ചെയ്ത് ചന്ദ്രഗുപ്തനെ സിംഹാസനാരോഹണം ചെയ്യിച്ചേ കുടുമ കെട്ടുകയുള്ളുവെന്ന ശപഥം). സാധിച്ചു=പാലിച്ചു.

221. നിരാശൻ=ആശയില്ലാത്തവൻ.

122. ഭൂമിനായക..............കളേ!= രാജാക്കന്മാരുടെ കിരീടത്തിലെ പ്രധാനരത്നമേ! (ചക്രവർത്തിമഹാരാജാവേ!)

123. ആശി=അനുഗ്രഹം. ദേശികൻ=ആചാര്യൻ.

224. ആശ്രമം=തപോവനം. തപസ്സുകൾ=കൃഛ്റ്റ ചാന്ദ്രായണാദിവ്രതങ്ങളാകുന്ന ശാരീരതപസ്സുകളും, യമനിയമപ്രാണായാമാദികളായ മാനസികതപസ്സുകളും.

226. ധന്യനായ്=ഭാഗ്യവാനെപ്പോലെ. പിതൃഭ്രാതൃക്കളുടെ=അച്ഛന്റെയും സഹോദരന്മാരുടേയും. പ്രതിക്രിയ=പ്രതികാരം. ചന്ദ്രഗുപ്തന്റെ അച്ഛനെയും സഹോദരന്മാരെയും നന്ദന്മാർ കല്ലറയിലടച്ചു കൊന്നതിന്റെ പകരം.

227. അനുദിനം=(അവ്യ) നിത്യവും.

228. ധർമ്മം=രാജാവിന്റെ മുറ. സമ്മോദം=സന്തോഷം.

സമാപ്തം.

———

ശുഭം.

കേരള സാഹിത്യ
അക്കാദമി